

كۆمۇمارا توركيا

زانينگهها ماردین ئارتوكلو

ئەنستىتویا زمانین زیندی ل تورکيا

بەشى زمان و چاندا كوردی

پراكتيزه كرنا تيورا وەرگرتنى د ئەدەبىياتا

ئۆلى يا ئىزدىياندا

ئەف نامە ژ بۇ جفاتا زانينگهها ماردین ئارتوكلو – ئەنستىتویا زمانین زیندی ل تورکيا بەشى

زمان و چاندا كوردی، وەكو بەشەك ژ پىدقۇيىيىن وەرگرتنا پلا ماستەرى د ئەدەبى كوردیدا

هاتىيە پىشكىشكرن

ژلايى قوتابى:

شمال خمو خضر

ب سەرپەرشتييا:

د. هەفال سەلىم تەيب

پ.د. رەفيق سلىمان

۲۰۱۶ ماردین

پېرستا نافهروكې

لاپهر	بابهت
۳ - ۱	پېرستا نافهروكې
۶ - ۴	پېشهكې
۳۶ - ۷	دهرازينك
۱۱ - ۸	۱- نهژادئ ئيزدييان:
۱۳ - ۱۱	۲- نافا
۱۳	۳- وارگهه
۱۷ - ۱۴	۴- پيرؤزى
۲۲ - ۱۸	۵- باوهرى
۲۴ - ۲۳	۶- پهرتوكين ئيزدييان
۳۰ - ۲۴	۷- جهژن و ههلكهفت
۳۰	۸- قوناغين ئولا ئيزدييان
۳۲ - ۳۰	۸- ۱ قوناغا بهرى هاتنا شىخادى
۳۰	أ- سهردهمئ پهدابونا خوداوهندا
۳۲	ب- سهردهمئ يهكتاپه رستىيئ
۳۷ - ۳۳	۸ - ۲ قوناغا هاتنا شىخادى
۸۶ - ۳۸	پشكا ئيكئ
۶۱ - ۳۹	باسئ ئيكئ: ئهدهبياتا ئيزدييان
۴۰ - ۳۹	۱- ئهدهبياتا ئيزدييان
۴۱ - ۴۰	۲- نافهندا ئهدهبياتا ئولى
۴۵ - ۴۲	۳- پارقه كرنا ئهدهبياتا ئيزدييان
۶۱ - ۵۴	۱-۳ ئهدهبياتا فولكلورى
۵۱ - ۴۵	۲-۳ ئهدهبياتا ئولى
۷۱ - ۶۲	باسئ دوئ: نافهروكا ئهدهبياتا ئولى
۶۳ - ۶۲	۱- دهرويشى
۶۵ - ۶۴	۲- نهريت

٦٦	٣- مروّفايه تى
٦٧ - ٦٦	٤- دهرون (نهفس)
٦٨	٥- بىرو باوهريّن ئولى
٧٠ - ٦٩	٦- پرسين زانستى و فهلسه فى
٧١ - ٧٠	٧- مافى ژنى
٧١	٨- ئافراندا كنياتى
٧١	٩- ده مين سالى
٨٦ - ٧٢	باسى سىيى: فه هونه ريّن ئه ده بياتا ئولى يا ئيزدييان
٧٦ - ٧٣	١- شىخ حه سه ن
٨٢ - ٧٧	٢- شىخ فه خرى ئادييان
٨٥ - ٨٣	٣- پىر ره شى حه يران
٨٥	٤- ده رويش قاتانى
٨٦	٥- داودى ده رمان
١٤٢ - ٨٧	پشكا دوى: تيورا وه رگرتى
١١٠ - ٨٨	باسى ئيكي: خواندن و ره هه ندين وى
٩٠ - ٨٨	١- خواندن
٩٣ - ٩١	٢- پيناسه يا خواندى
٩٦ - ٩٤	٣- جور و ئاستين خواندى
٩٧ - ٩٦	٤- قوناغيّن خواندى
١٠٢ - ٩٨	٥- وه رگر د ره خنا ئه ده بيدا
١٠٤ - ١٠٢	٦- تيگه هى خوانده قانى
١٠٥	٧- جورين خوانده قانا
١٠٦	١٧- خوانده قانى زه منى (الضمني)
١٠٧	٢٧- خوانده قانى شاره زا
١٠٨ - ١٠٧	٣٧- خوانده قانى نمونه يى (خوانده قانى بلند - القارئ الاعلى)
١٠٨	٤٧- خوانده قانى مه به ستدار
١٠٩	٨- جورين خوانده قانا ل نك (ئايزه رى)

۱۱۱ - ۱۲۳	باسی دوئی: پاشخانہیا تیورا وەرگرتنی
۱۱۲ - ۱۱۳	۱- فورمالیستین روس
۱۱۴ - ۱۱۵	۲- بونیادگه‌ریا پراگ
۱۱۵ - ۱۱۷	۳- دیارده‌گه‌ریا (رومان ئەنگاردن)
۱۱۸ - ۱۲۱	۴- هیرمنوتیکا (گادامیر)
۱۲۲ - ۱۲۳	۵- سوسیولوژیا ئەدەبی
۱۲۴ - ۱۴۲	باسی سییی: تیورا وەرگرتنی
۱۲۶	۱- تیگه‌ه و پیناسه
۱۲۷ - ۱۳۱	۲- رابەرین تیورا وەرگرتنی
۱۳۱	۱-۲ هانس روبه‌رت یاوس hans Robert jauss
۱۱۵ - ۱۱۷	۲-۲ فولفانگ ئایزەر wolfgang Iser
۱۱۸	۳- بنه‌مایین تیورا وەرگرتنی
۱۳۱ - ۱۳۳	۱-۳ ئاسویین چافه‌ریکرنی
۱۳۴ - ۱۳۵	۲-۳ مه‌ودایی ئیستاتیکی
۱۳۵ - ۱۳۷	۳-۳ پرکرنا فالاتیا (بوشایین تیکستی)
۱۳۷ - ۱۴۲	۴-۳ کارلیکا دناقبه‌ینا تیکستی و خوانده‌فانیدا
۱۴۳ - ۱۹۱	به‌شی سییی: پراکتیزه‌کرنا تیورا وەرگرتنی د ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدیاندنا
۱۹۲ - ۱۹۶	ئەنجام
۱۹۷ - ۲۱۰	لیستا ژیدهران
۲۱۱ - ۲۴۷	پاشکویین خواندنا
۲۴۸ - ۲۵۲	کورتنیا فه‌کولینی ب زمانی کوردی و عەرهبی و ئینگلیزی و تورکی

پیشہ کی

تیورا وەرگرتنی ئهوا کول داویا سالیڻ شیستان و ل دهستیڤکا سالیڻ ههفتیان ژ چهرخی بیستی ل ئەمانیا روژناڤا ل زانکویا (کونستانس) ئی سهرهدای، وهچهرخه‌نه‌کا مه‌زن د واری ره‌خنا ئەده‌بیدا په‌یداگر، ب دیتنه‌کا نوتر ژ تیورین پیش خوه به‌ری خوه دا تیگستا ئەده‌بی، واته ل جهی گرنگیدانی ب (نقیسه‌ری و تیگست) ی د پروسه‌یا ئەده‌بیدا، تیورا وەرگرتنی گرنگی ب رولی (خوانده‌فانی - وەرگری) دا و ئەو کره سه‌نته‌ر بو کرایا خواندنی و شروفه‌کرنا کاری ئەده‌بی. د ئەفی فه‌کولینیدا ئەوا لژی‌ر ناڤ و نیشان (پراکتیزه‌کرنا تیورا وەرگرتنی د ئەده‌بیاتا ئولی یا نیژدییان دا) مفا ژ تیورا وەرگرتنی و بنه‌مایین وی هاتیه وەرگرتن.

گرنگییا فه‌کولینی:

گرنگیا بابه‌تی ئەفی فه‌کولینی دوی چه‌ندیدا خویادبت، کو وەرگر بویه سه‌نته‌ری فه‌کولینی و گرنگی ب رول و ئەکتیقبونا وی هاتیه دان، ئەفه‌ژی ئیکه ژ خالیڻ هه‌ره گرنگه د تیورا وەرگرتنیدا، که‌واته تیورا وەرگرتنی وەرگر وه‌کو ئالافه‌کی هه‌ره گرنگ و خوه‌دی رول دیتییه، هه‌روه‌سا خوانده‌فانی ژی هه‌ست ب ئەوی گرنگیا خو کریه، ژبه‌رکو د فه‌کولینین که‌فندا نقیسه‌ر و تیگست ژ خورا کربونه بنگه‌ه و خالا گه‌وه‌ری د هه‌ر شروفه‌کرنه‌کیدا. ئەفی تیوری ب رییا وەرگری کاری وینه‌کی نو د ره‌خنه و شروفه‌کرنا کاری ئەده‌بیدا پیشکیش بکه‌ت، پیقه‌ریڻ هه‌لسه‌نگاندنا کاری ئەده‌بی بگوه‌رت، دپیقه‌ریڻ که‌فندا ئالیه‌کی گرنگی ددا بنیاتی تیگستی و ئالیه‌کی دن گرنگی ددا ژیان و ژینگه‌ها نقیسه‌ری، لی تیورا وەرگرتنی بتنی گرنگیا خو ئیخسته سهر رولی خوانده‌فانی و به‌گراوه‌ندی وی یی ره‌وشه‌نبیری و هزری، ژ ئەنجامی گرنگیپیدانا ره‌خنا نو ب وەرگری، ده‌رگه‌ه ل به‌ر خواندنیڻ جودا و زندیکرن و سهر ژنو ئافاکرنا تیگستین ئەده‌بی هاتنه‌ فه‌کرن، ب رییا خواندنیڻ نو یان فره خواندنی ژبو تیگستی، دور ژ ژيانا نقیسه‌ری و ئەو ژینگه‌ها به‌ره‌م تیدا هاتیه هه‌بونئ و بنیاتی تیگستی یی زمانی.

گرمانا فه‌کولینی:

گرمانا ئەفی فه‌کولینی ئه‌وه، کا دی چه‌وا و ب چ شیواز (تیورا وەرگرتنی لسهر تیگستین ئەده‌بیاتا ئولی" پراکتیزه‌که‌ین دی چ جوداهیی دناقبه‌ینا خواندنیڻ خوانده‌فانیڻ ئەده‌بی و ئولی دا بینین.

ئارمانجا قەكولینى:

ئارمانجا مە ژئەقى قەكولینى پرکونا فالاتیهکییه ئەوا درەخنا کوردیدا هەى، لسەر نرخاندن و شروفەکرنا ئەدەبیاتا ئولى یا ئیزدیيان. ئەفەزى قەکرنا دەرگەهەكى يە بەرامبەر ئازراندنا ئەقى بابەتى د بیافى رهخنىدا، کو ب شیوهیهکی بەرفرەتر قەكولین لسەر ئەقى ئەدەبیاتا ئولى یا کو هنده سالا هاتیه نئاندن بهینه کرن، ژبەرکو ئەف ئەدەبیات ئولى ب شیوهیهکی بەرچاف نەبویه مژارا نامین ئەکادمى و وهکو پیدفى مفا ژى نەهاتیه وەرگرتن.

ئاستەنگین قەكولینى:

چ کار و قەكولین، بى ئاستەنگ ناگەهەنه ئارمانج و ئەنجاما، ئەف قەكولینى ژى بەهرا خو ژ ئاستەنگ و ئاریشهیان هەبویه، وهكى نەبوونا ژیدەرین سەرەكى و پیدفى لسەر تیورا وەرگرتنى ب زمانى كوردى، هەر وهسا نەبەر هەفیا هندهك قەولبیزان بو وەرگرتنا تیکستی و شروفەکرنا وى.

سنورى قەكولینى:

سنورى قەكولینى ل پى ناپ و نیشانى وى هاتیه دەست نیشانکرن. دنالیى ئەدەبیاتیدا ئەدەبیاتا ئولى هاتیه دەستنیشانکرن، ژبو پراکتیزەکرنى ژى يەك جور ژ ئەدەبیاتا ئولى هاتیه هەلبژارتن ئەوژى (قەول) ه ژ قەولان قەولى (بەحرا و ئاخرەتى) هاتینه بژارتن کەفتینه بەر قەكولینى.

میتودا قەكولینى:

ئەف قەكولینه لژیر روژشایا تیروژکین (تیورا وەرگرتنى بنەمایین) وى هاتیه ئەنجامدان، ئەوین ژلاىی سەرکیشین ویفه (یاوس، ئایزەر) یقە هاتینه داریتن، لگەل بکارئینا ریبازا (وهسفی شیکارى) ئەفە ژى بو سروشتى ئەقى تیورا رهخنەهى دزفریتەفه، کو گرنگیى ب جەمسەرى (وەرگری - خواندەفانى) و رەنگەدانین وى ددەت.

پەیکەر و پلانا قەكولینى:

ئەف قەكولینا ل ژیر ناپ و نیشانا (پراکتیزەکرنا تیورا وەرگرتنى د ئەدەبیاتا ئولى یا ئیزدیيان دا) هاتیه نقیسین. ژ پیشهكى، دەرأزینک، سى پشکان، ئەنجام، کورتیا قەكولینى ب زمانى كوردى، عەرەبى، ئینگلیزى و توركى پیک دەیت. د دەرأزینکا ئەقى قەكولینیدا باس ل ئیزدیياتى (ناف و نەژاد)، پیروزی و بیروباوهر و چەژن و نەریتین ئولى قوناغین یەکتاپەرستى هاتیه کرن. و هەر وهسا باسى ل نوگەرى ئولا ئیزدیياتى (شیخادى) ژى هاتیه کرن.

پشکا ئیکى ژسى باسان پیک دهیت: (باسى ئیکى): ئەدەبیاتا ئیزدیيان ب هەر دو چقین ویقه هاتیه به حسکرن، باسى دووی: نافهروکا ئەدەبیاتا ئولى، باسى سیی: فههونه رین ئەدەبیاتا ئولى).

پشکا دووی ژسى باسان پیک دهیت: (باسى ئیکى): پروسه یا خواندنى ، باسى دووی: پاشخانه یا تیورا وەرگرتنى، باسى سیی: پیناسه و تیگه ه و سه رهلدانا تیورا وەرگرتنى، رابه ر و بنه مایین وئ، هاتینه به حسکرن.

پشکا سیی: (ژبو پراکتیزه کرنا ئەدەبیاتا ئولى یا ئیزدیيان ل ژیر تیروژکین تیورا وەرگرتنى دا هاتیه ته رخانکرن). ل داوی ژى گرنگترین ئەنجام و ئەو ژیدهرین مفا ژى هاتیه وەرگرتن هاتینه ب ریزکرن.

دەرازیڤنك

- ئیزدیياتی نه ژاد و ناق.
- وارگه ه .
- پیروزی.
- باوهری.
- جه ژن و هه لکه فت.
- په رتوکیڤن ئیزدییان .
- قوناغین ئولا ئیزدییان .
- نوگه ری ئیزدیياتی (شیخادی)

دهرازينك

١- نهژاده: نهو كهسيڻ كو لسهر ئيزديياتي نقيسين كرين پرن، لي گهلهك ژنهوي پرائيني دورى راستييينه، ههريهك ژنهوان كهسيڻ لسهر ئيزدييان و ئيزديياتي نقيسى، خودان نارمانجين خوه يين تاييهت بوييه، فيجا چ توندرهويا نولي بت يان زي يا نهتهوهي و رهگهز پهستي بت. بهشهكي زور نقيسهريڻ مهسيحي و موسلمان ژعهرب و نهعهرهبان، بهشداريهكه مهزن د كريتكرا راستيا نهفي نولي و پيروزيڻ وي دا كويه، ههول داينه بيخه دناف بازنهيا مهسيحيهت و ئيسلامى دا، ژبهركو ب هزرا وان ئيزدي ژ نولا خو يارهسهن فاربيوييه (١). ههلبهت نهف كريتكرا يا دو نالي بويه واته د نالي نولي و جفاكيديا ئيزدي كريت داينه ناسكرن. (نهوليا جهلبى*) يهك ژ نهوان كهسايه، يين كو لسهر ئيزدييان نقيسى و سيفهت و نهريتين دورى عهقل مهنتق و زانستى داينه پال ئيزدييان، بو نمونه نهو دبيژت: ژنين ئيزدييان زاروك سالهكي د بهدهنا واندا دمينت و ژنو ژ دايك دبن، ل دهمي ژ دايك دبن زي شيرى سهگا ددهني.... (٢) بي خو نيزيكرن بو گوههري ئيزديياتي (تيكستين نولي، جهژن و ههلكهفت و ژيانا روژانه) زهحهته فهكولهر ب گههنه راسته باوهرا ئيزدييان، ب باوهر مه زوربهيا كهسيڻ لسهر ئيزديياتي نقيسين كرين پالپشتى لسهر روالهتي ژدرفه يي نولا ئيزديياتي كويه، گهلهك جاران نهو روالهت ژبهر مههمين خو پاراستني ب كراسين نولين دن يي تام داىي بويه. ((باوهرمهنديڻ نهفي نولي ري ددا خو، ژبو خو دياركرني ب باوهرمهنديڻ نولين دن يين نو مينا مسيحيهت و ئيسلام، لي دبنياتدا باوهريڻ خو يين كهفن دپارازتن)) (٣). واته نهو كهسيڻ خو نيزيكي ئيزدييان زي كرى ئيزدييان ژبو خو پاراستني ههه تشت نهدايه دهست نهوان. نهگهريڻ في يهكي زي بو نهبونا باوهريا ئيزدييان دزفرت، ب تاييهت پشتي ههوين فركرني يين ب نافي نولي ب سهه واندا هاتين. ((ري و رسم و بير و باوهري نهه تايهفهيه بو خهلكي بيگانه بهشاروهي ماوهتهوه، تهناهت كاتيڪ پهيرهواني نهه تايهفهيه جهوسانهوشيان لهسهه

(١) كاظم حبيب: الايزدي ديانة قديمة تقاوم نوايب الزمن، الطبعة الاولى، دار نارس للطباعة و النشر، مطبعة وزارة التربية، اربيل،

٢٠٠٣، ص ٣٩

*نهوليا جهلبى لسهر داخوازا فهرمى يا (باب العالى) كو بلندترين جهي دهستههلاداريا عوسمانى هاتبو راسپاردن، بو سههدانكرنا دهفهرى(كوردستان)ئ، نهو سهردان ل سالا ١٦٥٥ دهست پي كويه، نهوليا جهلبى ل سالا ١٦١١ ژ دايك بويه، ل ١٦٧٩ و هندهك زي دبيژن ل ١٦٨٢ وهفات كويه. بنيهره: اوليا جليبي: رحلة اوليا جليبي في كوردستان عام ١٠٦٥ هـ . ١٦٥٥ م، ترجمة: د. رشيد فندي، الطبعة الثانية، مطبعة محافظة دهوك، كوردستان، ٢٠٠٤. ص ٦-٧.

(٢) ب دريژى بنيهره: ههه مان زيدهه، ص ٨٩-٩٢.

(٣) جون گيست: الحياه بين الكورد .. تاريخ الايزدين ، ترجمة: عماد جميل مزورى، الطبعة الاولى، دار سبيريز، مطبعة وزارة

التربية، اربيل، ٢٠٠٥، ص ٨٧

نەبویی رۆ و رسمی خۆیان هەر له خەلکی بیگانە شاردۆتەوه^(۱) . ل بەر چاڤ وەرەنگرتنا کەڤناتیا ئۆلی وەکریه، هەر یەک ئیزیدیاتی سەر ب ئۆلا خوڤه بزانت. (رۆژناڤاییڤ ل سەر ئیزیدیاتی ڤه کولین ئەنجامداين، ب مەرەمپن زانستی و میژوی نە بویه لئ ب گیانی مزگینی (تبشیر) داگیرکەری و سیاسەتی بویه))^(۲) . نڤیسەرپن عەرەب ژى ب هەمان شیوه ((نڤیسەرپن عەرەب گومانی ب یه قینی دبرن و دبیزن ئیزدی گروپه که ژئیسلامی ڤه قه تیايه، دامەزراندنا وئ بو (یهزیدی کورئ معاویه) دزڤرت))^(۳) . تومە تکرنا کەسپن رۆژناڤایی ژئالیی رۆژه لاتیاڤه و بەروڤاژی، واته هەر یەک ژ ئەوان ئەڤ ئۆلی ب سەر ئۆلا خو د هەژمیرت، ئەڤ چەندە ژى وئ راستیی خویا دکەت، کو ئیزدی نە سەر ب ئەوان هەر دو ئۆلان ڤه نە. هەندەک نڤیسەر دن ژى هەبونا ئەڤی ئۆلی ب نو دزانن، بو سەر دەمی شیخادی دزڤرینن. (صديق الدموجی) یەک ژ ئەوانه و دبیزت: دکەڤندا ئیزدی ل سەر (مانیەت)ئ، بون باوهری ب دوانیی ... کراسگهورینی هەبویه، ل سەر ئەڤی باوهری مایه، ئیسلامی کاریگەری ل سەر نەکریه تاو هکو (شیخ عدی یئ کورئ موسافر) هاتی و کرینه موسلمان ژههڤشکیی (الشرك) و دوانیی قورتالکرین^(۴) . کوردناسی ڤه رهنسی (ورۆژ لیسکو و ن مار لا لیسکو) دبیزن : ((ئیزیدیزم له بنه رتدا له ئیسلام هه لگه راوته وه دامه زرینه ره که ی (شیخ ئادی) که سایه تیکی میژوی سهدی دوانزده هم بوه سوڤییکی ته واو ئورتودۆکسی (باوهرڤایمی سوننی بوه))^(۵) . ئیزیدیاتی ژهه بون و هاتنا شیخادی بو ناف ئیزیدیان کەڤنتره، شیخادی ب نوگەری ئیزیدیاتی ڤه یته هەژمارتن نەک ب دامەزرینەرئ وئ، باوهریا کراسگهورینی و چەندین باوهریپن دن یپن کەڤن ب هاتنا وی ژناف ئیزیدیان رانه بویه، شیخادی ب نوگەریا خو ئەو دایه قەبولکرن. دکەڤنترین دەستنڤیسدا هاتیه ((گومان له وهدا نیه که ئاینه که یان له ئیسلام له دایک نەبو هەر چەندە هەندئ شتی له ئیسلام وەرگرتوه))^(۶) . ئیزیدیاتی ژموسلمانیه تی نەچویه، گرۆڤه ژى ئەوه کو هیشتا ئۆلا ئیسلامی نەهاتی ڤه لا (مەسیحییان) دگوت : ئیزدی ژناف مه دەرکەڤتینه، ئەوی وەسا ژى دگوتن

^(۱) کوفان ريسان حه سه ن: هزر و ڤه لسه ڤه ده ڤه ولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان ل سەر هوزانا کەڤن و نوی یا کوردی ب نمونه یین (جزیری، خانی، جگەر خوین و تیریز) نامه یا ماسته ری بو ڤاکولتی زاستین مروڤایه تی - زانکویا زاخو، ۲۰۱۳، ل ۴۱.

^(۲) صديق الدموجی: اليزيدية، الطبعة الثانية، ۲۰۱۰، ص ۴۲۱.

^(۳) سهيل قاشا: مذهب اليزيدية، الطبعة الاولى، مراجعة: جوزيف أ. قزي، دار لأجل المعرفة، ديارعقل - لبنان، ۲۰۰۳، ص ۹-۱۰.

^(۴) صديق الدموجی: اليزيدية، ص ۳۲-۳۳.

^(۵) ئەنستانس مار کەرملی: کتیبی ئیزیدییه کان (جیلوه مه سحفا رهش) بیلوگرفیای ئیزیدیاتی، وەرگیان ژ ڤه رنسی: نەجات عەبدوللا، له بیلاو کراوه کای بنکه ی ژین، چاپخانه شڤان، سلیمانی، ۲۰۰۶، ل ۱۲.

^(۶) نوسه ریکی نەناسراو: دەربارە ی کورده ئیزیدییه کان - کونترین دەستنوس به زمانیکی ئەورپی له سەر کورد بو یه که م جار له گەل پێشه کی: پول پیر ریژی، وەرگیان و پێشه کی و پەراویژ: هەلکەوت حەکیم، چاپی یه که م، له بیلاو کراوه کانی بەدرخان، چاپخانه ی شه هاب، هه ولیر، ۲۰۱۳، ل ۳۳.

(چەمچيانا و ئەبويانا) بون... ئيزديياتى ژناف ئيك ژفان هەموا نەچويه و دەر نەكەفتيه ، بەل پشتي وى دەمى ئەفان ئولا گينجا خو ئيخستيه سەر ئيزدييان. سەبارەت ديتنا نقيسەرین کورد لسەر ئولا ئيزديياتي (عزالدین سلیم باقسری) دایە دیارکرن کو نقيسەرین کورد یین مینا (ئەنور مایى، شاکر فتاح، صالح قەفتان، حسین حزنى، محمد ئەمین زەکی، جەلادەت بەدرخان، احسان نوری و کەریم زەندە و ھەندەکین دن) ئیزدی ب پاشمايین زەرەدەشتیا ل قەلەم داینە ^(۱). ئەف بوجون نە دراستن بەلگەیی نەرستیا وئى ژى، بو ھەبونا ھەندەك نەریتین کەفتر ژئولا زەرەدەشتیەت دزفەرن، مینا پیروزییا روژى و کراسگھورینی و جەژنن ئیزدییا، مینا چەژنا سەرسلای، ئەفە ژنالیەکی فە ژنالیەکی دنفە نە دنەدبیاتا ئولای یا ئیزدیياندا ئامازە ب زەرەدەشتی ھاتیە کرن و نە ژى دباوهریین ملی دا، د دەمەکیدا ب دەھان تیکست لسەر پیغەمبەر و چاکین نە ئیزدی دقەول و بەیتان دا خویا دبن. ((ئیزديياتى ژ زەرەدەشتیەت کەفترە ژبەر ئەگەر دیتنا وان بو خوداوەندى خیرى و خوداوەندى شەرى زەرەدەشتیەت ژئيزديياتي فەقتیایە))^(۲). ھەلبەت ئیزدی لسەر وئى باوهرینە کو خیر و شەر ژدەرگەھى خودى نە باوهرى ب چ خوداوەندی تايبەت ب خیر یان شەر فە نینن. ((ئيزدييان نە دکەلتورى خو یى ئولى دا و نە ژى دچیرۆکین خو یین دەفکیدا نەبیەك ب نافى (مانى) یان (زەرەدەشت) نە پەرستە !))^(۳).

بوجونەكە دن دبیزت : ئيزديياتى ژتيكليا ئولين كەفن و ئاسمانى دگەل ھەندەك گۆھورینا ھاتیە ھەبونى^(۴). ئیزدی خودى ھەبون و بنیاتی خو یى تايبەتن ، ھەبونا کاریگەریا ئولا ب سەر ھەفدو دا دیاردەییەكە سروشتیە، ئولا ئیزدیيان دگەل بەلاقبونا مروقان بەلاقبویە، بەرى دیاربونا ئولين ئاسمانى ئيزديياتى ئولا ھەرە دیاربو(السائده) ل دەفەرى، جوھى و مەسیحى و موسلمان و ھەمو ئولين دن چقین ئەفئى ئولای نە مەزەدە یەسنا – ئیزدی^(۵). (کاظم حبیب) ژبو دیارکرن بنیاتی ئەفئى ئولای، سى تیور لسەر نەژادى ئیزدیيان داینە رو، دتیورا ئیکیدا ئیزدی ب ئیک ژکەفترین ئولين دەفەرى ھەژماریە دگەل ھەبونا ھەندەك خالین ھەفبەش دگەل سومەرییان، د تیورا دویدا ب ئولەكە سەر بەخو دایە زانین و کەفترە ژ زەرەدەشتیەت، د تیورا سیییدا ب گروپەكە ئیسلامى دیارکرنە لى نقيسەرى نافىرى دگەل تیورا ئیکى یە و

(۱) عزالدین سلیم باقسری : مەرگەھ، الیزیدیە الاصل، التسمیة، المفاهیم، الطقوس، المراسیم و النصوص الدینیة، الطبعة الاولى، مطبعة (خەبات) دەھوك، ۲۰۰۲، ص ۱۹.

(۲) کاظم حبیب: الدیانة الیزیدیة دیانة قديمة تقاوم نوايب الزمن، ص ۲۶ - ۲۷

(۳) د. خەلیل جندى رەشو: پەرن ژ ئەدەبى دینى ئیزدیيان، چاپا دووى، دەزگەھى سپرێژ، چاپخانا جەم، تورکيا، ۲۰۱۳، ل ۸۲ - ۸۳.

(۴) صديق الدموجى: اليزيديه، ص ۲۲-۲۳.

(۵) ب دريژى بنیره: خيري بوزاني: ضيف المجلة (عبدالقادر مارونسى)مجلة لالش، العدد ۱۳، ص ۷۲ - ۸۲.

بهشەکی ژ تیورا دوی یا سیی ب تەمامی رەدگەت^(١). ((ئیزیدیاتی ئۆلا کەفەن یا کوردییە، هەفیکشیین دگەل ئولین دن یین مینا کاکەیی و قزلباش (عەلەویین کورد) هەیه، ئەفان ئۆلا باوهری ب کراسگهورینی هەیه و سی روژیا ب روژ دبن نەبی خدر و نەبی لیا س پیرۆز دگەن و جەهکی تایبەت یی سوفیگەریی دئەفان ئۆلا دا هەیه، خوشک و برایی ناخرەتی هەنە و ئەفان هەمو ئۆلا پیر (رێبەری ئولی) هەیه))^(٢). راستە ئیزیدیاتی ب دریزیا میژوی ژ ئولین جودا جودا زیدەهی لسه هاتینە کرن ... ئی نەحەلیایە و دگەل نە گونجایە^(٣). هەستکرن ب راست نەتیکەهشتنا خەلکی د دەرباری ئەفی ئۆلی دا ب سەدان سالا هەست پی هاتیه کرن، سەبارەت ئەفی چەندی پیر رهشی حەیران دسەردەمی شیخادی دا (١٠٦٢ - ١١٧٢) دبەرەمەکی خودا دیارکریه، کو هندەک د ئیزیدیان و ئیزیدیاتی ناگەهن و دخوازن نەهیلن و بکیشنه سەر ئولین خوه :

"زۆر دئین مەناس ناکەن

دگەن قی حەرفی هنداکەن

مە دناڤ خودا ب دای و باب کەن"^(٤).

٢- نافی: لسه نافی ئیزیدیان بوچونین جودا هەنە، ئی ئەو بوچون دزۆربەیا هەرە زۆر یا چاڤکانیاندا پر ژ هەفدو نە دجودانە. هندەک دبیین ئەف نافی فەدگەریتە سەر (یەزیدی کوری خارجی) یان (یەزیدی کوری معاویە)، و هندەک دبیین فەدگەریتە باژیری (یەزد) یی ئیرانی و هندکین دن دبیین کو نافی راست (ئیزی) سەر ب پەیفە (یەزدان) یان (ئیزدان) فەیه، کو هەر دو رامانا پەیفە خودی د زمانی کوردیدا ددەن، نقیسەرین ئیزی دبیین نافی راست (ئیزی) سەر ب پەیفە (ئیزی) یە کو ب واتایا خودی دەیت دزمانی کوردیدا^(٥). بوچونا نافی ئیزیدیان فەدگەرینە سەر نافی (یەزیدی کوری معاویە و یەزیدی کوری ئەنسی خارجی). *ب تەمامی د دوری راستییینە ((خیلافەتا یەزیدی کوری معاویە ب تنی سی سالا فەکیشایە نەبەر ناقلە شیابت د ئەفی ماوی کورتدا ئۆلەک دامەزراندبت، سەرەرای هندی ژی چ پەرتوکین میژویی

(١) ب دریزی بنیره: کاظم حبیب الدیان الیزیدیە دیانە قديمة تقاوم نواب الزمن، ص ٣٦-٣٧ .

(٢) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة اليزيدية، تقديم و مراجعة: الاستاذ الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، الطبعة الاولى، من اصدارات مركز الابحاث العلمية و الدراسات الكوردية - جامعة دهوك، ٢٠١٣، ص ٢٣.

(٣) جرنوت فينسر : تاريخ الشعب اليزيدي و ديانته، ترجمة: فرهاد ابراهيم، مجلة لالش ، عدد ٢-٣، دهوك، ١٩٩٤، ص ١٢٣.

(٤) کوفان ريسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دقەولین ئیزی یان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کەفەن و نوی یا کوردی، ل٤.

(٥) د. ازاد سعید سمو : الیزیدیە دراسة حول اشکالية التسمية، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ٢٠٠٩، ص ٩-١٠.

* بو زانیارین زیدەتر لسه ئەفان هەردو کەساتیا بنیره: د. خەلیل جند رهشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیزیدیان، ل ٧٣ . هوشنک

بروکا: میثولوجیا الديانة اليزيدية، تقديم: ابراهيم اليوسف، الطبعة الثانية، دار الينابيع، دمشق، ٢٠٠٩، ص١٩.

ئامازە ب وئ يەكئ نەدايە كو يەزىدى ئۆلەك پىك ئىنابت، مروفەكى باوهرى پئ كرىبت))^(۱).
 ھەلوئىستئ ئىزدىيان وھكو ئۆل ژ (يەزىدى كورئ معاويه) ھەلوئىستەكى ساف راميارى بوئە، ب
 بورىنا دەمئ ئەف ھەلوئىستئ ساف راميارى بوئە ھەلوئىستەكى ئولى ميتولوجئ^(۲). خودانىن
 بوچونا دبئژن كو ئىزدى سەر ب (يەزىدى كورئ معاوى) فەنە دبئژن : ئىزدىيان باوهرى ب
 يەزىدى ئىنايە، دا ژزولم و زوردارىا سونئىن ھەز ژ (حسئىن كورئ عەلى) ناكەن رزگاربن، د
 ھەمان دەمئدا ئىزدىيان دخواست ئوچاغا خوە بگەھىنە كەساتىھكە شەرىفزادە و باش^(۳).
 ئىزدى مللەتن نەك عەشیرەتەكە يان ژى بنەمالەكە سەر ب ھەمان ئولئ فە، ھەتا خو ب
 گەھىنە بنەمالا يەزىدى. ھندەك دبئىن ئەف نافە بتئئ تومەتەكە ژبو ھندەك مەرەمئىن
 تايبەت ((ناوى ئىزى بەناوى يەزىدەوہ نى يە ھندىك دەسلەتدارى وھكو (بەدرەدىن لؤلؤ) ئەم
 نامە بەوانەو لكاندبئت، بو ئەوہى بەناوى تول سەندتەوہ لە بنەمالەى شوئىن كەتوانى (يەزىد
 كورئ معاويهوہ) ھانى موسلمانە شىعەكان بو دژايەتى ئەوان بدات))^(۴). سەبارەت پەيوەندىا
 نافئ ئىزدىيان ب ناوچەيا (يەزد)، يا ئىرانى ((يەزد ب فارسى ب پامانا خودا و فئانئ پاك
 دبئت، ژبەر باج و خەراجئ ئىزدىيان ژئەفئ دەفەرئ كوچكرىنە بەرو شنگال و شىخان و
 دەرياچە وان قەفقاس ھاتىنە، نافئ وئ دەفەرا ژئ ھاتىن دانائىنە سەرخو ب (يزدىون ، يزىديون
 (ھاتىنە ب نافكرن))^(۵). نافئ داسنى ژى يەك ژئەوان نافايا يئىن بو ئىزدىيان ھاتىە گوتن^(۶).
 ھندەك ژ زانايان لسەر وئ باوهرىئە كو (ئىزدان)ئ، د ئولا ئىزدىياتئى دا نوئىنەراتيا
 (زورقان)ئ، د ئولا زەرەدەشتىيەتئدا دكەت، ژ خوداوەندئى زورقان (ئەھورمەزدا) خوداوەندئى
 خىرئ و (ئەھرىمەن)خوداوەندئى شەرى ژ داىك بونە))^(۷). (خدرئ سلئمان) و (خەلىلئ
 جندئ) دبئژن: ((ئىزدى ب مانەيا وى ملەتئ ل پئ ئىزى و تاوسى مەلەك دچن تئت،
 (ئىزدىياتئ) ئانكو ئەو كارو و تور تىبەت و دانوستانىد ملەتئ ئىزدى پئ رادبت و دكەت تئت،
 رامان و پەيھا (ئىزى) ژى (خودئ) يە))^(۸). ((ھەمو زارافئىن (ئەزداى) (ئەيزدى) (يەزدان)

(۱) عزالدین سلیم باقسرى: مەرگەھ ، ص ۲۴.

(۲) ب درئژئ بنئیرە: ھوشنك بروكا: ميتولوجيا الديانة الايزيدية، ص ۱۶ - ۲۰.

(۳) د. خەلىل جند رەشو: پەرن ژ ئەدەبئى دىنئ ئىزدىيان ل ۷۲.

(۴) نەجم ئەلوہنى: ئابىنى ئىزدى لەنيوان چەند جەمسەرى و براواى يەكتاپەرستىدا لئكولئىنەوہىەكى مئژووى كومەلايەتى، چاپى يەگەم، چاپخانەى زانكوى سەلاھەددىن، ھەولئىر، ۱۹۹۹، ل ۱۴.

(۵) ھوشنك بروكا : ميتولوجيا الديانة الايزيدية ، ص ۲۶.

(۶) ھەمان ژئدەر: ص ۲۱

(۷) د.ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۱۴۴.

(۸) خدرئ سلئمان و خەلىلئ جندئ: ئىزدىياتئ لەر رۆشنايا ھندەك تئكستئد ئابىنئ ئىزدىيان، چاپخانەى كورى زانيارى كورد،

بەغدا، ۱۹۷۹، ل ۷ - ۱۸.

(ئەزدان) يەك رامان ب واتا خودايى ئەز دايم دەيت))^(۱). دتیکستين ئولى يين ئيزديياندا نافي)
 ئيزى (ب واتيا (خودى) دەيت.
 "دين و ئيمانیت مه ژووییه
 حەقیقەتە تا مه ژوی حەودییە
 کو سلان ئیزی ب خو خودی یه" ^(۲) .

ب تەمامی دئەفان سەبەقاند خویادبت (ئیزی) ب واتا (خوهدا) دەیت، کەفاناتیا ئەفی
 پەیشی نازفرتە سەردەمی فەهواناندا قەول و بەیتان بەلکو بو شارستانیا سومەریا دزفرت
 پەیشا (ئی - زی - دی) (ئیزیدی) دزمانی سومەری دا، ب رامانا یین لەسەر رییا راست و
 نەپیس دچن دەیت، واتیا کەسین لەسەر رییا راست دچن ژى ب راستیا نیهتی و پاقریا دلی و
 نەفسی و چەندین سیفەتین دی یین کو مروفی دزیانیدا راستە رى دكەن پیک دەیت^(۳). هەمان
 رامان دگەل فەلەسەفەیا ئیزیدیان هەف دگرت، ئەو گوتنا ئیزیدی دبیژن (ئیزیدینە چل سپینە)
 ب رامانا پاقریا دەرونی و سپیاتیا دل و گیان و گەوهەری مروفی دەیت بەری کو د جل
 روخساریدا بەیت^(۴).

۳- **وارگەه:** کوردستان وارگەهی سەرەکی یی رونشتنا ئیزیدیانە، پەرۆزترین جە و هیفینی
 عەردی دباومریا واندا (لالش)، ل کوردستانا باشورە. ((هەر ژکەفن و هەتا نە چ سەرژمیریین
 گشتگر ژبو ئیزیدیان ل تەفایا وەلاتین وان، وەلاتین ئیزیدی لی دژین نەهاتینە کرن))^(۵). ئەف
 یەگە ژى ب مەرەم بویە ((پتریا وەلاتین ئیزیدی لی هەین سەرژمیریا راستەقینە یا ئیزیدیان
 فەدشیرن دا بەهای وان کیم بکەن))^(۶). لەسەر ژمارە ئیزیدیان کیم پالشتی لەسەر ئامارا هاتیە
 کرن، (نەجەم ئەلوهنی) دبیژت: ((تەنیا مینورسکی نەبی کە دەلی بە پیی ئاماری ۱۹۱۰ (۲۵۰۰۰)
 هەزار یەزیدی لە قفقاس هەیه))^(۷). تا ئیرو ژمارەگە فەبر لەبەر دەست نینە، هەمو تەخمین.
 ((نیژیکی شەش سەد هەزار تا ملیونیک ئیزیدی هەن کە زۆربەیان لە کوردستانی عراق دەژین،

^(۱) قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیة و التاريخ و فی الاقوال و الادعية الايزيدية، مجلة لالش عدد ۲۹، دھوک شتاء
 ۲۰۱۳، ص ۱۴۴.

^(۲) شەمو قاسم کەلو و یین دن: پەروردا ئیزیدیان، بو قوتابیین ئیزیدیان، پولا دەهی ئامادەیی، چاپا ئیکى یا بژارە، چاپخانا
 دلیر، سلیمانی ۲۰۱۱، ل ۲۹.

^(۳) قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیة و التاريخ و فی الاقوال و الادعية الايزيدية، ص ۱۴۶ - ۱۴۷.

^(۴) هەمان ژیدەر: ص ۱۴۷.

^(۵) کوفان ریسان حەسەن : هزرو فەلسەفە دقەولین ئیزیدی یان دا و کارتیکرنا وان لەسەر هۆزانا کەفن نوی یا کوردی، ل ۱۳.

^(۶) د. ئازاد سعید سمو : ئیزیدیان ب ریکا دەفین وئ یین پەرۆ بنیاسە، چاپا ئیکى، ۲۰۱۱ ل ۲۱.

^(۷) نەجەم ئەلوهنی : ئایینی ئیزیدی، ل ۴۰

ههروهها ژمارهیهکیان له ئه وورپایی روژئاوادا دهژین، هندیکیانیش له دهوربهری جزیره و ماردین و تورکیا روژههلاتی سوریا و گورجستان و ئهرمهستان دهژین))^(۱). ((بی گومان ههژمارا ئیزیدیان بهری چهندهها ساله ژفی ژمارا نوکه پتر بون، گهرۆکی ئینگلیزی (ولیه م هیود) ئەفی ل سالا (۱۸۱۵) ئ سهرهدانا دهفهری کری، دیارگریه، ژمارا وان ژملیونهکی دبۆریت، بهلکی ل دویف هندهک راپورتان ژ دو ملیونان دبوریت))^(۲). ئیزدی بهروفاژی مللهتان ب دریزیا میژوی ژمارا ئهوان کیم بویه نهک زیده، ئەفه زی بو ئهوان ههوهپن قهرکی دزفرن ئهوین ب سهر واندا هاتین، زیدهباری وی یهکی ئیزدی ئولهکه نه ته بشیریه. ((دهولهتا عوسمانی دحوکمداریا خودا پتر ژههفتی ههوهپن ریکخستی بو ژنافرنی ب سهر واندا ئیناینه))^(۳). ئەف ههوه ب دژواریا خود هه مه رهنگ بوینه. یهک ژدرندهترین ههوهپن قهرکی ئیزیدیان دوهختی دهولهتا عوسمانی دا ههوا (حافظ پاشا) بویه، کو ل سالا (۱۸۳۴) ئ، ئەنجام دابو، کو ب داوی ههوا حکومهتا دهولهتا عوسمانی بو لسهر چپایی شنگالی ههژماتن، تیدا سی چاریک ژئیزیدیان هاتنه کوشتن^(۴).

۴- **پیرۆزی:** ئیزدی ب دهربازبونا قوناغین خو یین هزری بوینه خودان ژمارهکه نهکیمن ژ پیرۆزیان (حه جی جههغه) ئهوان پیرۆزی ب پیرۆزیین (ئاسمانی، ده می، جهی، ئافی، داران، ریبهرین ئولی و گشتی) دابهشکرینه^(۵). د شیاندایه ئه و پیرۆزی د چار خالاندا بهینه کورتکرن:

۱-۴ پیرۆزیین ئاسمانی :

۱- **روژ:** په رستنا هه سارین ئاسمانی (روژ) یهک ژ دیارده و سیمایین که فنه دناف مللهتین بهری دا ((په رستنا روژی که فنتین په رستن بویه دناف توخمی مرو فیدا نه مازه، لناف توخمی ئاری ((ئیزیدیان ژی ب پیرۆزی بهری خو دایه وان هه سارا ب تایبهت (روژ و هه یف) ئ.)) (ئاریین ئاریین که فن دیت ئه و تشتی روژ د دعت بگره ژ روناھی و گهرماتی، بو ئهوان ژ دیارۆکی دن یین سروشتی ب مفاتره، ژ بهر هندی ب ئیک ژ سیمایین خوداوه ندنی خیر و فیانی بو

(۱) فرانسوا گرافی لؤفا : کوردستان وهلاتی خودا میژووی پیکه وهی کوردی، چاپا ئیکی، ل ۳۷.

(۲) د. نازاد سعید سمو : ئیزدیاتی ب ریکا دهقین وی یین پیرۆز بنیاسه ل ۲۲.

(۳) د. احمد سینو: الاکرد الایزیدیون فی العهد العثماني، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ۲۰۱۲، ص ۵۴.

(۴) ب دریزی بنیره: صديق الدموجي : اليزيدية ، ص ۶۲۴-۵۸۳.

(۵) ب دریزی بنیره: حجي جعفر: هندهک پیرۆزیین ئیزیدیان، گوفاارا لالش، ژماره ۱۰، دهوک، کانونا دوئ ۱۹۹۹، ل ۱۳۲-۱۴۴ .

* بو زانیاریین زیده تر لسهر مللهتین روژ دپهرست و نافین ئهوان خوداوه ندین بو را هاتینه دانان بنیره: احمد ملا خلیل مشختی: من ازربيجان الى لالش، تحقيق و تعليق: د. خليل جندي، الطبعة الاولى، دار سبیریز، مطبعة حجي هاشم، اربیل، ۲۰۰۹، ص ۶۹-۴۹.

(۱) احمد ملا خلیل مشختی: من ازربيجان الى لالش ص ل ۱۳۳.

مروفايه تيئ هه ژمارت))^(١). رۆژ و مفايپن وئ مروفا ل بهرامبهري خو ئيخستيه هزري. ((ديتنا رۆژي پينگافا پيشين بويه، ژبو هزرا دورست ئا تاك و تهنيا يا خودايه تيئ ژبهركو رۆژ تشتي ههري مهزن بويه، كو چافين مروفان ئهو ديتيه، و ب ريا وئ ژيان هاتيه شروفه كرن و تيگه هشتن))^(٢). رۆژ پهريسين كهفن باوهريه كا ب هيز ب رۆژي فه هه بويه و ب پيرۆز دزانين، هه ر ملله تهكي ژ نهوان نافهك بو خوداوهندى رۆژي دانابو، ل جهم ئيزدييان (شيشم - شيشمس) خوداوهندى (خودانى) روژيه، دچافى ئيزديياندا رۆژ نورا خودايى يه، خيرو بهر كه ته و پاكرتين ئافرينه خودايى خولقاندى، ده مئ ئيزدى دوعايپن خو دكهن بهرى خو د دهنه رۆژي^(٣). ((ئيزدى رۆژي وهكو كانيا و زين و حوزوريا بهرچاف ئا خودى دفى دنى ده پيرۆز دبين))^(٤). پيرۆزيا رۆژي نه بتنى د دوعا و نهرىتپن ئيزديياندا خويا دبت، بهلكو دئافاكرنا قوبپن په رستگه هان دا ژى خويابه^(٥). د راستييدا ئيزدى بهرهف خودانى روناها رۆژي و فريشته يئ ب روناها وئ نوينهر دچن، ژبهركو گيانى مروفى ژ گيانى وى فريشته يى يه، گيانى (شيشم) ئ خوداوهند ژ نورا خودايى مهزنه، ئافرينه رى هه ر تشتى، واته ئيزدى د دوعايپن خودا بهرهف خودايى مهزن دچن نهك بهرۆ رۆژي وهكو ههساره و مادده و وئ روناها ژي پيك هاتى هه ر وهكو هندهك نفيسه ر و فهكوله ر وهسف دكهن و دبپژن^(٦).

ب- هه يف: پيرۆزيا هه يقى د ئيزديياتى دا نه ل ئاستى پيرۆزيا رۆژيه، ژبهركو پيرۆزيا رۆژي دچه ژن و هه لكه فت و نهرىتپن ئولى دا كه فنتر و بلندتر و ديارتره. ((نأفى خودانى هه يقى ل نك ئيزديان هاتيه: شىخ سن، مه لهك سن، مه لهك شىخ سن))^(٧). (د. خه ليل جندى) دبپژت : شىخ سن نه خودانى هه يقى يه ل نك ئيزدييان هه ر وهك ل نك سومه رى و بابليان، مه لهك فه خرهددين خودانى هه يقى يه^(٨).

(١) ب. ش دلکوفان : بيلندة بين الامس و اليوم ، مجلة لالش عدد ١١، دهوك، اذار ٢٠١١، ص ٤٤.

(٢) Dr. Memo Othman : serê sala êzîdîfan.kurt yarihi. r 29

(٣) بو زانيارپين زيدهتر بنيره: Tarq şîkrî xemo : roj perêsen û êzdî û roj , guvara lalş , jmare 16 ، 259-241

(٤) د. خانا ئومهر خالى : ئيزديياتى جفاك سه مبول ريتول و ميت، وهركيران ژ ئينگليزى: نه رگين ئوپه نگين، گوهورينا ژپيتين لاتينى كوفان خانكى، هه ولير ٢٠١١ ل. ٩٧.

(٥) بنيره: كوفان ريسان هه سن: هه ر و فه لسه فه دقه ولين ئيزدى يان دا كارتىكرنا وان ل سه ر هوزانا كهفن و نوى ياكوردى، ل ٢٧.

(٦) قاسم ميرزا الجندى : ايزى و ايزيدى فى التسمية و التاريخ و فى الاقوال و الادعية الايزيدية ، ل ١٤٨.

(٧) حجي جه عفر: هندهك پيرۆزيين ئيزديان، ل ١٣٤.

(٨) د. خليل جندى : نحو حقيقة معرفة الديانة الايزيدية، الطبعة الاولى، منشورات رابوون، اوبسالا، سويد، ١٩٩٨ ص ٢٧.

٢-٤ پيروزيين دهمي :

دئيزديياتيدا پيروزيا دهمي، دجهژن و ههلكهفتاندا خويا دبت، ژبهركو هه مو چهژنيين ئيزدييان گريديايي روژ و وهرزي سالي نه، مينا چهژنا چلي هاقيني و چلي زفستاني و چهژنا خدر لياس كو ب د داوي بونا وهرزي سهراي و چاندني دهينه گيران^(١).
چارشهمبو دئيزديياتيدا ياپيروزه ((پيروزيا وي ژوي يهكي هاتيه كو داويا ههفتييه، خودا ئافراندا ئادم د ئهوي روژيدا تهماكريه و ب تهمامبونا وي ئافراندا گهردوني تهمام بويه))^(٢).
بويه))^(٢).

"خوداقه ندني مه ئيني كر نه ساسه

شه ميو بيري كراسه

چارشهمي كر خالسه" ^(٣).

زوربهيا جهژن و ههلكهفتين ئولي (تواف) دكهفنه د ئهفي روژيدا مينا جهژنا سهري سالي كو گرنگرين جهژنا ئيزدييانه، ههروهسا هندك ري و رسم و پيروزيين ئولي دكهفنه دئهفي روژيدا^(٤).

٣-٤ پيروزيين جهي:

جهي هه ره پيرو بؤ ئيزدييان (لالش)ه*، پيروزيا جهين دن ب هه بونا مزارگهه و نيشانگههين خاس و بابچاكان فه گريدايه. ((پهرستگهها لالش ب هه مو ئاقد و مهزار و كاني و شكهفت و دارو بهرين خوڤه ياپيروزه))^(٥). ئ هه لهبت نهو پيروزي ناهينه رادي په رستني، هه وهك (صديق الدمولوجي) هزر دكهت و دبيژت: ئيزدي په رستنا دار و بهرا دكهن^(٦). هه ر تشتي دكهفه هندوري گهلي لالش (كانيا سپي، زمزم، سوكا مهعريفهتي، سلاف گهه و پرا سهلاتي) د پيروزن. (** (لالش ياكو ب واتايا گهلي بي دهنك دهيت، ئيزدي ژبه ر پيروزيا ئهفي جهي و

(1) Pîr xidir slêman:cejna rojyên êzî, pertuka cejnênên êzdyan, Çapa êkê, mala êzdyan oldinborg,capxneya ruşnbêrî, hewlêr,2013, L, 38

(2) هوشنك بروكا : ميثلوجيا الديانة الايزيدية، ص ١٦٠.

(3) خدرئ سليمان و خهليلي جندی: ئيزدياتي لهر روژنايا هندك تيكتيد ئايني ئيزديان، ل ٦١.

(4) ب دريژي لسهر پيروزيا چارشهمبوئ بنيره: كامل خديده : قدسية يوم الاربعاء، مجلة لالش عدد ٨، دهوك، ١٩٩٧، ص ٤٦-٥٠.

* ب دريژي لسهر ديروك و ناف پيروزي و جوگرافيا لالش بنيره: حسو هورمي: په رستگهها لالش، چاپخانا، خهبات، دهوك، ٢٠٠٠.
خدر سليمان: لالش، گوڤارالاش، ژماره ١، دهوك، ١٩٩٢، ص ٥٨-٥١.

(5) كوفان ريسان ههسن: هزر و هه لهسهفه دقهولين ئيزدي يان دا و كارتيكونا وان لسهر هوزانا كهفن و نو يا كوردي، ل ٣٧.

(6) صديق الدمولوجي اليزيدية، ص ٤٤٠.

* بو زانيارين زيدهتر لسهر نهوان پيروزيا بنيره: پير خهلات لياس جهعفو و زهير عرب سلو : ژ پيروزيين ئيزديان، چاپا ئيكي، ژوهشانيين دهستهيا بلند يابنگهه لالش يي رهوشنبري و كومهلايهتي، چاپخانهيا هاوار، دهوك، ٢٠١٢، ل ١٤٧-١٨٠.

مهزاري شىخادى و بابچاكيڻ دن يپن ل ئهفى گهلى فهشارتى، پيخواس تيدا هاتن و چوني
دكهن))^(۱). دباوهرى ئيزديياندا لالش هيقينى عهرديه:

"پشتى چل سالى ب ههژماره

عهردى ب خورا نهگرت ههشار

ههتا لالش دناقدا نههات خواره"^(۲).

٤-٤ پيروزيين دن:

د ئيزديياتيدا ژبلى ئهوا پيروزيين هاتينه بهحسكرون، چهند پيروزيين دن ژى ههن
مينا بهرات و خهرقه

- بهرات *** : ناخا شكهفتا بهراتا دگهل ئافا كانياسپى دهيتته فهستران، ب دهستين شكهستين
گهليى لالش و خلمهتكارا دهينه چيكرن، فهبارى وئ هنجى ناكهكى يه^(۳). بو رى و ريبارىا
ئيزدى دگهل خو ههلدگرن دا ژ خرابييين لسهر ريبا ب سلامهتب^(۴). لسهر كهفانتيا بهراتى
ههبونا وئ دناق ئيزديياندا دو بوچون ههنه، هندهك دبيژن بهرى ههبونا شىخادى بهرات
ههبويه، هندكيڻ دن ژى بو سهردهمى وى دزفرينن. ژبهركو دهمى پى سوند دخون دبيژن ب
(بهراتا) شىخادى^(۵).

- خهرقه: دباوهرى ئيزديياندا خهرقه گهلهكى كهفته، خودان پيروزيهكه تايبهته، ب تنى
هندهك كهس د بهر خو دكهن، ئهو دبهر خوكرن ژى يا مهرجداره^(۱). ((نيشانهيه بو خو

^(۱) زهير كاظم عبود: عدي بن مسافر مجدد الديانة الايزيدية، الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، ٢٠٠٥، ص
٣٨.

^(۲) عزالدين سليم باقسرى: مهرگهه ص ٢٣١.

بهرات: صدقة، هدية و حوافز، اجرة العامل الزراعي، اجرة، مكافأة. بنيره: فازل نيزامهدين: فهرهنگى نهستيره گهشه -
كوردى - عهردى، چاپى سييه، دزگاي ئاراس، چاپخانهى وهزارمى پهرورده، ههولير، ٢٠٠٢، ل ٦٠. بهرات ب رامانا بى گونهيى
دهيت، ب دهستين شكهستى و خلمهتكارا دهينه چيكرن كو كهسين بى گونههن، شكهستى خو ژخوشى و لفرنين دنيايى بى
بههر دكهن، د ژيانا خوهدا جوتبونى (زواج) ناكهن، خلمهتا خودى و گهليى لالش دكهنه ريبا خو.

^(۳) داود مرا ختارى: معبد لالش و المراسيم الدينية الايزيدية، الطبعة الاولى، من منشورات ديوان اوقاف المسيحيين و الديانات
الآخري، بغداد، ٢٠١١. ص ٤٨.

^(۴) پير خهلات الياس جهعفو و زهير عرب سلو: ژپيروزيين ئيزديان، ل ٦٠.

^(۵) ب دريژى لسهر پيروزيا بهراتى و كهفانتيا وئ بنيره: سگقان مراد جندي: ال(برات) و قدسيته لى الايزيدية، مجلة لالش
العدد ١٠، دهور كانون الثاني، ١٩٩٩، ص ٤١-٣٧.

^(۱) ب دريژى بنيره: مهروان شىخ ههسن رهشكانى : خهرقه و پيروزي و سوند و باوهرى دئيزديياتى دا، گوفارا مهحفهل ژماره
٢، دهور، پايبزا ٢٠١٠، ل ٣٦-٢٥ و ممتاز حسين سليمان: مقدسات الايزيدية، مجلة لالش عدد ٣٥، دهور، شتاء ٢٠١٢ ص ١٩٥-١٨٦.

ستاره‌کرنی و فه‌شارتی، شکاندنا خو مه‌زنکرنی و بلندبونی، هر که‌سه‌کی خه‌رقه * د بهر خو کر دبه‌ته ده‌رویش و زاهد‌ه‌ژیکه‌ری ئاخره‌تی پتر ژدنیايي^(۱).

۵- باوهری:

باوهریون ب خوه‌دایی واته باوهریون ب هه‌بونا ملیاکه‌ت و پیغه‌مبهر و ئاخره‌تی ئیزدی وه‌کو ملله‌ته‌کی خودیناس ب ئه‌وان باوهران و چه‌ندین باوهرین دن باوهردارن ژوان: (ملیاکه‌ت، تاوسی مه‌له‌ک، پیغه‌مبهر و ئاخره‌ت کراسگهورین). ئیزدی ریژ و حورمه‌تی د دهنه ملیاکه‌تا و دباوهریا واندا، لبه‌ر رو‌ناهیا چه‌ند سه‌به‌قین قه‌ولا و دوعایا، هر هه‌فت ملیاکه‌ت ژنورا خوه‌دایی نه، هر یه‌ک د روژه‌کیدا په‌یداویه، خودان ئه‌رکه‌کی دیارکریه، دیسان دباوهریا ئیزدیاندنا سوږ و نورا ملیاکه‌تین ئاسمانا که‌فتیه به‌ر هنده‌ک خاسین ئیزدیان، کو ل عه‌ردی ری و رسمین ئولی خورت دکهن^(۲). ((د ئه‌زلینه و د خلمه‌تا خودی دانه و ل بن فرمانا وی کار دکهن ، به‌رپرسیارن ژ گه‌هاندنا فه‌رمانین وی بو مروقان. ئه‌و به‌ری ئافراندا عه‌رد و ئاسمانا ب هه‌فت هزار سالی نه و به‌ری ئافراندا ئاده‌م ب چل هزار سالی^(۳))).

"ئه‌ون هه‌ر هه‌فت مه‌لکیت که‌بیر

ژ به‌ری ئاده‌من ب چه‌ندی به‌دیل

د دستی وان دا مفتا و کلیل

د راوه‌ستاینه ل حزره‌تا مه‌لکی جه‌لیل" ^(۴).

تاوسی مه‌له‌ک سه‌مبول و باوهره‌هه‌ره دیارا ئیزدیاتییه، ئه‌ف سه‌مبول دتیگست و باوهره‌ئیزدیاندنا خو نه‌چه‌ماندی ئاده‌مه، ژ به‌ر هندی بویه سه‌روه‌ری ملیاکه‌تان. ((ئه‌ز خوه‌دا و ئافرینه‌ر وه‌مه چ خودا یین دن ژبلی من نین، ب تنی من بپرسین و کرنوشی بو من ببه‌ن، ئه‌ف گوتن هه‌فت جار لسه وان دوباره کر.... پشتی ئه‌فی گوتنی ب چل هزار سالا قالبی ئاده‌م دورستکر، ده‌می ب فراوار خوه‌دا گیان که‌تیه به‌ده‌نا ئاده‌م، هه‌مو ملیاکه‌تا کرنوش بو ئاده‌م بر،

^(۱) سهیل قاشا: مذهب الیزیدیة، ص ۹۶.

* جلکه‌که پیرۆزه ژهریی ده‌یته رستن و چین، ب ئافا (زه‌رگوزی) ده‌یته رننگدان ژکه‌فندا هنده‌ک خاس و چاکین مه‌ خه‌رقه دبه‌ر خو کریه، مینا شیخادی و شیخ فه‌خر و شیخو به‌کر. بنیره: ریسان حه‌سه‌ن جندی و یین دن : په‌روردنا ئیزدیاتی، پولا هه‌شتی بنه‌ره‌تی، چاپا دووی یا بزاره، ۲۰۱۲، ل ۵۸.

^(۲) ب دریزی بنیره: پیر خدر سلیمان : ملیاکه‌ت دباوهریا ئیزدیاندنا ل به‌ر رو‌ناهیا تیگستین ئیزدیان، گوفا‌را لالاش ژ ۱۸-۱۹، ده‌وک، ئه‌یلول، ۲۰۰۲، ل ۱۱۷-۱۳۵.

^(۳) عزالدین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه، ۲۷۸.

^(۴) هه‌مان ژیدهر: ص ۴۲.

ژبلی عهزازل، ژبهړکو وهسیهتا خودی ژبیر نهکربو، خودی نهو پاداشت کر و توك پي بهخشی و گوتی تو تاوسی ملیکهتانی (سهرورهی ملیکهت) ((^(۱).

"په دشی من کنیات ئافاکر ژدورا گهوههره"

سپارتبو ههر ههفت سوړیت ههر و ههره

مهلهکی تاوس کره سهروره" (^(۲).

هندهک نفیسه ریڼ ئیزدی دبینن چیروکا ئادم و دهرکنا وی ژ بههشتی نهچروکا ئیزدیانه، ژولین دهوروبهر ب تایبهتی ئیسلامی کهفتیه ناف ئهدهبی ئیزدیان (^(۳)). ((ههمو سوفیگهرا لهعنهتکرنا (ئهبلیس) و ناف ئینانا وی ب ملیکهتی شهری رت دکرن، و دیسان رت دکرن کو ب ههفدزی خودا ب ناف بکن، نهف هزرین سوفیگهری ل سهدی دوازدی دناف ئیزدیاندا بهلافبون)) (^(۴). ههروهسا ((ئیزدیان ئاگهه ژ نهفان چیروکان نهبویه بهری هاتنا ئولین ئاسمانی بو دهفهری، ب رییا سوفیگهریڼ ئیسلامی نیژیکی سالا ۱۱۲۰ ز و پشتی وی پي ئاشنا بوینه)) (^(۵).

لسهر هزر و زارافی تاوسی مهلهک (زهیر کاظم عبود) چار تیور داینه رو، دتیورا دویدا گوتیه : تاوسی مهلهک / شمس / شمش / شماس خوداوهندنی بابلی ب خویه، ژبهړکو سیفاتین وی دگهل یین تاوسی مهلهک یهک دگرن، شماس دمیتولوجیا عراقیین کهفندا ههمان روئی شیخ شمس، شمش، تاوسی مهلهک ههیه، ههر دو روناھی و فهژینی د دهنه جیهانی (^(۱). ههفگرتنا سیفات و ئهرکین تاوسی مهلهک و شماسی خوداوهندنی بابلیان، بهلگهی کهفنا تیا تاوسی مهلهکه، وهکو خوداوهندی ههره مهزن د باومریا ئیزدیاندا. ((سهرچاوه دوپات دکنه ئیزدیان بهری هاتنا شیخادی ههبونا خو ل دهفهری ههبویه، باومرهندیڼ وی ب پهړیسیڼ

(^۱) عزالدین سلیم باقسی: مهرگهه، ص ۲۸-۲۹.

* لسهر نافی تاوسی مهلهک و کهساتیا وی رایهکه بن بر نینه، ههریهک ب رهنکهکی بهری خو د دهتی، هندهک ب ئههریمه و ئبلیس ل قهلم د دهن یی کو ئادم ب سهردا بری، هندکین دن دبینن ئهوه یی کو ژ نورا خودی بوی، واته نافهکه ژ نافین خودی، و هندکین دن ب (میثرا) خوداوهندنی روژی ل قهلم د دن. بنیره: عالیه بایزید اسماعیل: طاووس ملک و محنة الاختبار الالهي، مجلة لالش عدد ۲۸، دهوک، حزیران، ۲۰۰۸، ص ۷۲-۷۳.

(^۲) خیری بوژانی، قهوی په دشی، گوفاارا لالش ژماره ۸، دهوک، ۱۹۹۷، ل ۱۱۲.

(^۳) د. خلیل جندی ره شو : پهرن ژ ئهدهبی دینی ئیزدیان، ل ۱۱۸.

(^۴) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۱۵۱-۱۵۲.

(^۵) ههمان ژیدهر: ص ۱۵۹.

(^۶) ب دریزی بنیره: زهیر کاظم عبود: طاووس ملک رئیس الملائكة لدى الايزيدية، الطبعة الاولى، دار سردم، السلیمانية، ۲۰۰۵، ص

تاوسی مهلهك (خوداوهندنئى روژئى) دناسياربون. پشتى هاتنا ئىسلامئى ئەف ناهه هاتيه
گوهورين))^(۱).

د باوهريا ئىزدیياندا خیر و شهر ژدهرگههئى خودئى نه، واته دئىزدیياتییدا خوداوهندك
يان ملیاکهتهكى ههفدژئى خیرئى نینه، ئىزدی د دوغایا خودا دبىژن (یاخودئى خیرا بده شهر
وهرگهرين) * . هزرا تاوسی مهلهك ژ وهختئى ههبونا ئىزدیيان و باوهرمه ندبونا ئەوان ب روژئى
ههبوئه ... یئى کو پشتى هنگى جار ب (چافئى ئاسمانئى) جار زى ب (خوداوهندنئى ئاسمانئى)
هاتيه فهگوهاستن. ههر ب ههمان هزر (زههشت)ئى، خوداوهندنئى خیرئى (ئههور مهزدا) ژئى
دورستكر. تاوسی مهلهك ب سيفهتئین دو خوداوهندی نهبو، بهلكو خوداوهندهكى ب تنئى بو، كو
ههمان هزرا خوهدايه د ئولئین ئاسمانیدا یئین كو پشتى وئى هاتین، واته ئىزدیيان پههستنا يهك
خوداوهند كریه كو تاوسی مهلهكه ههژمارهكه دن یا خوداوهندا ههبو لئى ب ریزبهندی ژ وى
كىمتر بون^(۲).

(هوشنك بروكا) دبىژت: ((ئىزدی دو جارا خودا دپهريسن جارهكى وهكو (نافرینهه و
پاریزهه) كو خیر ئیمناهیئى ب سهه جیهانیدا دهینت، جارهكه دن وهكو (ویرانكهه) كو
خرابكرن و شههرى ب سهه جیهانیدا دهینت، ئەفئى يهكى تهفلى ههفیهك ل نك فهكولهر
پهیداكریه، كو هزرېكهه پههستنا ئىزدیيان بو خودا د شههريئى ویدا ههه وهكو دخیرا ویدا، چ
دى ناگههینت ژبلى پههستنى بو ئبلیسى))^(۳). د باوهريا ئىزدیياندا چافكانیا خیر و شههرا ئىكه،
ههردو ژ نك خودهدایى بو مروفى دهین، وهكو تاك مروف ژ كارپن خو بههپرسه. ((سروشتئى
كهسى ئىزدی دهرئهنجامئى رهنگهه دانا ئولا ویهه، د ئولا ئىزدیياندا دوانیهكه ب هیز (ثنائیه
حاده) دنافهینا خیر و شههرا ههیه، لئى چافكانى يهكه، ئالىئى دن یئى كو روئى نافهینى
(وسیط) د شروفهكرنا ههه دو هیزین ههفدژدا دبینت ئاقله))^(۴). ((تاوسی مهلهك نه ئههبلیهه
ئافرینههريئى گونھ و خهلهتیا دنولئین دندا، ژبهركو ئافراندن و گهردون ب شههريئى خو فه (قهزا
و قهدهه) نه ب دهستئى كهسیهه، خودا ب تنئى نههت))^(۵).

لسهه نافئى تاوسی مهلهك ئەم د گههینه وئى باوهريئى كو بوچونپن جودا د كهفنه دو
ئالیا، ئالیهك ژ ئەوان لسهه وئى باوهريئى نه، كو ب خو نهچهماندنا عهزازیل بو ئادهمی بوئه

(۱) د. ممو فرحان عثمان : دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۱۵۹.

* د دوغایا سبئى دا ئەف تىكست ههیه. بنیره: عزالدین سلیم باقسرى مههركهه ص ۲۹۳.

(۲) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۸۱-۸۰.

(۳) هوشنك بروكا: للغز طاؤوس ملك، الطبعة الاولى، تموز للطباعة و النشر، دمشق، ۲۰۱۴، ص ۳۷.

(۴) د. ممو فرحان عثمان : دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص ۸۱.

(۵) عالیه بايزيد اسماعيل: طاؤوس ملك و محنة الاختبار الالهى، ص ۷۷.

سەرودری ملیاکهتان، چهند تیكستین ئولی و باوهریا كهلتوریا ئیزدییان فی یهکی پهسهند دکهن، بوچونا هندهك نفیسهرین دن ئەف دیتن ب هزرین سوفیگهری یه تام دایه، ئالیا دوهم زی لسهر وی باوهرینه کو تاوسی مهلهك خوداوهندنی روژییه، ب خوداوهندنی هه ره مهزن دهیته ههژمارتن. بهلگه زی هه بونا پیرۆزیا روژی یه دناف ئیزدییاندا، هه بونا خوداوهندهکه ب نافی شیشمس، و قوربانی دانا گایی ل چهژنا جهمای لسهر خاترا خوداوهندنی روژی.

پهغه مبهه: ئیزدی نه خودان پهغه مبهه ز بو خودیناسیی، لی ب حورمه تکا مهزن وان دبینن، نافی پتر ژ بیست پهغه مبهه ران دقهول و ری و رسمین ئولی دا هاتینه و ستایشا ریبارا وان هاتیه کرن، ئەف ستایش گه هشتیه رادی پیرۆزی و روژی گرتنی بو هندهك ژ ئەوان، وهکو چهژنا نه بی خدر و نه بی لیا^(۱). د ئەدهبیاتا ئولی یا ئیزدییاندا قهولین تایبهت ب نافی پهغه مبهه ران هه نه، مینا قهولی ئیبراهم خهلیل، نه بی سمائل و نه بی موسی، نه بی نوح و نه بی سلیمان، دگهل شه گهراندا چیروکین وان^(۲).

"په دشی من ره ب ل سه مه ده

ره بی عیسا و موسی و محمد

هه مووا ژیرا بر سجووده"^(۳).

- کراسگهورین* و ئاخهت زی ژ ئەوان باوهرین دیار یین ئولا ئیزدییانه، ((کراسگهورین زفرینا گیانییه پشتی دهرکهفتنا وی ژ بهدنی بو جیهانا عهردی))^(۴). کراسگهورین باوهریه که کهفنه یهك ژپرنسیپین بنه رتهی بو د هندهك ئولین روژی یین کهفندا، بهری ئیسلامی ل نک ئەهلی عرفانی و پشتی وان ل نک سوفیگهرا زی هه بویه^(۵). کراسگهورین باوهریه که کهفنه، زۆربه یا شه کولهرا دبیزن چافکانیا وی یا یه کهم (هند) بویه، ژ ویدهر هاتیه فه گوهاستن بو ئیران، کوردستان، ئاسیا بچوک و یونانستان و هندهك وهلاتین دن^(۶). ((کراسگهورین هزره که بنه رتهیه د ئولا ئیزدییاندا، پشتی مرنا مروقی گیان چهند جارن بو هندهك بهدنهین دن

(۱) قاسم میرزا الجندي : ایزی و ایزی فی التسمیه و التاريخ و فی الاقوال و الادعية الايزيدية ، ص ۱۴۳.

(۲) بنیره: Dexîl naîf : hindek pêxember di têkstên êzdyan da govara laliş jimare 14dohuk kanona êkê, 2000, L 220-207

(۳) خدر پیر سلیمان و یین دن : په روهردا ئیزدیاتی، پولا پینج بنه رتهی، چاپا چاری، ۲۰۱۴، ل ۲۸.

*کراسگهورین هه ف واتایا په یفا مرنی یه دئیزدیاتی دا . حسو هرمی: الموت و مابعد عند الايزيدية ، مجلة لالش عدد ۶، دهوك، اذار ۱۹۹۶، ص ۵۹.

(۴) د. عماد محمد عبدالقادر محمد سعید: عقیده التناسخ عند الايزيدية، گوفارا مهحفهل ژماره ۳، ص ۲۴.

(۵) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۶۲.

(۶) ب دریزی بنیره: عبدالرحمن مزوری: ((کراس گوهیرین)) فی الدین و الفلسفة، مجلة روژ، عدد ۷-۸ مطبعة Mergeh، ۲۰۰۰،

ص ۶۸-۸۱.

دهیته فهگواستن، دبت ب هندهك سیفاتین دن دیارببت))^(۱). دباوهریا ئیزدیانداندا گیانی نهمره ((گیان ههیه پتر ژ جارەکی ژ گیاندارەکی دچته دبهەر گیاندارەکی دندا، دبت ژمارا کراسگوهیرینا وی بگههته ههفت جاران))^(۲).

"روحا ره جمانی

نابت فانی

ههروا ل بهردهستی ئیزدانی" ^(۳).

پشتی مرنی گیان بو حهق و حسابی دسهر پرا سهلاتی را دهر باز دبت، ئەگەر خیر ژ گونهها پتر بن دکهفته ئالیی بههستی، بهروفاژی دکهفت ئالیی جههنمی، ب سزادانی گیانی وی پاک دبت و جارەکه دن دزفرتهفه^(۴). و ئەگەر خیر و گونه هندی ئیکین جهی وی تارستانه^(۵). هه مو گیان نازفرنه فه ژ بهرکو گهلهك ژ ئەفان گیانا بهرو (نهوالا واولی) دچن نه بههشته و نه دۆژهه، ئەون یین کو کاری (زنا - کوشتنا بی ئەگەر - و پیکرا بهردانا خه لکی کری^(۶)).

باوهربونا ئیزدیان ب بههشت و دۆژهی، لسهر بنیاتی باوهریا ئەوان ب کراسگوهیرینی هاتیه ئافاکرن، واته هه بونا کراسگوهیرینی دئیزدیاتییدا و دوباره زفرینا گیانی بو عهردی، ب شیوهیین جودا باوهربونه ب هه بونا بههشت و دۆژهی (رؤژا ئاخرهتی)، ژ بهرکو ئەو گیان نازفرته فه بهری کو نههیته پاداشتکرن یان سزادان.

"وان زانی ئاخرهت یه ب دۆژه و بههشته

ژیک جوداکرن جه لال و جهرام و گشته

ل ئاخرهتی ههیه سزا و بههشته" ^(۷).

^(۱) عزالدین سلیم بافسری: الخلیقة و التکوین لدى الایزیدیة، مجلة لالش عدد ۹، دهوك، شباط، ۱۹۹۸، ص ۱۹.

^(۲) عبدالرحمن مزوري: ((کراس گوهیرین)) في الدين و الفلسفة، ص ۶۹.

^(۳) عزالدین سلیم بافسری: مه رگه ه، ص ۶۳.

^(۴) خدر پیر سلیمان و یین دن : پهروهردا ئیزدیاتی، پولا شهشی بنهرتی، چاپا ئیک، چاپخانهیا دلیر، سلیمانی، ۲۰۱۱، ل ۳۹-۴۰.

^(۵) حسو هرمی : ئیزدیاتی د(۱۰۰) پرسان دا، چاپا ئیک ددهزگههی سپریژ- دهوك، چاپخانهی، حاجی هاشم، ههولیر، ۲۰۰۸، ل ۵۱.

^(۶) حسو هرمی الموت و مابعدہ عند الایزیدیة، ص ۶۲.

^(۷) شه مو قاسم دنانی: جهند تیگستین پیرۆ یین ئولا ئیزدیان، بهرگی دووی، ژوهشانین دهستهیا بلند یابنگههی لالش، چاپخانهیا

چاپخانهیا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳، ل ۲۹.

٦- پهرتوكين ئيزدييان:

هر قهكولينهكه لسهر ئيزدييان هاتيه كرن، دور و نيزيك بهحسى بابهتى ههبونا پهرتوكين ئيزدييان كويه، مزارا بابهتين ئهوان پهرتوكا بوينه جهى گهنگهشى، دناقبهينا قهكولهراندا، ئهه پهرتوك څى برىتى نه ژ (جلوه و مسحهفا رهش)، ههلبهت ئهه گهنگهشا دناقبهينا قهكولهراندا، سهبارهت وى يهكى يه، كا نافهروكا ئهوان پهرتوكان دهربرينى ژ ملكيهتا هزر و باوهريا ئيزدييان دكهت يان نه؟ ههلبهت ل پى ئهوان تيكتستين لهر دهست، يين كو (ئهستانس ماري كهرمى) بهلافكرين و ئهه و يين د پهرتوكا (صديق الدموجى) دا څى هاتينه بهلافكرن، دگهل بيروباوهرين ئيزدييان ناگونجن، كهواته وهكو ناف، ئهه پهرتوك يين ئيزدييانه، لى نه ب وى نافهروكا ئيرو. سهبارهت دانهرين ئهفان پهرتوكا رايين جودا ههنه، هندهك ديبژن ئهه پهرتوك ژدانانا (شيخ هسهن) و هندهك دن ديبژن ژدانانا شيخادى نه، گروهكى دن ديبژن: (جلوه) ژدانانا شيخ هسهنه و (مسحهف رهش) ژدانانا شيخاديه^(١). ياكو ئهه څى پشت راست، (جلوه) ژدانانا شيخ هسهن كو ب شيخي جهلوى دهپته ناسكرن، دياره د جهلوى دا كومهكا بيرباوهر نهريتين جفاكى يين گريدايى ئيزدييان هاتينه نفيسين، كو بهشك ژ ئهوان ژ بير و هزرين (شيخ هسهن)ن، قهولهكى تايهت ب نافى (جهلوى) ههيه تيدا گرنگيا جهلوى خويا دبت و ب دهستورى ئيزدييان د هپته ناسكرن.

"چى جهلوهكه بى قياسه

دانى ئهركان و ئهساسه

ئيزديياتى پى بو ناسه"^(٢).

شيخ ئيسلامى (شيخ عبدالولا رهبتكى) ل سالا ١٧١٤ دان ب ههبونا كتبهكه ئيزدييان دكهت، ب نافى (جلوه)، نفيسنا ئهفى كتبيى بو شيخ فهخرى ئاديان دزفرينت.^(٣) (شيخ عهبدولولا رهبتكى) ل دهستپيكا سهدى ههژدى زانييه، كو ئيزدييان كتبهكه ب نافى (جلوه) ههيه، ئهفهژى گومانى دوى يهكيذا ناهيلىت، كو ئهه پهرتوك بهرى دهمهكى دريژ ههبويه، ژبهركو د كومهلگهها وهسا گرتى و نهينى د پاراستنا نهريتين ئولى دا، تشت ب ئاسانى ئاشكرا نابت، كهواته ئهگهر بهرى سهدى ههژى ب دهمهكى دريژ نههاتبت نفيسين، ههروه ب ئاسانى دهنگ و باسى ههبونا وى ناهيته زانين، ژبهه هندى (ئهستانس كرمى) ديبژن: ئهه نكارم وى يهكى يهك لا بكهه، كا د چ سهردهدما ئهه كتبه هاتينه نفيسين، ئهه نهباوهرم د سهدى ههفديدا

(١) عزالدين سليم باقسري : مهرگهه، ل١٣٣.

(٢) شهمو قاسم دانانى: جهند تيكتستين پيرو يين ئولا ئيزدييان، ل ٨٧.

(٣) تومابوا: اليزيديون و اصولهم الدينية و معابدهم و الاديرة المسيحية في كردستان العراق، ترجمة: د.سعاد محمد خضر، مؤسسة موسسة زين، مطبعة شقان، السليمانية، ٢٠٠١. ص ٢٤.

هاتبته نفیسین، گریمانا مهزن ئهوه ل سهدی یازدی و دوازدی هاتبته نفیسین، بهلکو دبت ژ وی وهختی كهفتن ژ ی هاتبته نفیسین ^(۱). (ل گوری باوهریا ئیزدییان مسحهفا رهش پهرتوكهكه پیروژه، گهلهك یا كهفنه، ئی جهلوه ژ دانا شیخ حهسهئی پسی شیخادیی دووییه) ^(۲). ههبونا پهرتوكین (مسحهفا رهش و جهلوه) راستیهكه، ئی نه ب ئهوی نافهروكا ئیرو دنافا وان پهرتوكاندا حهواندی. (ب.ش.دلکوفان) دبیزت: ئیزدییان پهرتوكین جهلوه و مسحهفا رهش ههینه، ئی نه ئهوه پهرتوكین ئیرو ل بهردهست، ههر كهسهکی بهریی خو بدهته نافهروكا وان ، دی زانت دانهری وان فیایه کریتکرنی ب ئیزدییان بکهت ^(۳). وا دیاره جهلوه و مسحهفا رهش وهکو نافهروک، نوینهراتیا فکرا د قهول و بهیتین ئیزدییاندا دکهت، ژقهولی (مهرسومما جهبیره) سهبهقهك دبیزت:

"چ قاس قهول و بهیت هاتنهگوتن

ل جهلوی مسحهفا رهش ههموو جوتن

خوش کرن بههشت خهلكی دوزهی ب ئاگری سوتن" ^(۴).

ژبهه ئهوان پیزانیین لاواز و زمانی شکهستی و ههشک، ههبونا هندهك زارافین نو، کو بهریا سهدی ههفدی نه د ناسیاربون، نهگونجاندا وان باوهریین تیدا هاتین دگهل یین ئیزدییان کیمیا و لاپهریین وان پهرتوكان ئیزدی وان ب پهرتوكین خو نزان ^(۵).

۷- جهژن و ههلهکفت:

ئیزدی خودان ژماره نه کیمن ژ جهژن و ههلهکفتان بهشهك ژ ئهوان جهژنا ل نافگهل دهینه ئهجامدان و بهشه دن ل گهلیی پیروژ لالشا دهینه گیران * زوربهیا هههه زور ژ جهژن و ههلهکفتین ئیزدییان گریدایی چاندن و دیاروکین سروشتی و چاخین سالی نه ^(۶). پهیهوهندییا

(۱) ئههستاس ماری کهرمهل: کتیبی ئیزدییهکان (جلوه و مسحهفا رهش) بیللوگرافیای ئیزدیاتی، ل ۳۵-۳۴.

(۲) شهمو قاسم کل و یین دن: پهروهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، ل ۶۹.

(۳) ب.ش. دلکوفان: حقیقه کتاب الجلوه الایزیدییه، ص ۱۷-۱۸.

(۴) شهمو قاسم دنانی: چهند تیکستین پیرو یین ئولا ئیزدییان، ل ۴۲.

(۵) عزالدین سلیم باقسری: مهرگهه، ص ۲۲۲.

* جهژنا سهرسالی و روژیین ئیزی، بیلنده، خدر لیا و قوربان ل ناف خهلی دهینه ئهجامدان. جهژنا چلی هافینی و چلی زفستانی و جهمای ل گهلیی لالشا دهینه گیران بنیره: شهمو قاسم کل و یین دن: پهروهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، چاپا چاری، ۲۰۱۴، ل ۲۰.

(۶) Pîr xidir slêman:cejna rojyên êzî,mala êzdîan ogdinborg, capa êkê, capxana, roşnbîrî hewlêr,2013, L 38-

چەژنەن ئىزدىيان ب سىروشتى فە بەلگەيى كەفئاتيا ئەفى ئولى يە ژبەرکو سىروشت يەكەم رى
بويه بۇ دانانا پىرنسىپىن دەستپىكى يىن ئولى و نىزىكبون ژ خوەداى.

۷- ۱ جەژنا سەرسالى: ژ پىروزترين و كەفنترين چەژنەن ئىزدىيانە. ((بەرى پىنج شەش
هزار سالان دناف مللەتەن ميزوبوتامیادا، ب تايبەت بابلى و ئاشورى و سومەرييان جەژنا
سەرسالى دكرن))^(۱). ((دباومريا ئىزدىياندا رەهين وى دكفن و ئامازنە بۇ دەستپىكا كنىياتى))
^(۲). ھندەك نفيسەر بنىياتى جەژنا سەرسالى و نەورۆزى دكەنە ئىك ((نەورۆز و سەرسال
دگەوھەرى خودا يەك جەژن، ژبەرکو ھەر دو ئامازنە بۇ سەركەفتنا خىرى ب سەر شەرىدا))
^(۳). ئەف جەژنە دكەفتە چارشەمبویا ئىكى ژ نىسانا رۆژھەلاتى*. ب جەژنا تاوسى مەلەك
(مەلەك زان) و چارشەمبوا سۆر. ژى د ھىتە بنافكرن^(۴). ژبەر زۆر ھەلكرنا ئاگرى** (چرا) د
ئەفى رۆژیدا ب چارشەمبوا سۆر ھاتى بنافكرن^(۵). ((ئەو جەژنا شاھى بونى يە ب سىروشتى
پىتر ژ ھەر تىشتەكى دن، ئەو شاھى بونە ب ھەلکەفتا ھاتنا سەرسالا بەھارى دەھتە گىران، نە ب
سەرسالا دىرۆكى وەكو ھندەك ھزر دكەن))^(۶). جەژن ب گشتى و يىن سەرسالى ب تايبەتى
خودان گىرنگىەكە تايبەتن. ((جەژنەن سەرسالى نە ب تنى ئەو ھەلکەك تىدا وەختەكى خوش
دەربازبەكت، لى ئەو دليقەيەكە زىرينە بۇ نۆكرنا ژيانى و ھىقيىن وى))^(۷). ئىزدى د ئەفى
جەژنىدا ھىكا دكەلینن و و رەنگا و رەنگ دكەن و سەووكا دپىژن و ب سەر ھەفدا بەلافە دكەن،
كولىكین نىسانى دگەل (بىنافى***) و قچكىن ھىكا يىن رەنگا و رەنگ ب دەرى خانى فەدكەن
و سەرەدانا گۆرستانى دكەن^(۸). ھەيفا نىسانى (نوزان) ھەم ژ ئالىى ئولى فە و ھەم ژ ئالىى

⁽¹⁾Tarq şikrî xemo : sersal pîoztrîn u kevintrîn cejna êzdyan, govara lalis, jimare 12 duhok, kanona diwê,2000 L 180.

^(۲) عزالدين سايم باقسري: مەرگەھ، ص ۱۳۲.

^(۳) ب.ش. دلکوفان: جولة مع نيسان وسرسال، مجلة لالش عدد ۱۰، دھوك، كانون الثاني، ۱۹۹۹، ص ۸۰.

*زۆريەيا جەژنەن ئىزدىيان دچىگىرن ژ بەرکو ئەو د ھەژماتىن خودا پالېشتىيى لسەر سالناما رۆژھەلاتى (يوليانى) يا كو ب
۱۳ رۆژان ل پاش سالناما (غريغورى) يا رۆژئافايى دەھت دكەن. بنىرە: عبد الناصر حسو: اليزيدية و فلسفة الدائرة، الطبعة
الاولى، دارتكوين، دمشق، ۲۰۰۸، ص ۱۹.

^(۴) شەمو قاسم كلو و يىن دن: پەرودەدا ئىزدىياتى، پولا دوازدى ئامادەيى، ل ۵۰.

** ئىزدى پوتە و پىرۆيەكە مەزن د دەنە ئاگرى، ب ھىمايى رۆژى دزانن، ل ھىفارا جەژنى كو دكەفتە رۆژا سى شەمبويى ب
دەستين زەلامين ئولى و خلمەتكار و شكەستين گەليى لالش، كۆر و كچين ئىزدىيان، چرا ل ناف گەليى لالش ب تايبەت ل سوکا
مەعريفەتى دەھنە ھەلكرن، ژمارا وان (۳۶۵) چرانە. بنىرە: عزالدين سليم باقسري: مەرگەھ ، ل ۱۳۳.

^(۵) عبد الناصر حسو : اليزيدية و فلسفة الدائرة، ص ۱۱۳.

⁽⁶⁾ DR. Memo Othman : serê sala êzidîan.kurt yarihi. L30.

^(۷) د. ماجد عبد الشمس : الاله و الانسان و اسرار جنائن بابل، الطبعة الثالثة، منشورات دار علماءالدين، ۲۰۱۲ ، ص ۳۱.

⁽⁸⁾ DR. Memo Othman : serê sala êzidîan.kurt yarihi. L30

تایبه‌تمه‌ندییڻ خوه‌دایی خستینه د ئه‌فی هه‌یفیڤا، گه‌له‌ک گرنگیا خو هه‌یه^(۱). بوک د ئه‌فی هه‌یفیڤا ناهینه فه‌گوه‌استن و عه‌رد ناهیه‌ته کۆلان. نه‌ریت و نیشانه و ده‌لالتین د ئه‌فی چه‌ژنیدا و ئه‌گه‌رین هه‌بونا وان، خودان رامان و فه‌لسه‌فه‌یه‌کا بی هاوتانه ژ جوانیی، نه‌کولانا عه‌ردی بلندیا ریژگرتنا ئۆلا ئیزدییان د دهره‌قی سروشتیدا خویا دکه‌ت، که‌لاندنا هیکی و ره‌نگرنا وی ژی ب رامانا جه‌برینا عه‌ردی و شینبونا ره‌نگین به‌هاری یه^(۲).

۲-۷ جه‌ژنا چلی هافینی و چلی زفستانی: د ئه‌فان هه‌ر دو چه‌ژناندا دهرویش و زانایین ئۆلا ئیزدییان و هه‌ر که‌سه‌کی بقیته ژ خه‌لکی گشتی، چل روژا ب روژی دبن، دبیرنه وان (چه‌لگر) روژا داویی ژ هه‌رد چلان دبه‌ته چه‌ژن^(۳). روژیین چلی هافینی ژ ۱۱ خزیرانا روژه‌ه‌لاتی تا ۲۰ ی ته‌موزی ری و رسمین وی بو ماوی پینج روژان ل په‌رستگه‌ها لالش ده‌ینه گی‌ران ژ ۱۶ ته‌موزی تا ۲۰ هه‌مان مه‌ی. ژوان ری و رسمان هه‌ر هیفار سه‌ما* ژبال زه‌لامین ئولی فه‌ ده‌یه‌ته کرن و ئه‌ده‌بیاتا ئولی ده‌یه‌ته گوتن^(۴). روژیین چلی زفستانی ژ (۱۲) کانونا ئیکی هه‌تا (۲۰) کانونا دوی ب هه‌ژمارا روژه‌ه‌لاتی^(۵). و ری و رسمین ئه‌فی چه‌ژنی هه‌ر وه‌ک یین چه‌ژنا چلی هافینی نه.

*** بیناڤ : بو نافی (کاربی) ده‌یه‌ته گوتن ژبه‌ر تیزاتیا وی، نافی وی د ئه‌فی روژیدا ناهیه‌ته گوتن، واته‌ خو دور کرنه ژ گوتنا په‌یفیته تال و تیژ.

(۱) ب. ش. دلکۆفان: جوله‌ مع نیسان و سرسال، ص ۷۶-۷۷.

(۲) ب درژی لسه‌ر نه‌ریتین د ئه‌فی چه‌ژنیدا ده‌ینه کرن و سه‌مبول و ده‌لالتین وان ، بنیره: Tarq şikrî xemo : sersal . L pîoztrîn u kevintrîn cejna êzdyan و عزالدین سلیم باقسری : مه‌رگه‌ه ص ۱۳۷-۱۳۸.

(۳) ریسان هه‌سه‌ن : ئیزدیاتی دمه‌م وزینا خانی دا، چاپا ئیکی ژوه‌شانین بنگه‌هی لالش یی روشنبیری و کومه‌لایه‌تی، چاپخانه‌ خه‌بات، ده‌وک، ۲۰۰۴، ل. ۷۵.

* سه‌ما دبنیاتدا ژ په‌یفا (سۆما) یان (سوم) یاسانسکریتی هاتیه، ب واتایا (گیانی پیرۆز). د زۆربه‌یا هه‌لکه‌فتین ئولی دا دئیه‌ته گی‌ران ، ب گوڤه‌نده‌که ئولی دئیه‌ته هه‌ژمارتن، هه‌فت جوړه سه‌ما هه‌نه (سه‌ما ئیزی، قانونی، شیخ شمس، شرف الدین، بلند، زه‌رزا و سه‌ما سه‌رترا). رییین پیشکیشکرنی یین هه‌ر یه‌ک ژ وان دجودانه، بو زانیاریین زیده‌تر بنیره: عزالدین سلیم باقسری ص ۱۴۲-۱۴۶. داود مراد ختاری : معبد لالش و مراسیم الدینیة الایزیدیة ، ص ۱۵۶-۱۵۴.

*** جه‌ما کورتیا په‌یفا (جه‌مابون)ه، یاکو ب واتایا فیکه‌فتن و ل هه‌ف کومبونئ ده‌یت. بنیره: طه مظهر مایی: فه‌ره‌نگا مایی کوردی - عه‌ره‌بی، چاپا ئیکی، ده‌زگه‌هی سپریژ - ده‌وک، چاپخانه‌یا جه‌جی هاشم، هه‌ولیر، ۲۰۰۹، ل. ۲۳۰.

(۴) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه‌ ده‌ه‌ولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ر هۆژانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل. ۳۰.

(۵) خدر پیر سلیمان و یین دن : په‌رومردا ئیزدیاتی، ریژا پینجی بنه‌ره‌تی، ل. ۱۶.

٣-٧ جهژنا جهمايى***: ئەف جهژنه ههفت رۆژه ل(٢٤-٣٠) ئەيلولا رۆژهلاتى يه، واته ژ ٦-١٢ چريا ئيكي يا زايىنى تيدا رى و رسمين ئولى يين جودا جودا دهينه پيشكىشكرن^(١). ژئهوان رى و رسمين ئيزدى د ئەفى چهژنيدا پى رادبن (بهري شباكى، بهري سواركرن، سهما كيشان و قهپاغ) قهپاغ دكهفته رۆژا پينجى ژ جهمايى كو چارشه مېويه، دئهفى رۆژيدا گايهكى دكهنه قوربان بو خودانى رۆژى، سهري ژيكرنا وى دقيت لبهر ئاقاهيى شيشمس***بت^(٢).

٤-٧ جهژنا قوربانى: ب تنى ئەف جهژنه ژ جهژنين ئيزديان يا دم گوهوره، رى و رسمين وى ل بهرستگهها پيرۆز يا لالش دهينه گيران، ژبهر خاترا بابى نه بيا (ابراهيم خهليل) و قوربانى سهري نه بى سماييل، ههر مالهكه ئيزدى سهبرهكه نير دكهته قوربان^(٣). ئيزدى (ابراهيم خهليل) سهري ب نفسى خو د ههژميرن ژخيزانا دهرويش ئادهمه، دنبياتى خدا (كورده - ئيزدى) يه^(٤).

٥-٧ جهژنا رۆژيين ئيزى: ئەف جهژنه دكهفته ئينيا ئيكي ژ مهها كانونا ئيكي ب ههژمارا رۆژهلاتى، ل رۆژا دوشه مېويى سهبربا (قوربانى) سهري ژيدكهن، سى شه مېويى و چارشه مېويى و پينج شه مېويى ب رۆژى دبن و ئينى دبهته جهژن^(٥). ئەف ههر سى رۆژيين ئيزدى تيدا رۆژيا

^(١) داود مراد ختاري: معبد لالش و مراسم الدينية الايزيدية، ص ١٥٤-١٥٥.

***هندهك جهژنا (ميتراكانا) ميهركاننا-مهركان يا كو دوهري پاييزيدا دهاته كرن و بو ماوى شمش رۆژا قه دكيشا، ئيك ژ گرنگترين جهژنين گه لىن هند و ئه وري بويه، ژئاليى ميروى قه نيزيكي جهژنا جهمايى يا ئيزديانه، هندهك دبيژن نه و ب خويه، ئيزدى د وهختيدا مجبور ماينه واته د وهختى ئيسلاميدا ب مهبهست هندهك گوهرينا دنافا بكن، دكو دگهل باومرهندين ئولين دهووربهري يين توند رهو نهكهفته تصادمى، لى نافي ل نك ئيزديان رهسهناتيا خو پاراستى (ميتر) يه، يى كو ههتا نوكه دنافا ئيزدياندا ب (شيشمس) دهيتنهاسكرن. بنيره: د.على تتر نيروهى: الميراثية تاريخ و معتقدات، ترجمة: پير خدر سليمان، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافى و الاجتماعى، مطبعة خانى، دهوك ٢٠٠٨، ص ١٩.

^(٢) Tarq .ş. xemo ROJ PERESEN KEVIN U EZIDI U ROJ, govara lalis, jimare16, dohuk, Ap2001 L,242-241

***شيشمس نافهكه ژنافين خودى هه مان ژيدر ل ٢٥٢ و كوفان ريسان هسهن: هزر و فهلسهفه دقهولين ئيزدى يان دا و كارتيكرا وان لسهر هوژانا كهفن و نوى يا كوردى، ٢٠٢٠.

^(٣) شهمو قاسم كلو و يين دن: پهروهدا ئيزدياتيى، پولا دوازدي نامادهيى، ٢٠١٤، ل ٦٢.

*قوربانيدان ئيك ژ نهريتين كهفته، دكهلتورى ئولين دهستپيكيدا ژبو خوداوهندين دياروكين سروشتى د هاتنه پيشكىشكرن، ژبهركو مروف د ژيانا خو يا رۆژانهدا يى پيدفى هاريكاريا وان بو، نهفامى و نه تيگههشتنا وان بو رودانا دياروكين سروشتى بهري وان دا قوربانيدانى، ئەف قوربانى دان گههشتبو رادى پيشكىشكرنا مروفان. بنيره: عدنان زيان: القرايين في المعتقدات و الاديان، مجلة لالش، عدد ١٠، دهوك، كانون الثاني، ١٩٩٩، ص ٦٥-٥٤.

^(٤) بو زانباريين ژيدهتر بنيره: درويش حسو: الازداهيون، الطبعة الاولى، اوست برويسن، ١٩٩٢، ص ١١٤-١١٥.

^(٥) خدر پير سليمان و يين دن: وانه بو فوتابيين ئيزديان، ريزا سى بنهرفتى، چاپا دوى يا بزاره، ٢٠١٢، ل ١٨.

دگرن** کورتترین روژن د سالیډا، ل روژا جهژنی روژ رادوهستت نه کیم و نه ژى زیدهدبت، پستی جهژنی نیکسهر دهمی روژی زیده دبت^(۱). ((نیزدی سی روژا ب روژینه، داگو روژ پتر کورت نهبه تنگافت نهبه خودی لی پتر بهیته رحمی و ژ تنگافییی قورتال بکه))^(۲).

۶۷ جهژنا بیلنده**: ئەف جهژنه دکهفته ئینیا ژچلی زفستانی، ئەفی جهژنی په یوهندی ب وهرزی چاندنی فه هیه^(۳). کهفانانیا ئەفی جهژنی فه دگه ریته بهری هزاران سالا، ئەف جهژنه زهردهشتیا و بهری وان میدی و ئارییا کریه و تا نوکه ئیزدی دکهن^(۴). ((جهژنا فهژین و رابونا مریایه))^(۵). گهلین کهفن جیهانا مریین خوه ب بهشک ژ جیهانا زندیان دزانین، ئیزدی باوهردکهن کو ئەو خوارنه دی بگههه گیانی مریین وان^(۶). ژبلی سهرهدانا گورستانی دانا خیری بو مریان، دو ری و رسمین دن یین د ئەفی جهژنیدا دهینه گیران، ژوان (گورگا گایی)، ل هیقارا روژا پینج شه موبوی، دهمی جوتیار ژ کاری خو فه دگه ریته، خو لسهر وی ناگری را دهافیژت یی ل دهری مالی ب رهسکی هاتیه هه لکرن، کابانیا مالی هندک میویژ و شرینییا دگهل هندک گهنمی و جهه دیسه را دهافیژت. ری و رسما دوی ژى (خه ولیره) یه، نانه کی ستور قهباری وی نانی ل گور ئەندامین خیزانی یه، میویژه کی دناف دکهن لسهر پستا زاروکه کی

**روژی گرتن نه ریته کهه کفته و خه لکی پی زانیه، خوه دای یه کهم روژی لسهر ئادهم فه زرکریه ب نه خوارنا به رهه می داره که دیارکری، روژی گرتن دهست هه لگرتنه ژ خوارن و فه خوارن یان رابون ب کاره کی، یان ب لیقکرنه هندک په یقان ... بو زانیاریین زیده تر بنیره: ابو داسن: الصوم فی المعتقدات، مجله روژ، عدد ۸-۷، ص ۸۴-۸۹.

^(۱) کوفان ریسان حه سهن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدی بیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۴۱.
^(۲) Pîr xidir slêman: cejna rojyên êzî , L39-40

**رامانین جودا لسهر په یقا (بیلنده) ههنه، پیر خدر سلیمان دبیزت: بیلنده (بیهن هلدا) واته بیریکرنا مریان. بنیره: پیر خدر سلیمان: التمس- تناسخ الارواح، ترجمه: عیدو بابا شیخ، مجله لالش، عدد ۵، ۱۹۹۵ ص ۳۶. عزالدین سلیم باقسری دبیزت: ب واتایا بهن فه دان دهیت، ژ بهرکو ئەف جهژنه ل داویا دهمی چاندنی دهیته گیران و دهمی بهن فه دانا جوتیارا دهست پیدکته. بنیره: عزالدین سلیم باقسری: مهرگه ه ص ۱۶۱. (ب.ش. دلکوفان) دبیزت: یلدا، بیلدا، بیلنده، بیرنده، په یقه که نارامی سریانیه، ب رامانا ژ دایکبون دهیت. هه مان په یف ل وهلاتی فارس و کوردستانی به لاقبویه و ژبو شه فا ژ دایکبونا خوداوه ندنی روژی (میترا) بکارهاتیه. بنیره: ب.ش. دلکوفان: بیلنده بین الامس و الیوم، مجله لالش، عدد ۱۱، دهوک، ۱۹۹۹، ص ۴۳. (شیخ عه لو خه له ف) دبیزت: بیلنده روژا ژ دایکبونا (شیشمس) ه، به لگه ژى لسهر وی یه کی ئەوه کو د ئەفی جهژنیدا ئەم ئیزدی (شلکا) چیکه ین، (جوره کی شریناهیایه)، ژ هه فیری دهینه چیکرن، ئەف شریناهی ب هه لکه فتا ژ دایکبونا شیشمس و ژبو دایکا هاتبونه چیکرن، هه م خوشی دهربرین و هه م ژى وهکو ئەگه رهک بو زفرارندنا تهن دورستیا وی. چافپیکه فتن دگهل شیخ عه لو، ۲۰۱۵/۱۲/۲۱. ئەف هه مو لیک ئیزیکبون نه دلیقه یه، ئەگه ر نه ریتی چیکرنا (شلکا) ژ بهر خاترا ژ دایکبونا شیشمس بت، و بیلنده ب خو رامانا ژ دایکبونى بت، و

هه مام روژ روژا ژ دایکبونا (میترا) بت، شیشمس و میترا ژى هه ر دو خوداوه ندنن روژی نه، ئەف خاله دبت هه فپشکیه که گه له ک ب هیژ دناقه ینا میترا و شیشمس دا.

^(۳) کوفان ریسان حه سهن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدی بیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۳۱.

^(۴) د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث فی فلسفه و ماهیه الیایه الایزیدییه، ص ۷۲.

^(۵) د.خلیل جنیدی: نحو معرفه حقیقه الیایه الایزیدییه، ص ۱۰۰.

^(۶) DR. MEO OTHMAN : SERÊ SALA ÊZIDIYAN. KURT TARIHI. R 29-30

دهیته شکاندن، هەر کهسی میویژ دپارا وی چو، ئیزدی دبیزن (سعودا مالی وی سالی لسهر وییه)^(۱).

۷-۷ جهژنا خدرلیاس: ئەف جهژنه دکهفته پینج شه‌مبویا ئیکی ژسباتا روژه‌لاتی، ل روژین دوشه‌مبو و سی شه‌مبو و چار شه‌مبوی ب روژی دبن و روژا پینج شه‌مبوی جهژنه^(۲). ئیزدی حورمه‌ته‌که مه‌زن د ده‌نه (خدر لیاس) ب نه‌مر دزانن ... مه‌زارگه‌هین وان ل جهین جودا یین ئیزدییان هه‌نه، مه‌زاره‌کی وی یی دیروکی ل هه‌له‌بی ژی هه‌یه، میژونقیس وه‌سا باوه‌ردکه‌ن ئەف مه‌زار به‌ری ئیسلامی ب سه‌دان سالا هه‌بویه^(۳). خدر نه‌بی و خدر لیاس ل پیشیا دیاربونا ئولین ئاسمانی هه‌بوینه^(۴). ((نیچیر د ئەفی جهژنیدا قه‌ده‌غیه و قوربانی ناهینه دان*))^(۵). د ئەفی جهژنیدا گه‌نمی و جه‌هی دقه‌لینن و دبیزنی قه‌لاتک و پاشی ده‌یرن دبه‌ته (پیحون) **^(۶). ئیزدییان ژبلی جهژنان، چه‌ند هه‌لکه‌فتین دن ژی هه‌نه ژوان (سه‌فهره ماستا، تواف و داوه‌نه‌بی).

- سه‌فهره ماستا: سه‌فهره ماستا ل ۱۸ ئادارا روژه‌لاتی ده‌ست پی دکه‌ت و هه‌تا جهژنا سه‌رسالی یا به‌رده‌وامه، ده‌می گوندی دگه‌هه‌نه گه‌لیی لالش، ئولدارین گه‌لی و سه‌رده‌ریی په‌رسته‌گه‌هی ب هه‌لکرنا بخوری ده‌ینه پیشی، گوندی خیرا خو (نان، ماست و زیت) ه ب ئافا کانیا سپی موردکه‌ن، له‌وما ئیزدی دبیزن (نان ژ خزینا خودی یه ... هیقین ژ کانیا سپیه)^(۷). ئەفه وه‌کو وه‌کو مورک‌نه‌کییه ژبو به‌ره‌مین وان یین چاندنی و گیانه‌وه‌ری دا‌کو حه‌لالی و خیر و به‌ره‌که‌ت بکه‌فته ناف^(۸).

^(۱)Bi drêjî bêre; ʾdu baba şêx:çejna bêlînde , çejnên êzdiyan, mala êzdiyan uldinburg,l210-215

^(۲) خدر پیر سلیمان و یین دن: په‌روه‌دا ئیزدیاتی، ریزا چاری بنه‌ره‌تی، چاپا چاری، ۲۰۱۴، ل ۲۴.

^(۳) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و هه‌له‌سه‌فه دقه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۳۱.

^(۴) قاسم میرزا الجندی : ایزی و ایزیدی فی التسمیه و التاریخ و فی الاقوال و ی الادعیة الایزیدیة، م لالش ع (۳۹) ص ۱۴۷.

^(۵) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و هه‌له‌سه‌فه دقه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۳۱.

* ئیزدیین نه‌رمه‌نستان و گورجستان هه‌ر ماله‌ک سه‌بره‌کی سه‌ر ژیدکه‌ت، روژا ئینی ل نک وان جهژنه نه‌ک پینج شه‌مبوی، روژی گرتن گشتیه، ل نک ئیزدیین باشور ب تنی یین ناف و وان خدر یان لیاس دگرن بنیره: د.خانا ئومه‌ر خالی، ئیزدیاتی جفاک سه‌مبو ریتول میت. ... ل ۱۳۲-۱۴۲}. ئەف روژی گرتن خیره نه‌فه‌رزه.

** (نه‌پیحونه به‌لکو (بی خونه) ه ژبه‌رکوچیناب دئه‌فی جهژنیدا ب هیج رهنه‌گی نابت خون به‌یته ریتن و قوربانی ناهینه‌دان بنیره: کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و هه‌له‌سه‌فه دقه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۳۲.

^(۶) هه‌مان ژیده‌ر، ل ۳۲.

^(۷) ب دریزی بنیره: Kamil xodêda: sefera masta , guvara laş,j16,Ab,2001,L 239-231

^(۸) عزالدین سلیم باق‌سری: مه‌رگه‌ه، ص ۱۶۸.

- **تواف:** رۆژا دوی پستی چهژنا سه ری سالی تواف دهست بی دکهن، هه ر توافهك ب نافى ئىك ژخاس و بابچاكين ئيزدييانفه گریدايه، گرنگترین ری و رسمین توافی چیكرنا سماتی و قوربانى دان و زیاره تکرنا په رستگه ها وی بابچاکیه بی تواف ب نافى وی دهیته گیران^(۱). ری و رسمین هه مو توافا وهكو یهکن، نیزیکی دو مه ها فه دکیشن، ل هه مو دهقهرین ئیزدی لی دناکنجی (گوندين وان) دهینه گیران، پتر ژ (۴۴) توافا هه نه^(۲).

- **داوه نه بی:** هه لکه فته که بنافى ئىك ژبابچاكين ئيزدييان یا ملیاکه ته کی دهیته گیران، مجبورى گوندی سی دهنگا ل بانى مالا خو گازی دکهت سبه ی داوه نه بیا یه^(۳). بهه را پتر ل رۆژین چارشه مبو و ئینیا دهینه کرن، ژنالیی شیخ و مریدین وی بابچاکی فه قوربانى دهینه دان، خوارنى حازر دکهن و جینار و فهقیرا گازی دکهنی^(۴). لدهمی نوژنکرنا ئىك ژ مهزارگه هان ل گوندان یان ژبو جشینه کی لسه ر کیشه یه که ئولی مجبور دکهنه داوه نه بی^(۵).

۸ - قوناغین ئولا ئیزدييان:

ئیزديياتی دمیزوییدا خودا، د قوناغین جودا جودا ده ربا زبویه، لی دو قوناغ ژ ئه وان که له ک د گرنگن:

۱-۸ قوناغا بهری شیخادی.

۲-۸ قوناغا هاتنا شیخادی.

۱-۸ قوناغا بهری شیخادی. ئه ف قوناغه دابه شی سه ر دو ده ما دبت:

أ- سه رده می په یدا بونا خودا وه ندا. ب - سه رده می یه کتاپه رستییی^(۱).

أ- سه رده می په یدا بونا خودا وه ندا: گه هشتن ب هنده ک باومریان و دانانا سومبول و په رستنا وان ژبوشایی نه هاتیه، به لکو ژئه نجامی هزر مه ندیا مرؤقان بویه د دهرحه قی سروشت و بویه ریین ویدا. سروشت ب ئىك ژ تیورین په یدا بونا ئولی دهیته هه ژمارتن، سروشتی ب دو ئالیا هشیاریا

(۱) د.خلیل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۹۷.

(۲) بۆ زانیاریین زیدته تر لسه ر نافین وان توافا و ئه و جهین لی دهینه گیران، بنیره: عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۶۸. حه جی مه غسو حه سو: گریقان، چاپا ئىکی، ژ وه شانین دهسته یا بلند یا بنگه هی لالش، چاپخانا هاوار، دهوک، ۲۰۱۲. ل ۸۷-۹۳.

(۳) د.خلیل جندي: نحو معرفة حقيقة الديان الايزيدية، ص ۱۱۶.

(۴) م.س.هکاري: الزاد في اعياد و مناسبات الايزيدية، مجلة لالش، عدد ۶، دهوک، اذار، ۱۹۹۶ ص ۳۱.

(۵) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۶۸.

* ههفت جو ره داوه نه بی هه نه: داوه نه بیین خودانان، خاسین گوندان، چهژن و هه لکه فتان، بز، نه فلا نان و ماستا، گه را تاوسی، گه رابابی شیخ و ته نگافیا. بنیره: شه مو قاسم که لو و یین دن: په روه ردا ئیزديياتی، پولا ده می ئاماده یی، ل ۵۰.

(۱) شه مو قاسم کلؤ و یین دن: په روه ردا ئیزديياتی، پولا دوازدی ئاماده یی، ل ۱۱.

خو لسەر مروفي فەرزكریه، ژنالیهکی فه داهینان و جوانی و پیکهاتهیا خوفه ژنالیهکی دنقه، دیاروکین وئ یین توند و ژ نشکهکیفه، مینا بورکان و عەرد هەژا ...^(۱). ((نەشیانا مروفین دەستیپیکى لسەر دیاروکین سروشتی ژ باران و لافاو سەرما و تاریاتییی و نەخوشیا..... بۆ هەر دیاروکەکی ژ دیاروکین سروشتی خوداوەندەك هاته دانان، یین کو پەيوەندیەكە ئیکسەر ب ژيانا مروفي فه هـهـی))^(۲). نەجیگیربونا سروشتی دحالهتەکی دیارکریدا، هزرین مروفي ژى دگەل خو خستینه لقاندنی. ((ترس ژ سروشتی یەكەم ئەرك بویه دنۆل دا))^(۳). هەر دیاروکەکی ژ دیاروکین سروشتی ترسەك ئیخستیه دل مروقان، بۆ ئارامیا دەرونی و هەست نەكرن ب ترسی، ژمارهیهكە زۆر یاخوداوەندان هاتیه دانان. ((عراقیین كەفن بۆ هەر دیاروکەکی ژ دیاروکین سروشتی خوداوەندەك دانابو، خزمەتكرن و رازیكرنا ئەوان ب ئەركەکی پیروز دزانین، داکو ژتورەبونا وان د دۆربن و بەلایا ب سەر واندا نەهینن))^(۴). نە بتنی ترس ژ سروشتی بویه ئەگەری پەرستنا خوداوەندا. ((حەز ژى دكرن و كەيفا وان پى دەهات چونكى مایی خيرو بەركەت و خوشی بون، مفا دگەهانده سروشت و مروقان مینا بارانی و روژی))^(۵). هەبونا خوداوەندا (خودان) دناف ئیزدیياندا تا ئیرو مایه ب حورمەتەكە مەزن بەری خو د دەنی. ئیزدیيان ژمارهكە زور ژ خوداوەندا هەیه. ژوان:

۱- پیرا فات :خوداوەندی ئاف رابوون و توفانی.

۲- خاتوونا فه خران : خوداوەندا ژدایکبوونی ل نك ژنکا.

۳- شیخ عەبروس: خوداوەندی برق و بروسیان.

۴- مەهمەد رهشان: خوداوەندی بارانی.

۵- شەرفەدین: خوداوەندی زەرکی.

^(۱) (ماكس مولر) یی ئەلمانی یەك ژ ب ناف و دەنگترین بریادەرین ئەفی تیۆری بویه، بۆ زانیاریین زیدەتر لسەر ئەفی تیۆری و تیۆرین دن یین پەیدابونا ئۆلی، بنیرە: د.مسعود حایفی، مدخل الى دراسة تاريخ الاديان، الطبعة الاولى، دار الاوائل، سوريا، ۲۰۱۰ ص ۶۴-۵۷.

^(۲) د.خلیل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۱۶.

^(۳) کوفان ریسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دقەولین ئزدیيان دا و کارتیکرنا وان لسە هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ل ۱۶۸.

^(۴) هیفی سعید دوسکی: دور الاله انلیل فی انزال الکوارث علی البشر المجاعة نموذجا، مجلة جامعة دهوك، (العلوم الانسانية والاجتماعية)، المجلد ۱۵، عدد ۱، دهوك، حزیران، ۲۰۱۲، ص ۱۷۸.

^(۵) شەمو قاسم کلۆ و یین دن: پەروردە ئیزدیياتی، پولا دوازدی ئامادهی، ۲۰۱۴، ل ۱۱.

٦- شیخ شمس خوداوهندندی خیر و رستی و نازادی.*

ئیزدی خو ژ رهفتارین خو بهرپرس دبینن بهرامبهر ئەفان خوداوهندا(خودانا).
(ئیزدی وەسا باوەردکەن ئەو خوداوەند ب فەرمانین خودا کار دکەن))^(١).
ب- سەردەمی یەکتا پەرستی: یەکتا پەرستی واتە باوەربون ب یەک هیژ و ب یەک خودا،
یەکتا پەرستی قوناغین جودا دەربازکرینە. ژ قوناغا هەفشکیی (الشرك) و پر ژماریا
خوداوهندا دەربازبویە و بەرۆ قوناغا ئیکانیا ئیک خوداوەند و دەستپیکین یەکتاپەرستی
چویە^(٢). سەبارەت یەکەم مللەتی باوەری ب یەکتاپەرستی ئینای بوچونین جودا هەنە،
(میدیا رۆژ پەرستیە و دھزرا واندا رۆژ خودایی ژین و ژیاڕی بویە، ب میهر- میترا**
ناقدر دپیرا مەزەدەسنا پەیدابو و بو خەلکی دیارکر کو پەدشایەک یی هەی، ژین و ژیاڕی و
هەقیی و گەردونی ب ریفە دەت))^(٣). دەمی زەردەشت ل سەدی هەفتی بەری زاینی هاتی، کار
لەر ئەفی هزرا حازرکر، پرنسیپی هەفدژی ژبەر خاترا خیری ئافاکر^(٤). باوەریەک دن هەیه
دبیت: ((رەنگە بیروباوەری فریشتەکان یەکەم ئاین یەگانەپەرست بی، کاردانەوویەکی
راستەخۆ لە سەر ئایینەکانی تر دا هەبو))^(٥). ((هزرا یەکتا پەرستی ژ نەتەوویین ئاری بو
گەلین دن چویە))^(٦). ئیزدی خودان باوەریەکە موکمن د یەکتاپەرستی، ژکەفندا ناشناپەتی
دگەل پەیداگریە، ((ئۆلا ئیزدییان ئیک ژ کەفترین ئۆلین کوردییە، ل دەفەرا رۆژەلات باوەری
ب یەکتاپەرستی خودایی ئینایی، پەیشا (ئیزید یان ئیزدان) ب واتایا پیروژ یان خویەتیا
بلند(الذات العلیا) دەیت))^(٧). ئۆلا ئیزدییان ژهیمایین سروشتی (الطومیة) بەرەف گیانیی
(الارواحیة Animism) چویە، ژ ئەوی ژی بەرەف پەرستنا دیارۆکین سروشتی، ستیر و
هەسارە و پاشی یەکتاپەرستی رۆژی، (الوحدانیة الشمسیة) پاشان بو خودایی تاک و تەنیا، کو

* بو زانینا نافین هەمو خودانین ئیزدییان و کاری وان، بنیره: د.خلیل جندی: نحو معرفه حقیقه الایزیدیە، ص٢٦-٢٨.

^(١) کوفان ريسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دەهولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ٢٠١٣، ل١٦٨.

^(٢) عدنان زیان: التوحید و المعتقدات الاریة، مجلة لالش، عدد ٨، دهوك، ١٩٩٧، ص٣١-٣٢.

* میترا دنافیستاییدا ب خوداوهندنی روناھیی و پەیمان یی ناسیارە و د ئەفسانەیین هند و ئیرانی یین کەفندا رەگەزی خیر
و بەرەکەت و هاریکاری و سەخبیرکرنا گەردونیە، ب پاراستنا پەیمان و بەلگەیان یی ناسیارە، دەرو و دەروینکەر ب دوژمنین
وی یین سەرەکی دەینە هەژمارتن. بنیره: د.علی تتر نیروهی: المیراثیة تاریخ و معتقدات، ترجمة: پیر خدر سلیمان ص١١.

^(٣) شەمو قاسم کلۆ و یین دن: پەروردی ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادیی، ل١١.

^(٤) شمو قاسم کلۆ: رموز التوحید فی بعض المعتقدات القدیمة، مجلة لالش، عدد ١٦، دهوك، ئاب، ٢٠٠١، ص٦٠.

^(٥) فرانسوا گزافیی لؤفا: کوردستان وەلاتی خودا، ل٢٦.

^(٦) عدنان زیان: التوحید و المعتقدات الاریة، ص٣٢.

^(٧) شمو قاسم کلۆ: رموز التوحید فی بعض المعتقدات القدیمة، ص٦٠.

نوکه روژ وهکو سه مبول نورا خوه دای دناف واند مایه، وهکو قبلگه ههک د دو عایین خودا بهره ف وئ دچن^(۱).

۲-۸. قوناغا هاتنا شیخادی*: شیخادی که ساتیا هه ره پایه بلنده د ئولا ئیزدیاندا، لسه ر ئه فی که سایه تی بوچونین راست و چهپ هاتینه نفیسین، جار وهکو عه ره ب و ئه مویه کی موسلمان و سو فیه کی رییا ئیسلامی، جار ژ و وهکو کورد (ئیزدی) و نو گه ری ئیزدیاتی. شیخادی خودان زانست و بیرکه تیژبو، یی ب سر و کهرامهت بو، لهوما هه ر زوو کاری بته خودان ئه و جهی کو نوکه دناف ئیزدیاندا هه ی.

"خه به ره ل ناه عه جه ما

دا هه ربو شیخه کی ب که ره مه

ل لالشی مرید لی د بون جه ما"^(۲).

سه رهاتی و فه گرانی ب کهرامه تی شیخادی هاتینه گوتن زورن، هندهک ژ ئه وان کهرامهت و موعجزاتا گه هشتینه رادی خلاس کرنا مریا ژ ئه شکه نجا قه بری^(۳). شیخادی دناقه بینا سالین (۱۰۷۲-۱۱۶۲) دا ژیا ه^(۴). نفیسه ر لسه ر فی میژوی دریکه فتینه، ژ بهرکو زور به یا وان دبیزن (۹۰) سالی ژیا ه^(۵). شیخادی ل گوندی (بی ت فاری) ل ده ور به ری به عله ک ل شامی ژدایک بویه و ب هه کاری یی ناسیار بویه^(۶).

"دا هه ربول بی ت فاره

قه ست کر هاته هه کاره

(۱) احمد ملا خلیل مشختی: من از ربیجان الی لالش، ص ۱۰۵.

*ب شیوا زین جودا نافی شیخادی دهیته گوتن (شیخ نادى، شیخ هادی، شیخادى، شیخادى، شیخ عدی... ئیزدی ب ته فایى ژبلی خه لکی باشیک و به حران ناوای شیخادی ب کاردئین و ب زار دکهن. بنیره: کوفان ریسان حه سه ن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که فن و نو یا کوردی، ل ۹۰. هه ره رسا ژبلی نافا کومه کا ناسنا فا ژى هه یه ئه و ناسنا ف دئه وان قه ولاندا هاتینه بی ب وی هاتینه گوتن مینا (قه وئ شیخ نادى و میرا، قه وئ کانیا مارا، شیخادى شیخ شارا، قه وئ ب شیخادى خلاسم و قه وئ دستریمه... هتد). ئه م دکارین بیژین هه م سیفاتن و هه م ژى ناسنا فن. ژبو زانینا نافه روکا وان قه ولان بنیره: د. خلیل جندی ره شو: بهرن ژئه دبى دینى ئیزدیان، ل ۴۱۳-۴۸۰.

(۲) عزالدین سلیم باقصری: مه رگه ه، ص.

(۳) بو زانیا ریین بنیره: حه جى مه غسو: لی کولینه ک دناف ژیان و کهرامه تی شیخادى دا، گو فارا مه حفهل، ژماره ۹، دهوک ۲۰۱۳،

ل ۱۳.

(۴) Şivan bîbo derwêş: şxadî bi dîtna çend nvîser û gerokên ferensî (1800- 1918), govara laşji 38, Dohuk havîna 2013, L34.

(۵) عزالدین حسن جمیل نوری و عبدالرحمن ابراهیم: الشیخ عدی بن مسافر الاموی و جهوده فی العقید الاسلامیه من خلال کتابه (اعتقاد اهل السنة و الجماعة)، مجلة جامعة دهوك (انسانیه اکادیمیة)، المجلد ۷ عدد ۱، دهوک، اب ۲۰۰۴، ص ۱۲۴.

(۶) صدیق الدموجی: البزیدیة، ص ۱۳۰.

ئى جەمادىيەت مېردارە" (۱)

ھىندەك بوجون و نقيسەر دېيژن: شىخادى ئەمەويە و ژ بنەمالا (مەروانى كورى ھەكەم)ە، و ھەكو ئۆل ژى موسلمانەكى مەزھەب شافىيە (۲). شىخادى نە پەيوەندى ب ئەمەويان ھە ھەيە ھەكو ناف و بنىات و نەژى ب ئىسلامى ھە ھەكو ئۆل و مەزھەب (د.عبدالرحمن مزورى) دېھرتوكا خو يا بنافى (تاج العارفين عدى بن مسافر الكوردى ھەكارى لىس امويا !!) نافى سى ژ بناف و دەنگرتين مېژو نقيس و جوگرافيناسين د سەدى دوازديدا ژياين دەھىنت، كو برىتى نە ژ (ابن اثير الجزري، ابن المستوفي الاربلي و ياقوت الحموي)نە، يەك ژئەفان ھەرسىيا دېھرەھەمىن خودا دەمى بەھسى شىخادى دكەن ناف يان ناسنافى ئەمەوى پېقە نەكرىە، نە بتنى ئەفان نقيسەرا چەندىن نقيسەرىن دن يېن ھەفسەنگ و ھەفدەمىن وان ئامازە نەدايە وى ناسنافى (۳). بى گومان گوتنن ئەفان كەسان جەھى پالشتيينە، ((كەسەكى مينا ابن الاثير دەمى ئامازى د دەتە ناسنافى ھەكارى، مەبەست پى كو كورى ئەوى دەفەرىيە)) (۴). شىخادى ب نەتەوھ كوردە و ب ئۆل ژى ئىزدىيە. دەمى شىخادى و يېن لگەل وى گەھشتىنە گوندى (دەرويشا) يى (ھەسەنى فېردوسى)، ھەسەن ژئەوى پەرسىيە، باژىرى تە شام خوشترە يان جەھى مە؟ (لالش و دەوربەرىن وى). شىخادى بەرسفا وى ب كوردى داىە، ژبەركوھسەن كورد بو و ژشەمسانيا بو (۵). شىخادى زفريە وارگەھى خو. ((مالباتا شىخادى ژ دەفەرا ھەكارى بوينە ژبەر دژواريا ب سەر داسنى و ھەكارياندا ھاتين، نەچاربوينە دەفەرا خو بچە بەھلن، و قەستا ھەلاتى شامى بکەن)) (۶).

ئىزدىياتى نە ئۆلەكە مزگىنيە واتە كەسى ژدايك و باب نە ئىزدى بت، نكارە ببە ئىزدى، يى ب ھەزا خو ژى ژئولى دەرکەفە جارك دن نازفرتەفە، بو پاراستنا ئەفى باوھرىي دەست بەرنەدان ژ ئىزدىياتى ب دەھان فەرمان بونە باجا ئىزدىيان، گەلۇ چەندە بەرئاقلا ھەروھ ئىزدى رى لېەر موسلمانەكى رەگەز ھەرەب ھەكەن و بلندترين دەستەھلاتا خو يا ئولى بدەنى و چارنقىسى بيروباوھرىن خو بکەنە دەستىدا.

بەلگەيىن نە موسلمانى و نە ھەرەب بونا شىخادى دزورن، دماوى ھەرگەراندنا روژھەلاتى فەرەنسى(فرانجوز ناو ۱۹۱۵-۱۹۱۷) بو ئىك ژ دەستنقىسىن سريانى دياردبت، كو

(۱) شەمو قاسم كلو و يېن دن: پەروردا ئىزدىياتى، پولا دەھى ئامادەيى، ۲۸.

(۲) عزالدين حسن جميل نوري و عبدالرحمن ابراهيم: الشيخ عدي بن مسافر الاموي و جهوده في العقيد الاسلامية، ۱۲۳-۱۲۷.

(۳) ب دريژى بنېرە: عبد الرحمن مزوري: تاج العارفين عدي بن مسافر الكورد ھەكار لىس امويا !!، الطبعة الثانية، اصدارات مركز ھافىبون، مطبعة ھافىبون، برلين، ۲۰۰۴، ص ۸-۲۰.

(۴) زهير كاظم عبود: عدي بن مسافر مجدد الديانة الايزيدية، ص ۴۵.

(۵) سامي سعيد الاحمد: اليزيدية احوالهم معتقداهم، جز الاول، بغداد، ۱۹۷۱، ص ۱۰۸.

(۶) شەمو قاسم كلو و يېن دن: پەروردا ئىزدىياتى، پولا دەھى ئامادەيى، ۲۸.

شیخادی پچ پچه فیڤری زمانی عه‌ره‌بی و کلدانی دبت، ئەفه به‌لگه دیاردکەت کو نه بتنی ئەو نه‌عه‌ربه به‌لگو ل دەستپێکی عه‌ره‌بی ژێ نه‌زانیه. هه‌مو تیکستین ئیزدییان یین لسه‌ر ده‌می شیخادی و یین ل پشتی وی ژێ هاتینه نفیسین ب کوردینه^(۱). هه‌ر لسه‌ر به‌لگه‌یین کوردبونا شیخادی، (نه‌جم ئەلوه‌نی) دبیژت: بو ده‌رفه‌تی دانێ به‌کوردی نوێز بکه‌ن، وه‌کو نه‌ریتی پیشوی خوێان حورمه‌ت له‌ هه‌تاو بی‌نن، ئەگه‌ر سه‌رجه‌م تايه‌که‌ کردبێ به‌ ئیسلام، هه‌یج ری تێ ناچێ پاش مردنی ئەو، به‌هوی شیخ حه‌سه‌نی برازایه‌وه هه‌ر هه‌مویان برۆیان بگۆرن، که‌ زوربه‌ی بنه‌ماکانی له‌گه‌ل ئیسلام ناگونجن، دنالیه‌کی دنای دیاردکەت ئەگه‌ر شیخادی مرو‌فییکی کورد و له‌سه‌ر برۆای ئیزدی نه‌بوايه، دنایام به‌م شیوه‌ ئیزدیه‌کان خوشیان نه‌ده‌ویست و وارگه‌هی ئەویان نه‌ده‌کرده جیی حه‌ج و قبله‌ی په‌رستنی خویان^(۲).

"شیخادی شیخی عامه

نوسفه‌تیبت وی ژبه‌ری ئیسلامه

قه‌ده‌م قه‌گوه‌استبو ژشامه" ^(۳).

چ تشت بناقی شیخادی نین، نه‌ فه‌تاو و نه‌ژی نفیسین یان په‌رتوکه‌ك ب مه‌رهما وه‌رگرتنا کوردین ئیزدی بو‌ ناڤ ئۆلا ئیسلامی ... هه‌روه‌سا هه‌مو زانایین موسلمانا ده‌می ل جه‌ه‌کی پیروژ یان قه‌ده‌ر (نائیه) دمینن، قبلگه‌هی دنالیی مه‌ککیدا ده‌ست نیشان دکه‌ن، د ده‌مه‌کیدا قبلگه‌ه ل په‌رستگه‌ها پیروژا لالش نه‌ب وی ئالیدایه، و ره‌نگی ئافاكرنا قوبان لسه‌ر مه‌زاران ب ته‌مامی یی جوادیه ژ په‌رستگه‌ه و مزگه‌فتین موسلمانا^(۴). هاتنا شیخادی ب وه‌رچه‌رخانه‌یه‌که میژویی د ئۆلا ئیزدیاندای ده‌یته هه‌ژمارتن. ((هاتنا شیخادی ب راده‌یه‌کی قه‌بر، دنایه‌ی نا که‌فاتی و نوایاتیای ئەفی باوه‌ریدا ده‌یته هه‌ژمارتن))^(۵). شیخادی ب هاتنا خو خو چه‌ند گورانکاری دسیسته‌می ئۆلی یی ئیزدیاندای کرن، چینا شیخا په‌یداگر، دا دگه‌ل چینا پیرا بیروباوه‌رین که‌فن یین ئیزدییان پارێزن^(۶). گورانکاری لسه‌ر بنیاته‌کی هاتینه ئەنجامدان، هه‌لبه‌ت ئەو بنیات ژێ ئۆلا ئیزدییان بویه، واته‌ شیخادی ئیزدیاتی ژنه‌بونێ نه‌ئینایه هه‌بونێ، ئی ژه‌ه‌بونێ به‌رو نوگه‌ریی بریه. ((شیخادی ده‌ستیکی بالا له‌چاککرن و

^(۱) Şvan bîbu derwêş: şxadî bi dîtna çend nvîser û gerokên ferensî(1800- 1918),L34-35.

^(۲) ب درێژی بنیره: نه‌جم ئەلوه‌نی: ئاینی ئیزدی له‌ نیوان چه‌ند جه‌مسه‌ری و برۆای یه‌کتا په‌رستیدا، ل ۲۴-۳۲.

^(۳) عزدالین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه، ص ۷۷.

^(۴) بو‌ زانیاریین زیده‌تر لسه‌ر ئەفان به‌لگان و چه‌ند به‌لگه‌یین دن بنیره: زه‌یر کاظم عبود: عدي بن مسافر مجدد الديانة الايزيدية، ص ۴۵-۶۰.

^(۵) عزدالین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه، ص ۷۲.

^(۶) شه‌مو قاسم کلو و یین دن: په‌روه‌ردا ئیزدیاتی، پولا ده‌هی ناماده‌یی، ل ۲۸.

پیشخستنی ئاینی یهزیدا هه‌بوه))^(۱). شیخادی ب هاتنا خوه پیکهاته‌یا ئوئی یا کهفن ب سیستهمه‌کی ههرمی یی کو هه‌تا نوکه دناف ئیزدیاندای مایی گوهارت و بو سهر ئه‌فان چینا دابه‌شکرن:

۱- شیخ: ا- ئادانی. ب- قاتانی. ج- شه‌مسانی (واته روژ په‌ریس).

۲- پیر: چل بابکان ب خوفه دگرت.

۳- مرید: واته خه‌لکی گشتی و په‌یپن ئوئی دناف واندا ژی هه‌ینه: ا- قه‌وال. ب- فه‌قیر^(۲).

شیخادی خودان سیفه‌تین ئیکجار تازه بو، ب دهست خو کار دکر ژبو ب دهست فه ئینانه خوارن و جلکین خو، ژ خوارنا که‌سی تشته‌ک نه دخوار، و تیرا جلکین خو و هفالین خو په‌مبو د چاند هه‌روه‌سا شیخادی و قوتابیین خو، به‌ره‌ف ژیانا زوه‌دی و هشکاتیا وی دچون، و خو ژ خه‌لکی دور دکر، دکه‌فتنه خلوه‌تین تایبه‌ت روژیپن دریز و دژوار دگرتن^(۳). سه‌بارته خوندنا وی ((له لایهن زانیانی نهو سه‌رده‌مه له به‌غدا خویندویه‌تی، زانیه‌کی پاریزگار و خواناسیکه گه‌وره لی ده‌چوه. له گه‌ل پیاوه ناودار و زانا ئاینیه گه‌وره‌کانی نهو سه‌رده‌مه‌دا دوستایه‌تی هه‌بوه))^(۴). زیره‌کی و بیر تیژ و خو شکاندنا شیخادی بو رییا ئول و ئیمانی، وه‌گریه زانیه‌کی مینا (عبدالقادری گه‌یلان)ی، د دهره‌قی ویدا بیژت: ((نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌رایه‌تی ب خو زه‌حمه‌تدانی با، دا شیخ عدی یی کوری موسافر ب دهست خوفه ئینت))^(۵). سه‌بارته به‌ره‌مه‌ین شیخادی هنده‌ک نفیسکار ل وی باوه‌رینه شیخادی به‌ره‌ه‌فکه‌ری په‌رتوکین پیروژ بین ئیزدیانه، لی هنده‌ک (مسحه‌فا ره‌ش) بتنی د دهنه پال وی، قه‌ول بیژ و زانیین نه‌ده‌بیاتا ئولا ئیزدیان قه‌سیده‌یپن (نادیمی، شربت کاس الحب و صف وقتی) د دهنه پال وی^(۶). شیخادی دنوگه‌ریا بیروباوه‌رین ئیزدیاندای روله‌کی مه‌زن هه‌بو، نهو بیروباوه‌ر ب رییا قه‌ولبیژان دتیکستین ئوئی یین جودا دا هاتنه چارچوفه‌کرن، هه‌روه‌سا که‌ساتی و که‌رامه‌تین وی ژی بوین ژیدهر بو نه‌ده‌بیاتی. نهو قه‌ولین ب نافی وی دهنده‌ک په‌رتوکاندا به‌لافبوین (کوفان ریسان) نه‌وان قه‌ولان ب قه‌ولین وی ناده‌ته زانین، ژبه‌رکو ئیک ژ ساخله‌تین قه‌ولین ئیزدیان، قه‌ولبیژ

(۱) یاسین صالح صابر: ئیسایکلوپیدیایی گشتی- به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دووهم، ده‌زگایی چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلیمانی، ۲۰۰۹، ل ۱۷.

(۲) د. ممو عثمان فرحان: دراست و مباحث فی فلسفه و ماهیه‌ الایزیدیه، ص ۴۷.

* ب دریز لسه‌ر سیستهمی چیناتی یی ئیزدیان بنیره: عزالدین سلیم باقسری: مه‌رگه‌ه، ص ۲۳-۲۶.

(۳) عزالدین حسن جمیل نوری و عبدالرحمن ابراهیم: الشیخ عدی بن مسافر الاموی و جهوده فی العقید الاسلامیه، ص ۱۲۵.

(۴) یاسین صالح صابر: ئیسایکلوپیدیایی گشتی، ل ۱۷.

° د. نازاد سعید سمو: ئیزدیاتی ب ریکا ده‌قین وی یین پیروژ بنیاسه، ل ۱۰۹.

1 کوفان ریسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌قولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۹۶.

دسبهقا داوييدا ناف يان ناسنافي خو دهينت^(۱). ههلبهت نهفه نه بهلگهيكی فهبره ژبهركو چهندين تيکستين ئيزدييان لبر دهست ههنه نافين چ کهسا تيدا ديار نينن.* ((شاعريکي بهتوانايي ئاييني بو))^(۲). شيوخادي پشتي خلمهتهکه دريژ درپيا خوهدايي و ئيزديياتي و گهليي پيروژدا کري، ل سالا ۱۱۶۲ قهدهم گوهاستيه سندرؤکا وي ل گهليي پيروژه قوبهکا مهزن لسره.

^۱ ههمان ژيدير: ل ۹۶.

* ژبو ديتنا وان تيکستا . بنپره: بهدهل فهقير حهجي: چاواتيا ناسکرنا تيکستين راست و دورستين ديانهتا ئيزدييان، ل ۱۹۹-۲۰۰.

^۲ ياسين صالح صابر: ئيسايکلويپيديايي گشتي، بهرگی يهکهم چاپي دووهم، ل ۱۷.

پشكا ئىكى

ئەدەبىياتا ئىزدىيان

- باسى ئىكى: ئەدەبىياتا ئىزدىيان
- باسى دوى: ئاقەرۆك و ئاقەندا ئەدەبىياتا ئىزدىيان
- باسى سىي: قەھونەرىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان.

باسی ئیکى: ۱- ئەدەبىياتا ئىزدىيان:

بىنەرەت و سەرۆکانیا ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان، گریدایى وان ھزر و بىر باوەرین بەرى و پىشتى ھاتنە شىخادى نە دناڤ ئىزدىياندا، تىكىستىن ئەڤى ئەدەبىياتى بويىنە پىرنسىپىن باوەرىي و ئىمانى دناڤ ئىزدىياندا، رەنگڤەدانا ھەمان بىر باوەرە كەفتىيە نەڤ ئەدەبىياتا فولكلورى و ب رىيا چىرۆك و سەرھاتىيان ... ئەڤى ئەدەبىياتى، باوەريا ئىزدىيا بباوەرىن وان موكم كرىنە. ((كەلتورى ئىزدىيان سامانى وان ب خويە، ژناڤ وان بىخو پەيدابويە، ئەڤ كەلتورە لسەر زارى، ب ئاوايى چىرۆك و ئەفسانەيان ھاتىنە گوتن، ب ھاتنا شىخادى را ئىدى ئەو بزافا مەزن يا قەول و بەيتان ھاتىنە كرن، مفا ژئەوان ھزر و ڤەلسەڤە و كەلتورى وان يى كەڤن ھاتىيە وەرگرتن))^(۱). ((بەريا شىخ ئادى بىرو بوچونىن كو ئەم دڤەولاندا پەيدا دكن ب ڤۆرمە ئەفسانەيا دموچود بون، پاشى لسەر بنگەھى وان گەلەك ڤەولین دن ھەلبەستى ھاتنە دورستكرن))^(۲). واتە ئەدەبىياتا ئۆلى نوياتيا شىوازي بىر باوەرین ئىزدىياتى يە، نوياتيا وى ژى نە رامانا رەتكىرنا باوەرین كەڤنە، ژبەركو ب ھاتنا شىخادى بىر باوەرین سەرەكى يىن مينا پىرۆزيا رۆژى و كراسگھورىنى ھەر وەكو خو مان. ((بىرو باوەر و ڤەلسەڤەيا ئىزدىيان ھاتىيە پاراستن، ب رىيا رسم و عرف و ئەدەت و داستان و چىرۆك و چىڤانوكىن خو يىن دىرۆكى و دىنى، پتر ژوان ل چەرخی ۱۱-۱۲ ز ب شىوازهكى ئەدەبى يى بلند ھاتىنە دارشتن))^(۳). ب ھاتنا شىخادى و شىخ ھەسەن د سەدى دوازديدا پتر ژدەھ ھزار تىكىستىن جودا جودا لسەر دەستىن ڤەولزانين مينا (شىخ ڤەخرى ئادىان، ھەسەدى ئال تەورى، پىررەشى ھەيران، دەرۆيشى قاتانى ئەبابەكرى ئومەرا ...) ھاتنە ڤەھاندن^(۴). مانا ئەڤان تىكىستا ژى و ڤەگواھاستنا ژ سەدەيىن يازدى و داوازدى ب زارەكى ژ سىنگەكى بو ئىكى دن، ھنىرەكە مەزنە و سەلماندا ڤيان ئىماندارىيەكە رادە بەدەر باوەرمەندىن ئەڤى ئۆلى يە، د دەرھەڤى ئەڤان تىكىستاندا. دەرئىڤىختنا ئەڤى گەوھەرى ژ سىنگى ئولدارا و رۆكرنا وان بو سەر كاڤەزى، كارەكى مەزىنو ژبەركو ھەتا نوکە ھندەك ئولدار نڤىسىنا وان ب گونھ و نەرەوا دبىنن. ئەڤ ئەدەبىياتا ەمرى وى ۸۰۰-۹۰۰ سالى، ل سالا ۱۹۷۹ ھەر دو نڤىسكارين ئىزدى (پىرخدرى سلیمان و خەلىلى جندى) د پەرتوكا

(۱) كوفان ريسان ھەسەن: ھزر و ڤەلسەڤە دڤەولین ئىزدىيان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەڤن و نوى يا كوردى، ل ۴۷.

(۲) د.خانا ئومەر خالى: ئىزدىياتى جڤاك و سەمبول و رىتول و مىت، ل ۱۹۴.

(۳) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan, Çapa êkê, çapxana hawar, dhuk, 2002. L.290.

(۴) شەمۆ ڤاسم دانانى: چەند تىكىستىن پىرۆز يىن ئولا ئىزدىيان، ل ۹.

(ئىزدىياتى لىبەر رۇشنايا ھندەك تىكىستىد ئىزدىيان) نامازھ دايە ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان و چەند تىكىست تىدا بەلاڧكرينه. ھەر دو براينن ڧەكولەر (جەلىلى جەلىل و ئوردىخاننى جەلىل) چەند تىكىست دپەرتوگا (زارگوتنا كوردا) ل سالا ۱۹۷۱ بەلاڧكرينه ^(۱). ھەرودسا ل سالا ۱۹۳۳ (جەلادەت بەدرخان) پەرتوكەك بناڧى (نڧىژين ئىزدىيان) بەلاڧكرينه ^(۲). پشتى ئەفان كەسان چەندىن كەسپن دن دەست دايە بەلاڧكرنا وان، (بەدەل ڧەقىر حەجى) ل سالا ۱۹۸۳ دەست دايە كومكرنا وان و ل سالا ۱۹۸۸ دەست ب بەلاڧكرنا وان كرىه و ھەتا نوكة ئەڧ پروسەيە يا بەردەوامە ژ ئالىي نڧىسكارين جوداڧه ^(۳).

۲- نافەندا ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىيان:

ئەڧ ئەدەبىيات خودان پاشخانەيە، پاشخانەيا ئەڧى ئەدەبىياتى ل پىروزترين جەي ئولى يى ئىزدىيان ھاتىە ھەبونى، خو دڧالبى ئەدەبىياتىدا لىكدايە، سەر ئەنجام ژ ھەرمەندىا دەرويش و خودىناسا (ڧەولڧان) كو ل وى جەي د ئاكنجىبون، تىكىستىن ئىرو لىبەر دەست، ژ ڧەول و بەيت و ڧەسىدە... بونە بەرھەمىن وان، تىدا بىروباوەرین كەڧن و نو يىن ئىزدىيان و نەرىتىن ژيانا جڧاكى تىدا ھاتنە دارىتن.

لسەر ملكىەتا لالشى (نافەندا ئەدەبىياتا ئىزدىيان) بوچونين جودا ھەنە، دباوهرىا كلدانىيان دا لالش ژ ئالىي دو كەشەيىن نىستورىيان (ژۆھن و ژىسووسابران) ھاتىە ئاڧاكرن، و ھندەك دىژن لالش بەرى مزگەڧتا چىيىي بويە، ئىزدى لسەر وى باوهرينە لالشا نورانى دپەرىدا پەرسىتگەھا ئىزدىيان بويە، لى د دەمەكىدا خاچپەرئىسان ژئىزدىيان وەرگرتىە، چەند سالا ئەو تەكيا دەرويشن موسلمان بوو ^(۴). خىرى بوژانى دىژت: ((نەياگرنگە گەلىي لالش بەرى ھاتنا شىخادى جەي پەرسىتا مىترائىا بت، يان ئاگرگەھەكا زەردەشتىا بت، يان ژى دىرەكە ڧەلا بت... ئەڧى گەلى ناڧى خو د زكى ژىدەرین كەڧندا نەبويە، ھنجى ناڧ و دەنگى خو ھەبووہ پشتى ئاكنجىبونا شىخادى د ڧورنەتەكى ڧى گەلىدا)) ^(۵). ب ھاتنا شىخادى لالش بويە نافەندەكە گرنگ يا ئەدەبىياتى ((د سەدسالا يازدەھاندا ژپەي ھاتنا شىخادى رە، گەلى لالش دپە مەرگەزەكە (نافەندەكە) زانىاريا خودىناسىي، خورتكرن، توماركرن، رىكوپىكرن، نوزەنكرن

^(۱) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L290.

^(۲) شەمۆ ڧاسم دنانى: چەند تىكىستىن پىروژ يىن ئولا ئىزدىيان، بەرگى دوى، ل.۹.

^(۳) بەدەل ڧەقىر حەجى: جاواتيا ناسكرنا تىكىستىن راست و دورستىن دىبانەتا ئىزدىيان، ژپەرتوكا شىخ ڧەخرى ئادىان ڧەبىلەسوف و خاسى ئولا ئىزدىيان، ڧەگواسىن ژىبىين لاتىنى: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئىكى، ژوہشانين بلند دەستەيا بنگەھى لالش، دھوك، ۲۰۱۱، ل.۱۶۰.

^(۴) توسنى رەشىد: ئىزدىياتى ئۆلە ھى ژى نەناسكرى، چاپا سىيى، چاپخانا رەوشنبرى ھەولپىر، ۲۰۱۲، ل.۲۷.

^(۵) خىرى بوژانى: شىخ ڧەخرى ئادىان ڧەولڧان و ئختيار، گوڧارا لالش ژ.۱۰، دھوك، كانونا دوى ۱۹۹۹، ل.۱۱۰.

دپیشقه برنا بیروبوچونین ئاینا باوهریا ئیزدیاتی))^(۱) . ناف و دهنگیا لالش دئالیی خودیناسی و هزری و ئهدهبیدا وهکربو خهک ژ جهین جودا قهستا وی بکهن. ((لالش مینا قوتابخانهیهکی بویه، خودیناسان ژ ههمو باژیر و وهلاتان قهستا لالش دکرن، ههلبهت ئهوان زمان و رهوشهنبیریا خو ژی ب خوره دئانین))^(۲) . ب رییا ئهفی نافهندا ئهدهبیاتی تیکلیین هزری دورستبویینه، د ههمان دهمییدا ب رییا ههمان تیکلیی فییری زمانی دوربهر بویینه، مینا زمانی عهرهبی و فارسی و تورکی، بهلگه ژی لسهر فی یهکی ههبونا و بهیت و قهسیدهیان ب ئهفان زمانا. ((پهیوهندی ههم د ئاستی ئهدهبیدا و ههم ژی د ئاستی کساتیین ئهدهبیدا ههبویه، ب رهنگهکی کو د هندهک بهیتاندا تیکلیا بهرههمان دورست بویه))^(۳) . ل چهرخی یازدی و دوازدی و سیزدان، لالش دام و دهزگههکه هزر و بیرا ویژیهی و فیلهسوفی و ریفورمی بو، چهندهها فیلهسوف و زانا و دهرویشن مهزن، مینا شیخادی یی کوری موسافر و برازیی وی شیخ ئهبو البرهکات، کوری شیخ ئهبو البرهکات شیخادیی دوی، شیخ حهسهنی کوری شیخادیی دوی، شیخ فهخری ئادیان و پیر هشی حهیران تیدا د بهشداربون، وی دام و دهزگههی چهندهها ریفورمین جفاکی و دینی و ئیکونومیکی د جفاکا ئیزدیانداندا کرن، بنگههین سهرهکی و گرنگ یین دیانهتا کهن دانین و پاراستن))^(۴) . دگهلیی لالش دا پهرتوکخانهیهکه مهزن ههبویه، لی ژ ئهجامی ههوهیپن هوفانه د سهردهمین جودا دا، ئهو علم و معرفهتا د ئهوان پهرتوکاندا هاتیه کومکرن ژنافچویه، ئیدی سنگی وان بویه خزینا هزر و بیرو و پهرتوکین وان. ((ژ ئهجامی هیرشین هوفانه، یین یهک ژ یا دن غهزهبت ژهوندور و دهرفه ئانینه سهر ئیزدیاندان زینا مهزن گهیشته وی ئهدهبی، ژ ترسا ئیزدی مهجبورمان راستیا خو فهشارتی خوهمی بکهن))^(۵) . ب دههان ههوهیپن ژنافبرنی ب سهر ئیزدیانداندا هاتینه، گورین بابچاکا فهکولایینه، ل پئیشیا ههموا ژی گوری شیخادی فهکولایینه و ههستیکی وی سوتینه، لالش کرینه خواندگهه و وانیهیپن زانستی ئیسلامی تیدا هاتینه خواندن، د وهختیدا چهند ئایهتین قورئانی لسهر دیوارین هاتینه نفیسینه^(۶) .

(۱) د. عهسکهری بویک: شیخ فهخری ئادیان و ئهدهبا ئیزدیاندان یا سهده سالیین(۱۱-۱۳) ان، ژپهرتوکا شیخ فهخری ئادیان فهیلهسوف و خاسی ئولا ئیزدیاندان، فهگوهاستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیکتی، ژوهشانین بلند دستهیا بنگههی لالش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۱۷.

(۲) خیری بوزانی: شیخ فهخری ئادیان ژیان و بهرههم، ل ۲۷۵.

(۳) خدری سلیمان: دهنگی ئهدهبی کوردی ل میرگهها شیخا، گوفاارا دهنگی مه، ژماره ۴، دهوک، ۱۹۸۹، ل ۴۵.

(۴) بهدهل فهقیر حهجی: چاواتیا ناسکرنا تیکستین راست و دورستین دیانهتا ئیزدیاندان، ل ۱۵۹-۱۶۰.

(۵) د. عهسکهری بویک: شیخ فهخری ئادیان و ئهدهبا ئیزدیاندان یا سهده سالیین(۱۱-۱۳) ان، ل ۲۵.

(۶) داود مرا ختاری: معبد لالش و المراسیم الدینیة الایزیدیة، ص ۲۰۹-۲۰۱۶.

۳- پارقەكرنا ئەدەبىياتا ئىزدىيان:

لسەر پارقەكرنا ئەدەبىياتا ئىزدىيان رايىن گەلەك ژ ھەف دور و جودا نين، د ھەر پارقەكرنەكيدا بەحسى ل پترىا بەشان ھاتىيە كرن، ئى وەكو سەرە بابەت ژ ھەف نەھاتىيە فافارتن. (خدرى سلیمان) و (خەلىلى جندى) ب ئەفى رەنگى دابەشكرىيە:
أ- بەشى گریدايى ئەركانىن ئىزدىيان.

۱- قەۆل.

۲- دوعا

۳- بەيت.

۴- قەسىدە.

ب- بەشى گریدايى فولكلورى :

۱- ستران و لاقژە.

۲- دىرۆك.

۳- مقام و پەستە.

۴- خەبەرید مەزنا.

۵- سەرھاتى.

۶- قسەت ^(۱).

ئەدەبىياتا ئىزدىيان ب ھەردو چقىن خوفە، ل نك (د.خەلىل جندى رەشۆ) دپەرتوكا (پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىيان) ب ئەفى رەنگى ل خوارى پارقەكرىيە:

۱- ئەفسانە و چىرۆك.

۲- دوعا و درۆزە.

۳- قەول و بەيت.

۴- مسحابەت.

۵- موزىكا دىنى.

۶- خزىموك و رۆبارىن و پايىزوك.

۷- قەسىدە.

^(۱) خدرى سلیمان و خەلىلى جندى : ئىزدىياتى ل بەر وشنايا ھندەك تىكستىد ئابنى ئىزدىيان، ل ۸۳-۸۵.

۸- لافز و غەرىبى. (غەرىبۆ) ^(۱).

(كوفان ريسان حەسەن) لسەر بىياتى ئەقى پارفەكرنى، پارفەكرنەكە نو داىە ھەر دو

چقىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان. واتە ئەدەبىياتا فولكلورى و ئۆلى ژھەف جوداكرىه:

۱- ئەدەبىياتا فولكلورى.

۱- ئەفسانە.

۲- داستان.

۳- سەرھاتى.

۴- چىرۆك.

۵- گوتنىن مەزنان.

۶- نفرىن.

۷- پىكەنىن.

۸- ستران.

۱.۸- خزىمۆك.

۲.۸- پايىزۆك.

۳.۸- رۇيارىن.

ب- ئەدەبىياتا ئۆلى:

۱- قەول.

۲- بەيت.

۳- قەسىدە.

۴- دوعا.

۵- درۆزە.

۶- سرود.

۷- سەرھاتى و چىرۆكىن ئۆلى.

۸- مسجابەت ^(۲).

لسەر ھەمان پارفەكرنى ئەم دى دەينە رى بۆ نقىسىنا بەشىن ئەدەبىياتا ئىزدىيان، ب

تنى خالا (۷) ژ ئەدەبى فولكلورى كو (پىكەنىن) ە دى لادەين و خالا (۴ - ۵) ژ ئەدەبىياتا ئۆلى دى

^۱ د. خەلىل جندى رەشو: پەرن ژئەدەبى دىنى ئىزدىيان، ل. ۹۰.

^(۲) كوفان ريسان حەسەن: ھزر و ھەلسەفە دقەولین ئىزدىيان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەفن و نوى يا كوردى، ل. ۵۴.

دانیینه دگهل ئیك و كهینه ئیك خال، ژبهركو پیکه نین خودان مورکه که جفاکی ئیلایه تییه، دهر بازبونا مۆرکی ئولی بو نافا ئەفی چقی فۆلکلۆری، بباوهره من لسه ر بنیاتی مۆرکا جفاکی ئیلاتیه بویه، ژبه ر هندی زی ئەو ب نافه رۆک و ب هه بونا خو یا لاوازه و نابته خاله که گه وهه ری دبه شه ئەده بیه تا فولکلوری یا ئیزدییا ندا. سه باره ت خالین (۴ - ۵) زی ژ ئەده بیاتا ئولی کو (دوعا و درۆزه) نه، ب دیتنا من هه ر دو یه ک رامانن و ژهه ف جودابونا وان نه ل ناسته کی بلنده، ئەو تیگستا بو درۆزی پالپشتی لسه ر هاتیه کرن، د دریزی نافه رۆکا ئەوی تیگستیدا لافکره ژ خوه دایی ب دانه خاترا نافی ملیاکه ت و خاس و بابچاکایه، واته هیفی خواسته ژ ئەوان، ئەفه زی دکه فته چارچو فی دوعایی، واته دوعایه که گشتگره، (شیخ دهشتی شیخ زهیدین) دبیزت: چ جوداهی دنافه بینا دروزه و دوعایاندا نینه، گشت هیقینه ژ خودی و چاکا، بتنی جوداهی ئەوه دروزه ل بهر دهر چکین خاسا و بابچاکا دهینه گوتن^(۱).

میناک ژ درۆزی:

"خاترا ئەمین جبراهیلکی

خاترا وان میرا، وان مه له کاکای

یاره بی خاترا هه زار و یه ک نافی خوکی

.....

خاترا خاس و قه له نده ری دیوانا خوه سه رانه رکی"^(۲).

د درۆزی دا نافی زوربه یا هه ره زور یا خاس و بابچاکین ئیزدییا ن تیدا هاتیه، هه ر ژبه ر هندی زی ب دروزا خاسا دهیته بنا فکرن و ل بهر دهر گه هی ن وان دهیته گوتن. چاوا به شی ن ئەده بیاتا ئولی بنا ف و نافه رۆک گریدیای ئیزدییا نه، وه سا زی نافه رۆکا به شی ن ئەده بیاتا فلکلۆری ب هه مان شی وه گریدیای ئیزدییا نه. ((راسته دسه ر نافاندا هه مان ژانه رن یین د ئەده بیاتا فولکلۆری یا کوردی و جیهانیدا هه ی ن ژبلی خزی مۆک و پاییزۆک و رۆبارینا، کو تایبه تن ب ئیزدییا ن قه، لی ئەو ژانه رین ئیزدییا ن یین هه فیشک دگهل ئەده بیاتا فولکلۆر یا کوردی ژلای ن نافه رۆکی قه دجودانه و سیمایه کی ئیزدییا تی پی قه دیاره))^(۳). هه له به ت ئیزدییا ن دقه گرانی ن خودا ئەو سیمایه دایه ئەوان ئەفسانه و داستا ن و چیرۆک و سه رهاتییا ن، واته دب ت دبنیادا ئەو سیمایه بویه، ژبه رکو ئەو ئەفسانه و داستا ن .. ب مولکی کوردی دهینه

^(۱) چا پی که فتن دگهل شیخ دهشتی زهیدین ل ریکه فتی ۲۲/۱/۲۰۱۶ ل ده زمی ر شه شی ئی فاری، ل مالا وی هاتیه ئەنجامدان ل گوندی خانکا که فن هاتیه ئەنجامدان.

^(۲) ژبو خواندنا ته مامیا تیگستی بنیره: توسنی رهشید: ئیزدییا تی ئۆله هی زی نه ناسکری، ل ۳۶۷-۳۶۹. عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۴۲۲-۴۲۴.

^(۳) کوفان ريسان حه سه ن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدییا ن دا و کار تی کرنا وان لسه هوزانا که فن و نوی یا کوردی، ل ۵۴.

ههژمارتن، ئی ژبلی ئەوان ئیزدییان ئەفسانە و داستان و چیرۆک و سەرھاتیین خو یین ساف هەنە و ب مولکی وان دەینە ههژمارتن.

۱-۳ ئەدەبیاتا فولکلۆری:

کوکا هەمو فولکلۆری کوردی ئیکە، ئی دەهەمان دەمیدا هەر ناوچەیهکی سیمایین خو یین تایبەتداینە بەشە ئەدەبیاتیین فولکلۆری. دەربرینیین جودا بو تیکستەکی دیارگری دکەن، بی تیکدانا گەوهری نافەرۆکی. ((ئەدەبی فولکلۆری ئەدەبەکی ئاست بلندە، دیردانکا خەلکیدا هاتیە پاراستن و فەگوهاستن، ب ناسناما گەلان دەیتە دانان، ئەف ئەدەبە گەلەک شیوین دەربرینی دناف خودا هەمبیز دکەت، کو پیکهاتیینە ژ ئەفسانە و چیرۆک و داستان و گوتنیین مەزنان و مەتەل و گالته گەپان))^(۱). بەشین فولکلۆرا ئیزدییان د رۆخساریدا چ جوداهی دگەل بەشین فولکلۆرا کورد و جیهانی نین. ((ژئالیی نافەرۆکی فە ئەو یا جودایە، دەربرینی ژ ئیزدییان و ئیزدیاتیین دکەت))^(۲).

۱-۳ ئەفسانە: ئەفسانە بەرهەمی ههژرا بابکالیین مروفانە، واتە بەرهەمیین ههژرا دەستیپکی نە د درحەقی سروشتی و ژیاندا ((ئەفسانە توخمیکی بنەرەتی رهوشنیری مروفە و لە ناوهرۆکدا راستەقینە وینە خودییهکانی مللەت نیشان دەدات))^(۳). بیروباوهرین ئیزدییان ژ ئەفسانەیا دەستیپکیرنە، لسەر بنیاتی وان بوینە خودان ههژر د درحەقا ئافراندا دنیاوی و پیروزیکرنا دیارۆکین سروشتی و خودیناسییدا. ((بەرەمی سەرەتایی ژیانی ئادەمیزاد دادەنری و هەولدانیکی سەرەتایی مروفە بەرامبەر بە تیگەهیشتنی جیهان و گونجاندن لەگەل سروشت و روداوەکانیدا))^(۴). ((ئەفسانە میژویکی ئاینی دەگریتهوه))^(۵). بیروباوهرین ئیزدییان د درحەقی دنیا و خودا و ملیاکەت و کریاریت سەر رویی دنیاوی، وەکو پەیدابونا شینکاتی دەشت و چیا بەحر و دەرکەفتنا رۆژ و هەیفی ... ئەف باوهری دناف ئیزدییاندا وەکو ئەفسانە دەینە گوتن، دپرانیا قەول و بەیت و لاقژیین ئەدەبیدا ئەلەمینتین ئەفسانەیی دواندا پەیدادبن،

(۱) خالدة صديق أحمد: رەنگفەدانا گوتنیین مەزنان درۆخسار و نافەرۆکا هۆزانین نالبەندیدا، ناما ماستەری، فەاکۆلتی یا زانستین مروفایەتی - سکولا ئادابی - زانکویا دھوک، ۲۰۱۳، ل. ۲.

(۲) کوفان ریسان حەسەن: ههژر و فەلسەفە دقەولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسە هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ل. ۵۵.

(۳) سەبید مەولود بیخالی: ئەفسانە و داستان لە فولکلۆری کوردەواریدا، چاپی یەکەم، ژ وەشانین ریفەبەریا چاپ و بەلافتکرنا هەولیر، ۲۰۱۳، ل. ۴۳.

(۴) فەریاد فازیل عومەر: ئەدەبی کوردی، لە بلاوکرارهکانی خویندنی کوردی، بەرلین، ۱۹۸۶، ل. ۴۴.

(۵) سەبید مەولود بیخالی: ئەفسانە و داستان لە فولکلۆری کوردەواریدا، ل. ۴۲.

مينا قهولۆ زهبونى مهكسور و ئافراندىنا دنيائى و قهرفهرقان..^(۱) ئهفسانه ژ خهياى هاتيه ههبونى، واته خهياى د چاوانيا رۆدانين ديارۆكۆين سروشتيدا. ((راسته ئهفسانه واتايى خهياى و تا رادهيهكيش دۆر لهعهقل رادهست دهكات، بهلام ئهو بابهتانهى له ئهفسانهدا دهخرىته رۆ رهگيكي واقعيشان ههيه، ئافراندىنى زهوى و ئاسمان واقعيكه، بهلام گيړانهوى و چونيهتى پروسهى روداوى ئهفراندىن لاي مرؤف دياردهيهكه دهكهويته خانهى خهياى ئهو مرؤفه داهينهرايه ئهفسانهى ئهفراندىنان داهيناوه))^(۲). واته ئهفسانه بوييه بنياتى باوهريي، ئهو بنيات ژى بويه ژيدير بۆ ئهدهبياتا ئۆلى يا ئيزدييان قهول، بهيت و قهسيده...

۲-۱۳ داستان: ((داستان جوړهكۆ ئهدهبى يى بهررهه و كهفنه، ژبه ر هندى گهلهك بويه ر و كهسايهتى و دهم و جه و ديالوگ و بابته تيدا ههنه، فيجا چ ب راست ژى ههبوبن يان ژى دناشوپى و ئهفسانهيى بن))^(۳). هندهك دبىن كو رودانين داستانان دبه ر ئاقلن و نهل وى ئاستينه عهقل قهبو نهكهت. ((روداوهكانى داستان بهگشتى لهگهله عهقلدا دهگونجىن و باوهريان پى دهكرى، لهبابهتانه نين كه عهقل توانايى وهرگرتيانى نهبي))^(۴). ئيزدييان د ئهدهبياتا خو خو يا فولكلوريدا خودان چهندين داستانين جورا و جورن مينا (داستانا عاشق غهريب، شاه و سهنهم، داستانا گيلا مير ئهتلس، داستانا مير مح و داستانا دهرويشى عقى...هتد) ئهف داستان ساف مولكيهتا ئهدهبيتا فولكلورى يا ئيزديانه*. ئيزدييان ژبلى داستانين خو يين تايبهت د داستانين ههفپشك يين دگهله كوردين موسلماندا ژى فهگيړانين خو يين تايبهت پى ههنه، مينا داستانا مهم و زينى و زهمبيلفرؤش. بۆ نمونه دقهگيړانا داستانا مهم و زينى دا ل جهم ئيزدييان بويه ر ل دهفهره شنگالى يه جهى پيرؤز يى ئيزدييان ژى تيدا خويا دبت، دهمى مهم دهيته زيندانكرن كهفرى چلميرا* دادنينه سهر دهرى زيندانى (شكهفتى). د داستانا زهمبيلفرؤش دا ژى ئيزدييان فهگيړانا خو يا تايبهت ههيه و چهندين سهمولين ئيزديياتى تيدا خويا دبن، و ب ديتنا خيرى شنگالى زهمبيلفرؤش لارهكى ئيزدييه و ژ چينا فهقيرايه!

(۱) د.خهليل جندى رهشو: په رن ژئهدهبى دىنى ئيزدييان، ل ۹۲.

(۲) فههاد عهزىز خوشناو: ئهفراندىن و مردن له ئهفسانهى كورديدا، چاپا ئيكي، چاپخانهى حاجى هاشم، ههولير، ۲۰۱۳. ل ۱۶.

(۳) كوفان رييسان ههسهن: هزر و فهلسهفه دهقولين ئيزدييان دا و كارتىكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى، ل ۵۵.

(۴) فهرياد فازيل عومهر: ئهدهبى كوردى، ل ۴۷.

* بۆ خواندىنا وان داستانا بنيره: خيرى شنگالى ل چيائى شنگال فهبقهبا كهوى نيره (كومهكه تيكتستين فولكلورى ئيزدى يان) بهرگى ئيكي، چاپا ئيكي، ژوهشانين ئهنستيتوتيا كهلهپورى كوردى، چاپخانا تهوار، سليمانى، ۲۰۱۱. ل ۲۰-۱۵. بهدهل فهقير ههجي: داستا ئاشق و غهريب و شاه و سهنهم، گوفاارا لالش، ژماره ۲۸، هافينا، ۲۰۱۳، ل ۸۱-۱۰۲، رييسان ههسهن: داستانا گيلا مير ئهتلس، گوفاارا لالش، ژماره ۱۱، ئادارا ۲۰۱۱، ل ۱۳۶-۱۳۲.

* چلميرا جههكى پيرؤزه ل چيائى شنگالى (په رستگهها ئيزديايه) فهخرى چلميرا ژى ههيه، سه رپه رشتيا چل فوتابيين شيخادى دكر. بنيره: خيرى شنگالى: ل چيائى شنگالى فهبقهبا كهوى نيره، بهرگى ئيكي، داستانا مهم و زينى، ل ۱۱۱-۱۳۲.

"زەمبىل فرۇش لاوھى فەقىرە"

كەرەمكا ديوانا ميرا

دلىلى تە ما كىلە.

.....

خاتونى لى تە ھرمەتى

ئوت ل ستودە توکا قودرەتى*

ئەز نەویرم ژرۇژا ئاخەرەتى^(۱).

سەمبولین (توکا قودرەتى و لالشی و میربراھیم ئادەما)، دېھیتا زەمبىل فرۇش دا ھەمو ل نك ئیزدیيان دپیرۆزن.

۱۳-۳. سەرھاتى: ئیزدیيا ب دریژيا ھەبونا خو لسەر ئەفى عەردى راستى گەلەك مەرگەسات و دەردەسەريا بوینە، دەست بەرنەدان ژ ئۆلى بویە ھیجەتا ب دەھا ھەوھین قىرکىنى، ئەف رەوشە بویە ھیقىنى ب دەھان سەرھاتىا، کو وەکو چىرۆك دەھینە فەگىران و بوینە دیدەفانین راستىا وان بویەرا. ژبلى ئەفان سەرھاتىا سەرھاتىین قارەمانى و ئەفیندار ژى ھەنە. مینا سەرھاتىيا بەرخودانا ئیزدى میرزا، شیخ میرزایى ئاقونسى، سەرھاتىيا ھەسەن و غەزالى و خەنسى و رەشو... ھتد* جورەكى ھەرە تايبەت یى سەرھاتىا ھەیە کو ئیکسەر گریدایى باوهرىا ئیزدیيانە، ئەوژى سەرھاتىین دوبارەبونا گیانى نە (کراسگھورینى) بو ژيانى، دقالبى مروفا يان گیانەوەر، ئەو مروفىن گیانى وان دوبارە دبت، ژيانا وان يا یەكەم ل بىرا وانە و بەھسى وى دكەن. ژبو موکم کرنا باوهرىا ئۆلى ب کراسگھورینى، گەلەك جارن ئەف سەرھاتى ل جقاتین ئۆلى ب مەرەمىن شیرەتکارى دەھینە گوتن^(۲).

۱۳-۴ چىرۆك: چىرۆك دانەناساندنا مللەتەكى بو خواندەفانى. ((چىرۆك شابەشانى ئەو فەومە دیتە خواریو پەردەى ژیرى و ژيانى کومەلايەتى و ئەخلاقى و بەرزى و نزمىيان لە مەیدانى تەفکىرى و شارستانىتیدا دەرنەبرى))^(۳). د چىرۆكىن ئیزدیياندا ھەم ژيانا وان يا جفاكى و ھەم

^(۱) ژبو خواندنا تەمامیا تىکستى بنیرە: خىرى شنگالى ل چىيايى شنگالى فەبقەبا کەوئ نیرە، بەرگى ئىكى، ل ۱۲۹-۱۳۵.

* توکا قودرەتى: پىسر(گريشان) (تۆك) ل نك ئیزدیيا یە پیرۆزە .

** بوخواندنا ئەفان سەرھاتىيان و چەندىن سەرھاتىین دن بنیرە: خىرى شنگالى ل چىيايى شنگالى فەبقەبا کەوئ نیرە، بەرگى دووى. داود مراد ختارى: ھەر سترانەكى چىرۆكەك ژدەفەرین شنگال و شیخان، چاپا ئىكى، ژ وەشانین ئەنستىتویا کەلەپورئ كوردی، چاپخانا شقان، سلیمانى، ۲۰۱۰.

^(۲) بوخواندنا چەند سەرھاتىيان بنیرە: كوفان خانكى: سیدارا شیشمس، سەرھاتى و ئەفسانە ژ فولکورئ ئیزدى يان، چاپا ئىكى ژ وەشانین ئەنستىتویا کەلەپورئ كوردی، چاپخانىا کمال، سلیمانى، ۲۰۱۱. خىرى شنگالى ل چىيايى شنگالى فەبقەبا کەوئ نیرە، بەرگى ئىكى، ل ۱۰۸-۱۰۴.

^(۳) عەلئەدین سوچجادی: میژوى ئەدەبى كوردی، ژ وەشانین انتشارات كوردستان - سنە، چاپا ئىكى، ل ۱۲۳.

ژی بهرخودانیا ژ ئاقوبهت و تالانی خو کرین خویادبن.*** د ئەفان چیرۆکاندا ژبلی پەند و شیرەتین جفاکی لایەنی ئولی ژی تیدا خویایه، زۆربەیا چیرۆکان ب باوەریین ئولی دتامداینه. ژبەرکو سەرھاتی دبنه ژیدەرئ هەبونا چیرۆک و داستانان ... لەوما گەلەك جاران یەك تیکست هەم وەکو سەرھاتی و هەم ژی وەکو چیرۆک دەیتە دیتن، د گەلەك و ناف نیشانا ئەم ب ئەفی شیوهی دبیین (چیرۆک و سەرھاتیا فلان کەسی).

۱-۳- ۵ گوتنن مەزنان: گوتنن مەزنان دەربرینن کورت و پری رامانن و کاکلا بویەرین سەرھاتی و چیرۆکانه، ژبەر هندی رامان ب هەمو هیزا خو دگوتنیدا کۆمبویه. ((هەر گوتنەکی ژئەفان گوتنان بنیاتی خو هەیه و فەریژا چیرۆکەکیه ب کورتی ئەفرۆ هاتینه بەردەستین مە))^(۱). ((سامانیکی دەولەمەندی ئەدەبی میللەتی کوردە لەم سامانەدا جورئ بیرکردنەوهی گەلی کورد و باری کومەلایەتی و ژیانى بەئاشکرا دیاره))^(۲). گوتنن مەزنان بۆ پەسەندیا ئاخفتنا رۆژانه دەینە ب کارئینان. ب هەمو لایەنن ژیانى هاتینه گوتن مینا بابەتین (جفاکی، سەقا و دەم وەرژین سالی ستیر ناسی و جوگرافی... هتد)*. سەرۆکانیا گوتنن مەزنان دناف کەلتورئ کوردیدا ئیکه، ئی جوداهیا بیروباوەریین ئولی یین ئیزدییان وەکریه، ئیزدی ببنه خودان هەندەك گوتنن خو یین تاییبەت. میناک:

- بئ شیخ و پیر نەچە سەر داوہتا میر.

- شول ژ شیخ و پیرا خرادبئ.

- خیرئ بکە ب ئافئیدا بەردە^(۳).

- شیخ ل ری و مرید ل پئ.

- خیر و شەر ژ دەرگەهئ خودئ نە.

- مالا خو تیرکە گەلیی لالش تزی خیرکە^(۴).

***ژبو خواندنا تیکستین هەندەك چیرۆکان بنیرە: ئدریس فارقینی: میسکی زازا چیرۆک و سەرھاتی ژ دەفەرین ئیزدییان، ئامادەکر: رەشاد بیجرمانی، ژ وەشانین ئەنستینا کەلەپورئ کوردی، چاپا یەکەم، چاپخانەى کمال، سلیمانی، ۲۰۱۲. داود مراد ختاری: ژ چیرۆک و سترانین دەفەرا شیخان.

^(۱) مستەفا عەبدولرەحمان یونس ئەرەدنی: سەرۆکانی، بەرگی ئیکئ، ژ وەشانین ئەنستیتویا کەلەپورئ کوردی، چاپا ئیکئ، چاپخانەیا هاوار، دەوک، ۲۰۱۳ل. ۱۳.

^(۲) د. شوکریه رەسول ابراهیم: ئەدەبی فولکلور و کوردی، بەشی دووهم، ۱۹۸۴، ۵ل.

* بنیرە: مستەفا عەبدولرەحمان یونس ئەرەدنی: سەرۆکانی، بەرگی ئیکئ، ۱۳-۱۶.

^(۳) عبدالرحمن عەلى شنگالی: گوتنن مەزنان و ئیدیه م ل چیاپی شنگالی، چاپا ئیکئ، ژ وەشانین ئەنستیتویا کەلەپورئ کوردی، چاپخانەیا شقان، سلیمانی، ۲۰۱۰، ۵۵ل، ۵۸، ۱۰۵، ۱۲۴.

^(۴) کوفان ريسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دەقەولین ئزدییان دا و کارتیکرنا وان لسە هوزانا کەفن و نوی یا کوردی، ۵۵ل.

- بېی پیر و پیره کی نه ههلبژیرن میره کی.

- نه گهر خودی نه فی دئی بته مز و موران و كهفته چیا ^(۱).

- روتۆ نهل مههدرا نهل خهبرا*

۶-۱۳ نفرین: نفرین کورتیریا دهردی كهسه کی زۆلم لیكریه، نهو دهرد ژ نهجامی نه دادپهروه ریا جفاکی پهیدادبن. ((باوه ریه كه ملی یه به ربه لافه و لسه ر باوه ری هاتیه ئافاكرن كو ئاخفتنی ژى هیژ ههیه)) ^(۲). نفرین خواستنا نه باشی یه ژ نه چه زانرا، نفرینكه ر ب شیوی هیقی و دوعایا ژ خودی و ملیا كه تا دخوازه به لایه کی بۆ وی زۆرداری بینت نهوی نه ههقی لیكری)) ^(۳). نفرین د ئیزدیاتییدا ژ کارین نه جوان دهیته ههژماتن، ژ بهر كو ل گوری باوه ریا ئیزدیان نابت ب زمانى كه سی ئیزدی ئاخفتنا نه جوان و تعل بهیته گوتن، زمان ژ بۆ عبادت و معرفهت و ئاخفتنا جوان و شرینه، ژ بهر هندى ژى ئیزدی دبیزن: ((نفر ب نفینه و ژنو ب ههقی نه))، مه بهست ژ نهقی گوتنی نه وه كه سی نفرینی دكهت نیقهك ژ نهوی نفرینی بۆ وی دزقرت و نیقا دن نه گهر یی ههق بت دئی ب سهر كه سی به رامبه ردا شكیت ^(۴). ژبلی نفرینی ب شیوه یه کی گشتی، ئیزدیان نفرین تابهت بخوفه هه نه میناك:

- وهی لیڤ دهف لی خریایا**.

- بهر توپا چلمیران بكهفه.

- شیخادی شفاعه تی ب رۆحا وی نه به ^(۵).

- بروسیا هه یفا نیسانى ب میلاكا ته بكهفت.

- هه ی ئافاتا پیرافات بوته هاتیو ^(۶).

- خودی و خودانی من حهقی من ب حهقی ژته بستینت (ژ وه بستینت)**.*

* مههدر = دلوفانی. مههدر جهی تابهتیی شیخ حهسه نی پسی شیخادی دو یه دكهفته بوزان و ب كچك لالش دهیته ناكرن، نوكه مههدرا بوزان مری لی دهینه فهشارتن و گورستانه كه مهزنه، د نهقی گوتنییدا (مههدر) ب واتایا گورستان هاتیه. نهف گوتن د دیوانه كه حیژانیدا من گو ه لیبو. ل مهها ۹ سال ۲۰۱۵

^(۱) دیدارهك دگهل (شیخ عهلو خهلهف) قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتیی ل رۆژا دو شه میوی ریکهفتی ۲۱/۱۲/۲۰۱۵ ل شاریا.

^(۲) جه میل محمد شیلازی: هه لسه كهفتنا فۆلكورۆ كوردی، چا ئیكى، ژوه شانین ئهنستیتویا كه له پورۆ كوردی، چاپخانه یا شقان، سلیمانی، ۲۰۱۰، ل ۳۶.

^(۳) یوسف بهری، نفرین، گو فارا لالش، ژ ۲۱، دهوك، ۲۰۰۴، ل ۱۷۸.

** ژبو زانینا چیرۆكا نهف نفرین بنیره هه مان ژیدر، ل ۱۸۲-۱۸۴.

^(۴) دیدارهك دگهل (شیخ عهلو خهلهف) قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتیی ل رۆژا دو شه میوی ریکهفتی ۲۱/۱۲/۲۰۱۵ ل شاریا.

^(۵) كوفان ريسان حهسن: هزر و فه لسه فه دقه ولین ئیزدیان دا و كارتیكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوی یا كوردی، ۲۰۱۳، ل ۶۰.

** فه كوله ر: ئیزدی گه له كه نهقی نفرینی ب كاردینن، وه كو دهیته زانین مه بهست ب خودانی باچا كه كه.

^(۶) دیدارهك دگهل (شیخ عهلو خهلهف) قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتیی ل رۆژا دو شه میوی ریکهفتی ۲۱/۱۲/۲۰۱۵ ل شاریا.

چاکیڻ ئیژدیا ژى نفرین ل ئەوان کەسان کرینه ییڻ نەدیتی و نەوہیا دبیژن، بۆ نمونە نفرینا شیخ فەخری ئادیان کو دچارچوڤی قەوڵی (بیگویا) دا گوتیە سەرو بنی قەوڵی نفرینکرە ل کەسانین ب وی رەنگی.

"وہی بیگوییەت عەوانە"

شیخ ئادی و مەلک شیخ سن دلی وان خالی نەکەت ژ ئیشان و ژانە

تو بچاڤیت خو نابین و لشیخ فەخری ئادیا دکەن بوختانە

ئەون بیگوییەت کفری

مەلک فەخرەدین لیگر نفری

بچەنگلی وان گرت و هاقیتە ناڤ گورگا ناگری" (۱).

پتریا جاران هیژ و دەستەهلاتا کەسان دبتە ئەگەرئ زولکرنی ل کەسەکی بی دەستەهلات، ل دەما دەمیڤا کەسین نە خودان هیژ و دەستەهلات ژى واتە دو کەسین هەمان ئاست زوللی ل هەڤدو دکەن. ل رەنگڤدانا زوللا کەسەکی ب دەستەهلات بۆ ئیکی بی دەستەهلات دیارترە. نفرین پتر ژالیی ژنی فە دەیتە گوتن. ئەڤ یەکە هەم بی هیژیا ماف خوارنا وی دمال کومەلگەهیدا پەسەند دکەت و هەم ژى مینا تایبەتمەندیەکا وی. ((مرۆڤ دکارە بیژە کو نفرین ژان ژبو مللەت پارچەیهک ژ ژيانا روژییە)) (۲). گوتنا نفرینی ژبال ژنی فە نە بتنی دەربرینە ژ وی زوللا ل وی هاتیەکرە، ل ئەو ژن نفرینی ل وی دەمی ژى دکەت، دەمی کورئ وی یان زەلامی یان هەر کەسەکی نیژیکی دکەڤنە بن زولەکە دیارکری، واتە گوتنا نفرینی تایبەتمەندی ژنی یە دەربرا مەزلومەتیا خو و دەوروبەری خویە ژهەر نەهەقیەکی، ژبەر هندی ژى نفرین پتر لسەر زاری وی دیاردبن.

۷-۱۳ ستران** : ستران دەربرینا هەستکرنا ناخی مرۆڤایە، ل بەرامبەر بویەرەکی چ خوش یان نەخوش. ((لە ناو فۆلکلۆری کوردیدا گورانی بە دەولەمەنتین بەش ئەژمیڤی لە روی زوری بەلابونەو، پەیوەندیکی تەواو بەباری ژيانی کومەلایەتی و خو رەوشت و داب و نەریت و بونەو هەیه)) (۳). زۆربەیا هەرە زۆر یا سترانی ئیژدییان دەربرینە ژ ئەوان دەرەسەرییڻ ژ

(۱) د.خەلیل جندی رەشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیژدیان، ل. ۶۰۱۰۵۹۹.

(۲) جەمیل محەمەد شیلازی: هەلشکەفتنا فۆلکلۆری کوردی، ل. ۲۹.

* ژبو زانینا ئەگەری چیرۆکا فی نفرینی بنیڤرە: یوسف بەری: نفرین، گوڤارا لالش، ژ. ۲۱، ل. ۱۸۴.

(۳) د. شوکریە رەسوول: ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، هەولێر، ۲۰۰۸. ل. ۸۵.

** لە هەر پارچەیکی کوردستاندا لە رووی روخسارەو ناویکی تایبەتی هەیه بۆ نمونە لە کوردستانی عیراق بە گورانی دەلین(گورانی، لاوک، حەیران، دیلۆک، پەستە، دیلان، نارین) لە کوردستانی ئیراندا (گورانی و بەیت) لە ناو کوردە فیلیەکاندا (تەرانە، گویندە، چرین، مقام و گوتن) لە ناو کوردانی سوفیەتدا (ستران، لاوژە، کەلام و دیلۆک). بنیڤرە: د. شوکریە رەسوول: ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، هەولێر، ۲۰۰۸. ل. ۱۰۲.

پېغمهت دەست بەرنەدان ژ ناخ و بیرویاوهر ب سەر واندا هاتین، ب تایبەت ئەوان ھەوین (حملات) دماوی ھوكمداریا عوسمانیدا. (د سترانا دیرۆکی یا کوردیدا بەحسی سیاسەتا ئوسمانیا بەرامبەر کوردا هاتیه))^(۱). گوتنا سترانی و ڤهگواستا وئ ژ بەرەباب بۆ بەرەبەکی دن، گرنگیهکا دو ئالی ههیه. (نەیان هیشتو ڤوڤا و کارەساتەکان لە بیرچنەو و ھەم زمان و ڤەرھەنگ و ئەدەبی ڤۆلکلوری کوردیان ڤوڤا بە ڤوڤا دەولەمەند و دەولەمەندتر کردو))^(۲). بەھرا پتر یا سترانی ئیزدیا (سنگالی) سترانی شەرانی و گریڤانەکا موکم ب ژیان و دیرۆکا جفاکی خو ڤه ههیه^(۳). ھەبونا ئەفان سترانا بەلگەھە ل سەر ئەوان بویەرین میژوی، یین کو نەھاتینە تومارکرن د دیرۆکیدا. (ئەنوری مایی) دبیژت: ((سترانی دیرۆکی رویدانی دیرۆکی یین گرنگ پاراستینە، نەخاسە ھندەک رویدان کو چ ژیدەرین دیرۆکی بەحسی ڤان رویدانا نەکرێ، ئەگەر بەحس کریت ب رەنگەکی نەباش ل ڤەلەم داینە))^(۴). واتە دشیانا سترانا کوردیادی، ببتە ژیدەرکی سەرەکی د نفیسا دیرۆک و دەرئێخستنا راستیاند، ئەگەرین شەرین ب سەر ئیزدیاند هاتین ھەر چەند د زروب جوداھیا بیروباوهران ل پشیا ھەمویا، لەوما ئاساییە دسرانی ئیزدیاند رەنگەدانا بەرخودانیا ئەوان بیروباوهران خویابن، مینا سترانا (شیخ میرزایی شیخ، ئیزدی میرزا و سترانا ڤەرمانا ابراھیم پاشا ۱۹۰۸... ھتد).*

کوکا سترانی ژ داستان سەرھاتی و چیرۆک هاتیه، ئەفجا ئەو داستان و سەرھاتی .. چ یین شەری یان ئەڤیندار یان ژێ تیکلە بن مینا ستران و سەرھاتییا ھەسەن و غەزالی کو سەرھاتییا ھە ئەڤینداری ڤارەمانی بەرخودانییە^(۵). ژبلی سترانا ڤولکلوری و بەشین وئ ** ئیزدییان چەندە جورە سترانی ھەرە تایبەت ھەنە، کو گریڤادی بیروباوهرین وان یین ئولی خلمەتا گەلیی (لالش)ن، کو بریتی نە ژ خزیموک پایزوک و رۆبارین. (ب رێ و رسمین پەرستگەھا لالش ڤە د

(۱) صلاح هروری: سترانا دیرۆکی یا کوردی و رویدانی سال ۱۹۱۹ ل بادینان، گوڤارا پەیف، ژ ۲۰ ھافینا ۲۰۰۱، ل ۷۶.

(۲) پ.ڤەناتی کوردو (کوردوییف): کومەلە تیکستی ڤولکلوری کوردی، چاپخانە کوردی بەغدا، ۱۹۷۶.

(۳) ریسان ھەسەن: سنگال وەکو ڤوتابخانا سترانا ڤولکلوری کوردی، چاپا ئیککی، ژوہشانین ریشەبەریا گشتی یا کارۆبارین ئیزدیان، چاپخانا رەوشەبیری، ھەولێر، ۲۰۱۱، ل ۲۳.

(۴) صلاح هروری: سترانا دیرۆکی یا کوردی و رویدانی سال ۱۹۱۹ ل بادینان، ل ۷۴.

*ب دریزی سەبارەت دەڤین ڤان سترانا و چیرۆکین وان بنیرە: خیری سنگالی ل جیایی سنگالی ڤەبقەبا کەوئ نیرە، بەرگی دووی. داود مراد ختاری: ھەر سترانەکی چیرۆکەک. ریسان ھەسەن: سنگال وەکو ڤوتابخانا سترانا ڤولکلوری یا کوردی. داود مرا ختاری: ژ چیرۆک و سترانی دەڤەرا شیخان، ژ وەشانین ئەنستیتویا کەلەپورئ کوردی، چاپا ئیککی، چاپخانەیا ھاوار، دھوک، ۲۰۱۳. خلف ھەجی ھمد: سترانفانین وەغەرکری و بەرخودانەکا بی وینە، ژوہشانین دەستەیا بلند یا بنگەھی لالش، چاپا ئیککی، چاپخانەیا ھاوار، دھوک، ۲۰۱۳.

(۵) ژ بۆ خواندنا ئەڤی سەرھاتییا بنیرە: مەروان شیخ ھەسەن: سەرھاتی و سترانا ھەسەن و غەزالی، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۳، دھوک، ئاب، ۲۰۰۰، ل ۱۳۸-۱۴۹.

**ب دریزی ل سەر سترانا ڤولکلوری و جورین وئ بنیرە: ریسان ھەسەن: سنگال وەکو ڤوتابخانا سترانا ڤولکلوری یا کوردی، ل ۲۶-

تایبه‌تن و جوړه‌کې ګرنگی و پیروزی ژی هه‌نه))^(۱). ژبه‌ر نیژیکیا بابه‌تین ئه‌فان هه‌ر سی جوړین سترانا (د.خه‌لیل جندی) دبیزت: ((نافه‌روکا وان گه‌له‌کی نیژیکي ئیکه، هه‌م بده‌فی سترانیژا دنینه‌ گوتن و هه‌م بده‌فی علمدار و قه‌ولزانا تینه‌ گوتن، نه‌قه‌ولن به‌هرا پتر لسه‌ر(به‌یتا) دنینه‌ حساب‌کرن، دبیزنه‌ هه‌رسی جوړا (پشت په‌رده) واته‌ تشی فه‌شارتی و نه‌دیار))^(۲). رایه‌که دن دبیزت: ((دناف ئیزدیاندا هه‌ر ئیک جوړه‌که و ژ هه‌ف دجودانه))^(۳).

۱۲-۱۷ خزیموک: ب جوړه‌کې سترانا فولکلوری ده‌یته هه‌ژمارتن، ژبی بابه‌تی خزیمی ئه‌و زیده‌تر به‌حسا ده‌رویش بابچاکین ئیزدیا و ناماژده‌ین پیروز یین ئیزدیاتی دکه‌ت، هه‌روه‌سا عه‌شقه‌کا قه‌له‌نده‌ران (عه‌شقه‌کا سوفیانه) یا راسته‌قینه‌ تیدا دیاردبیت.ل هه‌مبه‌ر بابه‌تین دلداری، پی‌گوتنه‌ک ل به‌رامبه‌ر خاس و بابچاکین ئیزدی یان، ژنالیی نافه‌روکې فه‌ بابه‌تین ئولی و ئه‌فینداری تیکه‌لی هه‌ف دبن^(۴). تیکه‌لیا بابه‌تی ئولی دگه‌ل یی ئه‌فینداری، ئه‌فینیی بی گونده‌ دکه‌ت، ئه‌ف بی گوننه‌ ژی ژبه‌ر هه‌بونا خوف و ئیمانئ یه‌ ددی خلمه‌تکاراندا و پیروزی کار و جهی وانه‌.

"چه‌ندی خزیماته‌ زی‌ری زه‌ره

به‌ند و تیرریژ دابو لالشا نورانی

هه‌تا ب کوچکا ته‌ته‌ره

ولله و بانلا و تلله هه‌ر سی ناقیبت خودی نه‌

مه‌ شیخه‌ک دقیبت ژمالیبت نادیا پیره‌کی ته‌ریقه‌تی و علمایه‌ک ژ عولائی زیده‌"^(۵).

۱۳-۲۷ پاییزوک: سترانه‌که خه‌مگین و فه‌لسه‌فییه، سترانیژ ب حال و کاودانیبت خو دبیزت ب ئاوازه‌کی پر سوز و خه‌مگین خه‌م و کولیبت خو ده‌ردبیریت، دکیش و سه‌روایی دا سه‌ربه‌ستیه‌که باش وه‌رگریه^(۶). ((ده‌قه‌که ئه‌ده‌بیه ب دارشته‌که پر سوز ژ چه‌ند وینین جوان و سیفه‌تین دجهی خودا و بکارئینانا په‌یثین ره‌سه‌نین کورد پیکه‌تیه))^(۷).

"پاییزی ل من ده‌ست دا، من نه‌کر کاروبارا زفستانئ

(۱) کوفان ریسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۶۳.

(۲) د.خه‌لیل جندی ره‌شو: په‌رن ژ ئه‌ده‌بی دینی ئیزدیان، ل ۱۰۶.

(۳) کوفان ریسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۵۲-۵۴.

(۴) کوفان ریسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌هولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۶۳-۶۴.

(۵) bedel feqîr hecî: Ji qewlên êzdyan(xzê muk):guvara lalş,ji 7, Dhuk, Adara 1997.L 129-127.

(۶) حجی جه‌عه‌ره قه‌فته‌کا سترانین فولکلوری ل ده‌هه‌را به‌هدینان، چاپا ئیک، ژ وه‌شانین ئه‌نستیتویا که‌له‌پوری کوردی،

چاپخانا ئاراس، هه‌ولیر، ۲۰۰۷، ل ۵.

(۷) xêrî bozanî: payzok, guvara laliş, j 9, Dhuok şwata, 1998 L,192 .

چيایی بلند دخوازن مژ و مورانی
بهیا خه له ف ناغا دخوازه ره شیشه که رهش بارانی
ژخیرا خودی را نه زببامه دیکه کی پورژههولا ههولا نیچیرقانا

...

دهنگه هات ژعه زمانا

هنا دگوت ((ملياکه تن که تنه پشت نه ورانه))

هنا دگوت ((قیرینا مه می شانه)) " (۱)

ئهف جوړه ستران دناف کوردین موسلمان دا ژی هه بونا خو ههیه، ئی دیسان دپایزوکین
وان ژی سه مبول و هیمایین ئیزدیاتی و ئیزدیان دکه فنه بهرچا ف رهنکه ئیزدیان ب خو
فه هاندبن و چوبنه ناف کوردین موسلمان دا (۲).
"هه ری دایکی کانیا باشیکی یا ل پیشیا بارزانی
دی بلا نه ز کویله ک بام ژ نه قیت هه یفا نیسانی
هه کو کچکی شخان و دنا
دهاتن و چوونه ته و اف شخادی" (۳).

دیاره پاییزوکی یه ک بنیات ههیه، مانا سه مبولین ئیزدیاتی دپاییزوکی کوردین
موسلمانان نیشانه یا پاژ راگرتنا فولکلورییه دناف کورداندا. ((پاییزوکی ل پاییزی دهینه گوتن ل
پاییزی ژی ل دهمه کی دیارکریدایه، ب چهند روژه کا بهری چه ژنا جه مایی، ژبه رکو خلمه تکار ب
قوناغا دهاتنه لالاش ژبو سپیکرنا قوبین په رستگه هی، نه فان که سان دبه رکاری خوه را نه ف
پاییزوکی دگوتن)) (۴).

۳-۷-۱۳ رۆبارین: توخمه کی تایبته ژ نه ده بی دینی ئیزدیان وه کی لافژ و پاییزوکی و غه ری بی...
ژنالی سترانیژ و قهول بیژا ب عه شق و دل ل چه ژن و هه لکه فتا و ههروه سا جه مایی
سپیکرنا قوبا دهینه گوتن (۵). سه بارهت رمانا رۆبارینا هنده ک دبیزن ژ رۆبار هاتیه، نه شقا
سو فی و دیندارا رۆباره کی ئافا زه لال و شرینه قهت چکبون ئی نینه (۶). هنده ک ژی دبیزن

(۱) Chant d'automne: govāra hawār j 24 sal 1934, JI Weşên Kombenda Kaw abo Canda Kurdnî, Capa yekem, capxana perwerde, Hewlêr, 2001, L779.

* ژبوخواندنا ته مامیا تیستی، بنیره: هه مان ژیدەر، ۱۹۱-۱۸۷.

(۲) کوفان ریسان هه سهن: هزر و فه لسه فه دهه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که فن و نوی یا کوردی، ل ۶۵-۶۶.

(۳) حجی جه عه فر قه فته کا سترانین فولکلوری ل دهه فرا به هدینان، ل ۲۳-۲۴.

(۴) کوفان ریسان هه سهن: هزر و فه لسه فه دهه ولین ئیزدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که فن و نوی یا کوردی، ل ۶۵-۶۶.

(۵) م.س. هه کاری: سه به قه و زنجیرا رۆبارینا، گو فارا لالاش، ژ ۱۰، دهوک، کتوننا دوئی، ۱۹۹۹، ل ۱۴۶.

(۶) هه مان ژیدەر: ل ۱۴۷.

مه بهست پي (ريوارين) ه ب واتايا (هاتن و چون) نانكو (ريفتنگي) ^(۱). رامانا وي پتر د (ريوارين) دا كوم دبت ژبهركو نهف روارين ب سلامهتيا گه هشتنا خهلكي و خلمه تكارا بو گهلي لالش دهپته گوتن و دهمي نيزيكي دهري گهلي دبن چافين ب جوت قوبه ها دكهفت و دلي وان شاد دبت و دهست ب گوتنا رواريني دكهن.

"فهرجين ل وان قوبيت ب نوور"

خاسا ل بهر بهستي مه هدهر و مشور

به هشت نهوه يا ل گهلي كور" ^(۲).

ههر يهك ژ خزيموك و پاييزوك و روارينا دنالي نافهروكيدا نيزيكي ههفن، ب تني ناف و وهختين كو تيذا دهينه گوتن ژههف د جودانه، نهگه ر نهه ههر هه مو بهحسي پيروزيا دكهن و ل چهژن و هه لكهفت... و سپيكرنا قوبان ژنالي خلمه تكارا دهينه گوتن، ههر ب رپيا نهفي خلمه تي و دبهر وي كاري پيروزي نهو دكهن، جارجاران بابه تين دلداري زي د گهل تيكل دبن دهري نهفينيا خو ب رپيا عه شقه كا سوفيانه دبيژن، واته خزيموك و پاييزوك و روارين ب نافين جودا د وهختين جودا دهربريني ژ يهك مه بهست دكهن، نهو مه بهست زي خلمه تا مه زارين خاس بابچاكانه نيزدييانه ب گشتي و گهلي لالش ب تايبه تي. ((خزيموك و پاييزوك و روارين، ل روژيت چهژن و توافا و سپيكرنا قوبا ل گهلي لالش و گونديت نيزدييا و لسه فريت ماستا، ژنالي قهولزان و سترابيژاف دهينه گوتن و ههروه سا دهمي كوميت نيزدييان دگه هنه گهلي لالش و دگه هنه دهري گهلي يان سلافگه هي ب عه شق و دل و ب ناوازه كه پر خوش دبيژن)) ^(۳).

۲-۳ نه دهبياتا نولي:

نه دهبياتا نولي يا نيزدييان خودان گرنگيه كا مه زنه، ده ستپيكا وي فه دگه ريته سه ده بين ۱۱-۱۲ ي زاييني. ((نه دهبا دهوله مه ند و گرانبوها، وان دوړ و جه واهرين فلوسوفي كو (۸-۹) سه د سال بهري د گهلي لالش دا هاته نافراندن)) ^(۴). نهف نه دهبيات رهنگه دانا زهنگيا هزرا كوردييه د دهره قي دياروكين سروشتي و مرنې و نافراندنا گهردوني... هتد. ((نيزدياتي زاده ي هزر و بيركردنه وه ي مروفي كورده)) ^(۵).

^(۱) كوفان ريسان هه سن: هزر و فه لسه فه دهه ولين نيزدييان دا و كارتنيكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوي يا كوردي، ل ۶۶.

^(۲) م.س.هه كاري: سه بهقه و زنجيرا روارينا، گوفارا لالش، ژ ۱۰، دهوك، كانونا دوي، ۱۹۹۹، ل ۱۴۶.

^(۳) د.خهليل جندي ره شو: بهرن ژ نه دهبي ديني نيزديا، ل ۱۰۹.

^(۴) د.عه سكهري بويك: شيخ فه خري نادبان و نه دهبا نيزدييان يا سه د سالين (۱۱-۱۳) ان، ل ۱۸.

^(۵) سه لام ناوحوش: نيزدياتي و زماني ناين و نه ته وهيي، گوفارا لالش، ژماره ۳۱، دهوك، پاييزا ۲۰۱۰، ل ۳۸.

۳-۱-۲. قهول: تیکستهکی فههونایه ژ چهندین سهبهقا پیک دهیت و ههر سهبهقهک سی ریزکیه یان ژ ی چار پینج ریزکیه، ههر سهبهقهکی سهروایا یا خو یا تایبته هیه ^(۱). سهبهقین زوربهیا ههره زور یا قهولان سی ریزکینه. قهول ژانری ههره گرنگ و بلنده د ئهدهبیاتا ئولی یانئزیدیاندا، زوربهیا هزر و فهلسهفهیا ئیزیدیان د دهرحهقی بابهتین گهردونی و دنیایی و ناخرهتی د قهولاندا هاتینه دارپتن. (بهدهل فهقیر حهجی) دبیت: ((ههکه ئهم بکاربن بیژن قهول - بهیت - دؤعا و درؤز - قهسیده ... وهکو ئهندامیت لهشی مروفینه، دفردا قهول دبته سهری وی لهشی پیروزی قهولا مهزنتره ژ یا بهیت و ههمو جوړیت دی)) ^(۲). ئیزدی دبیتن قهول علمئ خودییه ژ بهر قئ یهکی ژ ی پیروزیهکه مهزن د دهنه قهولان، بی دهنگیی دپاریژن دهمی ژنالیی قهولبیژانفه دهینه گوتن ^(۳). دنالیی زمانیدا قهولا گرنگیا خو هیه ژ بهرکو زوربهیا ههره زور ژ ئهدهبیاتا ئولی ب زمانی کوردی هاتیه نفیسین. ((قهول ب زمانی کوردی و دیالکتا کورمانجی یا سهری ب تایبته شیوهزاری دهفهره مهزگههی (قهزا شیخان) یا نهاییه)) ^(۴). قهول و بهیتین ئیزیدیان نهب زارافی بادینی نه لی بزارافی ههکاری نه، زارافی بادینی ژ بو ئیزیدین دهفهری بویه زارافی ژ یانا روژانه، زارافی ههکاری ژ ی بو زارافی ئولا ئیزیدیا* . قهول ههم هه لگرین بیروباوهرین ئیزیدیاتی نه و ههم ژ ی هه لگرین گهنجینهیهکه مهزن ژ په یقین کهفن و رهسه نیین کوردی. ((ئهو دهقه دینیانه له زور دهرهتی میژویدا رولی بنهردتیا هه بوه ل پیناو پاراستنی زمانی نهته وهدا)) ^(۵). سهرهرای کو قهول ب کوردیهکه ساف هاتینه نفیسین، لی چهند کته په یقین بیانی و بتایبته ژ ی ب زمانی عهره بی کهفتینه نا، ئهفجا چ مینا کلاسکین کورد ب مهزما دیارکرنا زیرهکیا خو ب کارئینابن یان ژ ی ژ ئه نجامی تیکلیا رهوشه نبیری و هزری بت. ((خودیناسا ژ ههمو باژیر و وهلاتان قهستا لالش دکرن و ئهوان زمان و رهوشه نبیریا خو ژ ی ب خورا دئینان)) ^(۶). کاریگه ریا زمانین مللهتین دهردور و دانوستاندنا وان دگهل هه فئدو

^(۱) شه مو قاسم کهلو و یین دن: پهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهیی، ل ۷۴.

^(۲) د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ ئهدهبی دینی ئیزدیا، ل ۹۹.

^(۳) ريسان حهسن: گرنگیا قهولان دئیزدیاتی دا، گوفاارا لالش، ژماره ۲۴، دهوک، ئایار، ۲۰۰۶، ل ۶۸.

^(۴) کوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولین ئیزیدیان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۶۶.

* ب دریزی بنیره: توسنی رهشید: زمانی قهول و بهیتین ئیزدیان، ژ پهرتوکا شیخ فهخرئ نادیان فهیلهسوف و خاسی ئولا ئیزدیان، مالا ئیزدیا ئولدنبورگ، فهگوهاستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیکئی، ژوهشانین بلند دهستهیا بنگههی لالش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۲۳۹ - ۲۳۹.

^(۵) سهلام ناوحوش: ئیزدیاتی و زمانی ناین و نهته وهیی، ل ۳۷.

^(۶) خیری بوزانی: شیخ فهخرئ نادیان ژ یان و بهرههم، ژ پهرتوکا شیخ فهخرئ نادیان فهیلهسوف و خاسی ئولا ئیزدیان، فهگوهاستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیکئی، ژوهشانین بلند دهستهیا بنگههی لالش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۲۵۷.

ئەگەرەكى دن بو، كو زارافين جودا جودا دتيكستاندا ديارين ^(۱). فەگيرانا ئەفان قەولان ب دريژاھيا ھەشت سەد، نەھ سەد سالی ژبەرە باب بو بەرەباكي دن حنيړە، كو پارازتن لسەر نافەرۇكا خوكري، گوهورينا ھندەك پەيقان يان جھ گوھارتنا وان يان ژى گوهورينا پەيقەكى ب نيكە دن ئاساييە، ئەف ئاسايى بون ژى بو دو ئەگەران دزفرت يائيكي پرت و بەلافبونا ئيزدييان و نەبونا پەيوەنديي دنافبەينا واندا ژ ھەف جودابونا زارافين وان. دو نەنقيسنا وان تا بەريا ۳۰ - ۴۰ سالا ئەوژى ب شيوہەيەكى كت كتە بون و نەدگشتگر بون. ((ھندەك گوھەرتنين فى تەھەرى زيان نەدانە نەفكر و رامانين قەول و نە تەكنيك كيشە سازيا سەبەقان و نە ژى زمين)) ^(۲). دناليي كيش و سەروايدا خودان كيش و سەليقەيەكە تايبەتن. ((كيشا فان بەرھەمان بەھرا پتر ب ناليي فولكلورى فە دچن كو كەفنترين كيشە)) ^(۳).

دناليي سەروايدا ھەمەرەنگيا ھەيە، لي بەھرا پتر تەمامبونا ھەر سەبەقەيەكى ب نيك سەروا تەمام دبت يان گھورينا سەروايا نيك ريژكا سەبەقي، ھەلبەت ئەف ياسا يە نەگشتگرە.

زمان نەمان وەكى بەرمە

ژدني ھەلات ھەيا و شەرمە

خەلكي بوختان گرتە سەرمە*

يەك ژ سيفەتین دن يين قەولان، پيگفە گریدانەكە دوبارە پەيقي واتای دنافبەينا سەبەقاندا ھەيە، ميناک:

"سلاق سلاقيت جەبيړە

ديندارا سلتان ئيزي ل مە ساهی و خيړە

خوزي مە ئەو ديندار ديتبا تيړە

خوزي مە تيړ ديتبا ئەو ديندارە _____ دوبارە پەيقي و گریدانا راماني

ھزرەتا لي دبومەلكي جەبارە

خاسا ل بەر بەستبو پەرى و چارە" ^(۴)

^(۱) ريسان ھەسەن: بەرھەمەين شەيخ فەخر و شروڤەكرنەك، ژپەرتوكا شەيخ فەخرى ئاديان فەيلەسوف و خاسى ئولا ئيزدييان، فەگوھاستن ژتبيپين لاتينى: صالح جاسم عوسمان، چاپ ئيكي، ژوھشانين بلند دەستەيا بنگەھى لالاش، دھوك، ۲۰۱۱، ل ۳۱۳.

^(۲) د.عەسكەرى بويك: شەيخ فەخرى ئاديان و ئەدەبا ئيزدييان يا سەد سالين (۱۱-۱۳) ان، ل ۴۲-۴۷.

^(۳) ريسان ھەسەن: بەرھەمەين شەيخ فەخر و شروڤەكرنەك، ل ۳۱۳.

*ژ قەولئ ھەسەد ئال تەورى. ئەف قەول چل سەبەقەيە ھەر سەبەقەيەكى ژوان پاراستن ب يەك سەروا كرىە.

^(۴) عزالدین سليم باقسري: مەرگەھ، ص ۲۵۲.

۲-۲-۳. بهیت: تیگستهکی فهونایه ب سبهقا دهیته ههژمارتن، دهندهك بهیتاندا سبهقه ب شیوی (مثنوی) دهیت، کیشهکه سڤك ههیه بدهنگ و ئاواز دهیته گوتن، ژئالیی بابهتی فه نیزیکی قهولایه و ئیکهتیا بابهتی تیدا خویایه ^(۱). دهندهك دابهشکراندا قهول و بهیت پیکهدهاینه روو**، نه ب وی رامانی کو ههر دو دهربرینی ژیهك واتا دکهن، لی ژبهه نیزیکی نافهروکی و روخساری یا دنافهینا واندا. ((بهیت ب ئاواز دهینه گوتن، ههر تیگستهکی ئاوازا خو یا تابهت ههیه)) ^(۲). دنالیی نافهروکیدا بهیت بهحسی دیاردیین جفاکی یین ههمهجوړ دکهت مینا خو دورئیخستن ژ مالی دنیاوی و تهمای و خو نیزیکن بو ناخرهتی... هتد ^(۳). دنالیی سهروایدا سیستهمهکی بنبر و فهبر د بهیتاندا ناهیته دیتن، لی زوربهیا جاران وهکو قهولان د سبهقین خودا پاراستنی لسهه یهك سهروا دکهن. مینا:

"مور ب ناقا کانیا سپییه

روژی ل سهه ناخی نیزییه

دوعا ژی فهززا حهقییه" ^(۴)

۳-۲-۳. قهسیده: تیگستهکه فههاندیه، گهلهك پهیقین بیانی تیدا هاتینه بکارئینانه، پتریا وان بهحسی خاس و چاکین ئیزدیا دکهن، خودان کیس و سهلیقهیهکه سڤکن ^(۵). ژبهه ئهوی سهنگ و پیروزی قهسیدهیان دناف خودا ل دهرهقی خاس و چاکین ئیزدیا هه لگرتین، ب ژانهرکی ههره گرنگی ئهدهبیاتا ئولی دهیته ههژمارتن. ((وهك قهولان پیروزی خو ههیه چونکی بههرا پتر مهده و سهنانه بو خودی و تاوسی مهلهك و شیخادی و ههمو خاسین ئیزدیا)) ^(۶). هندهك زانایین ئولی قهسیدهیان ژ قهولان پیروتر دبین ب وی یهکی کو دقهسیده یاندا ستایشا خوهدایی و ملیاکهت و بابچاکا تیدایه ^(۷). ب هزرا مه فیانا راده بهردهر یا هندهك زانایین ئولی دهرهقی شیخادی و خاس و بابچاکین ئیزدیا ب گشتی وهگریه، کو قهسیدهیان ژ قهولان پیروتر ببین، نهگهر نهه قهولان ژی ستایشا خوهدا و ملیاکهت خاس و چاکا کریه و مهده و سهنا داینه ئهوان. ژبلی کو دقهسیدهیاندا پهیقین بیانی تیدا ههنه، هندهك ژ ئهوان ب تهمامی ب زمانی بیانی مینا تورکی و عهرهبی و فارسی هاتینه نفیسین، لی

^(۱) شهمو قاسم کهلو و یین دن: پهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، ل۷۴.

**بنیره: دابهشکرنا د. خلیل جندی ل۳۳، ژفی نامی.

^(۲) خیری بوژانی و م.س ههکاری: قهرستهك ژ تیگستین دینی ئیزدیا ر، گوفاارا لالاش، ژ ۱۷، دهوك، كانونا دوی، ۲۰۰۲، ل۱۳۲.

^(۳) ب دریزی لسهه ئهوان دیارده و نمونه بهیتین وان بنیره: د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ ئهدهبی دینی ئیزدیا، ل۱۰۱۰۰.

^(۴) شهمو قاسم دانانی: چهند تیگستین پیروز یین ئولا ئیزدیا، بهرگی دوی، ل۲۵۸.

^(۵) شهمو قاسم کهلو و یین دن: پهردا ئیزدیاتی، پولا دوازدی نامادهی، ل۷۴.

^(۶) د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ ئهدهبی دینی ئیزدیا، ل۱۰۹.

^(۷) کوفان ریسان ههسن: هزر و فهلسهفه دقهولین ئیزدیا دا و کارتیکرنا وان لسهه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل۷۲.

ب تنی هەر یهك ژ ئهوان نمونهیهك یان دو ههینه. مینا قهسیدهیا شیشمی تهوریزی ب زمانی فارسی هاتیه نقیسن.

"خوداوهندی بی شوبهت

شهریکی مهسلی مه مهت

مهشیاتی نهی عهروسی عالهم

گهوههری کسلی شبلی نسلهتی ئادهم" (۱).

"اسمعوا جماعه الحاضر

اقول لکم القول العادل

لاش قبتنا الغابر" (۲).

ئهف قهسیدهیین ب زمانی بیانی هاتینه نقیسن ئیکجار دکیمن، ژبلی زمانی عهرهبی یین دن (ترکی و فارسی) ب تنی هەر ئیکی ژئهوان یهك نمونه ههیه. بههرا پتريا قهسیدهیا ب زمانی کوردینه، مینا قهسیدهیا شیخ حهسن، قهسیدهیا شهرفهدين، قهسیدهیا شیخ و بهکر، قهسیدهیا ههسهل مهمان و مههمهدهشان... هتد) (۳). قهسیده دانهناساندنا خاس و چاکین ئیزدییا و دیارکرنا سر و کهرامهتین ئهوانه. لسهر ژیان و بون، کهرامهت ماش و ئهرك پهسن و نهژاد پهیوهندی ناوچه و دهفرین وان خاس و شیخ و پیرانه (۴). گهلهك ژ ئهفان قهسیدهیان دگهل سهمایئ دهینه گوتن مینا قهسیدهیین (هه ی جانا، لاوکی پیرانو، برمه بههشتا عهنزلی... هتد) (۵).

۳-۲-۴.دوعا: دوعاگرن د دو مهبهستین سهرهکیدا کوم دبت، یهك ژئ ب مهرهما خیرخوازتنی و دورکرنا بهلایی، یا دوئی ژئ خو ئازاگرنه بهرامبهر خوهدایی و ری خوشکرنهکه بو سهرفهرازا ناخرهتی. (دوعا وهکو زاراف ب واتایا داخوازی و هیفی و پاراندن ژئالیی مروقهکی بی هیز و بیچاره بو هیزهکه پیروز و نه دیار دهیت) (۶). ((ئیزدی د دوعایین خودا نه بتنی نافئ خوهدایی دئینن، بهلکو نافئ خاس و بابچاکان ب ریژ دکهن)) (۷). (دوعا یهك ژئهوان ریکیاه

(۱) خدرئ سلیمان و خهلیلی جندی: ئیزدیاتی لبهر روشنایا هندهک تیگستید ئیزدیا، ل ۱۳۲.

(۲) خیری بوزانی و م.س ههکاری: فهرستهک ژ تیگستین دینی ئیزدیان را، پشکا دوئ، گوفاارا لالش، ل ۱۷، ل ۱۸۲.

(۳) بو خواندنا ئهفان قهسیدهیان و چهندين قهسیدهین بنیره: Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugîya êzdîyan, L153-198.

(۴) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugîya êzdîyan, L153-154

(۵) خیری بوزانی و م.س ههکاری: فهرستهک ژ تیگستین دینی ئیزدیان را، پشکا دوئ، ل ۱۳۲.

(۶) د.خلیل جندی: پهرن ژ ئهدهبی دینی ئیزدیان، ل ۹۵.

(۷) ههمان ژیده: ل ۹۴.

يېن عهقلی مروقی بۆ دهربرينا باومريين خو ديتی، د ههمان دهميدا ب ئيك ژ رهنگين دهستپيكي يين دياربونا هزارا ئيمانی و ئولی دهيتته ههژمارتن))^(۱). دوعايين ئيزدييان ژى مينا قهول و بهيتان خودان كيئش و سهروانه، ئی ههلبهت كيئش و سهر وایهکه ههمه رهنگ. دوعايين ئيزدييان لسهر چار جوړهيان دهينه پارفه کرن:

أ- دوعايين تايبهت ب پهروهسته بونی فه: (دوعايين شهبهقی (فهجر)، سبی، نیفرۆ، هیقاری و شههدا دینی* ب خوفه دگرن.

ب- دوعايين تايبهت ب ههلكهفتان فه.

ج- دوعايين تايبهت ب چارهسهركرنی فه.

د- دوعايين تايبهت ب پاراستنی فه^(۲).

دوعايين فهرزى دنيزديياتيدا واته نهو دوعايين كو دقيت روژانه كهسى ئيزدى ب نهداكرنا وان رابت، دوعايين پهروهسته بونيئه. نهو جوړه دوعايين كو دكهفنه دبن دوعايی ههلكهفت و چارهسهرى و پاراستنی فه نه فهرزى، ب تنی دههلكهفت و دهمين پيدفی بونيدا دهينه کرن، مينا (دوعايا سفری، ئوغری، زهرکی... هتد). ئيزدى د دوعايين خودا بهرى خو ددنه روژی. ((قوبلهتا ئيزدييا د دوعاكرنيدا روژه ب (قوبلهت ل بدور) دهيتته بناقكرن))^(۳). ((باومريا ئيزديياتی ئيزدييان مجبور ناکهت ل په رستگههين تايبهت دوعايين خو بکهن دهزرا واندا گهردون ههمو مالا خوهداييه))^(۴).

"په دشی من ستاره

خودنييه کی جه باره

جیی وی ل هه موو جی و واره"^(۵).

ئه ز نه باوهرم دچ تيکستين ئولی دا پيگري ب جوړه كيئشهکی هاتبته کرن، د چهند ديرهکين کيمدا نهبت، ب تنی سهروايا خو پاراستيه، ژ دهست نه دانا سهروايی ژى ژبه ر

(۱) د.خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۲۷.

* ئيمان و باومريا تاکی ئيزدى وهسايه بهرى بنفت شههدا دینی د دعت ژ وی يهکی دترست دماوی نفستنا خودا گيانی خو ژ دهست بدعت، بنيره: د.خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۲۹.

(۲) ژبو خواندنا دهقین دوعايين ئيزدييان و بن بهشین وان و نهگهري هه بونا وان بنيره: خيرى بوژانى و م.س ههكارى: فه رستهك ژ تيکستين دینی ئيزديان را، پشکا سيی گوفاارا لالش، ژماره ۱۸-۱۹، دهوك، ئهیلولا، ۲۰۰۲، ل ۲۴۵-۲۵۷. د.خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، ص ۱۲۷-۱۷۲. د.خليل جندي رهشو: پهرن ژ نهدهبی دینی ئيزديا، ل ۹۸۹-۱۰۷۶.

(۳) عزالدين سليم باقسري: مهرگهه، ص ۸۲.

(۴) درويش حسو: الازداهيون- اليزيديون، ص ۸۶.

(۵) عزالدين سليم باقسري: مهرگهه، ص ۲۷۶.

مه‌رمه‌مپن ژبه‌رکرنی بویه. (له‌هه‌یران و لاوک و هه‌ندی له‌به‌یته‌کان و دوعا ئایینی یه‌کانی یه‌زیدی یه‌کانی بو مان ده‌رئه‌که‌وی که ره‌نگا‌وره‌نگی کیشه له‌پارچه هه‌لبه‌ستی‌کدا یه‌کی‌که له‌خصائس رو‌خساری شعری کوردی نه‌ته‌وه‌یی))^(۱).

۳-۲-۵ سرود: چاوا سرودین نشتمانی دناڤ ریزکین خو یین کورت و ئاساندا، ده‌ربرینی ژ فیان و میژو و نه‌ژادی وه‌لاتی دکه‌ن، دبنه پیناسه‌یا گه‌لان، هه‌ر ب هه‌مان شیوه سرودا ئولی دبه‌ پیناسه‌یا بیروبا‌وه‌رین ئوله‌که ده‌ست نیشاکری. (سرود ژ ی به‌شه‌که ژ ئه‌ده‌بیاتا ئولی یا ئیزدییان ئی هه‌بونا وه‌کو ژماره یا کیمه. یین کو هه‌تا نوکه هاتینه به‌لافکرن ب تنی دونه (سرودا شه‌ره‌فه‌دین و سرودا هه‌ی رابه سولتان رابه*)^(۲).

"هه‌سپی بوزه زینی ل سه‌ره

توژ مغاری وهره دهره

شه‌ره‌فه‌دینه سه‌ره‌سه‌که‌ره

...

جه‌وابی بده‌نه کوردستانی

شه‌ره‌فه‌دین میره ل دیوانی

بلا قایم که‌ن ئیمانی"^(۳).

د سروداندا فیانا ئولی و ئاخى خویایه، واته ئول که‌فته‌یه خزمه‌تا به‌رفانی‌کرنی ژ وه‌لاتی. ئەه‌ف سرودا شه‌ره‌فه‌دین به‌ری هه‌فت سه‌د و پینج سالان ده‌می میر شه‌ره‌فه‌دینی پسى شیخ حه‌سه‌نی پسى شیخادیی دوی یی کو ل ده‌وروبه‌ری سالا ۱۲۵۴ میراتی ل ده‌فه‌را شنگالی کری هاتیه گوتن^(۴). ئەه‌ف سرود ب سه‌مبولا هه‌ره دیار د ناه ئیزدییاندا ده‌یته ناسین، ب پیروزی به‌ری خو دده‌نی و ب ئاوازه‌که جوان ده‌یته گوتن. ((سرودا شه‌ره‌فه‌دین بویه ئیک ژ هیما‌یین ئیزدیاتی و وه‌کو سروده‌که ملی به‌ری هه‌ر هه‌لکه‌فته‌کا کو ئیزدی پی رابن یان ژى دهما سترانی‌پژ ده‌ست ده‌افیته ته‌مبورا خو ل پیشی ده‌ست ب گوتنا وی سرودی دکه‌ت))^(۵).

۳-۲-۶. سه‌ره‌هاتیین خاس و بابچاکان: ب ئاوایه‌کی چیرۆکی ده‌ینه گوتن، زوربه‌یا هه‌ره زور ژ ئەفان سه‌ره‌هاتیا دسنوری که‌ساتیین ئولی و خلمه‌تکارین گه‌لیی (لالش)ی دانه، ئەه‌ف سه‌ره‌هاتی

^(۱) کوفان ریسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه ده‌ه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل ۷۳.

^(۲) هه‌مان ژێده‌ر: ل ۷۶.

* ژبو خواندنا تیکستا سرودا (هه‌ی رابه سولتان رابه) بنیره: کوفان خانکی: سرودا هه‌ی رابه سواتان رابه، گوفارا مه‌حفه‌ل، ژماره ۹، ل ۳۱-۲۲.

^(۳) ژبو خواندنا ته‌مامیا تیکستی بنیره: ریسان حه‌سه‌ن: شنگال فوتایخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، ل ۱۶-۱۷.

^(۴) ریسان حه‌سه‌ن: شنگال فوتایخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، ل ۱۵-۱۶.

^(۵) ریسان حه‌سه‌ن: شنگال فوتایخانا سترانا فولکلوری یا کوردی، ل ۱۶.

خودان چه‌ندین ره‌ه‌ه‌ندین ئۆلی جفاکینه، دئالیی ئۆلی دا باوه‌ریا تاکی ئیزدی ب بیروباوه‌رین ئۆلی و که‌رامه‌تین خاس و بابچا‌کا قایم دکه‌ت، دئالیی جفاکی دا په‌ند و شیره‌ت ژبویه‌رین سه‌ره‌اتیان ده‌ینه وه‌رگرتن، دبنه ژیدهر بو هنده‌ک ژانه‌رین ئەده‌بیاتا ئۆلی، مینا سه‌ره‌اتی و قه‌ولی مسکین تاژدین*... ((بویه‌رین وان ب راستی قه‌ومینه قه‌هره‌مانین وان ژی خاس و بابچا‌کین ئیزدیاتی بینه، لی هنده‌ک تشتین ئەفسانه‌یی که‌فتینه دنا‌ف دا و مینا ئەده‌ب ده‌ینه ناسکرن))^(۱). ئیزدییان ژماره‌یه‌ک زۆر ژ ئەفان جوهره سه‌ره‌اتیا هه‌نه**.

۲-۳-۷. مسحابه‌ت: ژئالیی تیگه‌هی قه‌ ب واتایا شیره‌ت ده‌یت^(۲). (ره‌نگه‌کی تایبه‌ته د ئەده‌بی دینئ ئیزدیاند، ب مه‌رهما هشیارک‌رنا ئیزدیا و گریدانا وان ب هه‌فرا ده‌ینه گوتن، به‌هرا بتر نافه‌روکا ئەف جوهره ئەده‌بی ئۆلی، لگه‌ل گه‌را تاوسئ لناف گوندیت ئیزدیا ده‌ینه گوتن)^(۳). ئەو شروقه‌کرنا قه‌ول و به‌یتانه ده‌می قه‌والئ (سنجه‌ق به‌گی***) یا علمدارئ مسحابه‌تا دبیزت ئەو سه‌به‌قا ژ قه‌ول و به‌یتا ده‌ینت و دکه‌ته به‌لگه بو ئاخفتنا خو^(۴). مسحابه‌ت مینا گوتار ئۆلی ده‌یته هه‌ژمارتن، پشکا شیر ژ ئەوی گوتارئ ژبو شیره‌تایه، مینا ته‌بایی و ریزگرتن ل پیرۆزین ئۆلی و هاندان بو کارئ باش و دورکه‌فتن ژ یی خراب و بیر ئینانا ل روژا مرئ و ناخره‌تی.

هه‌فت سالا بخه‌بتی

هه‌که گالگاله‌کی بغه‌لتی

جی نینه لی بته‌بتی^(۵).

*بنیره: Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugîya êzdfîyan, L302-318.

^(۱) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌له‌سه‌فه ده‌ه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی ل ۷۷.

**بو خواندنا چه‌ند ده‌قی ئەفان سه‌ره‌اتیان بنیره: د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۸۷۵-۹۸۵. کوفان خانکی سیدارا شیشمس. خیری سنگالی: ل چیاپی سنگالی قه‌به‌قا که‌وی نیره، به‌رگی ئیکئ، ل ۱۱۵-۱۰۸.

^(۲) کوفان ریسان هه‌سه‌ن: هزر و فه‌له‌سه‌فه ده‌ه‌ولین ئیزدییان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی ل ۷۷.

^(۳) د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۱۰۱.

***ب واتایا قه‌والئ هه‌ره زیره‌ک و ژیهاتی و مه‌له‌فان دعلمئ ئیزدیاتییدا د هیت. واته ئەو قه‌والان قه‌دگرت یین کو مه‌سحابه‌تا ب پر ره‌وانبیزئ دبیزن. د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۱۰۱.

^(۴) د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۱۰۲-۱۰۳.

^(۵) د.خلیل جندی: په‌رن ژ ئەده‌بی دینئ ئیزدیان، ل ۷۹۹.

***ژبو خواندنا چه‌ند مسحابه‌تان دن بنیره: هه‌مان ژیدهر: ل ۷۹۱-۸۷۱.

باسى دوى: نافەرۇكا ئەدەبىياتا ئۆلى:

ب رىيا بىروباوهرين ئىزدىيان يىن دچارچوقى ئەدەبىياتا ئولى دا هاتينه چارچوقه كرن، گهلهك بابەتین ئولى و دنیایی هاتینه به حسكرن. ژگرنگترین ئەوان بابەتان:

۱- دەرۆیشی.

۲- نهریت و شیرەتین جفاکی.

۳- مرۆفایه تی.

۴- دەرۆن (نەفس).

۵- بىروباوهرين ئولى.

۶- زانست و فەلسەفە.

۷- مافى ژنى.

۸- ئافراندا كنیاتی.

۹- دەمین سالی.

۱- دەرۆیشی: خوداناسی دئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا يافه بريه، د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا ب دەهان تىكست دكهفنه بهرچاف، ئەدەبىيات ژ خودەناسی بەرەف پەسنا خودایى چویه ژ ئەوی ژى بەرەف دەرۆیشی.

"پەدشی من یی ریبەرە

ئەووە ئیکی ئەكبەرە

سجوودەت ژیرا یەفەرە

** ** *

پەدشی من ئیکی مەزە

پەدشایی هەموو مومنه

رەبی دنی ئیزدانی منه"^(۱).

پلهیا ئیمانداریا خودیناسا (دەرۆیشا) ب ستایش و سەناکرنی بۆ خودایى رانەوہستیایه، ژ ئەوی ستایش گەهشتینه رادی خو حەلاندى دناف زاتی خودایى دا، لسەر زاری خودایى دگەل خو کەفتییه دانوستاندنى. ((ئەو و (حەق) یین بوینه ئیک))^(۲).

^(۱) عزالدين سليم باقسري : مەرگهه، ص ۲۷۴-۲۷۵.

^(۲) خیری بۆزانی: دەستپیکهك ژبو خودیناسی دئیزدیاتی دا، گوڤارا لالش، ژماره ۱۲، دهوك، كانونا دوی، ۲۰۰۰ل، ۱۷۴.

"مه لئك فه خره دین پسیارهك ژ په دهشی خو دكره

ئه ف به هشتا خوش ته ئا فاكره

ئه ف چی ئادم بوو ته ل ئا ف دكره؟

** ** *

په دشا دبیرتی فه خری منوی پر وه سفه ته

من ژ ئادم قافارتن ههفتی و دو ملله ته، ههشت هزار خولیاقه ته

و ژی بریکرن جوقه ته

** ** *

په دشا دبیرتی فه خرو: نه ز بخودی روژه کی ئیمه روی عهردا

دی گهریم ب هزار ئا ف و رهنگا

دی دهرمانکه م برینان و دهردا" (۱).

د ئه فان سه به قین بوریدا دهرویشی (سوفیگه ری) دیاردبت، ههر چه نده دهرویشی د هه مو ئولاندا وه کو یه که و پرنسیپین وان دتایبه تن، ((رییا سوفیگه ره یی ل پی چ مه زه هب و ئولین ده ستنی شانگری ناچت، ئه وان فه لسه فه و دیتنا خو یا تایبه ت د کاروبارین ژیان و پهروهسته بونیدا هه نه، بنیاتی وی زوه د (التنسک) و پهروهسته بون و هیلانا ژیان و خوشیپین وییه، ب ئارمانجا هه لیان و یه کبونی دگهل ذاتی خوه دا دا، ریکا سوفیگه ریی ب تنی به سه ژبو ناسینا خوه دا، بی پیدفیا ل دیفچونی ل پی مه زه هب یان ئوله کی)) (۲). دهه مان ده میدا خودیناسی دنؤلا ئیزدیانداندا سروشتی بویه، پاشی دسه رده می شیخادی دا هزرا خودیناسی گه شتر و به رفره هتر لی هاتیه، تا کو گه هشتیه حاله تی دانوستاندنی دگهل خوه دایی. دهرویش و سوفیگه ر مروفین ساف و بی گونه هن ب شه ف و روژا مژولی کار عیبادتی نه، بیی ئه نجامدانا گونه کی، خو گونه کار دبینن، ئه وان ژیانه که ئیکجار تایبه ت هه یه هه مو کار و کریارین وان گریدایی ئاخره تی نه. دتیگسته فه ولی (هه سه دی ئال ته وری) دا ئه ف یه ک دیار دبت.

"دقیبت میری دهرویش یی قه له نده ربی

ل عه بادته تی یی فه ربی

نه پر گوتنه کی پر خه بر بی

دا ل ئاخره تی ل دیوانا شیخادی ب مه هده ربی" (۳).

(۱) عزالدین سلیم باقسری: مهرگه ه، ص ۲۸۰-۲۸۸.

(۲) عالیة بایزید اسماعیل: طاووس ملك و محنة الاختبار الالهي، ص ۷۶.

(۳) شه مو قاسم دنانی: چند تیگستین پیرو بین ئولا ئیزدیان، بهرگی دووی، ل ۱۹.

"چەند دڤكرم

بەيانا سلتان شېخادى د سەر خورا ھلدگرم

عەزىزى من! رويى قى مەجلىسى ئەزىز ھەمووا گونە ھترم"^(۱).

۲- نەرىت و شېرەتېن جفاكى: د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا دەست بۆ زۆربەيا دياردېن جفاكى يېن باش و خراب ب مەرەما شېرتكرنى چويە، مينا قەدرى دايك و بابان، تفاق وھارىكارى، راستى، تەماى، دوبەرەكى و دەرو، كوشتن، ئادابېن خوارن و قەخوارن و مېفاندارىي.... ھتد.

- قەدرى دايك و بابان: ھەبونا مرؤفى بو ھەزكرن و قودەرتا خودا و پاشى دايك و بابان دزقرت، رېزگرتنا ئەوان ئىك ژ پرنسىپېن ئولى يە دئىزدىياتىدا، دئەدەبىياتا ئولى دا ژى ب جوانى بەحس كرىە. قەولەكى تايبەت نافی دايك و بابا ھەيە. قەدر گرتنا وان بويە مەرچ بو سەرفرازا مرؤفى ل ديوانا پادشاىى و شادبونى ل رۆژا ئاخرەتى.

"فراوارەك ھاتىە ژ ئەسمانا

رى و رسم و ھەد و سەد بو مە دانانە

ئىك ژوان وەسپەتا دايك و بابانە

نەبىژە دايى تويە پىرى

و ھزرەكا بى پىرى

ب وى نەبت ناچىە پېش دىندارا مېرى"^(۲).

- راستى: راستى ئىك ژ رەوشتىن ھەرە باشە، ھەبونا وى ژى يەك ژ مەرچېن ئىمانداريا پاكە.

"گويا راستى نەباتە

بەھشت بو وى خەلاتە

راستى رېكا نەجاتە"^(۳).

- تفاق و ھارىكارى: يەك ژ بابەتېن دن يېن ئولى جفاكى يى كو دئەدەبىياتا ئولى دا ھاتىە بەحسكرن تفاق و ھارىكارى، تفاق سەرى ھەر تىشتىيە خودا گوتىە من ژ تفاقى شەرمە*.

"تفاق و باوهرى ژ نافی خودىيە

مەلەكا پى گرتبو رىيە

ب وى تفاقى خودى خو ناسكر نناق دورىيە"^(۴).

(۱) د. خەلىل جندى رەشو: پەرن ژ ئەدبى دىنى ئىزدىيان، ل

(۲) عزالدين سليم باقسري: مەرگەھ، قەولى قەرەفرقان ص ۲۴۰-۲۴۳.

(۳) د. خەلىل جندى رەشو: پەرن ژ ئەدبى دىنى ئىزدىيان، ل ۶۱۸.

* ئەفى گوتنە دژيانا جفاكى يا ئىزدىياندا دەھتە گوتن.

"په یڅا خوش عه بادته
زمانی شریڼ خوش خلمه ته
هاریکرن ب خو غیره ته" (۱)

تیکستین ټولی یین ئیزدیان ئماژه دایه دیاردین جفاکی یین خراب زی، تاکی ئیزدی
هاندايه خو ژ دیاردهین مینا دهر، غه یبته، ته مای، دوبهرکی، خه بهر فه گو هیزی، دامانپیسې،
سه له ف خوارن، کومکرنا مالی دنیا یی و ژبیرکرنا ئاخره تی دؤربکه ن.

- بهرتیل و دهر: دبیرن وهریسې دهر وینا یی کورته، واته دهر و زو ئاشکرا دبت، که سی دهر وین
مروفه کی رو ره شه ل دنې ئاخره تی.

"بهرتیلی نه خوه نه ف دهره واره
دهر و ی نه که نه و ژته را باره
دوزخه ک هه یه یه ب دبشک و ماره" (۲)

- سه له ف خوارن: یه ک ژ دیاردین دن یین خرابه، یا کو د نافه روکا نه ده بیاتا ټولی یا ئیزدیان
به حس لی هاتیه کرن، که سین نه فی کاری دکهن ب که سین بی باوهر دهین هه ژمارتن و نه و
شکاندنا پرنسیپین ټولی دکهن.

"هنجی مالی خو دده ت بسه له ف و ربییه
دی لی کورته بت ده ستو و پییه
نه و چوری نابه ته سه ررییه" (۳)

- دامانپیسې: یه ک ژ دیاردین هه ره کریت و نه ره وایه دناف جفاکید، هه ر جوتبونه که زده رفه ی
پروسیسا هه فزینی ب دامانپیسې ده یته زانین. نه ف کاری ناروا ب کاره کی گونده ده یته دانان،
نه نجامدانا نه فی کاری نه ره و دبتنه بار گرانی مروقی ل روژا ئاخره تی.

"زنی و کاری کفار هه ر دوو بوختانه
ل دنیا یی به لانه
ل ئاخره تی دهندانه" (۱)

(۴) ب دریزی بنیره: شه مو قاسم دنانی: چند تیکستین پیروز یین ټولا ئیزدیان، بهرگی دوی، ل ۳۶۱-۳۶۲.

(۵) شه مو قاسم دنانی: چند تیکستین پیروز یین ټولا ئیزدیان، بهرگی دوی، ل ۳۵.

(۶) هه مان ژیدهر، ل ۴۸.

(۷) د. خلیل جندی ره شو: بهرن ژ نه دبې دینی ئیزدیان، ل ۵۱.

۳- مروفايه تي: ل هه فكومبونا مرو فان ژبو ژيانى و پي كفه بهر هفاني كرن ژ ديار ده يين سرو شتى يين مه تر سیدار، ده ستي پي كين يه كدو قه بولكرنى و پي كفه ژيان و ليبورين و هه قدو فياني نه، فيانا ئيزدييان بو پي كفه ژيان و مروفايه تي د تي كستين ئولى دا ژيانا جفا كيدا رهنگه داندايه، پيگري پي كرن ژ پرنسيپين ئولى يه، ب خواندنا تي كستين ئولى يين ئيزدييان و چهند روزه كين ژيانى دناف واندا مرو ف ب پي كفه ژيان مرو فاتي وان دحه سي يت، نه ف بابته يه ك ژبابه تين هره گرنگ و دياره د نه ده بياتا ئولى يا ئيزديياندا، ميناك:

"ل بورى به عمل سوارين

ل قه ولا گوهدارين

ب هه موو موخلقارا يارين" (۲).

"مه براي هك دقيت دگه ل خو برا كه يين

ژدل ب خو را ته با كه يين

ب خو شى ب خو را شا كه يين

ل خه مى ب خو را خه ما كه يين

هه و نه ي فيكرا دا كه يين" (۳).

ئيزدى دپيشكي شكرنا كارى خيريدا بتنى جه ختيين ل مروفايه تي دكهن، دور ژ پرسياركرنا بيروباوهران، خيرى د دهنه كه سين پيدفى خيرى.

"هه كه تو كه سه كى ديينى

خيره كى فيرا بگه هينى

نه بيژى تو ژكى دينى" (۴).

۴- نهفس: د نه ده بياتا ئولى دا شروفه كرنا ناخى مرو فى هاتيه كرن، ئاماژه ب نه وان خالا ژى هاتيه كرن يين مرو فى ل بهرام بهر حه زين دنيايى لاواز دكته. ((ژ نه وان بابته تين دقه ولاندا هاتينه به حسكرن نهفس، رهوان، دو دلى، ئارامى، ترس، خه م، كه سايه تى و وسواس...)) (۵). حه ز و فيانيين نه ندامين له شى (چاف، زمان، دل) گيانى بهر هف هيلاكه تي دبه ت و پاكيا ئيمانى د ناخى

(۱) ده شتى شيخ زهيدين: قه ولى ج سبيه كه ژييت تاريخه، گوفا را لالش، ۲۵، دهوك، جريا دوى ۲۰۰۶، ل ۱۹۲.

(۲) عزالدين سليم باقسرى: مه رگه ه، ص ۲۸۰.

(۳) شه مو قاسم داننى: چهند تي كستين پيروز يين ئولا ئيزدييان، بهرگى دوى، ل ۱۹.

(۴) خيرى بوزانى: قه ولى شهقه سه رى، گوفا را لالش، ۸، ۱۲۶.

* ژبو خواندنا ته ماميا قه ولى ئاخره تي بنيره: عزالدين سليم باقسرى: مه رگه ه، ص ۲۵۵-۲۵۹.

(۵) كوفان ريسان حه سه ن: هزر و هه لسه فه دقه ولين ئيزدى يان دا و كارتنيكرنا وان لسه هوزانا كه فن و نوى يا كوردى، ل ۸۲.

مرؤفیدا شیلو دکهت، خو دور راگرتن ژ ئهوان چهز و فیانین دژی نؤل و ئیمانئ د ئهدهبیاتا نؤلئ دا بوینه وهسیهت. د قهولئ ئاخرهتئ دا* چاف و دل و زمان کهفتینه دانوستاندنئ هر یهک ژ ئهوان گونهها خو دهافیتته ستوئ یئ دن، ل داویئ ههمو دکهفته ستوئ نهفسئ و ئهوه خودانئ دنئخته بهلایئ^(۱). فهلسهفها ئیزدیان د تیگههئ خیر و شهراندا، رولئ ناقلی بلند دکهت کو ری نهدهته نهفسئ مرؤفی بهرو نه دورستیئ ببهت. واته ناقل خودان بریاره دهلبزارتنا خیر و شهراندا. ((د نؤلا زهردهستییهت و ئیزدیاتیئا مرؤف ب خالا ههره گرنهگ دهیتته ههژماتن، ئه و ب خو بهرپرسیاره ژکارین خو ژبه رهندي لسهر وی پیدقییه ههفسهنگییهکئ دنافبهینا سؤز و نهقل و گیانئ خودا ببینت))^(۲). کهواته د ئیزدیاتیئا چ هیزین دهرهکی نین بهری تاکئ ئیزدی بدهنه نه دورستیئ، ههر ئه و ب خو دبتته ئهگهری ئهجامدانا نه دورستیئ، ب ئهگهری نهشيانا پاراستنا ئهوی ههفسنگیئ.

"وهکی نهفس ل دلی بهلابو

ناقل ژ سهری جودابو

مالا روحئ خراب بوو"^(۳).

"خیرکی بکهن ژ خودیئا

کرنهکی بکهن ب ریئا

دا نهیی گیروبی ب نهفسئ را"^(۴).

لهوما باوهردارا ب گشتی و شکهستی فهقیرین خهرقهپوش ب تایبهتی د یهکه م پینگافا خودیناسیئا پیل نهفسا خو کریه و خو ژ خوشی و لقرهتین دنیا یئ بی بههر کرینه. ((ئیکه م تشتئ خودیناسا هزرا پاقرکرنئ تیئا کری(نهفس) بو، (بهستامی) دگوت: من داخوازا تاعهت و عیبادهتا خودئ ژنهفسا خو کر بهلئ رازی نه دبوو، لهوما من نه هیلا ئه و سالهکی ناقئ فهخوت))^(۵).

"فهقیرا ئیکه چیکر

خو ژ خوشی و لقرهتا دنی کر

(۱) خدرئ سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لهر رؤشایا هندهک تیگستید ئیزدیا، ل ۸۶.

(۲) د.ممو فرحان عثمان: دراست و مباحث فی فلسفه و ماهیه الدیانه الایزیدیه، ص ۳۱.

(۳) شهرو ابراهیم کشتو: قهولئ نهفسئ، گوفاارا لالش، ژماره ۲۰، دهوک، چریا ئیکئ ۲۰۰۳، ل ۱۹۸.

(۴) شیخ عهلو خهلهف: قهولئ مشتافی سی بورم، ل ۱۲۸.

(۵) خیری بوزانی: دهستپیکهک بو خودیناسیئ دنیزدیاتیئا دا، گوفاارا لالش، ژ ۱۲، ل ۱۶۹.

ل قى دنيايى بهر ب ناخرهتى كر" (۱).

۵- بيروباومرپن ئولى؛ باومرپون ب بيروباومرپن ئولى واته باومرپون ب سر و كهرامهتپن خاس و چاكيڭن ههمان ئولى. ديسان باومرپون ب تهريقهتا ئولى و پيڭريكرن پى و ههروهسا ئيماندارى و ناخرهت د ئهدهبىاتا ئولى يا ئيزديياندا دهپته فهرزكرن كو ئيزدى لسهر بيروباومرپن خو دراسته رى بن و پى دپيڭرين.

"هنجى جوانى ل رپيه

ههموو كرىارپت وى چپيه

نهو دايم جهببى خودى يه" (۲).

- كهرامهت: كهرامهتپن خاس و بابچاكان ئيك ژ بابتهپن ههره گرنگه، د ئهدبىاتا ئولى يا ئيزديياندا، ب دههان چيروك وسهرهاتى لسهر هيز كهرامهت و سرا خاس و بابچاكيڭن ئيزديا ههنه ب تايبهت شىخادى. ئيزدى باومرپى پى دئينن*.

"خهبره لناقعه جهما

داهربو شىخهكى ب كهرمه

للاشى مريد ليدبون جهما" (۳).

- ئيماندارى: ئيماندارى و ناخرهت و پيڭريكرن ب رپيا ئيزديياتى، خالا گوههريا سهرو بنى ئهدهبىاتا ئولى يا ئيزديياتيه ب ههمو چقپن وى فه، ب تايبهت د قهول بهيت و مسحابهتاندا. مينا قهولئ ئيمانى، ق. ئيمانه ب چ نيشانه، ق. سلاقت مهلكى جهبپره، ق. ناخرهتى، ق. مشتاقى سى بورم، ق. جقاتى... هتد

"ئيمان وهكى چاقه

ههكه مووك كهته ناقه

ههتا روژا ناخرهتى خودانى ژبهر تهنگاقه" (۴).

"هنجى لگهل تهريقهتا خو ئهريزان بى

(۱) بهدول فهقىر جهجى: هاتنا شهرفهدين و روژا قيامهتى دميتولوجيا ئيزديياندا، گوفارا لالش، ژماره ۴، ل ۴۹.

(۲) شىخ عملو خهلهف: قهولئ مشتاقى سى بورم، ل ۱۴۴.

(۳) د. خهليل جندى رهشو: پهرن ژ ئهدهبى دىنى ئيزديا، ل ۴۱۴.

* ب دريژى لسهر ئهوان قهول سهرهاتپن كهرامهت تيدا بنپره: د. خهليل جندى رهشو: پهرن ژ ئهدهبى دىنى ئيزديا، ل ۴۱۳-۴۷۱ و ل ۸۷۵-۹۰۹.

(۴) د. خهليل جندى رهشو: پهرن ژ ئهدهبى دىنى ئيزديا، ل ۶۱۴.

ل خېرو خيراتا كرى پوشمان بى

روژا ئاخړه تى دى سه فيله كى سه رگه ردان بى^(۱).

۶- پرسین فلهسفى و زانستى؛ چاوانيا په يدابونا گهردونى و هه بونا ديارو كين سروشتى، نه گهر و هيزين په يدابونا نهوان ديارو كا، پرسین كهفن يين هزرمه نديا مروفايه تيبى بوينه، نهو پرس و بهرسف د باوهرى و نه ده بياتا ئولى يا ئيزدياندا په يدادبن.

"ناشق و مه عشوقيت سورى"

مه ياره ك دقيت ل قى حهرفى يى موكورى

كا دور ژ په دشا يه يان په دشا ژ دورى؟

** ** *

په دشى من دور ژ خو چيكر

سهيرى و سهيران ليكر

سيورى و بهر بيكر^(۲).

ل قيدهر پرسياره كه فلهسفى هاتيه كرن گهلو كا خوهدا بهرى گهردونيه يان گهردون بهرى خوهدا يه، واته كى ژ كى په يدابويه؟ بهرسفا پرسيارى هاتيه دان كو دور چيكرنا په دشا يه (خوهدا). ژ پرسيارا چاوانيا په يدابونا گهردونى دهر باز بوينه و پرسيارا چه نديا روبهري گهردونى هاتيه كرن كا چه ندى ژى ئافه و چه ندى ژى هسكاتيه.

"په دشا يى من يى بيرييه"

خوزى من بزانييه

كا گا مه ستره يان ماسيه؟

** ** *

شرووتا مه ژ فييه

ته فتيشا مه ژفى جه و ابويه

ماسى سى جارا مه ستره ژگييه^(۳).

پرسین گريدايى زانستى ئولى ژى بوينه مژارين دانوستاندى، دنا فبهينا قه ولغاندا. واته پرسيار لسهر چاوانيا دوستبونا گهردونى و چيكرنا قالبى ب ديتنه كا ئولى د قهولى (شيخ و ئاقوب) دا دهينه به حسكرن. ميناك

(۱) شه مو قاسم دنانى: چه ندى تيگستين پيروز يين ئولا ئيزديان، بهرگى دوى، ل ۸.

(۲) عزالدين سليم باقسرى: مهرگه، ص ۲۶۶-۲۶۷.

(۳) خدر پير سليمان و يين دن: بهروردان ئيزدياتي، پولا شه شى بنه رته، ل ۵۶-۵۵.

*مه بست ب (ماسى) ئافه و ب (گايى) هسكاتيه، ريسان هسه ن: بهرهمين شيخه فخر و شروفه كرنه ك، پهرتوكا شيخ فخر، ل ۲۲۴.

"شېخ گۆ: ئاقوبو وهكى قابىي ئادەم نژنى

روح بهردايى و پى نگرى

ئەو كى بول ويدهر گوا الحمد لله و تيربىرى

** ** *

ئاقوب دىبىرتى: يا سەيدا وهختى قابىي ئادەم سيوراندا

و روح ژقه ندىلى ئينا و تى ئيوراند

مه لك فه خرەدين ل وى بو قيرا سەدقاند" (۱)

۷- مافى ژنى: د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا به حس ل مافى ژنى هاتيه كرن مافى وى دشوكرن

و و بىژنىيدا، د بهردانا بى سوچدا و د وهكهه فيدا... هتد. لسەر مافى بىژنى دتېكستين ئولى دا

هاتيه نابت كهسەك ب زورى ژنى، ژ سەر زاروكىت وى راکەت بدەتە شو. هەر وەسا نابت ژنىن

بى زاروك، و نه د دوگيانبن دىبىژنىدا بمينن، واتە نابت بى دليا ژنا بىژن د هەر دو حالەتادا

بهيتە كرن. ميناك:

"هنجىي دايكا ئىختيما راكر

بو ته مايا مالى دنى كاركر

ژگونه هيت واندا مال ل خو خراكر

** ** *

بىژن هندەك د نازكن

ب عەمرى خود كجكن

د بى زاروكن و د شكن

وان هەق هەيه شووبكن" (۲)

- بهردانا بى سوچ: يەك ژ مافىن دن يىن ژنى يىن كو د ئەدەبىياتا ئولى يا ئىزدىياندا هاتى، بى

سوچ بهردانا ژنىيه، ئەدەبىياتا ئولى ئەف كار كارەكى نه رهوايه. ميناك

"وهكى ته كچهك ژ خورا خوەستى

ب شه هدهيا شىخى جه لوى* ته گرتى ب دەستى

و بى سوچ ته بهردا تو ب قانونى شكهستى" (۳)

(۱) شېخ عەلو خەلەف: قەولى شېخ و ئاقوب، گوفارا لالش، ژمارە ۵، دھوك، ئاب ۱۹۹۵، ل ۶۰-۶۸.

(۲) شەمو قاسم داننى: چەند تېكستين پىروژ يىن ئولا ئىزدىيان، بەرگى دوى. ل ۳۱.

(۳) هەمان ژىدەر. ل ۳۱.

* شىخى جه لوى شېخ حەسەنە، بو زانىيارىين ژىدەتر بنىرە: ل ۶۴-۶۷ ژئەفى نامى.

بو خواندنا چىروكا ئافراندى ل لك ئىزدىيان بنىرە: عزالدین سلیم باقسرى: مەرگەھ، ص ۳۳-۵۵.

- وهكهي: دئهدبياتا ئۆلى يا ئىزدىاندا، بهحس ل وهكهفيا دناقبهينا زن و ميړا هاتيهكرن، ب يهك ناست تهماشهى ههر دوا كويه، ژبهركو بنياتى وان ئيكه

"نيړ و مي ژيهك دارن

تهف وهك كانيا د زه لالن

لدنى و ناخرهتى هه قائلن"^(۱)

۸- ئافراندا كنياتى: ئىزديا د درحهقى ئافراندا دنياييدا خودان ديتنهكا تايبهتن*، ئەف ديتن د قهولن ئىزدىانا دياردبت، ميناك:

"دور مهوجى و هه ججى

بوو به حر و مهوجى

په دشايى من نوور بوو ب حوكمى فهرجى

** ** *

به حرى كهف دانه

ژى چوبو دوخانه

په دشايى من ژى نژياركر عهد و عهدمانه"^(۲).

۹- ده مين سالى: د ئهدبياتا ئۆلى يا ئىزدىاندا، قهولهكى تايبهت ب ناقى قهولى (مهها)، ههيه، تيدا بهحسى ئافراندا روژا هاتيه كرن، ههروهسا ههر مههك ژ ئەوان مهها ستايش و پهسنا ده مى خو كهت، دگهل ههف دكهفنه مملانا خو باستر ديتنى ژى دن.

"ژ په دشى خود دم مهدهه

چار ئينى و سى دههه

ليك روكاندن كرنه مههه

** ** *

نهم دوانزده مههيت بناف

شاهش دحشكن و شاهش بخوناف

ههر دووزاده مهه وى لبهر هيمه تا مهلك شيخ سنى بناف"^(۳).

(۱) شه مو قاسم دنانى: چهند تيگستين پيروز بين ئولا ئىزدىان، بهرگى دوى، ل ۲۵۹.

(۲) شه مو قاسم دنانى: چهند تيگستين پيروز بين ئولا ئىزدىان، بهرگى دوى. ل ۲۵.

(۳) بو خواندا تهماشيا تيگستى قهولى بنيره: د. خليل جندى ره شو: پهرن ژ ئهدمى دىنى ئىزديا، ل ۲۸۱-۲۹۰.

باسى سىي: قەھونەرئىن ئەدەبىياتا ئۆلى:

ئىزدى خودان ئەدەبەكە ئىكجار رەوانن، د ئەقى ئەدەبىياتىدا پىرسىن ژيانى و باوهرى ھاتىنە دارىتن، ئەق ئەدەبىيات ب بەشىن خو يىن جوداقە ژئالىي قەولقانا قە ھاتىنە نقىسىن. ((ئىزدى پەيشا ھوزانقان/ شاعر بۆ ئافرىنەرئىن ئەدەبىياتا ئۆلى ب كارنائىنن، ھەر قەولبىژەك ھوزانقانەكە لى ھەر ھوزانقانەك نە قەولبىژەكە، ئانكو ھەر قەولەك دبتە ھوزان لى ھەر ھوزانەك نابتە قەول))^(۱). دھەر قەكولىنەكە ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىياندا، يىن كو لىبەر چافىن مە كەفتىن، ئامازە ب ھندەك قەولقانىن دەست نىشانكرى ھاتىنە كرن، گەلو ئەق يەكە ژ ئاگەھ نەبونى نە لسەر قەولقانىن دن يان ب گرنگ زانىنا ئەوان قەولقانىن ئامازەپىكرىە*. ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان ب رىيا ژمارەكە قەولقانا ھاتىنە ھەبونى، بەشەك ژ ئەوان قەولقانا دناق نەدىارن، بەشەكە دن ناقىن خو د بەرھەمىن خودا ئىناينە و ئەو بەرھەم بوينە بەلگەيى مولكىيەتا وان قەلغانا. ھەتا نوکە نافی (۲۰) قەولقانا دقەولاندا دياردبن***. لى دبت ئەق ژمارە زىد بت ژبەرکو ھەتا نوکە چەندىن قەول دىي خودانن و نقىسەرئىن وان يىن راستەقىنە نە د ديارن ***. ئەم ب تنى ئامازى دەپنە ھندەك ژ قەھونەرئىن ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىيان ژ ئەوان:

- ۱- شىخ ھەسەن.
- ۲- شىخ فەخرى ئادىان.
- ۳- پىر رەشى ھەيران.
- ۴- دەرۆيشى قاتانى.
- ۵- داودى بن دەرمان.

^(۱) كوفان ريسان ھەسەن: ھزر و فەلسەفە دقەولىن ئىزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەفن و نوى يا كوردى، ل۸۹. * بۆ زانىنا ناقىن ئەوان قەولقانىن دقەكولىنندا ئامازە پى ھاتىنە كرن بنىرە: خىرى بۆزانى: شىخ فەخرى ئادىان قەولقان و ئختيار، ل ۱۱۱. د.عەسكەرى بويك: شىخ فەخرى ئادىان و ئەدەبىياتا ئىزدىيان يا سەد سالىن (۱۱-۱۳) ان، ل۸۸. توسنى رەشىد: ئىزدىياتى ئۆلەك ھى ژى نەناسكرى، ل۸۹. د. عبدالرحمن مزورى: لىكولىنەك دئەدبىياتا ئولا ئىزدىيان دا، گوڧارا لالش، ژ۳۵، ل۴۹-۶۲.

* ب درىژى بنىرە: كوفان ريسان ھەسەن: ھزر و فەلسەفە دقەولىن ئىزدى يان دا و كارتىكرنا وان لسە ھوزانا كەفن و نوى يا كوردى، ل۸۹. *** بۆ زانىنا ناقىن وان تىكستىن نافی دانەرئى وان نەخويا بنىرە: بەدەل فەقەر ھەجى: چاواتيا ناسكرنا تىكستىن راست و دورستىن دىانەتا ئىزدىيان، ل۱۹۹-۲۰۴.

١- شَيْخْ حَسَن (كُورَى شَيْخَادِيَّ دُورَى):

كُورَى شَيْخَادِيَّ دُورِيَه پِشْتِي وَهْفَاتَا بَابِي وَى حُوكْمَدَارِيَا ئِيْزِدِيَا ل سَالَا ١٢٢٨ كَهْفْتِيَه دَهْسْتِيَّ وَى، لَسَهَر هَهْمَان رِيْكََا بَابِيَّ خُو چُويَه، رُؤْلَهْ كِيَّ مَهْرَن د زِيَانَا جْحَاكِي وَ ئُؤْلِي وَ كَارْگِيْرِيْدَا هَهْبُويَه، هَنْدَهْكَ پَرْنَسِيْپِيْن نُو بُو بَاوَهْرِيَا ئِيْزِدِيَا دَانَان ^(١). شَيْخْ حَسَن شَهْش سَالَا د خُلُوهْت بُونِيْدَا بُو وَ ل بَهْر جَاقِيْن خَهْلَكِي نَهْمَا، پِشْتِي هَنْگِي ب هَنْدَهْكَ رِيْنَمَايْن ئُؤْلِي يِيْن نُو د پَهْرْتُوْكََا (الْجُلُوَه لِّلْأَهْلِ الْخُلُوَه) دَهْرَكَهْفْت ^(٢).

"پِشْتِي قَان خَهْبَهْرَه

پَهْدَشِيَّ مَنِيَّ خُودَان نَهْدَهْرَه

ئُسْبَاتَا نُوْمَهْر خَالَا وَ شَيْخَالِيَّ شَهْمَسَا زَنْجِيْرَا زَهْرَه

يَامَه رَاسْتَه نَهْدَهْرَهْوَه

ئُسْبَاتَا مَهْلَكْ شَيْخْ سَن جَهْلُوَه" ^(٣).

(صَدِيْق الدَمْلُوجِي) لَسَهْر نَهْفِيَّ پَهْرْتُوْكَِيَّ دَبِيْزْت: ((بَاوَهْرِيِيْن خُو يِيْن دَزَه پَرْنَسِيْپِيْن ئِيْسَلَامِيَّ د نَهْفِيَّ پَهْرْتُوْكَِيْدَا (جَهْلَهْوَه) چَهْمَانْدِيْنَه)) ^(٤). جَارِيَّ هَهْتَا نُوْكََه چ پَهْرْتُوْكَِيْن بَاوَهْر پِيْكَرِي ب نَافِيَّ جَهْلُوَه دَنَافِئِ ئِيْزِدِيَا نِيْن، كُو نَهْم بَكَارَن بِيْزِيْن نَهْفِيَّ يَهْكَه رَاسْتَه يَان نَهْم، نَهْم نَافَهْرُوْكََا (جَهْلُوَه) يَا ئِيْرُو لَبَهْر دَهْسْت زِي نَقِيْسَهْرِيْن ئِيْزِدِي ب پَهْرْتُوْكََا (شَيْخْ حَسَن) نَابِيْن، زَبَهْرَكُو نَهْم نَقِيْسِيْن دَكُهَل زِيْرَهْ كِي وَ هَزْرَمَهْ نَدِيَا وَى نَاگُوْنَجْت، مَهْبَهْسْت ب قَهْگَهْرَانْدَنَا نَهْمَوَان پَهْرْتُوْكََان (جَهْلُوَه وَ مَهْسَحَهْفَا رَهْش) بُو ئِيْزِدِيَا، زَبُو شِيْلُوْكَرَن وَ كَرِيْطَكْرَنَا بَاوَهْرِيَا ئِيْزِيَا نَهْم وَ زِيَان گَهْهَانْدَنِيَّ يَه ب نَهْمَوَان ^(٥). شَيْخْ حَسَن نَهْم چ پَرْنَسِيْپِيْن سَافِئِ ئِيْسَلَامِيَّ وَ نَهْم زِي يِيْن دَزَه ئِيْسَلَامِيَّ ب رِيْكََا نَهْمَوَان گُورَانْكَارِيِيْن دِپَهْرْتُوْكََا (الْجُلُوَه لِّلْأَهْلِ الْخُلُوَه) نَهْمَجَامْدَايْن نَهْم ئِيْنَايْنَه نَافِئِئِ ئِيْزِدِيَا، ب تَنِيَّ هَنْدَهْكَ يَاسَايِيْن ئِيْبْرَاهِيْم خَهْلِيْل دَنَافِئِئِ ئِيْزِدِيَا دَا دَايْنَه قَهْبُولْكَرَن، دَكُهَل پَارَازْتَنَا كَهْفَنَه بَاوَهْرِيِيْن ئِيْزِدِيَايِيْن، مِيْنَا كَرَاْسَگُهورِيْنِيَّ وَ سُوْرَا بَاتَنِيَّ... هَتْد ^(٦). شَيْخْ حَسَن

^(١) شَمُو قَاسَم دَنَانِي: مَشَاهِيْر مَن الْكُورِد الْاِيْزِيْدِيْن، الطَّبْعَةُ الْاَوَّلِي، مَن مَنشُورَات مَرْكَزْلَالِش الثَّقَافِي وَ الْاِجْتِمَاعِي، مَطْبَعَةُ خَبَات، دَهْوَك، ٢٠٠٥، ص٢٣.

^(٢) عَزْدَالِيْن سَلِيْم بَاقَسْرِي: مَهْرَكَهْه، ص١١٥.

^(٣) عَهْلُوْ شَيْخْ خَهْلَهْف: قَهْوِيَّ نُوْمَهْر خَالَا وَ هَهْسَنِيَّ چِنَارِي، گُوفَارَا لَالِش، ١٦٣، دَهْوَك، نَاب ٢٠٠١، ل ١٥٥-١٥٦.

^(٤) صَدِيْق الدَمْلُوجِي: الْبِيْزِيْدِيَّة، ص١٤١.

^(٥) بُو زَانِيَارِيِيْن زِيْدَهْتَر بَنِيْرَه: عَزْدَالِيْن سَلِيْم بَاقَسْرِي: مَهْرَكَهْه، ص٢١٩-٢٢٦. بَهْدَهْل فَهْفِيْر حَهْجِي: هَهْفَرَكِيَا شَهْمَسَانِيَّ وَ نَادَانِيَّ وَ قَاتَانِيَّ لَسَهْر مِيْرَاتِيَا ئِيْزِدِيَا، گُوفَارَا لَالِش، زَمَارَه ٢٢، ل٨٨-٧٢. ب.ش. دَلْكَوْفَان: حَقِيْقَه كِتَاب الْجُلُوَه الْاِيْزِيْدِيَّة، مَجْلَه لَالِش، عَدَد ١٧، دَهْوَك كَانُوْن الثَّانِي، ٢٠٠٢، ص٢١٧-٢١. شَمُو قَاسَم دَنَانِي: الشَّيْخْ حَسَن بِن الشَّيْخِ نَادِي مَوْلَفَاتَه وَ تَصَانِيْفَه، مَجْلَه لَالِش، عَدَد ٢٦، دَهْوَك، نِيْسَان ٢٠٠٧، ص٤٣-٤٤.

^(٦) عَزْدَالِيْن سَلِيْم بَاقَسْرِي: مَهْرَكَهْه، ص١١٦.

ب هزرا خومالی هزرکریه ((شیخ حهسه ب فهلسه فهیه کا (ب هزرهکه) کوردانه و خومالی فیایه دمرؤف و جیهانی و هه بون و سروشتی بگههیت، و بزانیته کاچاوا درست بوینه؟!))^(۱).
 (ئهحمهه تیمور) دبیژت: ((شیخ حهسه زانا و فهیلهسوف و بیرتیژهکی بی قام بو، خودانی کتیبأ ((الجلوه للاهل الخلوه) یه، ژبلی فی ژی گهلهک پهرتوک و کتیبید دی وی د دانایین بهلی مخابن بو مه نه ماینه))^(۲). شیخ حهسه خودان بهرهمه بهشهک ژ ئهوان بهرهمه ما ژ زاردهفی کهسین سهردهمی وی هاتینه فهگوهاستن تا ئیرو ل محفه لئین ئولی دهینه گوتن، لی فهسیده هیین عه ره بی گومان لسه ره هیه کو یین وی بن^(۳). ((پرانیا مشورین* ئیزدییان ژ ئالیی وی فه هاتینه نفیسن))^(۴). شیخ حهسه خودان قهدهر و قیمه ته کی مهز نه دنا ف ئیزدیاند، له ورا جو ره پیرۆزیه کی دده نی و دبنه ریژا ملیاکه تا، یان ژی پارچه یه ک ژ ده سه ه لاتیا خودی، له ورا جارانا ئیزدی نابیژن شیخ حهسه به لکو دبیژنی مه لک شیخ سن^(۵). ((رینمایین وی ب شیوه یه کی مه زن هاتنه پیشوازیکن ئه و ل ئه سمانا ب شیخی سونه تی و ل عه ردا ب نه بیی ئومه تی وه سفکر))^(۶). دئالیی کارگی ریدا شیخ حهسه به رده و امی ب وی سیسته می دا یی ژئالیی بابی وی (شیخادیی دوئی) فه هاتیه دانان، هه مو می رگه هیین ئیزدییان ب می رگه ها (نادیان***) فه گریدان کو محفه لی ب ریقه دبرن^(۷). شیخ حهسه ژبو پتر ری ک پی کونا

(۱) کامیران محمد نه بی: قوناغین وه رارا هزرا نه ته وایه تی د هوزانا کوردی دا- ژده ستی پی کی هه تا دو ماهیا سه دی بیستی، ناما دکتورایی، کولیژا زمانان، زانکویا سه لاهه دین، ۲۰۰۵، ل ۳۸.

(۲) خدری سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لهر و شنایا هنده ک تی کستید ئاینی ئیزدیان، ل ۱۲۰.

(۳) ب دریزی لسه به ره مه یین وی نافه روکا ئه ورا به ره ه مان بنیره: شمو قاسم دنانی: الشیخ حسن بن الشیخ ئادی مولفاته و تصانیفه، مجله لالش، عدد ۲۶، ص ۳۱-۴۴.

*مشور: ئه و ئه مر و فه رمانن یین ژجفا تا کارگی ری یا میرنشینا ئادانیا کو ب محفه ل هاتیه بنا فکرن دهر دکه فتن ل بی وی پیره کی ئیزدییان و نوینه ری میرنشینا ئادیان ده اتنه راسپاردن بو کومکرنا ده ه کی ژبه ره می ئابوری بو لالشا پیرۆز، ژبه رکو پیر ستونا ئولا ئیزدیاتی نه و نوینه رین میرنشینا ئادانیا نه ل ناوچه یین خو. ب دریزی بنیره: شمو قاسم دنانی: الشیخ حسن بن الشیخ ئادی مولفاته و تصانیفه، مجله لالش، عدد ۲۶، دهوک ۲۰۰۷، ص ۴۰-۴۲. عبدالرقیب یوسف: درسه بخصو ص مشور پیرختیب، مجله لالش، عدد ۸۷-۱۰۰.

(۴) د.عه سه کهری بوبیک: شیخ فه خری ئادیان و ئه ده با ئیزدیان یا سه د سالین (۱۱-۱۲) ان، ل ۶۶.

(۵) خدری سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لهر و شنایا هنده ک تی کستید ئاینی ئیزدیان، ل ۱۲۲-۱۲۳.

(۶) عزدالین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۱۶.

*میرگه ها ئادیان ب نیک ژ میرگه هیین کوردیه یا کو د سه رده می شیخ عدی کوری موسافری هه کاری ل سالا (۱۰۲۶-۱۱۶۴) هاتیه دامه زراندن و بنگه هی وی لالش بو ب دریزی ۲۵ کیلو مه ترا ژ شیخان دوره: شمو قاسم دنانی: الشیخ حسن بن الشیخ ئادی مولفاته و تصانیفه، ص ۳۱.

میرگه هیین ئیزدییان نه فه بون: میرگه ها شنغال میر شه ره فه دین میری بو، میرگه ها حه له بی میری وی شیخ مه ند بو، میرگه ها سوران میری شیخ محمه دی باتنی بو، میرگه ها هه ریری میری مه سن مه مان بو، میرگه ها ته وریزی میری وی شیشمس بو، میرگه ها دیاربه کری میری وی شیخو به کر بو و میرگه ها بادینان یا ئامیدی میری وی ئامادین بو. بنیره: Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînana dewleta kurdî, guvara mihfel,j1,Dhuok, havîna 2010,L14

سیستەمی کارگیری چەندین کار ئەنجامدان و چەند پلەین دن ل محفەلی (جقاتا رۆحانی یا فی سەردەمی) زیدەکرن، مینا پێشیمامی شیخ سن، ئەقیب قەولا و بابی چاویش))^(۱). هەروەسا شیخ حەسەن دچارچووی پەرتوکا (جەلوه) دا کاری دەستورەکی بۆ ئیزیدیان دانیت، و هزر دکیانەکی سەربەخو (دەولەتا کوردی) دا بکەت بۆ مەرەما پارازتتا بیرو باوەرین کەفنا^(۲). پینگاڤین ئافا کرنا دەولەتی هەر ژ دانانا دەستوری و بەرفەرەهکرنا سنوری میرگەهی و پیکئینانا لەشکری و کومکرنا باجی ژ میرگەهین ئیزیدیان و گورانکاریین ئۆلی، بونە ئەگەر کو ترسەک بکەفته دستەلاتداریین دەوروبەر ب تایبەت دەسەلاتداریا موسل. ((دەستپیکین هەفرکیا دناقبەینا شیخ حەسەن و (بەدرەدین لۆ لۆ)، بۆ نە ئارامیا دەفەرین سنوری باگوری موسل دزفرن، ئەف نە ئارامی بو ئەگەری هەرهشەکرنی و هیرشین هەفدژ ژ هەر دو ئالیا))^(۳). ئەفی هەفرکیا دناقبەینا شیخ حەسەن و بەدرەدین لۆ لۆ، کراسەکی ئۆلی گرتە خو، ب تایبەت پستی کو بەدرەدین لۆ لۆ شیایی خو ب گەهینت (مەلا عماد الدین محمد ابو حامد بن یونس) و فەتوایەکی بۆ ئەفی شەری دەرکەت***. ژ بەیتا شیخ حەسەن دیارە کو (بەدرەدین لۆ لۆ) و شیخ حەسن) کەفتینە بەرسفادانا بی منەتیا ل سەر ئەوی هەفرکیا کەفتیە دناقبەینا واندا.

"بەدرەدین وی دبێژیە

هە ی شیخسنو بن نادیا

تە لالشەک ئافاکرییە

تە ریبیا حە جاجە ژ مەکەهی بریە

شیخ سن وی دبیتییە

ب سەری شیخی نادیا

حە جاجە مە زمزم و مغار و کاف کانیا سپییە

حە جە و شک تی نیە

پەدشا بخو شیخادییە"^(۴).

توندیا بەرسفا (شیخ حەسن) (بەدرەدین لۆ لۆ) پشت راست کر کو (شیخ حەسەن) دەست بەرداری کاری خو نابت، لەورا (بەدرەدین لۆ لۆ) شەر راگەهاندا، د ئەنجامدا زیانی مەزن ب هەر

^(۷) شەمو قاسم کەلو و یین دن: پەروردە ئیزیدیایی، پولا یازدی نامادەیی، ل ۶۳.

^(۱) Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pînana dewleta kurdî, guvara mihfel.j1,L3.

^(۲) heman jêder, L8.

^(۳) شەمو قاسم دانانی: مشاهیر من الکورد الایزیدین، ص ۳۰.

**ژبو خواندنا تیکستی ئەوی فەتوایی بنیرە: شەمو قاسم دانانی: مشاهیر من الکورد الایزیدین، الطبعة الاولى، من منشورات

المركز لالاش الثقافی و الاجتماعي، مطبعة خبات، دهوك، ۲۰۰۵، ص ۲۹.

^(۴) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L260-261

دو ئالیا كهفتن، ئی پتر ب ئیزدییان ^(۱). ((بههاریکاری (دهستهی شیعهگان) وه توانی (شیخ حهسن) له تکیهکی موسا بگری، پاشان له ناو قهلاهی موسل دا بخنکینی و بزوتنه وه کهه له بیکه دا گوربات)) ^(۲). (به دره دین لؤلؤ) ب شکهستن و کوشتنا شیخ حهسن نهراوهستیا. ((ژئارامیا رهوشی ل چیاپی ههکاری نهی پشت راست بو، ترس ژ وی یهکی هه بو کو زاروکین عدی ب شورشه که توند رابن)) ^(۳). ئه وگومان بو راستی ((پشتی کوشتنا شیخی وان، ئیزدییان شورش کرن و ب سهر به دره دین لؤلؤ دا یاخی بون و هیرشه ده قهرین نیژیکی موسل کرن)) ^(۴). ئه هه هیرشین ئیزدییان بونه ئه گهری پتر باجدانی. به دره دین لؤلؤ هه وه پین خو ب سهر لالش دا دهستپیکرن، دهرده سهری ب سهر ئه واندا ئینان، داوی هه وای ل سالا ۶۵۲ بو ب سهدان کوشتن و هه لایهستن، فه رمانا ژیفه کرنا ئه ندامین له شی میری واندا، ب دهرگه هه موسل فه هه لایهستن، قه بری شیخادی کۆلا و ههستیکی وی سوتن)) ^(۵). ئه گهرین شکهستنا (شیخ حهسن) بو ئه گهرین دهرکی و نافخوی دزفرن، ئه گهرین نافخوی گریدیایی مالئیزدییان و نه ریکهفتنا وان بو، لسهر ئه وان بیروباوه رین نو پین شیخ حهسن ئیخستینه ناف ئولا ئیزدییان، ئه و گورانکاری بونه ئه گهری هه فرکیه کا توند و دوم دریز دناقبه ینا بنه مالا شه مسانیا و ئادانیا * واته ئه گهری ژه موما مه زنت نه پشته فانییا به شه کی مه زن ژ ئیزدییان بو وی. ((هه مو پیکهاتا مللهت (ئیزی) نه پشته فانیین بزافین وی بون، بتایبهت بنه مالا شه مسانیا و مریدیان وان)) ^(۶). شیخ حهسن یی بی سندرۆکه، ئی خودان نیشانگه ه ل گه لیی لالش و ده قهرین ئیزی یان ل به حزانئ ل گوندئ مشرفی و ل گوندئ گابار و ل قهزا سنگال و قهزا شیخان ^(۷). ((ل سالا ۱۲۴۸ ز ل سهر دهستی به دره دین لؤلؤ ل موسل هاتیه کوشتن د که لها وی دا هاتیه فه شارتن)) ^(۸). بون و هفاتا شیخ حهسنئ دکهفته دناقبه ینا سالی ۱۱۹۴-۱۲۴۶ ئی دا پتریا ژیدهر ل سهر ئه فان سالا دریکهفتینه ^(۹).

^(۱) Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j 1,L 4

^(۲) کوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولین ئیزی یان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۱۰۸.

^(۳) صديق الدموجي: اليزيدية، ص ۱۴۳.

^(۴) شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد الایزیدین، ص ۳۳.

^(۵) صديق الدموجي: اليزيدية، ص ۱۴۳.

* ب دریزی لسهر ئه فنی هه فرکیی و ئه وان گورانکاریی ئولی بنیره: به دهل فه قیر حه جی: هه فرکیا شه مسانیی و ئادانیی و قاتانیی لسهر میراتیا ئیزدیان، گوفاارا لالش، ژماره ۲۲، دهوک، نیسان، ۲۰۰۵، ل ۷۲- ۸۸. عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۱۱۳-

۱۲۸. شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد الایزیدین، ص ۳۶-۳۵. Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j 1,6-8

^(۶) Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pkînanana dewleta kurdî, guvara mihfel,j 1,4

^(۷) کوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولین ئیزی یان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۱۰۸.

^(۸) عزالدین سلیم باقسری: مه رگه ه، ص ۸۲.

^(۹) د.عبدالرحمن مزوری: لیکولینهک دئه ده بیاتا ئولا ئیزدیاندا، گوفاارا لالش، ژماره ۲۵، دهوک زفستانا، ۲۰۱۲، ل ۵۱.

۲- شیخ فخری ئادیان:

پشکا شیری ژ ئهدهبیاتا ئولی یا ئیزدییان یا ئیرو لبر دهست، ژماندیبون و هزرمه‌ندیا شیخ فخری ئادیان، کو دخلمه‌تا ئیزدیياتی و فه‌هواندنا ئهدهبیاتا ئولی دا، روله‌کی هنده مه‌زن هه‌یه ب لئینیرینه‌که سه‌ریی مروّف ژ ره‌ه‌ندیان ژیا نا وی یا هه‌مه‌ره‌نگ (ئولی، جفاکی، ئه‌ده‌بی، ده‌رویشی و فه‌لسه‌فی و زانستی..). ده‌رباز نابت، شیخ فخر خودان به‌ره‌مه‌ین هه‌ره‌ گرنگه و ب سه‌نگه د ئه‌دهبیاتا ئولی یا ئیزدییاندا. ((شیخ فخر بیتر ژ هه‌مویان به‌ره‌م دانینه و بارا بیتر ژ تیگستین گرنگ و سه‌ره‌کی ژی یین وی نه))^(۱). ل دور شیخ فخر دو بوچون هه‌نه، ل گوری ژیده‌رین عه‌ره‌بی شیخ فخری کوری شیخادیی دوپیه و برایی شیخ حه‌سه‌نی داسنییه^(۲). ل گوره‌ی دانوستاندنه‌که پرس و به‌رسقی دناقبه‌ینا (به‌دهل فه‌قیر حه‌جی یی کور و فه‌قیر حه‌جی یی باب دا)، دیاردبت کو شیخ فخر نه برایی شیخ حه‌سه‌نی داسنییه و نه‌ژی کوری شیخادیی دوپیه، لی ئه‌و کوری ئیزدینه میره، ژبه‌ر ئاریشه‌که جفاکی ئه‌و ل نک شیخادی مایه و نافی ئادیا چویه سه‌ر وی، لی د ئه‌سلدا ئه‌و شه‌مسانییه^(۳). هه‌بونا که‌سه‌کی دن ب نافی شیخ فخر دینه‌مالا شیخادیی دوپیدا، ئه‌گه‌ر بویه هنده‌ک ژیده‌ر شیخ فخری ئادیان ب برایی شیخ حه‌سه‌ن دانین. ((دبیژن شیخ حه‌سه‌ن کوره‌ک - هنده‌ک دبیژن برابه‌ک - هه‌بو ب نافی فخر به‌لی ب زاروکینی* چویه به‌ر ره‌حه‌تی))^(۴). شیخ فخر کوری ئیزدینه میره برایی شیشمس و ناسردین و سجادینه، بابی شیخ مه‌ند و شیخ به‌در و خاتونا فه‌خرایه، شیشمس و شیخ ژ دایکه‌کی بون بنافی ستیا زین، ناسردین و سجادین ژ دایکه‌که دی بون ب نافی ستیا عه‌ره‌ب^(۵).

"شه‌سه‌دینه و فه‌خره‌دینه"

هه‌ردو پسیت ستیا زینه

هه‌ردو خه‌له‌فییت شیخ ئیزدینه

(۱) به‌دهل فه‌قیر حه‌جی: جاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانه‌تا ئیزدییان، ل ۲۰۶.

(۲) د.ع‌الرحمن مزوری: لیکولینه‌ک د ئه‌دهبیاتا ئولا ئیزدییاندا، ل ۵۱.

(۳) ب دریژی بنیره: به‌دهل فه‌قیر حه‌جی: جاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانه‌تا ئیزدییان، ل ۱۸۷-۱۸۸.

* شیخ حه‌سه‌ن (مه‌لک شیخ سنی ئادیا) برابه‌ک هه‌بو ب نافی شیخ فخر ب گینجی ئه‌مری خودی کر و زاروکینی وی سیوی مان دناف مالا شیخ حه‌سه‌ن دا و دگوتنی ئیتیم، پشتی مرنا شیخ فخری ئادیا یی برایی شیخ حه‌سه‌ن، شیخ فخری کوری ئیزدینه میر کو قوتابی و خلمه‌تکار ئه‌ختیار و نافمالیی شیخادی و مه‌لک شیخ سن بوو ناسنافی وی (ئادیا) هلگرت. بنیره: م.س. هه‌کاری: شیخ فخری ئادیا .. زانا و خلمه‌تکار، گوفاارا لالاش، ماره ۱۲، دهوک، کانونا دوی ۲۰۰۰، ل ۲۶۰.

(۴) خیری بوزانی: شیخ فخری ئادیان ژیان و به‌ره‌م، ژبه‌رتوکا شیخ فخری ئادیان فه‌یله‌سوف و خاسی ئولا ئیزدییان، فه‌گوهاستن ژیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیککی، ژوه‌شانین بلند ده‌سته‌یا بنگه‌هی لالاش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۲۴۴.

(۵) ریسان حه‌سن: به‌ره‌مه‌ین شیخ فخر و شروفکرنه‌ک، ژبه‌رتوکا شیخ فخری ئادیان فه‌یله‌سوف و خاسی ئولا ئیزدییان، فه‌گوهاستن ژیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیککی، ژوه‌شانین بلند ده‌سته‌یا بنگه‌هی لالاش، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۳۰۹.

هەردو نه قبیئت شەرفەدینە" (۱)

ئەفقی سەبەقی رامانا خو راستە راست دایە دەست، (م.س.هەکاری) دبیژت: ((شەرفەدین بابی ستیا زینە، واتە باپیری وانە ژ دایکی. گروڤەیا وی ژى ئەووە کو زەواج دناقبەینا چینا شەمسانیی و ئادانیی دا بەری هەفرکیا نابقبەینا وان یە حەلال بو)) (۲). ب فی شروڤەکرنی چ گومان و راستیین ڤەشارتی دناڤ سەبەقی دا نامینن. هەندەك دبیژن (ئاقوبی موسا) ژى، کورئ شیخ ڤەخرە و نافى دایکا وی گوئی یە (۳). لی (خیری بوژانی) ب چەند گروڤەیان دیاردکەت کو (ئاقوبی موسا) نه کورئ شیخ ڤەخرە و ئەو ئەفسانەیا لسەر کور و بابینیا وی دەیتە گوتن ژ راستی دورە*. ((شیخ ڤەخر ل گوندی مکیرس ل داویا سەدسالا دوازدی زاینی هاتیە سەر دنیاى و ل پەرستگەها لالش ژیاپە و هەڤدەمی شیخ حەسەن بویە)) (۴). ژ ئەنجامی وی هەفرکیا دناقبەینا بنەمالا شەمسانیان و ئادانیاندا رودایی، کاروبارین ئولی کەڤتە دەستین بنەمالا شەمسانیان کو شیخ شەمس و شیخ ڤەخر سەرکیشیا وان دکر، کاروبارین دنیاى کەڤتە دەستی بنەمالا ئادانیان کو شیخ حەسەن و شەرفەدین یی کو ل سالا ۱۲۵۷ مری سەرکیشیا وان دکر (۵). پشتی دەسەهلاتا ئولی کەڤتە دەستی بنەمالا شەمسانیان ((شیخ ڤەخری نادیا هاتە هەلبژارتن وەکو ریبهری کاروبارین دینی و گوتنی بابی شیخ)) (۶). ((شیخ ڤەخر یەکەم کەس بو، ناسناڤی بابی شیخ هەلگرتی و رونشتیە سەر بساتی، لەوما دگوتنی ئختیاری مەرگەھی)) (۷). شیخ ڤەخر خودان ناف و ناسناڤین جودایە ((د ژیدەری میژویی و بەیت و ڤەولاندا نافى شیخ ڤەخر ب گەلەك رهنگان هاتیە وەك: شیخ ڤەخری نادیا، شیخ ڤەخر، شیخ ڤەخرەدین، ملك ڤەخرەدین، ڤەخری زەرگون، ڤەخری زەرباب، بابزەر و ڤەخری رهش)) (۸). ب ڤەخری میران ژى هاتیە ناسناڤکرن** . دنالیی ئولی دا نافەکی وی یی بلند هەیه

(1) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L157

(۲) م.س.هەکاری: شیخ ڤەخری نادیا .. زانا و خلمەتکار، ۲۵۶.

(۳) ريسان حەسەن: شیخ ڤەخری نادیا، گوڤارا خازر، ژمارە ۳، پاییزی ۲۰۰۳، ل. ۱۹.

* ب دریزی لسەر ئەوان گروڤەیان و کورتیا دەڤی ئەوی ئەفسانی بنیره: خیری بوژانی: شیخ ڤەخری نادیان ڤەولقان و ئختیار، گوڤارا لالش، ژمارە ۱۰، ل. ۱۱۵-۱۱۸.

(۴) شەمو قاسم کەلو و یین دن: پەرودەدا ئیزدیاتی، ڤولا یازدی ئامادەیی، ل. ۶۹.

(۵) خیری بوژانی: شیخ ڤەخری نادیان ژیان و بەرهەم، ل. ۲۴۴-۲۴۵.

(۶) ريسان حەسەن: شیخ ڤەخری نادیا، گوڤارا خازر، ژمارە ۳، ل. ۱۹.

(۷) خیری بوژانی: شیخ ڤەخری نادیان ڤەولقان و ئختیار، ل. ۱۲۲.

(۸) د.عبدالرحمن مزوری: لیکولینەك دئەدەبیتا ئولا ئیزدیاندا، ل. ۵۱.

** بو زانینا نافین ئەوان تیگستە ڤەولا یین ناف و ناسناڤین شیخ ڤەخر تیدا هاتین بنیره: عیدو بابە شیخ: شیخ ڤەخر و بەردەوامیا رولا وی ل ناف ئیزدیاتی دە، ژپەرتوکا شیخ ڤەخری نادیان ڤەیلەسوف و خاسی ئولا ئیزدیان، ڤەگوهاستن ژتیبین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیکى، ژوہشانین بلند دەستەیا بنگەھی لالش، دھوک، ۲۰۱۱، ل. ۲۲۷.

و د ئەدەبىياتىدا ژى خودان نافەكى تايبەتە. ((د ئالىي ئۆلى دا ب مەلك فەخرەدين تى بهيستن، ب شىخ فەخرى ئاديا دىيافى قەول و بەيتان دا تى ناسكرن))^(۱). ئەف ناسناف بى ئەگەر نەكەفتىنە پال شىخ فەخرى ئاديان بۆ نمونە (شىخ فەخرى زەرگون***) (ژبەر زىدە عبادەت و چلەگرىپىن وى ل چلى زفستانى و چلى هافىنى، واتە چل روژى ژچلى هافىنى و چل روژى ژچلى زفستانى ب روژى دبو، ب عىبادەتتى فە يى مژول بو، هەتاكو تىر زانست بوى لەوما دگوتنى شىخ فەخرى زەرگون^(۲).

"ژفەولى شىخ فەخرى زەرگونە"

هەنجىي نەفسا يار و برايت ناخرەتى بكيشینه

روژا ناخرەتى وى دەرەكى بى دەرمان ببينه"^(۳).

لسەر نافى (ئاديا) يان (ئاديان) بوچونىن ژ هەف جودا هەنە، يەك ژ ئەوان بوچونا دىيژت: بەرى زاینى دگوتنە ئەوى دەفەرا كو نوکە ژ ئاکرى و هەتا زاخو و دناف واندا شىخان و ئامىدى و دھوك، پاشى ئەف دەفەرە ب نافى بادىنان هاتىە ناسين*. شىخ فەخرى ئاديان كەساتىەكە ئۆلى يا هەرى ب ناف و دەنگە، وەكە سەنگا خو يا ئۆلى ژى خودان علم و معرفەت بو. كاری وى خىر خوازتن و تفاقە، لسەر ئەفى بنىاتى بويه ئختيارى مەرگەه. ((دايكا وى ستيا زين ئەو كرىە عاشقى خوندن و نفىسىنى و كرىە قوتابىي ديوانا شىخادى و شىخ حەسەن، بويه زانايەكى بىر تىژ، د دانانا تەرز و تبت و رى و رسمىن ئىزدیادا هەفپشكیەكە بنجى دگەل شىخادى و شىخ حەسەن هەیه))^(۴). كاری شىخ فەخرى ئاديان دنالیى جفاكى و ئۆلى دا كوم دبن. ((هەر سال گوند ب گوند ل ناف ئىزدیان دگەرىا رىيا دىنى ژوانرا رون دكر، شىرەت و كاری باش نىشا وان ددان، قەول و بەيت و قەسىدە ژوانرا ب ریز دكرن و ئارىشى خەلكى چارە دكرن))^(۵). شىخ فەخرەكەسەكى پاك و ژ خودى ترس تىر زانین بو، كەسىن دگەل شىخ فەخرەكەفتىنە پرس و بەرسقى مەزناتىەكە زانستى ئۆلى داينە شىخ فەخر. د قەولى (شىخ و ئاقوب) دا هاتىە:

^(۱) خىرى بوزانى: شىخ فەخرى ئاديان ژيان و بەرھەم، ل ۲۴۶.

***زەرگون: زەربا، رەنگ زەر. قەولفان دىيژت: ژ دەردى ئەفینا خودى ئەز نەساخ و رەنگ زەرم. بنیرە: د.عبدالرحمن مزورى:

لىكولينەك دئەدەبىتا ئولا ئىزدیاندا، ل ۶۸.

^(۲) م.س. هەكارى: شىخ فەخرى ئاديا .. زانا و خلمەتكار، گوفاارا لالش، ژمارە ۱۲، ل ۲۵۷.

^(۳) د.خەلىل جند رەشو: پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدیان، ل ۵۳۳.

*بو زانینا بوچونىن دن و بوچونىن جودا دگەل ئەفى بوچونى بنیرە: خىرى بوزانى: شىخ فەخرى ئاديان ژيان و بەرھەم،

ل ۲۴۶-۲۴۷. م.س. هەكارى: شىخ فەخرى ئاديا .. زانا و خلمەتكار، ل ۲۵۸-۲۶۰.

^(۴) م.س. هەكارى: شىخ فەخرى ئاديا .. زانا و خلمەتكار، ل ۲۵۷.

^(۵) شەمو قاسم كەلو و بىن دن: پەرودە ئىزدیاتی، پولا یازدى ئامادەبى، ل ۶۹.

"ناقوب دبیژت یا سهیدا نهزم ناقوبی موسا

هه‌ی فه‌خرویی فییرسا

توی رهوانی ل مه‌جیسا

یی وه‌کی ناقوبی موسا چی یه شیخ فه‌خری نادیا ژی بکه‌تن پرسا" (۱).

شیخ فه‌خر همبهری سه‌نگا علمی خو یی گیان سقک و دوری خو مه‌زنکرنی بو، نه‌ف به‌ک دقه‌ولی (مه‌لک شیخ سن) دا دیار دبت، شیخ فه‌خر د نه‌فی قه‌ولی دا خو گه‌له‌ک کی‌متر ژ مه‌لک شیخ سن دانایه، نه‌فجا چ وه‌کو قوتابیه‌ک یان ژی وه‌کو ریژگرتنه‌ک بت. بو‌چونه‌ک دبیژت: ژبو دل کرینا شیخ حه‌سه‌ن شیخ فه‌خر نه‌و کی‌ماتی بخو دانایه، شیخ فه‌خر دترسیا هیئش دلی شیخ حه‌سه‌ن یی مای بت، پشتی وی هه‌فرکیا دناقبه‌ینا بنه‌مالا شه‌مسانی و نادانیدا لسه‌ر میراتیا ئیزدیان رودایی (۲).

"توبه‌حری نه‌ز رومه

تو‌کانی نه‌ز چومه

یا ملک شیخ سن! تول پای نه‌زل کومه

...

توبه‌حری نه‌ز شیف

توزیری نه‌ز زیف

یا ملک شیخ سن! توروژی نه‌ز هه‌یف" (۳).

یه‌ک ژخالین دن یین که‌ساتیا شیخ فه‌خری نادیا یین کو د به‌ره‌میین وی دا دکه‌فه پیش چاقین مه‌ راستگویی و حه‌لال خوریا وی یه د ژیانیدا.

"نیلاهیو! تویی حه‌قی

بیگویا به‌کی

شه‌قشی* شی فه‌خری نادیا یی سادقه، یی سه‌خی.

** ** *

شیخ فه‌خری نادیا نه‌مائی که‌سی دخواره

نه‌ دلی که‌سی دن‌ازاره

بیگویا ژده‌ستی وی دکره‌گازی و هاواره" (۱).

(1) Şêx 'elo xelef: qewlê şêx û aqub, guvara lalş, j5,Dhuok, aba 1995, L 63.

(۲) خدری سلیمان و خه‌لیلی جندی: ئیزدیاتی لیه‌ر رو‌شنا یا هنده‌ک تی‌کستید ئیزدیا، ل ۱۲۳.

(۳) خدری سلیمان و خه‌لیلی جندی: ئیزدیاتی لیه‌ر رو‌شنا یا هنده‌ک تی‌کستید ئیزدیا، ل ۱۲۴.

* نه‌ز باوهرم نه‌و په‌یف (شه‌خسی شی فه‌خری نادیا) یه‌ نه‌ک (شه‌قشی شی فه‌خری نادیا) دبه‌ خه‌له‌تیا چاپی به‌.

لسەر ئەوان بەرھەمىن دودەختى شىخ فەخر دا ھەين (خىرى بوزانى) دىبىژت: ((ئىزدىيان لسەر دەمى شىخ فەخر (۱۱) بەحر ئانكو (۱۱۰۰۰) تىكىستىن فەھووناي يىن دىنى ژ قەول و بەيت و قەسىدە و دوعا... ھتد ھەبوون، پىشتى مرنا وى (۴) بەحر ئانكو (۴۰۰۰) تىكىست (مان))^(۲). قەول دسەردەمىن جودا دا ھاتىنە نقيسين. ((ھندەك قەول ژ دەما شىخادىنە و ھندەك ژى بەرى وى ھاتنە فەھووناندن، لى د سەردەمى شىخ فەخرى ئادىيان دا قەول ب خورتى ھاتنە دانىن))^(۳). ب تىنى دسەردەم و پاش سەردەمى شىخادى دا قەول و بەيت... ھاتنە نقيساندن، واتە بەرى سەردەما شىخادى وەكو ھزر ھەبوينە، لى وەكو دارىتن و نقيسين نە. ژناف چوون و نەمانا وان ب ئەگەرپىن جودا، دوبارە نەنقىسىنا وان ب درىژيا وەختى، فەگواھاستنا وان ژ بەرەبابەكى بو بەرەباكى، مانا وان دسنگى ھندەك كەسپىن دەستىشانكرىدا، نەشيانا ژبەرکنا وى ژمارەيا زور يا ئەوان قەول و بەيت ... ان، ئەگەرپىن ھەرە سەرەكى بوينە، ئىرو ژمارەيەك ئىكجار ژ وى ژمارى كىمتر ل بەر دەست بن. ((نيزىكى دوو سەد ژوان تىكىستان تەفلى نافەرۆك، كوبارى، شروفا، شيوەين گشتى و سەرەكى يىن خو مانە))^(۴). ژمارەيا بەرھەمىن شىخ فەخر كەفتىە بەر بوچونىن جودا، لى ھەر ھەمو لسەر بلندترىن رىژا بەرھەمى ئەدەبىياتا ئولى بو وى د رىكەفتىنە. (خىرى بوزانى) (۳۹) بەرھەم ژ ئەدەبىياتا ئولى داينە پال وى، ژ ئەوان(۳۵) قەول (۳) بەيت و (۱) قەسىدە*. (بەدەل فەقىر حەجى) دىبىژت: ((ژ ئەوان تىكىستىن ل بەر دەست كو نيزىكى دوو سەد تىكىستىنە، نافى شىخ فەخر د پىنج و نەھ تىكىستاندا ھاتىە و دسەد و سىھ و چار تىكىستاندا نەھاتىە، ھەروەسا دىبىژت: نە مەرچە و نە ژى دورستە ھەر تىكىستەكى نافى شىخ فەخر(مەلك فەخرەدىن) تىدە بە ئەو ژ بەرھەمىن وى نە))^(۵). ل پى ئەوان خالىن (بەدەل فەقىر حەجى) بو ناسكرنا بەرھەمىن شىخ فەخر داينە رو، بىست چار بەرھەم ژ فەھوونان و دانانا شىخ فەخرن، ژئەوان بىست قەولن و دوو بەيت و قەسىدەنە و يەك دوعا و يەك يىن دن. ژقەولن وى (قەول زەبونى مەكسور، قەرەفرقان، گايى و ماسى، مەھا، سلافا و سەد سلافا (مەلك شىخسن، شىشمس(مەستم ژ قەدەحى)، شىخ فەخرى زەرگوون، شىخ و ئاقوب، روژەكى ئەز سەفەربوم، شەقە سەرى، پەدشايى، تەختا، گىلا چار زمان، سلافايت مەلك

(۱) د.خەلىل جند رەشو: پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىيان، ل ۵۹۹.

(۲) خىرى بوزانى: شىخ فەخرى ئادىيان ژيان و بەرھەم، ل ۲۵۷.

(۳) شەوقى شەمو عىسا(شەوقەدىن عىسا): شىخ فەخرى ئادىيان قەولن وى يىن پىروژ و فەلسەفا وى، ژبەرئوكا شىخ فەخرى ئادىيان فەيلەسوف و خاسى ئولا ئىزدىيان، فەگواھاستن ژتپىن لاتىنى: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئىكى، ژوھشانىن بلند دەستەيا بنگەھى لالش، دھوك، ۲۰۱۱، ل ۲۰۷.

(۴) بەدەل فەقىر حەجى: چاواتيا ناسكرنا تىكىستىن راست و دورستىن دىانەتا ئىزدىيان، ل ۱۶۱.

*ژبو زاینينا نافىن ئەوان بەرھەمان بنىرە: خىرى بوزانى: شىخ فەخرى ئادىيان ژيان و بەرھەم، ل ۲۶۱-۲۶۲.

(۵) بەدەل فەقىر حەجى: چاواتيا ناسكرنا تىكىستىن راست و دورستىن دىانەتا ئىزدىيان، ل ۱۸۹.

فەخرەدین، دایى و بابا، مشەتێ، مسکین تازدین، عەرەب بەگیا، فەروارا شیخ فەخر و ژ شامی
تیم مەجلیس).

بەیت و قەسیدە: قەسیدا سبجانە ژتە مەلەکی ئەکبەر و بەیتا چارشەمبوی.
دوعا: دوعا هەیفی.

بیّن دن: گیلا غەریب ^(۱).

سەبارەت وەفاتا شیخ فەخری ئادیان، ژقەولی فراواری دياردبت، کو شیخ فەخری ئادیان
بەری مرنا خو کەفتیە باری نەخوشیی و دبت مرنا وی تەمامیا ئەوی نەخوشیی بت.

"رۆژەکی لاشە"

عەرەفاتە و گوشە گوشە

عەزیز مەلک فەخرەدین حالی وی حالەکی نەخوشە " ^(۲).

پیزانیین هور لسه بون و مرنا شیخ فەخری ئادیا نین، ب تنی یەک تیکستە و
زوربەیا فەکولەرین لسه شیخ فەخری ئادیان نقیسین، پالپشتی لسه ئەوی تیکستی کریه))
هەتا نوکە چ تیکستین دی بەحسی بون و مرنا شیخ فەخر ب رۆژ یان مەه یان ژى سال
نەکریه)) ^(۳).

"دلی منی ب خەمە"

ئەزی ل عالما پرسیار کەمە

عەزیز مەلک فەخرەدین ل چارشەمبوی بویە

و ل چارشەمبوی گوهاست قەدەمە " ^(۴).

شیخ فەخر بەری مرنا خو، د دەمی نەخوشیا خودا هەست ب بەرۆ داویبونا گیانی خو
دکر کو یی هیدی هیدی ژبەدەنا وی دەردکەفت، ئەوی مرن ب هەق زانییە و ب فەر نەدیتیە
قوربانی بو زفراندنا گیانی وی بەینە پیشکیشکرن، بتنی بەری مرنا خو داخوازا سەعیی واتە
کاری باش ژبرایین خو کریه.

"مەلک فەخرەدین گوت:

برانۆ هون برابیت منن

چو نەدەرا ل من نەگرن

^(۱) هەمان ژیدەر: ل ۱۸۹.

*ژبو زانینا وان قەولین کو دبت بیّن وی بن، وان تیکستین نافی شیخ فەخر تیدا هاتی بنیرە: بەدەل فەقەر حەجی: هەمان
ژیدەر، ل ۱۹۱-۱۹۳.

^(۲) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L344.

^(۳) خیری بوزانی: شیخ فەخری ئادیان ژیان و بەرەم، ل ۲۵۰.

^(۴) Bedel feqîr hecî: bawerî û mîtulugya êzdyan ,L344-345

سه عى گهن نه زى بهرم" (۱).

هه مو راستى بو وى يه كى دچن كو شىخ فه خرئ ئاديان چاريكا ئيكي ژسه دي سيژدى يى
ژيايى*.

۳- پير رهشئ حهيران:

پير رهشئ حهيران ژى خو ئيخستيه بن بارئ ئيزديياتيئ، بويه ستونه كه نه ده بياتا وى
يا ئوئى، نهف زانايه ژى مينا زانايين دن يين ئوئى ساله كه قهبر سه بارهت بون و مرنا وى
نه كه فتية بهر چاقئ ليكولينه قانا، بتنى دزانن هه قدهمئ كئ بويه. ((پير رهشئ حهيران
هه قدهمئ شىخ فه خرئ ئاديا و شىخادى و پسئ جهم و دهر ويئشئ قاتانى يه)) (۲). ((دبيژن نهو
قهولبيژ و هوزانفانه كى بناف دهنكئ شىخادى بو)) (۳). ههروهسا ((نهوى قهولئ ستيا ئيس ب
روودانا سيذاره دانا شىخ هه سه نئ كورئ شىخادى دوى ژ ئالىئ (به دره دين لؤلؤ) فه گوتيه نهوا
كو ل سالا ۱۲۴۶ از رودايئ)) (۴). ((نافئ وى (رهشويئ كورئ حهيران) ه ژ چينا پيرايه، گه لهك جارا
ناقئ خوده قهولين خودا ب (جيده) نافكريه، كو ب رامانا (ژيهاتى و زانا، تشئ موكم و دجهئ
خوده) دهيت)) (۵).

"ژ قهولئ پير رهشئ جيده

دبيژمه وه گه ئى مريده

مه دين شه ره فه دينه، ناتقاتا مه سلطان ئيزيده" (۶).

(كوفان ريئسان) دبيژت: رهنكه (رهشئ و حهيران) ژى ناسناف بن نهف يهك ژى ل جهم
ويژه فانان تشته كى سروشتى يه ناقئ وى ب تهمامى ناسناف بيت، هندهك وهسا باوه ردكه ن ناقئ
وى ره شه نهو بابئ محمه دي ره شاننه ژى، ئانكو ناقئ رهش دگهل ناقئ كورئ وى ژى دهيت، يان
ژى (رهش) ناسنافه و ژ نهوى به گراوه ندي نه خوشئ تيذا ژياي ب (رهش) زانى يه؟ و نه دوره
ناقئ وى ژ گوندي (مام رهشا) هاتبيت، ژ بهر كو نهف گونده دكه فيتته دقونتارا چيايئ مه قلوبئ

(۱) Heman jêder, L345

*ب دريژئ بنيره: خبىرى بوزانى: شىخ فه خرئ ئاديان ژيان و بهرهم، ل ۲۵۰-۲۵۱.

(۲) ريژان شقان: دهر وازيهك بو چونه ناف ژيان و بهرهمين قهولفان پير رهشئ حهيران، گوفارا مه حفهل، ژماره ۱، دهوك، هافينا
۲۰۱۰، ل ۳۷.

(۳) د. خليل جند رهشو: پهرن ژ نه ده بيئ دينئ ئيزديان، ل ۲۰۷.

(۴) ريژان شقان: دهر وازيهك بو چونه ناف ژيان و بهرهمين قهولفان پير رهشئ حهيران، گوفارا مه حفهل، ژماره ۱، ل ۳۶.

(۵) ريژان شقان: دهر وازيهك بو چونه ناف ژيان و بهرهمين قهولفان پير رهشئ حهيران، ل ۳۴.

(۶) د. خليل جند رهشو: پهرن ژ نه ده بيئ دينئ ئيزديان، ل ۲۰۷.

شیخاندا و مهزارگهه کورئ وی ل وی دهفههه ههیه^(۱). ههروهسا دقهوئ شیخو بهکر دا نافهکئ وی یئ دی دههته دیارکرن نهوژی (کورهش)ه ب ناوایی (کورهشی حهیران و کورهشی جید) دههته.

"ژقهوئ کورهشی حهیرانه"

هنجیی ب راست بهست دهست دهاقهته دامانا یارو برانه
دایم مهركهبا وی ل به حریت گران یه مهله قاننه.

ژقهوئ کورهشی جیده

دبیژمهوه گهلی مریده

مه دین شهرفه دین، ئاتقات سلان نهزیده"^(۲).

هه بون و گوتنا هه مان تیگستئ ب شیوهیهکی دن د نهده بیاتا ئولی یا ئیزدیاندا مه ل فی ناف یان ناسنافی دو دل دکهت.

ژقهوئ پیرهشی حهیرانه

...

ژقهوئ پیرهشی جیده

...

مه دین شهرفه دینه، ئاتقاتا مه سلان ئیزیده"^(۳).

ب تنئ (کو) کهفتیه جهئ (پیر) واته ب تنئ (رهشی حهیران و رهشی جیده) دبنه ناف یان ناسنافی وی، واته (کو) ئ، نه ژ دور و نه ژ نیزیك چ گریدان ب مه ره ما نافی دگهل رهشی حهیران نینه، ده می ئه م دبیژین : (ژ قهوئ کورهشی حهیران) ب مانا تشتئ کو ژ گوتنا ویه، یان نه و تشتئ کو رهشی حهیران دبیژت. دوائی به ره هه ماندا قهولقان خودان به ره هه می زورتره ژ نه وان به ره هه می ئیرو لسه ر نافی وی، ژ گه نجهینه یا هزر و بیژین وان ب تنئ چهند کته زیړهک گه هشتینه بهر دهستئ مه. (به دهل فه قیر حه جی) نه فان به ره هه مان د دهته پال پیر رهشی حهیران و دبیژت ژ قههوناندنا وی نه، نهوژی: (قهوئ شیخو بهکر، قهوئ ناشئ موحبه تی، قهوئ شهرفه دین، قهوئ ستیا ئیس، قهوئ مریدی، قهوئ چاکئ مه ب سه ردا، قهوئ جقاتئ،

^(۱) ب دریژی بنیره: کوفان ریسان حه سه ن: هزر و فه لسه فه دقهولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه هوزانا کهفن و نوی یا

کوردی، ل ۱۲۲-۱۲۳.

^(۲) هه مان ژیده ر، ل ۱۲۳.

^(۳) د. خلیل جند ره شو: په رن ژ نه ده بی دینی ئیزدیان، ل ۲۰۷.

دبه قهولئ قهنديلا زى يئى وى به ^(١). ژبلى ئەفان قهولان قهولئ (هزار و ئىك ناف، قهولئ ئىزدى ئەمير، قهولئ مهلكئ جهبیره و فهزرا) زى د دهنه پال پير رهشئ حهيران) ^(٢). گورئ وى ل دهفهره شىخانە و ل ژپريا ئەتروشئ دبن كومهكا داران دا هاتيه فهشارتن ^(٣). ((دسالا ١٩٨٨ ان ده ل هيرشا ئەنفالين رهش و ويرانكرنا گوند و باژپرين كوردستانئ مهزارگهه و گورئ پير رهشئ زى ب شوفهلان مالشتن و راستى عهردئ كرن)) ^(٤). هه بونا گورستانهكئ ب نافئ پير رهش، بهلگهيهكه ل وپريئ يئى بن ناخ كريبه ^(٥).

٤-دهرويشئ قاتانى:

نافئ وى دهرويش ئادهمئ قاتانى يه ههتا نها ب درستي ناهيته زانين، (دهرويش) نافئ وى يئى درست بويه، يان ئەوى دهرويشي كريبه و ژپرا بويه ناسناف، ههر وهسا ئەوى ناسنافئ (قاتانى) ههلبژارتيه، ژبهركو ئەو ژ چقئ قاتانىئ يه كو چينه كه ژ چينين شىخا ^(٦). سرؤشتيه كهساتيهكه ئولى و خودان ئيمانداريهكه رادهبهدر، ناسنافئ دهرويش بخو ب ههلبژيرت. ژبهركو دهرويشي و ئيماندارى ههف تهمامين ئيكن دوارئ ئولى دا. ديروكا بون و وهغرا وى نهدياره، ب تنئ ژ زيانا وى ئەو چهنده هاتيه زانين، كو ل سهردهمئ شىخادئئ ئيكي (١٠٧٢-١١٦٢) يئى ژيايى ^(٧). (بهدهل فهقير حهجي) ب تنئ (قهولئ بهحرا) دايه پال وى كو ژ فههواندنا وى يه ^(٨).

"ژقهولئ دهرويشي قاتانى

علمئ خودئ به حره ژئ دچن جوئ و كانئ

خاس خاسن چونه بهر نورا ره همانه" ^(٩).

^(١) بهدهل فهقير حهجي: جاواتيا ناسكرنا تيگستين راست و دورستين ديانهتا ئيزديان، ل ٢٠٤.

^(٢) ريزان شقان: دهروازيهك بو چونه ناف زيان و بهرههههين قهولقان پير رهشئ حهيران، ل ٤٠.

^(٣) هه مان ژيدر: ل ٣٨.

^(٤) پير خدر سليمان: ئيزدى و جاندا كوردى، ل ١٠٦-١٠٧.

^(٥) كوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولين ئيزدى يان دا و كارتتيكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى، ل ١٢٥.

^(٦) كوفان ريسان حهسن: هزر و فهلسهفه دههولين ئيزدى يان دا و كارتتيكرنا وان لسه هوزانا كهفن و نوى يا كوردى ل ١٣٣.

^(٧) هه مان ژيدر: ل ١٣٣.

^(٨) بهدهل فهقير حهجي: جاواتيا ناسكرنا تيگستين راست و دورستين ديانهتا ئيزديان، ل ٢٠٥.

^(٩) شىخ عهلو خهلهف: قهولئ بهحرا، گوڤارا لالش، ژماره ١٢، دهوك، كانونا دوى ٢٠٠٠، ل ٢٥٢.

۵- داودی بن دهرمان:

داودی دهرمان یهك ژ قهولقانیښ نهدهبیاتا ئولا ئیزدیاتیښ یه، خودان چهندنین بهرهمه، ب بی گومانی ژنهوان بهرهمان پتر ههینه، یین ئیرو د دهنه پال وی، نهف گوتن بو بتریا قهولقان دورسته، ژبهركو نهو قهولین ئیرو ل بهر دهست، دلوپهكن ژ كانیهكا زهلال و مهزن، لی ب نهگهرین جودا نهو قهول ژ ناف چوینه. (بهدهل فهقیر حهجی)، د گوتارا خو یا ب ناف ونیشان (جاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانهتا ئیزدیان) نهف تیگست داینه پال وی (قهولی سلاقییت مهلكی جهبیره، قهولی کوفیا، قهولی پیر شرف، بهیتا سوبی، دوعایا ستیرا دهمبلقاپی، دوعایا توکی، مسحابهتا شهرهفهدین) ههروهسا دبیزت: دبه قهولین ئاخرهتی، ههسن چناری، ئومه ر خالا، چ سوبهیهکه ژ ییت عهدهویه، یین وی بن ^(۱). سهبارت سهردهمی بون و مرنا وی ژبهركو ههتا نوکه چ ژیدهرا لسه ر نه نفیسه ژیا نا وی ب نهدیاری مایه، (کوفان ریسان) دبیزت نهو د سهر دهمی شیشمی کوری ئیزدین میری شهسانی و شیخادی کوری موسافر دا ژیا یه، ههروهسا دبیزت نهو ژ بال شیخادی فه هاتیه خهلاتکرن و پالشتی لسه ر نهفی تیگستا قهولی دکهت.

شیخادی خودانی قراری

میر جهما کرن ل مغاری

پیر داود خهلاتکربو ووی جاری ^(۲).

نهف تیگست ژ قهولی (پیر داوده - داودی خهربهنده)، نهف کهساتیه، ژ داودی بن دهرمان یا جودایه، چیروکا فههاندنا نهفی قهولی یا دریژه*، نهف چیروک لسه ر شهری دنافبهینا سولتا زهنگ و شیخادی دا یه، ب کهرامهتین شیخادی نهو لهشکری سولتان زهنگ دشکیت، پیر داود وهکو فاسدهک و پیرهکی خودان ئیمان د نهفی چیروکیدا دیاردبت، واته نهفی تیگستی چ پهپوهندی ب سهر دهمی ژیا نا داودی بن دهرمان فه نینه، لی د ههمان دهمدا دهپته پیشبینیکرن، کو دسهردهمی شیخادی یان پشتی حوکمداریا وی ژیا بت، ژبهركو قهولین ئیزدیان، هه مو لسهردهم شیخادی و پاش سهردهمی وی هاتینه نفیساندن.

^(۱) بهدهل فهقیر حهجی: جاواتیا ناسکرنا تیگستین راست و دورستین دیانهتا ئیزدیان، ل ۲۰۴.

^(۲) کوفان ریسان حهسن: هزر و فهلسهفه دهولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه ر هوزانا کهفن و نوی یا کوردی، ل ۱۲۹.

* بنیره: د. خلیل جندی رهشو: پهرن ژ نهدهمی دینی ئیزدیان، ل ۸۷۵ - ۸۹۹.

پشکا دووی

تیورا وەرگرتنی

- باسی ئیکی: خواندن و رهه‌ندیڤ وی و رولی (وەرگر)
- باسی دووی: پاشخانه‌یا تیورا وەرگرتنی.
- باسی سییی: سه‌رهلدانا بنه‌مایین و رابه‌رین تیورا وەرگرتنی.

باسی ئیکې: خواندن و رهه‌ندیڼ وی:

۱- خواندن:

خواندن ب ئیک ژ نالافین هره گرنګ د پیشکفتنا هزری و بلنډیا ناستی ره‌شه‌نبري یا تاکه که‌سان دهیته هه‌ژمارتن، و دهه‌مان ده‌میدا ئیکه ژ خال و پیقه‌رین زندیبونا ملله‌تان. هه‌لبه‌ت خواندنا نه‌ده‌بیاتی خواندنه‌کا جودایه ژهر جوره خواندنه‌که دن، واته نه خواندنه‌که ناسان و رامن زوو ب ده‌سته، هه‌لبه‌ت نه‌ف گوتن بو کار نه‌ده‌بی یی پری نه‌ده‌بیته ده‌یته گوتن، ژبه‌ر هندئ ژئ نه‌فان جوره تی‌کستان خوانده‌فانی خو یی تایبه‌ت هه‌یه، کو ب رییا خواندنیڼ خوه به‌ره‌میڼ نه‌ده‌بی زندی دکه‌ن و سه‌ر ژنو نأفا دکه‌ن واته داریتنه‌که نو دده‌نی. ((کرداری خویندنه‌وه کاریکه پیویستی به کوشش و تواناکانمانه و پیویستی به می‌شکی کراوه‌یی نی‌مه و نه‌زمووکانمانه))^(۱). نه‌و نه‌زمون ژخواندنیڼ مه یین پی‌ش وه‌خت بو کارین نه‌ده‌بی ده‌یته هه‌بونئ. ((تی‌کست خو دده‌رونی وهرگرئ چی‌شدار دا ده‌یلت و نفیسه‌ری دور دئیخت، نه‌فه ری‌کی دده‌ته چی‌شداري زانینا خو دگه‌ل یا تی‌کستی تی‌که‌ل بکه‌ت و ب وی نالی دا ببت یی وی دقیت، کریارا چی‌شداریی ب وی یا تو دزانی یا فه‌بریه (محومه) نه‌ک ب هشکاتیا یاسایین ره‌خنه‌یی))^(۲). ((خواندن به‌شداریکرنه دغه‌هانندیڼ))^(۳). ((پروسیسا ره‌خنه‌ی گورپانا مملانییه دناقبه‌را وان هه‌مو ری‌باز و فه‌لسه‌فه‌ییڼ ره‌خنه‌یی نه‌ویڼ دناقبه‌را ره‌خنه‌گرادا دهرکه‌فتین و لسه‌ر نه‌فی بنیاتی کاری هه‌لسه‌نگاندنا ره‌خنه‌یی لسه‌ر ته‌وه‌رین جهی تی‌کستی و زمان و خوانده‌فانی هاتینه دانان))^(۴). خواندن مینا نفیسنی گرنګیا خو هه‌یه ژبه‌ر کو ب رییا خواندنیڼ به‌ره‌م دوباره نأفابونا خو وهردگرت. ((خواندن وه‌کو نوسین دیارده‌یه‌کی موقه‌ده‌سه))^(۵). مه‌به‌ست ژ نه‌فی خواندنیڼ خواندنا نه‌کتیف و کارایه واته خواندنیڼ مینا نفیسنیڼ کاریگه‌ریا خو هه‌یه. (بودلی‌ر - Bodler) گرنګیا خواندنیڼ بو هندئ دزقرینت ده‌می نفیسه‌ر دنفیسنیڼ خودا دکه‌فنه ژیر بار و سرؤشتی نه‌وان خوانده‌فانا، کو چاقه‌ری ده‌یته کرن به‌ره‌میڼ وان بخوینن نه‌فه‌ژی رمانا سه‌ننه‌ربونا خوانده‌فانی و کریارا خواندنیڼ دگه‌هینت، ب فی یه‌کی خواندن دبه‌ ئیک ژ ستونین سه‌ره‌کی یین سی‌گوشا نه‌ده‌بی (نفیسه‌ر،

(۱) د. یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وهرگرتن (له ئیستا تی‌کا وهرگرتنه‌وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر) چاپا ئیکې، ژ به‌لافکرین فیسته‌فالا شازدی گه‌لافیژ، چاپخانه‌یا همدی - سلیمانی، ۲۰۱۲، ل. ۸۸.

(۲) نضال محمد فتحي الشمالي: قراءة النص الادبي مدخل و منطلقات، الطبعة الاولى، دار وائل للنشر و التوزيع، الاردن، ۲۰۰۹، ص. ۲۶.

(۳) تسعدیت فوراری: المتلقي في منهاج البلاغ و سراج الادباء، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد العرب، دمشق، ۲۰۰۸، ص. ۹۹.

(۴) هه‌فال سلیم ته‌یب: بونیادگه‌ری دناف ره‌خنه‌یا کوردیدا، (ژ ده‌ستپیکي هه‌تا سال ۲۰۰۲) چاپا ئیکې، ژ وه‌شانین ده‌زگه‌هی سیریز، چاپخانا هه‌جی هاشم، هه‌ولیر، ۲۰۰۶، ل. ۴۲.

(۵) به‌ختیار محمد: نرخي نوسين، گو‌فارا رمان، ژ ۱۳۷، ل. ۵۹.

تيكست، خواندهفان) (^(۱) . واته سيگوشا ئهدهبي ب سى ئاليا تهمام دبت و نابت يهك ژوان بهيته پشت گوھ هافيتن ((پروسيسا خواندنې پيگولهكه بو دهستپيكا ئافاكرنا رمان و بهرهه مئيانې، زدهرفه ي وان بوچونين دهر دورې تيكستى دكهنه بهرې شهنگستى شروفه كرنا خو ل فيرى يان تيكست دببته قوربانې نفيسهري ين ژى نفيسهري دببته قوربانې تيكستى)) ^(۲) . ((نهگهر نفيسين كارهكى داهينانى بلند بت، خواندن ژى ل وى ئاستى داهينانا تيكستيه و جار ژى بلندتره و جار ژى نرمتره ژى، ئهفه ژى ل پى رهوشه نبيريا خواندهفانى رادوستيت)) ^(۳) . پروسيسا خواندنې بويه خالا ههفگه هشتن و ژ ههف جوداكرنا نفيسهري و ميتودين هه مهرانگ بويه، ههروهسا خواندن وهكو كريارهكه داهينانى لسهر سى جه مسهرين سهرهكى هاتيه دابه شكرن و ههر جه مسهرهكى تهفنهكى جودا بورا رستيه، ب تيگه هين جودا دهربرين ژى كويه، تا وى رادهى كو ههفركى دناقبهرا جه مسهراندا ژبو خورتكرنا وى (خواندن) رواده ^(۴) . ههلبهت نهو ههفركى دناقبهرا جه مسهراندا (نفيسهري، تيكست، وهرگر) خواندنه بو ههر جه مسهرهك ژ نهوان جه مسهران، خواندن كليلا تيگه هشتن و فهكرنا دهر و كين جوداين تيكستيه، نهفجا نهو خواندن ل پى چ ريباز و ميتود بت. ((دكريارا خواندنا بهره مئى ئهده بيدا، دو جه مسهرين گرنگ دبه رهفن نهوژى تيكست و وهرگر، پاشى نفيسهري تيكست و وهرگر پشكداريى دنافاكرنا بهره مئى دا دكهن)) ^(۵) . ب خواندنې تيكستا ئهدهبي ژ نهلقينى و مراندنى قورتال دبت، و بهرگى كهفن ب نيكي دن دگوهورت ((خواندن بزافهكه ژبو دهرنيخستنا تيكستان ژ حاله تى بى دهنگيى و ب دهنگ ئيخستنا ويه)) ^(۶) . هه مو بهره مئى ئهدهبي ب ريبا خواندنې ژدايك دببته، ژ حاله تى خو يى بى دهنگيى دهر دكهفن واته خواندن بهره مئى ئهدهبي ژ حاله تى سستى و خافىي دنيخته حاله تى چالاكيى ((كارى هونهري بهگشتى و كارى ئهدهبي به تايبه تى، خوى ناسه پينى له ژيان بهردهوام نابى، ته نيا له ريگاي كومه له وهرگر نه بى)) ^(۷) . كاراكرنا كريارا خواندنې ل نك (ئهمر تو ئيكو و ئايزهر) ي، دنه فان خالين خواريدا ديار دبت:

^(۱) د. يادگار لطيف شاره زوورى: تيوره كانى وهرگرتن (له ئيستاتيكاي وهرگرتنه وه بو ره خنه ي هاتنه وهلامى خوينه ر) ل، ۶۹.

^(۲) محسن ئوسمان: هزرگرن دهرسرين ره خنى دا، چاپا ئيكي، ژوه شانين ريفه بهريا گشتى يا روژنامه فاني چاپ به لافرنا ههوليرى، چاپخانا ره شه نبيرى، ههولير ۲۰۱۰، ل ۲۳-۲۴.

^(۳) د. بسام قطوس: المدخل الى منهج النقد المعاصر، الطبعة الاولى، دار الوفاء الدنيا، مصر، ۲۰۰۶، ص ۱۷۷.

^(۴) نعمت لله حامد نهيلي: دهرافهك ژ ره خنى (ره خنه و فهكولين) چاپا ئيكي، ژبه لافكرنين ئيكه تيا نفيسه رين كورد- دهوك، چاپخانا هاوار - دهوك، ۲۰۱۰، ل ۱۷۷.

^(۵) نعمت لله حامد نهيلي: ليكولينين ويژه يى (تايبه تب فيسته فاللا دهوك يا روشه نبيرى ياسين) چاپا ئيكي، چاپخانه يا هاوار- دهوك، ۲۰۱۰، ل ۶۳.

^(۶) هه مان ژيدهر: ل ۶۴.

^(۷) ئه ره خوان محمه د عوبيد: ئاويته بوون و ليكدانه وه (شيعرى نالى به نمونه) چاپا ئيكي، ژ به لافكرنين كومه لا روناكبيرى و كومه لايه تى كهركوك، چاپخانا كارو، كهركوك، ۲۰۱۳، ل ۵۴.

۱- خواندن مهرجهکی پیش وهخت و پیدفیه بو هه مو کریارین راماندن (تاویل) و تیهرزینا نهدهبی.

۲- قایلبون ب ریژهیا خواندن و تیگستی فهگری هه مبهه هه مه رهنکیا راماندنی (تاویل).

۳- ئه رکی تایبهت یی به رهه می نهدهبی، د بهرجه سترنا په یوه دنیا دنافههرا تیگست و وهگری دا ب دهست فه دهیت.

۴- تیگستی نهدهبی نه چارچوفه و فورمه که نفیسهه وی ب واتایاکه جیگیر و نهگور دادگریت بهلکو بنیاتهکی مگرتیایه ب ریکا خواندن دهیته داگرتن.

۵- رامانا تیگستی ژ تیگستی ب خو پهیدا نابت، بهلکو ددهمی خواندنیدا پهیدادبت، ب ریکا خواندهفانهکی نمونهیی یان فهشارتی.

۶- ئه رکی خواندن و راماندنی (هرمنیوتیکا - تاویل) پهقاندنا وزه و دهلاتین فهشارتی یین تیگستیه.

۷- تیگست نامیرهکی تهمله پیدفی ب وهگر و خواندهفانهکی چلاک ههیه دا وی ب بزاف بیخت.

۸- قایلبون ب سنورداریا راماندنی، ئانکو تیگستی ژی دهستهلات یا هه^(۱).

ژنهفا بوری دهیته زانین کو خواندنه بههای بهرهه می نهدهبی ب هه لسهنگاندن و شروفه کرن و دیتین خو یین جودا، یین کو ژ ئالیی که سین ئاست جودافه بو دهینه کرن دگههینته بلندترین ئاست. ((خواندن هه ر ژ وهختی هه بونا خو، کریاره که چاره نفسی بویه ژبو تیگستی، چاره نفسی تیگستی ژی ب چاوانیا پیشوازیکرنا مه فه گریدایه بو تیگستی))^(۲).
(ل پی بوچونا (یاوس)ی، کریارا خواندن ب تنی بهرهه مین نهدهبی دهینته هه بونی)^(۳). بو شروفه کرنا تیگستی، ئاراستهیا رهخنهیی د چ ئالیدا دربازبت (نفیسهه، تیگست، خواندهفان)، ب خواندن نهو ریبار و میتود دگههنه نهجامی، کهواته خواندن ب گهوهه ره خال دهیته هه ژماتن دکارین رهخنهیی و نهدهبیدا، خواندن ب هه بونا خو تیگستی دکهته دو سی تیگست. واته سهه ژنو ب رامانین جودا تیگستهکی ژ تیگستهکی دنافرینت.

^(۱) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین ویزهیی تایبهت ب فیستهفالا یارهوشه نبری ۲، ج ۸۶-۸۷.

^(۲) تسعدیت فوراری: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، ص ۱۰۰.

^(۳) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة هجرة)، الطبعة الاولى، دار نينوى للدراسات والنشر والتوزيع، دمشق، ۲۰۱۱، ص ۷۰.

۲- پیناسهیا خواندنی:

خواندن ل نك فهكوله رین هه فجهرخ نهكارهكى ئاسانه، كو ب تنی خواندهفان چاقان دسه ریزكاندا درباز بكهت....^(۱) . خواندن كریارهكه عهقلیه و ئیكه ژ گرنگترین ئالافین پیشكهفتن و بهرفرههكرنا هزری دبوارین جودا دا، لسه ر ئهقی بنیاتی گهلهك پیناسه بو خواندنی هاتینه كرن. (زهحهته تیگههی خواندنی دپیناسهیهكه دهستنیشانكریدا بهیته كورترن چونكى خواندن زارافهكى دوره ژ دهستنیشانكرن و قالبدانى، بو نمونه خواندهفان ههیه ب تنی بو دم بوراندنی دخوینت و ههیه ژى بو چیژ وهرگرتنى، ههروهسا ههیه بو وهرگرتنا زانیارییا، خواندهفان ههیه ب تنی بابهتین پولیسی دخوینت، گهلو ئهف خواندن ههمو وهكو یهك دهینه نهجمان؟ ئهرى مهبهست ب خواندنی وهكو پروسهیهكا بهرههه ئینانى كیژ ژ ئهفان جورین خواندنی فهدگریست)^(۲) . ((پروسهیهكى فكری عهقلیه بههویهوه خوینهر كارلیك لهگهل دهفدا دهكات، بو ئهوهی لهسات و ههلویست و سیاقی جیاوازدا كهلكی لی وهربگریست))^(۳) . دپهرتوكا (القراءه السریعة) دا چهند پیناسه ژبو خواندنی هاتینه كرن ژوان (خواندن تیگههشتنا مهبهستا نفیسهرییه)، (خواندن وهرگرتنا پهیقا نفیسیه)، (خواندن تیگههشتنهكه باشه بو پیزانینین چاپكری)^(۴) . پیناسهیا خواندنی دئالیی زمانفانیدا كارى خواندنی كریارا ناسینا تیپا و پیکهاتین وانه، ژبو تیگههشتنا پهیوهندیان پیکهه گریدانی دناقبهینا تشتی نفیسی و گوتنیدا^(۵) . دپیناسهیهكه دندا هاتیه (كریارهكه د دویشچون و تهماشهكرنا تشتی نفیسیه ژبو زانینا نافهروكا وئ)^(۶)

دئالیی زارافیدا ((خواندن ئهوه مومارهسهیه كه له میانى ئهكتیفونى خودی (خوینهر) له گهل بابته (ماددهی خویندنهوه) ئهجمان دهرین مهبهست له مادهی خویندنهوه ههمو ئهوه گوتاره رهوشهنبیریانه دهگریتهوه و بهتایبهتیش گوتاری ئهدهبی))^(۷) . ب دیتنا (فولفگانگ ئایزهری، (خواندن بریتیییه ژ وئ پروسیسا دیالکتیکی یان پیکگوهارتی و خودان دو سهمهته، سهمهتهك ژ

(۱) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، الطبعة الاولى، دار صفحات للدراسات والنشر، دمشق، ۲۰۰۸ ص ۴۸.

(۲) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین وئزهی تابهت ب فیستهفالا یارهوشهنبیری ۳، ۶۷ ل.

(۳) محمد حوسین: خویندنهوه و مانا جیاوازهکانی دهق، گوفااری نهوشهفهق، کانونی دوهم، ۲۰۰۹، ل ۴۱.

(۴) القراءه السریعة: اعداد قسم الدراسات في مركز الاعمال الاوربي، الطبعة الاولى، دار مؤسسة رسلان، سوريا ۲۰۰۸، ص ۲۱.

(۵) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۴۸.

(۶) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهكرنا بنه مابین تیورا وهرگرتنی لسه ر تیکستا ئهدهبی(دهفهره بههدینان وهكو نمونه ۱۹۹۵-

۲۰۱۳)، ناما ماستهري، جفاتا فاكولتیا زانستین مروفايهتی - سکولا ئادابی، ۲۰۱۵، ل ۲۰.

(۷) ههفال سهلم تهیب: چیژی ئهدهبی له شیعری نوئی کوردیدا (کوردستانی عیراق ۱۹۹۱-۲۰۰۰) ناما دکتورا یی ژبو ئهجمهنی

کولیزا پهرومرده زانکویا سهلاحهدين، ههولیر، ۲۰۱۲، ل ۶۶.

خواندهفانی بو تیکستی و سه متا دن ژ تیکستی بو خواندهفانی دچت^(۱). ((کرداری خویندن له گشته وه دهستپیدهکات، ئینجا شۆر ده بیته وه بو ناو وردهکاریهکان))^(۲). دفرههنگا (زارافین ئهدهبی یین هه فجهرخ) دا هاتیه: (خواندن فه کرنا کودین گوتنه کا نفیسیه و شروفه کرنا و رافه کرنا تیکسته کا ئهدهبییه)^(۳). (تیکهه خخواندنا هه فجهرخ یی گریدایی فه دیتن و دوباره بهرهم ئینانا زانینی یه، ژ بهر هندی ژ ی ئه و دریزه پیدره ژ رافه کرنی بو راماندنی)^(۴). (بیرس) دبیت هه مو خواندن داهینان و فه کولینن کو دناستی خو یی راسته قینه دا بهر هه زهنگینی و پیشکهفتنا هشیاریا جفاکی و میژویی دچت، ههروهسا نفیسین و داهینانی ژ ی پیش دئیخیت)^(۵). (خواندن نه کریاره که ئاسانه، ئی ئه و کریاره که ب گریک و ئالوزه، خودان ژمارهیه که ئاست و قوناغایه، هشیاریه که (وعی) مهزن ژ مه دخوازت ژ بو زانین و تیکه هشتنا پیکهاتین کار و رامانین وی (خواندن))^(۶). ((دئیرودا زارافین خواندنی هندهک تیکه هین دن وهرگرتینه، دخواندنا کارین ئهدهبیدا (خواندنا میژویی، خواندنا دهرونی، خواندنا بونیادگهری، خواندنا سیمولوزی دهینه گوتن سه ره رای جیاوازا دناقبهینا وانا، ئی هه ر دمیتن جورهک ژ جورین خواندنی)^(۷). (تیکست هه ر چه ند دئالی ده لالی دا یی زهنگین بت ل دهستپیکی و داوی ئه و بو هه رتا تاکه کی یان کومه کی دزفرت، دکه فته چارچو فه کی (میژویی، جفاکی، سیاسی) ههروهسا دچارچو فی بنیات و یاسایین زمانیدا دورست دبت نهک ژ دهر فه ی وان، واته کریارا خواندنی یان راماندنی نه کاره کی خوب خویه، ئی ب زانینا زمانی و لادانین وی یین شیوازی و ههروهسا ب رهوشه نبیریا خواندهفانی و یاسایین رهخه یی یا مه رجداره)^(۸). خواندن دپروسیس و سیگوشه یا ئهدهبیدا خودان پایه که هه ره بلنده، ژ بهرکو نه گرنکیا تیکستی بی خواندن دهیته دیارکرن و نهژی شروفه کرنین چالاکانه و پامان و دیتنین جودا یین خواندهفانه. ((له پیوهندی نیوان کوله سه ره کییهکانی ئه م هاوکی شه یه دا (نوسه ر - تیکست - خوینهر) خالی سه نترال خویندوهیه، هه ر ئه م پروسه یه ش زیندویه تی ژیان ، مانا و فورم و رافه

^(۱) د. عبدی حاجی: چه ند تیورکین رهخنا ئهدهبی، چاپ ئیک، ژبه لافکرینن دهزگه هی سپریز یی چاپ و به لافکرنی، چاپخانا ججی هاشم، هه ولیر، ۲۰۰۸، ل ۱۰۹.

^(۲) د. یادگار لطیف شاه زووری: تیورهکانی وهرگرتن (له نئبستاتیکای وهرگرتنه وه بو رهخه ی هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۸۸.

^(۳) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه کرنا بنه مایین تیورا وهرگرتنی لسه ر تیکستا ئهدهبی، ل ۲۰.

^(۴) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۶.

^(۵) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۷-۱۷۸.

^(۶) هه مان ژیدهر: ص ۱۷۷.

^(۷) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۴۷.

^(۸) د. بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۹.

تېگه‌یشتنی جیا جیا دهبه‌خشیته دهق))^(۱). ((خواندن کریارهك هزری بهرژوه‌ندخوازه نفیسه‌ری و خوانده‌فانی و تیگستی ژبو په‌یداکرنا واتایین نو ب کاردئینت))^(۲). (داکو خواندن بته کریاره‌که به‌ره‌مدار، پیدفیه خوانده‌فان خودان هنده‌ك سیفه‌ت بت، داکو هاریکاریا وی بکه‌ن بو سهر ژنو ئافاکرن یان به‌ره‌م ئینانا تیگستی ئەده‌بی، ژ ئەوان سیفه‌تا دفت خودان هسه‌که ئەده‌بی و ئیستاتیکی بت و هه‌روه‌سا خودان دیتنه‌که به‌ره‌ره‌ه بت لسهر ره‌وشه‌نبریه‌تی و زانستین مروفایه‌تی)^(۳). ژ به‌راوردیا دناقبه‌ینا خواندنئ دئالیی زمانی و دئالیی زارافیدا بو مه‌ خویا دبت، کو ئەم به‌رامبه‌ری دو کریارین ژ هه‌ف دجوداینه، خواند ب تیگه‌هی خو یی زمانی، خواندنه‌که ئاساییه، و ئاسویین وی د ده‌ست نیشانکرینه و دشیانین ویدا نینه هه‌مو پیکهاتین تیگستی بشکینت، ژبه‌ر نه‌بونا ئالافین هاریکار بو وی یه‌کی، واته‌ خواندنه‌که ئاسوییه ژبه‌ر ب تنئ دکارت فه‌کرنا کودین ئاسایی بکه‌ت، لی خواندن ب تیگه‌هی خو یی زارافی خواندنه‌که ستونییه، ژبه‌رکو ئەف خواندن دکارت ژ خواندنا ئاسایی دهر‌بازببت بو وان ده‌لاله‌تین دناف نیشانه‌یاندا د فه‌چه‌ماندی، ئەوان په‌یوه‌ندیین گریدایی دناقبه‌ینا پیکهاته و رسته‌یاندا و تشتئ دناف نفیسنیدا فه‌شارتی ببینت^(۴). کومه‌که میتودین ره‌خنه‌یی گرنگی ب نفیسه‌ری دایه و مینا میتودین ده‌رونی و میژویی، جفاکی، میتود هه‌بویه ب تنئ گرنگی دایه تیگستی مینا بونیادگه‌ریی پاش بونیادگه‌ریی ژی میتود هه‌بویه گرنگی دایه خوانده‌فانی مینا میتودا هه‌لوه‌شنگه‌رایي و تیورا وه‌رگرتنئ، لی د ئەفان ده‌مو میتودین ره‌خنه‌یی دا خواندن خالا گه‌وه‌ه‌رییه، ژبه‌رکو ده‌می تو نفیسه‌ر و ژیان و ژینگه‌ها وی دکه‌یه بنه‌ما بو شروفه‌کرنا به‌ره‌مه‌کی ئەده‌بی، ب رییا خواندنئ ئەو شروفکرن ده‌یته هه‌بونئ، هه‌وره‌سا ده‌می تو ب تنئ تیگستی دور ژ نفیسه‌ری دکه‌یه بنه‌ما بو شروفه‌کرنا به‌ره‌می ئەده‌بی دیسان خواندن دبتته خالا ده‌ستپیک و دوماهی بو دانا بریاری لسهر چارنقیسی وی تیگستی، ب هه‌مان شیوه ده‌می تیورا وه‌رگرتنئ ژی خوانده‌فانی دور ژ تیگستی و نفیسه‌ر دکه‌ته بنه‌ما بو شروفه‌کرنا به‌ره‌مه‌کی ئەده‌بی، هه‌ر ب رییا خواندنئ ئەو یه‌ك ده‌یته ئەنجامدان، واته‌ خواندنئ ئاست جودا یین خوانده‌فانا کارئ شروفه‌کرن و دوباره ئافاکرنا به‌ره‌می ده‌یته کرن. ب کورتایی خواندن داینه‌مو و گیانی هه‌ر ریبار و کاره‌کی ئەده‌بییه حاشاتیکرن ژ ئەفی گرنگیی د چ ریباراندا نه‌هاتیه‌کرن.

(۱) محمد حوسین: خویندنه‌وه و مانا جیاوازه‌کانی دهق، ل ۴۱.

(۲) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین ویزه‌یی تایبه‌ت ب فیسته‌فالا یاره‌وشه‌نبری ۳، ل ۸۴.

(۳) محمد عزام: التلقي والتأویل (بیان سلطة القارئ في الأدب) الطبعة الاولى، دار الینابیع للطباعة والنشر والتوزیع، سوید -

ستوکه‌وله، ۲۰۰۷، ص ۳۹.

(۴) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالیة تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۴۷.

۳- جور و ئاستین خواندنې :

خواندن چافکانییا میتودین رهخهیا نویه، واته هر میتودهکې ب رهنگهکی خواندن د بهرژوهونديا خودا ب کارئینایه، هر ل پې بهرژوهونديا ریباژین رهخهیی یین خودا کراسین رهنگا و رهنگ بو جور و ئاستین خواندنې برینه.
(تودوروف*)^(۱). سې جوره خواندن دهستنیشانکرینه:

۱- خواندنا سهپاندنی (الاسقاطیة projectice): جورهکې خواندنا کهفن و کلاسیکه جهختی لسهر تیکستی ناکهت، ل دتیکتیدا دهریازی نفیسهر و جفاکی دبت، و هسا رهفتاری دگهل تیکستی دکهت، هر وهکو بهلگهنامهیهک ژبو پهسهندرنا کیشهیهکه کهسوکي یان جفاکی یان میژویي.

۲- خواندنا راهی (الشرح): نهف جوره خواندنه ب تیکستی فه یا گریدایه، ل ژبی رامانا ب سهر فهیی چ ژ تیکستی وهرناگرت.

۳- خواندنا شاعری (الشعریه): خواندنا تیکستییه ل ژیر روشنایا کود و چارچوقی وی یی هونهری، ل فیدهر تیکت شانیهکه زندیه دناف خودا لئینی دکهت و هه مو بهربهستین دناف تیکتیدا دشکینت، کهواته خواندنا شاعری ههولا دیارکنا هه مو تشتی دکوراتیا تیکتیدا دکهت و دورتر ژوی یاکو دگوتنیدا حازر دخوینت^(۲). (محمد عابد الجابري) دپهرتوکا خو یا بنافی (گوتارا عهرهبی یا ههفچهرخ - الخطاب العربي المعاصر) ل سالا ۱۹۸۵ سې جوره خواندن دهست نیشانکرینه:

۱- خواندنا گوپیکری: نهف خواندن ل نک سنورین وهرگرنا ئیکسه رادوهستت، دکهفیته بن باری تیکستی، نهوی تشتی دیار دتیکتیدا دیار دکهت و یی فهشارتی ژی فهدشیرت، واته وینهکې تهمام ئورجینال ژ تیکستی ددهته مه، بههراپتر نهفه جوره خواندن د پهرتوکین قوتابخانا و فهاندنن زانکویی (ئهکادمی) دا دهینه دیتن. نهفی خواندنی ب تنی یهک رهههاند یی هه، ژبهرکو بهحسی هه مان رهههاند دکهت یی کو نفیسهری بهحسگری.

۲- خواندنا راماندنی هرومنیوتیکا (التأويلية): نهف خواندن ل نک سنورین وهرگری نارادهستت، بهلکو دفتی ب هوشیاری (بوعی) بهشداریی دبهرههه ئینانا د نهوی دیتنا کو د گوتاریدا

*تودوروف زانا و بیرمهندهکې بولگاریه ل سالا ۱۹۲۹ ژ دایک بویه و ل سالا ۱۹۶۲ ب کوچهری جویه فهرهههسا، نامه دکتورایا وی یاکو ل ژیر ناف و نیشان (ئهدهب و سیولوژی) ب سهیرهشتیا ماموستایی وی (رولان پارت) بو. ژ گرنترین کارین وی یین کو ب کهنجینی نهجمادین (تیورا نهدهب) و (شعریهت) دگهل (جیرار جنیت) دگوفارهکه شعری ب نافی (Lapoetique) بهلافکرینه. بنیره: ههفال سهلیم تهیب: چيژي نهدهبی له شيعری نوئی کوردیدا، ل ۷۶ .

^(۲) عبد الناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، الطبعة الاولى، المكتب المصري لتوزيع المطبوعات، القاهرة، ۱۹۹۹

هه‌لگرتی بکەت، هه‌روه‌سا ئەف جورە خواندنه ل سنورین پانیاتی و کورتیری و شروفتکرنی ناراوہست، لی دفت ب وی شیوہیی ئەو ژئی رازی گوتاری ئافا بکەت، ئەف خواندن خواندنه‌کە دو رهه‌ندیه: رهه‌نده‌کی وی نفیسه‌ر لسه‌ر دناخفیت و رهه‌ندلی دن خوانده‌فان، ئەگەر هه‌ر دو رهه‌ند ببنه یه‌ک د ئافا کرنا یه‌ک به‌ره‌م دا و دگه‌ل هه‌فدا بگونجن دی خواندن خواندنه‌کە سه‌رکه‌فتی بت.

۳- خواندنا دەست نیشانکری (التشخیصية): ئەف خواندن نیژیکی گیانی هه‌لوه‌شنگه‌راییی یه، دبیژن: ئەم هه‌ول ددهین ب هوشیارینه به‌شدارییی د به‌ره‌م ئانا خواندنا خودا بکەین، خواندنا مه‌ نه ئەوه یاکو تیکست دبیژت لی چاوانیا گوتنا وی یه^(۱).

(ئه‌رخه‌وان محمد عوبید) دپه‌رتوکا خو یا بنافی (ئاویته‌بون و لیکنده‌وه – شعری نالی به نمونه) پشتی گو به‌حس ل پروسه‌یا خواندنی کری و رولی وی دمیتودین ره‌خه‌یی دا دو جورە خواندن دەست نیشانکریه:

۱- خواندنا بی به‌ره‌م: Non productive reding: ئەف جورە خواندنه ب تنی مینا گفتو گوپه‌کییه، دسایکلوجیه‌تا مروفیدا ده‌یته ئەنجامدان، واته‌ ناهیه‌ته بهیستن و نفیسن، خوانده‌فانی نه به‌ره‌م هی‌ن د ئەفی جورە خواندنی دا پشت ب چ میتودین دیارکری یین خواندنی گریناده‌ت.

۲- خواندنا ب به‌ره‌م productive reding: خواندنا ب به‌ره‌م ئەو خواندنه یا ژ ئەنجامی وی تیکسته‌کە نو دورست دبت، ئەفی جورە خواندنی پیدفی ب خواندانه‌کی به‌ره‌م هی‌ن یان ره‌خه‌گره‌کی هه‌یه، کو د دەم و جهه‌کی دیارکریدا پروسه‌ریا خواندنی ئەنجام ده‌ت. (هه‌فال سه‌لیم ته‌یب) دناما خو یا دکتورایی دا یاکو ل ژیر ناف و نیشان (چیژی ئەده‌بی له شعری نویی کوردیدا) ژماره‌یه‌کە زور یا جورین خواندنی ده‌ستنیشانکریه ژ ئەوان: (خویندنه‌وه‌ی بونیاتنه‌وه، خویندنه‌وه‌ی تاکانه، خویندنه‌وه‌ی دوزینه‌وه‌یی، خویندنه‌وه‌ی کراوه‌یی، خویندنه‌وه‌ی چالاک- ئەکتیف (Actofreading)، خویندنه‌وه‌ی یه‌کسه‌ر، خویندنه‌وه‌ی ره‌مزی، خویندنه‌وه‌ی رافه‌گه‌ری، خویندنه‌وه‌ی کارتیکه‌ری، خویندنه‌وه‌ی ئایدلوژی، خویندنه‌وه‌ی ده‌روونی، خویندنه‌وه‌ی ئیستاتیکی، خویندنه‌وه‌ی ئاسایی، خویندنه‌وه‌ی به‌کاربه‌ری، خویندنه‌وه‌ی ریبازگه‌ری، خویندنه‌وه‌ی پیکه‌اته‌یی، خویندنه‌وه‌ی کاردانه‌وی و چیژ وهرگرتن، خوینه‌ری شاره‌زا، خویندنه‌وه‌ی (ضمنی) و خوینه‌ر و ئاسویه‌کانی چاوه‌روانی^(۲).

(۱) محمد عزام: التلقى و التاویل (بیان سلطة القارئ فی الادب)، ص ۶۳-۶۴.

(۲) ئه‌رخه‌وان محمهد عوبید: ئاویته‌بون و لیکنده‌وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۲۲۰-۲۲۱.

(۳) ب دریزی بنیره: هه‌فال سه‌لیم ته‌یب: چیژی ئەده‌بی ل شعری نویی کوردیدا، ل ۷۳-۸۵.

ههروهسا (حمید الحمدانی) ئاستین خواندنی ل پى ئاستین تیگههشتنی و زانیاریان دهست نیشان دکهت و دکهته چوار ئاست:

۱- زانینا (حهوسی) ئهركی وى دانا چیژى و خوشی یه.

۲- زانینا ئایدولوژی ئهركی وى مفادانه.

۳- زانینا هشی (ذهنی) ئهركی وى راقهكرنه (تفسیر).

۴- زانینا ئهپستمولوژی ئهركی وى راماندنه (تاویل) ^(۱).

ژ ئهفا بوری بومه دیار دبت كو ئهف جوره خواندنه، لسهر بنیاتی خواندهفانی هاتینه دهستنیشانكرن، ژبهركو ئهگهرك ئاست و جورین خواندقانی نهبن ب ههما شیوه جور وئاستین خواندنی ژى دهستنیشان نابن، بو نمونه دهمی ئهف جورین خواندنی ب خواندنا ب بهرههم و بی بهرههم دهستنیشان دكهین دههمان دهمییدا جورى خواندهفانی ژى دهیته دهستنیشانكرن، ژبهركو خواندنا ب بهرههم ژئالیی خواندقانهكى چالاك فه هاتیه ئهجماندان و یا بی بهرههم ژى بی گومان ژئالیی خواندهفانهكى مشهخورفه (مستهلك) فه هاتیه كرن وئهجمان دان.

۴- قوناغین خواندنی:

د دهمی خواندنی دا مرؤف ب تهناهی نكاره ژ ههمو ریژكین نفیسنی دهربازبت، ب تایبته ئهگهرك ئهو تیكست یی پری كو د نهینینیئ ئهدهبی بت، واته تیكست ب چهنداتیا سهنگا خو یا زمانی و هزری... خواندهفانی مجبور دکهت چند قوناغین خواندنی دهرباز بکهت، ب شیوهیهكى گشتی دههركارهكى خویندنییدا دو قوناغین بنهرهتی ههنه:

قوناغا ئیكى: دشیاندایه ب خواندنا ژدهرفهیی بهیت بناقكرن، واته خواندنا فورمی زمانقانییه، دهربازبونه بو جیهانا پهیشان، قوناغا ناسین و پیگههشتنا دهستپیكى یا تیكستییه، نامازهییت تیكستی هید هیدی دیاردبن، تیگههشتهكه دهستپیكى دورست دبت، مهبهست ژ تیگههشتنا دهستپیكى ئهو ئهجمامه یی كو خواندهفان گههشتیی، دئهفی قوناغییدا خواندقان ب پرسیارهكه گوههرى خواندنی دهست پى دکهت، رهنگه ئهو پرسیار ههتا داویی خواندنی دسهرى دا بمینت، ئهو ژى ئهوه كو ئهفی تیكستی فییایه چ بیژت... نهگههشتنا خواندهفانی بو بهرسف و ئهجمامین وى دقین، خواندهفان بیزار دبت و كهمتهر خهمی بو تیكست یان نفیسهرى دزفرینت.

^(۱) نعمت لله حامد نهیلی: دراههك ژرهخنى (رهخنه و فهكولین)، ۱۹۲-۱۹۳.

قوناغا دوی؛ ب قوناغا خواندنا ناماژهیان دهیته بنافکرن، ئەف قوناغا خواندن پالشتی لسه ر دو ئه رکین بنه رته دیگهت، (چافدی ر (الرقابة) - کونترلا عه قلی) ژبو وی یه کی ب رییا پیشکه فتنا قوناغا یین خواندن پهبوه ندی ه کی دنافه ینا ئەوان رامانین ب رییا پیشکاته (ترکیب) و رسته یان ب دهست که فتین گریبدهت. خوانده فان ژبو چونا ناف جیهانا ناماژهیان زه حمه تی دبیت، ل پی کارینین خو یین رامانندی (تاویلی) و زانینین خو یین ل دور تیگستی دینه ماده ژبو شروفه کرن و رامانین خوانده فانی یین کو ب درپژیا خواندن و پهبوه ندی خو دگه ل تیگستی دده تی. (۱) (ئه رخه وان محمد عوبید) دبیزت: خوانده فان د ده می خواندنا تیگسته شعره کی دا چهند قوناغه کا دهر باز دگهت، دهه مان ده می دا دبیزت: نه مه رجه کو هه مو خوانده فان ئەوان قوناغا دهر باز بکه ن، ژبه رکو ئەف قوناغا ب تنی ژ نالیی خوانده فانی ئە کادی فه دهینه برین:

قوناغا ئیکی؛ دخواندنا ئیکی دا خوانده فان دیر ب دیر شعری دخوینت ل پی پیشبینین خو بو فورم و واتایا تیگستی تیگه هشتنه ک ل نک دورست دبت، لی تیگه هشتنه که نه ته مامه، واته ب ته مامی ناشنایه تی دگه ل تیگستی پهبیداناکهت و ب باشی تیناگه هت.

قوناغا دوی؛ قوناغا دوباره خواندنا تیگستییه ژ نالیی خوانده فانی فه، ژبو ب دهست فه ئینانا رمان و ناماژهیان، ئەوین کو دخواندنا ئیکی دا ب دهست نه که فتین، ئەف خواندن ژ بهش بو گشتیه، ب رییا یه که یین واتایی دچار چوقی گشتییدا رامانه که گشتی دورست دبت.

قوناغا سییی؛ د ئەفی قوناغیدا ئەو رمان ب دهست فه دهین یین کو دقوناغا ئیکی و دویدا ب دهست فه نه هاتین، ئەف خواندن وه کو گریمانکه سهره تاینه بو خواندنا رامانندی پاشی تیگه هشتنه که ئیساتیکی بو تیگستی دورست دبت، ئەفه ئەو خالا گرنگه یا کو رامانن دبارین ئەدهب و هونه ری دا گرنگی پی د دهت (۲). هه ر سه بارهت قوناغین خواندن (محمد عزام) دبیزت: خواندنا ره خنه یی دسی قوناغا را دهر باز دبت:

- ۱- خواندنا گشتی بو هه مو کارین ئەدهبی خواندنه که چیژ وه رگرتن و فه دیتنییه.
- ۲- خواندنا چیژ وه رگرتنی یا ب تیبینی یا کو نیتین بنه رته تی دتیگستیدا دیار دگهت.
- ۳- خواندنا ره خنه یی ل نمونه و یه که یین کاری ئەدهبی فه دکولیت (۳).

(۱) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ۵۷-۵۸.

(۲) ئه رخه وان محمده عوبید: ئاویته بوون و لیکنه وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۲۲۰-۲۲۱.

(۳) محمد عزام: التلقى و التاویل (بیان سلطة القارئ في الادب)، ص ۵۲.

* سوفستای دهسته یه ک یون ژ ره وشه نبرین سه ره خو ل سنوری دهوله تا یونانیدا دژیان، ل نیژیکی سالا ۴۵۰ پ. ز به ره ف خوار، لسه ر ده می دهسته ه لاتا (شاپرلیکس ۴۶۱-۴۲۹ پ. ز) ئەف سه رده مه د میژوییدا ب سه رده می دیمکراسیا ئەسینا یان سه رده می ره وشنگه ریا یونانی یه نافداره. بنیره: یه همان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه کرنا بنه مایین تیورا وه رگرتنی لسه ر تیگستا ئەدهبی (ده فه را به هدینان وه کو نمونه ۱۹۹۵-۲۰۱۳). ل ۲.

5- وەرگر د رهخنا ئه ده بیدا:

خواندهفان یان ژى وەرگرى ټيکستى، ئه و کسه يى کو د تيورين رهخنه يى يپن نودا بويه نيك ژرنگرین پایه يين سيگوشه يا نه ده بى، ب نه بونا وى کارى نه ده بى د رهخنا نودا يى لنگه. دناف ميژويا رهخنا نه ده بيدا کيم يان زيده، گرنگى ب خواندهفانى (وهرگرى) هاتيه دان و نه ف گرنگيدان و هزرکرن ب خواندهفانى بو (سوفستائيا*) دزفرت ژبه رکو سوفستائيا دپروسه يا گوتارين خودا به حس ل هندى دکهن کا دى چاوا ب چ رنگ وهرگرى وان باومرى بو په يدايت و پى رازى بت، ژبه ر هندى ژى نه وان گه له ک گرنگى ب ناليى زمانى و هونه رى و رهوانبى ژيى دا^(۱). (نه فلانون) دگفتوگوى نه يون (Ion) دا به حسى دو بابه تين گردياى رهخنه يا نه ده بى دکهن... (نه فلانون) د نه فى گفتوگو ييدا دقيت بيژت: نيلهام ژ ناليى خودا وهندى شعري فه بو خواندهفانى ده يته فه گوهاستن، لى نه ف فه گوهاستن هه ر ب خو ناهيت، به لکو پيدفى ب نافبه ينه کى هه يه نه و نافبه يين ژى شاعره.... هه ر د نه فى گفتوگو ييدا ب نافى (فييدروس Phaedrus) شاعرا ب پله يا شه شى ريز به ند دکهن، دگهل وينه کيشان داتنيت ژبه رکو شاعر دگهل هه ست و سوزين مروفى کار دکهن و دنارزونت، واته کار يگه ريا خراب بو سه ر خواندهفانى هه يه^(۲). (نه فلانون ل ده رگه هى سيى ژ کومارا خو جو ره کى شعري ره ت دکهن، نه وژى شعرا نواندى يه (لاسا يکرن) ژبه رکو نه ف جو ره شعره راستيى و باشيى نيشا خه لکى ناده ت، له وما دکومارا خودا چ جهه نه دا يه نه فى جو ره شعري داکو کيى لسه ر وى چه ندى دکهن کو پيدفييه جوانکارى (نيستاتيکا) ب باشيى و مفاداري يقه به يته گر يدان)^(۳).

(نه رستو) به ر وفاژى ماموستايى خو نه فلانونى هزر دکهن و دبى ژت: شعري چ کار يگه ريا خراب لسه ر وهرگرى نينه (نه رستو) ده مى به حسى تراژيديا يى دکهن، هه لبه ت نه و تراژيديا يه کو هه ستى مروفى ده ه ژينت واته هه ست ب ترس و توقاندى دکهن، نه ف هه ست دبته نه گه رى پاکبونى (التطهير Catharsis)^(۴). ((تراژيديا دو جو ره هه لچونا ل نک بينه رى په يدادکهن (ترس و به زه بى)، نه ف هه لچون ته نا وى دشکينن، به رى وى دده نه بکارثينا نا جو ره کى شاره زا يى کو دبته نه گه رى تافيلکرنا ده رونى وى، هنده ک شيانا ل نک په يدادکهن کو ب هيز نازا يه تى روى ب روى که توارى ببت))^(۵). قه بولکرنا جو ره شعره کى ره تکرنا يه ک دن و ههروه سا

(۱) نه ر خه وان محمه د عوبيد: ناويته بوون و ليکدانه وه (شيعرى نالى به نمونه)، ل ۲۲۰-۲۲۱.

(۲) ري بين خه ليل قادر: رهخنه و بايه خدان به خو ينه ر، گو فارا رامان، ژماره ۱۵۰، ۲۰۰۹/۱۱/۵، ل ۱۲۴.

(۳) عسمت خابور: نه دببته و رهنگفه دانا وى ده هفتينا مه يا (په يمان) دا، چاپا نيكى، ژ وه شانين سه نته رى فه کوليني ن زانست و خواندين كوردى، چاپخانا زانکوي دهوك، - دهوك ۲۰۱۳، ل ۱۶.

(۴) ري بين خه ليل قادر: رهخنه و بايه خدان به خو ينه ر، ل ۱۲۵.

(۵) عسمت خابور: نه دببته و رهنگفه دانا وى ده هفتينا مه يا (په يمان) دا، ل ۱۶.

بەحسکرنا دیمەنن تراژیدیایی و چاوانیا کارتیکرنا وان ل سەر دەرونی خەلکی، ئەفە خو ب خو گرنگیدانە ب وەرگری، دبتە کەفنتریتن دەستپیک سەبارەت گرنگیدان و ھزرکرن دوەرگیدا. (بوچونین ئەرستوی دەربارەى رەخنى نیزیکی (۲۰۰۰) ھزار سالان مەیدانا رەخنەیی یا ئەورپی و عەقلیەتا ئەورپی داگیرکربو، ھەتا سەدسال(۱۸)ئ بوچونین وی دپەسەند بون، (ئەرستو) یەكەم کەس بو، ھەولین بەرنامەداریا ریک و پیک بو تیورا ئەدەبی داین و پەرتوکا وی یا(ھونەرئ شعری) ب گرنگترین پەرتوکا تیوری ئەدەبی دەیتە ھەژمارتن، (ئەرستو) ب درپژى لسەر تراژیدیایی ئاخفییە و ب نمونە بەرزا ئەدەبی دەھژمیریت، ئەوی ئەدەبیات ژبو پاقرکنا دەرونی مروفی ب کارئینایە و دگوت ئەدەبیاتی ئەرکەکی رەوشتی ھەیە، گریدانەك دناقبەینا شعری و فەلسەفیدا دورستکریە، چونکی ب دیتنا وی ھەر دو دەینە ب کارئینان داگو بگەھنە حەقیقەتی، ئ ھەر یەك ریکەكە جودا ب کاردەینت بو گەھشتنا وی حەقیقەتی^(۱).

(لونجینوس) دکتیبا خو یا بنافی (on the sublimi) ئاژە دایە کاریگەریا زمانئ شعری لسەر وەرگری، وەسا ل خواندەفانی دکەت کو پتر رەنگقەدان ھەبت، واتە ئەگەر خواندەفان بەشەك بت ژ روداوی و یئ ھەقبەش بت د زمانیدا پیدفیا گەریانی ل پئ رامانی نامینت، ل فیدەر چەنداتیا گرنگیا زمانئ لسەر خواندەفانی بو مە دیاردبت، ژئالیئ خواندەفانی فە ژى رەنگقەدان و بەرسف بو تیکستی دورست دبت)^(۲). (لونجینوس) یەكەم کەس بو تاییبەتمەندیین پسپورکی ئەدەبی پیناسە دکەت و دبیزت: کەس نکارت بەرھەمی ئەدەبی ب ھەلسەنگینت ئەگەر خواندەفانەکی باش نەبت، ئەگەر رەخنەگری خواندەفانیەکە باش ھەبت، دکارت بەرھەمەکی مەزن یان ژى ئەو تشتی (ھومیروس) دبیزتی (بەرھەمی بلند و خودان شکو) بناست و سنگ و سقکی بدەتی شیوازی رەخنەیا (لونجینوس)ی، لسەر نقیسەر و بەرھەمی ئەدەبی و ھەلوپستی خواندەفانی بو، واتە لسەر ھەرسئ پایەییئ ئەدەبی کارگریە (نقیسەر، تیکست، وەرگر) ئەفان بوچونین وی یین رەخنەیی کاریگەری لسەر ھەلوپستی خواندەفانی و قوتابخانەییئ نو یین رەخنەیی ل سەدی بیستی ھەبو^(۳). (رەوشا ئەدەبیاتی لسەر مال حالی خو ما ھەتا چەرخی نافین، دچەرخی نافیندا ژى چ گورانکاریین مەزن د ئەرکی ئەدەبیدا رونەدان، واتە ئەدەبیات ژ چارچوڤ و تیگەھی خو یئ رەوشتی و ئولی دەرئەکەفت، ل ژیر کونترولا واند بو، ئەدەب وەکو فەلسەفی یە پیگیربو ب خزمەتکرنا لاهوتی و پتریا خزمەتا

^(۱) نعمت لله حامد نھیلی: دەرأفەك ژرەخنى (رەخنە و فەكولین)، ل ۲۰.

^(۲) ریبین خەلیل قادر: رەخنە و پایەخدان بەخوینەر، ل ۱۲۵.

^(۳) چارلز بریسلیر: رەخنەى ئەدەبى و قوتابخانەکانى (پیشەکییەك بو تیوری) وەرگێران: عەبدولخالق یەعقوب، چاپا ئیکى، ژبەلافکرین دەزگەھئ ئاراس یئ چاپ و بلافکرئ، چاپخانەیا وەزارەتا پەرورەدی - ھەولیر، ۲۰۰۲، ل ۵۶-۵۵.

ئەدەبى لى سەردەمى ل ژېر سىبەرا كەنىسى د ژىيا، گەلەكا يا كارىگەر بو ب تىورا رەشتى يا مەسىحى) ^(۱). ئەف چەرخە(چەرخى ناپىن) لسەر دو قوناغا ھاتىە دابەشكرن: قوناغا ئىكى؛ ژداىكبونا حەزرتى مەسىح (سلاڧىن خوەدا لسەربن) دەست پى دكەت، د ئەفى قوناغىدا ھىشتا ھزرا ئولى لسەر ھونەرى نەيا بالادەست بو، ھونەرى پەيوەندىيەكا ب ھىز دگەل ئەدەبى يونانى و رومانى ھەبو، واتە فەلسەفەيا يونانى نەكەفتبو ژېر كارىگەريا ئولا مەسىحى. قوناغا دوئ: ل سەدى چارى ژسالا (۳۲۵ز) دەست پى دكەت، كو قوناغا (ئىمىراتورىيەتا قوستەنتىن) يىە ئولا مەسىحى ب شىوہىەكى فەرمى كرىە ئولا ئىمىراتورىيەتا رۇمانى، ئەف قوناغ ب قوناغا زالبونا ئولا مەسىحى لسەر ھونەرى دەھتە ناسىن ^(۲).

دسەردەمى رىنەسانسىدا وەرگر ل بەرچاڧان ھاتىە وەرگرتن، لى نە وەكو تايبەتمەندىيەكا تىورى، يى كو د ئەفى چەرخىدا گرنگى دايە خواندەفانى(ئەلكسندەر پوپ)ە، ناپىرى بەرەفانىي ژئەدەبى دكەت دىبىژت: ئەدەب خودان كارىگەرىيە بو باشتر بون يان خرابتر بونى، دئەفى رەوشىدا دڧىت وەرگرى ئەدەبى بەھتە دەست نىشانكرن... و دڧىت رەخنەگر گەنگەشى لسەر وى يەكى بكن، كانى وەرگرتن پارچەيەكە ژ رامانى، ئەرى رامان يا تەمامە دتېكىستى ب خودا يان ژى تەمامىا وى دخواندەفانىدايە ^(۳). د سەردەمى رەوشنگەرىدا ئەدەبىيەت و فەلسەفەيا ئەفى سەردەمى د سەدسالىا ھەژدىدا بو، مروف وەكو نافەندەكى كەتواری و نمونەيەكە كومەلگەھى نىشاندا دسەردەمى رەوشنگەرىدا رادى عەقلى ھندە ھاتە بلندكرن، كو عەقل ببو موركا وى سەردەمى. * يەك ژ نافدارترىن فەيلەسوفىن سەردەمى رەوشنگەرىي يىن كو دىپشەرپىن وىدا ژبو جوانكارىي مروف ھەست ب ھەبون گرنگىا چىژا وەرگرى دكەت (كانت)بويە، ژبەركو ئەفى فەيلەسوفى دىتتا كەسى و برىار دانا وى لسەر تابلوپى كرىە پىقەر سەبارەت جوانىي.(كانت پى و ابو جوانى لە ناو خودى شتەكەدا نىيە، بەلكو لەو تىگەشىتنەدايە كەلای بىنەر ھەيە بو جوانى ئەمەشيان كارى كرده سەر ئەوہى تاكە كەس لە مە دوا زور متمانە بە تىگەشىتن و چىژى جوانىناسى خوى بكات)، ^(۴). (د سەدى نوزدىدا گرنگى ب نڧىسەرى ھاتەدان، واتە ئاراستەيا رەخنەيى ھاتە گوهرىن گرنگى ب رىرەوى مېژووى و جڧاكى، دەرونى و سەردەم و ژىنگەھ و كەساتيا نڧىسەرى ھاتە دان، ژ ديارترىن سەركىشىن ئەفى قوناغى مېژووى لسەر

(۱) عىمت خابور: ئەدەبىيەت و رەنگەفەدانا وى دحەفتىنامەيا (پەيمان) دا، ل ۱۹.

(۲) يەمان محمد عبدالرحمن: پراكتىزەكرنا بنەمايىن تىورا وەرگرتنى لسەر تىكستا ئەدەبى، ل ۸.

(۳) د.ابراھىم خلىل: فى النقد والنقد الألسنى، الطبعة الأولى، من منشورات امانة عمان الكبرى - عمان، ۲۰۰۲، ص ۱۰۶-۱۰۷.

*بو زانىارىيىن زىدەتر لسەر پىشەوايىن ئەفى سەردەمى و ھزر و برىن وان بنىرە: فەرھاد پىربال: رىبازە ئەدەبىيەكان، چاپا سىيى، ژبەلاڧكرنىن دەزگەھى ئەندىشە يى چاپ و بلاڧكرنى، چاپخانەى شڧان - ھەولېر، ۲۰۰۹، ل ۸۶-۹۷.

(۴) فەرھاد پىربال، رىبازە ئەدەبىيەكان، ل ۵۴.

دهستې (هېپولت تين ۱۸۲۸-۱۸۹۳) ره خنا جفاکي لسهر دهستې (مه دام دوستايل ۱۷۶۶-۱۸۱۷) ره خنا دهورنی لسهر دهستې (سيگموند فرويد ۱۸۶۵-۱۹۳۹) سهره لدان^(۱). (ئه فان تيورين ره خنهي ميژووي، جفاکي، ... هتد) جه ختي لسهر فاكته ريڼ دهر فهي يڼ تيکستي دکرن، نانکو نه ف تيوره ل ديف نه وان رهوشين ميژوي و جفاکيڼ تيکستي دگهريان. يي کو بهرهم تيډا هاتيه نافراندن و لسهر هه مان بنه ما شروفکرنا کارې نه دهبی دهاته کړن، ريډازين نو يي ره خنهي مينا بونيادگهريي نه ف ديتن ره تکر، ب تني جه خت لسهر تيکستي نافراندنی دکر، واته دور ژ نه وي رهوشا تيکست تيډا هاتيه هه بوني شروفکرنا کارې نه دهبی دکر، واته ب تني تيکست ببو بنيات بو کارې شروفکرني).^(۲) (نه و تيورين کو تيکست ب جبهانه که سهر به خو دزاني فورماليسين روس Russian formalists و قوتابخانا نو يا نه مريکي و ريډازا بونيادگهريي بون)^(۳). (ره خنه گرين بونيادگهري لسهر وي يه کي د رژدبون کو داهينان يا د زمانيدا، تيکستا نه دهبی جبهانه کا گرتيه لسهر رمانين نه ده ستنيشانکري و ههروه سا بنياتي وي يي زماني به سي خويه د بهرهم نينانا رمانيدا، دور ژ هه ره گه ره که دن نه فجا چ نقيسه ر بت يان جفاک، ب ف يه کي بونيادگهرا مرنا نقيسه ري راگه هاند نه رکي ره خني کره ديارکرن کودي تيکستي و نه رکي ره خنه گرا ژي کره ديارکرن سيسته مي تيکستي و ياسايين وي يي نافخوي)^(۴). نه و ريډازين ره خنهي يي ل پشتي بونيادگهريي هاتين شاشيڼ وي راسته کړن ب تايبه تي نه وي ل دور تيکستي دزفرين و نه و ريډاز ژي نه فه بون (راماندن (التاويل) ريډازا وهرگرتني، هه لوه شينگهري و سوسيولوژيا)^(۵). هه بهرهمه کي هاتيه نقيسين نه فجا د چ سهرده مدا بت، ژبو گه هاندنا مه رهمه کي بويه، يي کو پيشوازي وي مه رهمي ژي دکهن نه ز و توپن وهرگرين، چاوانيا وهرگرتن و تيگه هشتنا وي مه رهمي ژي روي خوانده فاني دياردبت. (سي ريډازين ره خنهي گرنګي ب خوانه فاني دايه، بونيادگهريا فه رهنسي ياکو (رولان پارت) ب مراندنا نقيسه ري گزي کري و بونا خوانده فاني راگه هاندی کو نه وه رمانا تيکستي دورست دکه ت. تيورا وهرگرتني ژي ب رييا قوتابخانا (کونستانس) يا نه لمانی گرنګي دا خوانده فاني و ب جوانيا خواندن گزي کړن ل پيشيا هه موا ژي (ياوس و نايهر) ههروه سا ريډازا هه لوه شينگهريي

(۱) يهمان محمد عبدالرحمن: پراکتيزه کرنا بنه مابين تيورا وهرگرتني لسهر تيکستا نه دهبی، ل ۱۰.

(۲) د.عبدی حاجي: چهند تيوره کين ره خنا نه دهبی، ل ۱۰۵.

(۳) د. يادگار لطيف شاره زووري: تيوره کاني وهرگرتن له (نيستاتيکاي وهرگرتنه وه بو ره خنهي هاتنه وه لامي خوڼنه)، ل ۱۳.

(۴) محمد عزام: التلقی و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۲۹.

(۵) د.عبدی حاجي: چهند تيوره کين ره خنا نه دهبی، ل ۱۰۵.

گرنگی دایه جوړی خواندی ب هزرا وان هر خواندنهك ژ یابهری خو یا جیاوازه واته ل پی
خواندنا خواندهفانی دمینت^(۱).

وهرگر هر دکهفندا دتیورپن رهخنی دا هاتیه بهحسکرن و هزر د چاوانیا وهرگرتنا
وی بو دیمهن و تیکستا هاتیه کرن ل وکو ریبار ریبارهکه تایبته ب خو نهبویه، ههتا سالا
۱۹۶۰ ی ژ سهدی بوری، نهوژی پشت مشتومرهکه زور دنافبهینا بونیادگری و پاش
بونیادگری دورست بوی، چهندين تیورپن نو پهیدابون، یهك ژ نهوان رهخنیا پیشوازی و
وهرگرتنی^(۲). تیورا وهرگرتنی دهرفتهك بو خواندهفانی تهرخانگریه، کو بچته دناف سقای
شروفتهکرنیدا و جهختی لسهر رولی نهکتیخی خواندهفانی دکهت، بدیتنا تیورا وهرگرتنی
خواندهفانی کارتیکرنهکه مهزن ژبو دهستنیشانکرنا رمانا تیکستی ههیه^(۳).

۶- تیگهه خواندهفانی:

خواندهفان نهو کهسه یی کو دسیگوشهیا نهدهبیدا (نقیسه، تیکست، دهق)
بهرجهستهبوی یا گرنگ د نهفی سیگوشیدا هلینا خواندهفانییه دگهل تیکستی، خالا ههره
سهرهکی یا پهیوهندیکرنی ژی زمانه، ژبهر کو نقیسه ب رییا زمانی دنقیست و دخوینت و
وهرگر ژی ب ههمان شیوه^(۴). (خواندهفان د رهخنیا نودا پایهکی دیارگری ههیه، واته بی
دهنگ نامینت و پاراستنی لسهر تیکستی ناکهت بی زیدهی و کیمکرن، بهرامبهر وی تشتی تیدا
یان ل نک نقیسهری هه، د دهمهکیدنا خواندهفان ببو سیبهرا نقیسهری یان نهلترناتیف بو
نقیسهری د دهمی خواندنیدا^(۵). (جاکبسون)ی بو بهرجهستبونا پهیوهندیا زمانی هیلکاریهك
دورستکریه دنهفی هیلکاریدا دیار دبت کو نهو ناخفتنا دگههیته گوهداری ژپهيامهکی
پیکهاتیه، نهو پهيام ژی خودان کومهکا کودین زمانیه، کو د دهوروبههرکی تایبتهتیدا پیک

^(۱) محمد عزام: التلقى و التاویل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۲۹.

^(۲) د.علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسویی چاوهروهوانی و خویندنهوی دهقی شعری، گوفاړی زانکویی سلیمانی، ژماره ۳۲،
کانونا دووی، ۲۰۱۲.ل.۶۰.

^(۳) د.عبدی حاجی: چهند تیورهکین رهخنا نهدهبی، ل.۱۰۵.

* ستانلی فیش Stanley fish توپژهرکی نهمریکیه ل سالا ۱۹۲۸ ل باژپری بروفیدش ژ دایکبویه، ل فلادلفیا خواندیه ل سالا
۱۹۸۶ بویه مامستا دواړی یاسایی دا، نهركی سهروکاتیا بهشی ټینگیزی پی هاتیه سپارتن، ب دامهزړینهري سهرهکی یی رهخنا
بهرسفدانا خواندهفانی دهپته ههژمارتن. بنیره: یادگار لطیف شارهزووری: تیورهکانی وهرگرتن له (نیستاتیکای وهرگرتنه وه
بو رهخنیه هاتنه وهلامی خوینهر)، ل.۱۱۵.

^(۴) نهرخهوان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیکدانهوه (شعری نالی به نمونه)، ل.۱۹۶-۱۹۷.

^(۵) د.علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسویی چاوهروهوانی و خویندنهوی دهقی شعری، ل.۶۰.

هاتییه و ئەو دەوربەر ناسنامی د دەتی ب ریا کەنالهکی دگههیتە وەرگری، ئەف هیلکاریا (جاگبسون)ی دپروسەیا ئەدەبیدا ب ئەفی شیوهیی خواری یه:

دەوروبەر

کەنال

نقیسەر _____ تیکستی (پهيام) _____ (خواندهفان - وەرگر)

فریکەر _____ کود _____ بو فریکری

واته تیکس دبتە هیلا پهیوهندیی دناقبهینا خواندهفانی و نقیسهریدا ژبه‌رکو هەردو پهیوهندیی دگەل تیکستی دکەن^(۱). تیورا وەرگرتنی ژبەر خاترا پتر دیاربونا رۆل خواندهفانی، مراندنا نقیسهری هاتییه راگه‌هاندن، پهیوهندیا خواندهفانی دگەل تیکستی ب هیز کەفتیه، ب ریا وئ پهیوهندیی و کارینین خو یین تاییبەت و بەگراوهندی خو یی رهوشه‌نبیری و هزری، خواندهفان سەر ژنو ئافاکر نه‌کی د دەته تیکستی، هه‌لبەت ئەف بەگراوه‌ند ژ خواندهفانه‌کی بو یه‌کی دن یی جوداییه، بلندی نزمیا ناستی تیگه‌هشتنی جورئ خواندهفانی دەست نیشان دکەت، هەمو جور ناستین خواندنئ ژنالیی خواندهفانانقه دکەفنه خزمەتکرن پروسه‌یا خواندنئ و خورتکرنای وئ. ((فه‌گوه‌استنا ئەرکا دناقبه‌ینا نقیسەر و خواندهفانیدا ژبو خورتکرنای پروسه‌یا خواندنئ بویه و هه‌روه‌سا ژبو زندیکرنا کریارا فه‌ژاندن و ئافراندنا واتایا بویه))^(۲). (تیورین ره‌خنه‌یی یین نو ئەو هزر ره‌تکرن یاکو دبیزت: نقیسەر دامه‌زرینەر و ژیدهرئ تیکستی، ب فی دیتنی نقیسەر هاته ده‌سته‌سەرکرن و چ رول بو نه‌ما، راما نا تیکستی ژنالیی خواندهفانی فه ده‌یته خویاکرن، ل پی زانیاری و کارینین خو یین رهوشه‌نبیری تیکستی شروقه‌دکر، نقیسەر ب تنئ کەسه‌کی کوپیکه‌ره ژبه‌رکو ئەو پشتبه‌ستنئ لسەر زمانئ وەرگرتی دکەت، ژبه‌رکو زمانی کەرستی ئەدەبیه و هەر زمانه دناخفیت نه‌ک نقیسەر)^(۳). (ستانلی فیش*) دتیورا به‌رسفدانا خواندهفانیدا، گرنگیی د دەته خواندهفانی و پینگافه‌که مه‌زن به‌ره‌ف وی دچت، ئەوی دکەته سه‌نتەر به‌ره‌مه‌ینهرئ واتایی ل جهئ نقیسەر و تیکستی)^(۴). ((ئەدەب تیکستی و خواندهفانه، لی

(۱) ئەرخه‌وان محمەد عوبید: ئاویته بوون و لیکدانه‌وه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۱۹۷-۱۹۸.

(۲) نعمت لله حامد نه‌یلی: لیکولینین ویزه‌یی تاییبەت ب فیسته‌فالا یاره‌وشه‌نبیری ۲، ل ۸۴.

(۳) د.عبدی حاجی: چه‌ند تیوره‌کین ره‌خنا ئەدەبی، ل ۱۰۶-۱۰۷.

*ستانلی فیش Stanley fish توپزهرکی ئەمریکیه ل سالا ۱۹۲۸ ل باژیرئ بروفیدش ژ دایکوبیه، ل فلادلفیا خواندیه ل سالا ۱۹۸۶ بویه مامستا دوارئ یاسایی دا، ئەرکی سهروکاتیا به‌شی ئینگیزی پی هاتییه سپارتن، ب دامه‌زرینهرئ سهره‌کی یی ره‌خنا به‌رسفدانا خواندهفانی ده‌یته هه‌ژمارتن. بنیره: یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وەرگرتن له (ئیساتیکای وەرگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینەر)، ل ۱۱۵.

(۴) یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وەرگرتن له (ئیساتیکای وەرگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینەر)، ل ۱۱۵.

لې ټيکست هه بونه کا تاري و خهونه کا هه لويستيه، ب خواندهفانی نه بت نه ف هه بون ب دست فه ناهيت، ل فيدهر گرنگيا خواندهفانی خويا دبت، ههروهسا مهترسيا خواندنې وهکو کريارهکه بنه رته بو هه بونا نه ده به کی خويا دبت) ^(۱). لسهر تيگه هي خواندهفانی (رولان پارت) دبيژت: ((خواندهفان نهو جبهه يي کو هه مو (اقتباسين) نفيسني لسهر هاتينه نکراندن، بي کو چ نفيسينا ژ نه فان ژ دست بدهت، نيکه تيا تيکستي نازفرته سهروکانيي، به لکو فه دريژته جوي (مصوب) به لي نه ف جويه نه که سهک، خواندهفانی نه ميژو و نه ژياننامه هه يه، به لکو ب دهربرينه کا ساده خواندهفان نهو که سه يي کو دناف نيک کيلگه ي دا هه مو شوينه وارپن تيکستي نفيسي کوم دکهت)) ^(۲). (خواندهفان (وهرگر) نه بتني بابه ته که نفيسهر هه ولا کاريگه ريي لسهر دکهت، لي نهوي ب فه شارتی هه بونا خو دناف تيکستيدا هه يه، به شداريي د سه پاندنا وي بنياتيدا دکهت يي کو دفييت د گوتارا شعرپدا هه بت، پاشي کار لسهر بيرئينانا نفيسهري دکهت سه بارهت نهوان ياسا و ري نماييي کو دفييت لهر چاف بهينه وهرگرتن، داکو په يوهنديا خو دگهل نهوان که سين پيشوازيي ل تيکستي دکهن ژ دست نه دهت) ^(۳). خواندهفان خودان نه رکه و نه رک ل نک (نايزهري)، بريتيه ژ روهنکرنا تيکستي و شروفه کرنا بابه تي ديسان ناشکرکرنا نهوان کاريگه ريپن تيکست لسهر خواندهفانی ب جه دهيليت، ههروهسا يهک ژ نه رکين دن يين خواندهفانی نه زمون و پاشخانه يا وي يا پيش خواندنې يه، نهو نه زمونا ب قوناغين جودا جودا يين خواندنې ب دست کهفتي پاشان ههر دو نه زمونا واته نه زمونا خو و يا نفيسهري تيکه ل دکهت و سهر نه نجام دبه ته کاره کي نه ده بي) ^(۴). (سارتهر Sartar) دبيژت: ((به ره همي نه ده بي وهکو ناعورکه زفروکه، دنافبه ينا نفيسهري و خواندهفانيدا، چونکي خواندهفان ژي رامانا بو تيکستي ناشکرا دکهت و د نافرینت ژي)) ^(۵). خويابه کو رولي خواندهفانی نه کيمتره ژ يي نفيسهري نه گهر نه پتر بت، ژ بهرکو خواندهفان دگهل نهوي تيکستي کو ژ ناليي نفيسهري فه هاتيه نافراندن دکهفته بازيي په يوهنديي، پتر ژنهوي رامانا د سهري نفيسهري دا چه ماندي ددهته تيکستي.

^(۱) تسعديت فوراري: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، ص ۹۹.

^(۲) د.عبدی حاجی: چهند تيوره کين رهخنا نه ده بي، ل ۱۰۷.

^(۳) تسعديت فوراري: المتلقي في منهاج البلغاء و سراج الادباء، ص ۵۲.

^(۴) يادگار لطيف شاره زووري: تيوره کاني وهرگرتن له (نيستاتيکاي وهرگرتنه وه بو رهخنه ي هاتنه وهلامی خوينه ر)، ل ۸۸-۸۹.

^(۵) نعمت لله حامد نهيلي: دمهراقهك ژرهخني (رهخ و فه کولين)، ل ۱۹۱.

٧- جورین خواندهفانا:

خواندهفان ب رییا تیورین رهخهیی یین نو، ب تایبهت تیورا وهرگرتنی بویه خودان دهستهلات، رولی سهرکی د ههلهسهنگاندن و شروفهکرنا تییکستی نهدهبیدا دیتیه، دگهل تییکستی کهفتیه پهیوهندیهکا ئیکسهر، دور ژ رهههاند تییکستی تیدا هاتیه هه بونی و دیسان دور ژ نهوی ژینگهها نفیسهر تیدا ژیایی، ئیدی کار کهفته سهر جور و ئاستی خواندهفانا، وهکو دهیته زانین تییکستی ری د دعت کو چه ندین خواندن بو بهینه کرن، نهف چه نداتیا خواندنئ ئاست و جورئ خواندهفانا ژی بو مه دهست نیشان دکعت، چونکی خواندهفان د شروفهکرن و تیگههشتین خودا نه وهکو یهکن. ((له تیوری وهرگرتندا خوینهرهکان له تیروانینیان بو دهفی نهدهبی یهکسان نین، چونکی چه ندین جوری خوینهر ههیه، خوینهری شارهزا، خوینهری ناهارهزا، خوینهری رهخهگر...))^(١). ژ بهر نه وهک ههفیا تیگههشتنا و دیتنا خواندهفانا بو یهک تییکستی، خواندهفان بو سهرسی ئاستان هاتینه دابهشکر:

١- خواندهفانی نورمال، نهوه یی کو چ لسهر تییکستی زیده ناکعت، ب خواندهفانهکی نیگهتف دهیته ههژمارتن.

٢- خواندهفانی شارهزا یان گرنگپیدهر (المهتم) نهوه یی کو ب رییا بسپوریا خو دوباره بهرهم ئینانا تییکستی دناخی خودا دکعت.

٣- خواندهفانی رهخهگر، نهف خواندهفان نه بتنی دکارت تییکستی دناخی خودا ئافابکعت، بهلکو دکارت بیخته سه لاپهری ژی. واته دکارت تییکستی سهر ژنو بهرهم بینت کو کاریگهری ل جوره خواندهفانی یهکه م و دوهم بکعت، رابه ری قوتا بخانه یا (کونستانس) نهفی جوره خواندنئ ب خواندنا بهرهم هینه ر ب ناف دکهن^(٢).

(جاک لینهاردت) لسهر جورین خواندهفانا بوچونا خو گوتیه، سی جوره خواندهفان دهسنیشانکرینه: یی ئیکی نهوه یی کو چیژئ وهردگرت بی کو حوکمی بدعت، یی سی نهوه یی کو چیژئ وهردگرت و حوکمی ژی د دعت، یی کو دکهفیه دناقبهینا ههر دو جوراندا ژی، حوکمی د ماوی چیژ وهرگرتنا خودا ددهت و چیژئ ژ نهوی حوکم دانی دبینت^(٣).

نهف دابهشکر روئی گشتی یی ئاست و جورین خواندهفانا وهردگرت، لی جورین کو دتیورین رهخهیی یین نودا هاتینه بهحسکر، واته نهوین کو ژ نالی رابه ری تیورین رهخهیی فه هاتینه بهحسکر بریتینه ژ :

(١) نهرخهوان محمهد عوبید: ناویته بوون و لیکدانهوه (شعیری نالی به نمونه)، ل٥١.

(٢) د.ابراهیم خلیل: فی النقد و النقد الالسنی، ص١٠٩.

(٣) سوزان روبین سلیمان وانجی کروسمان: القارئ فی النص (مقالات فی الجمهور والتأویل) ترجمه: د.حسن ناظم وعلی حاکم صالح،

الطبعة الاولى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بیروت لبنان، ٢٠٠٧، ص ٢٣٩.

٧-١ خواندهفانی زهمنی (الضمنی):

ئەف جورە خواندەفانە ژ ئالیی (ئایزەر)ی فە هاتیە دەستنیشانکرن، وەکو بەرامبەرەک بو خواندەفانی راستەقینە و واقعی، (ئایزەر) تیگەهی خواندەفانی زهمنی، ژ تیگەهی نقیسه‌ری فەشارتی یی (واین بوٿ Wayne Both) وەرگریه، کو بو جارا ئیکی (واین بوٿ) ئەف تیگەه د پەرتوکا (رەوانبیزیا هونەری فەگیڕانی The Rhetorc of fiction) ل سالا ١٩٦٦ ب کارئینایه، ب دیتنا (واین بوٿ)ی نقسه‌ری زهمنی (الضمنی) بەرامبەرەک هەیه ئەوژی خواندەفانی زهمنییه^(١). (خواندەفانی زهمنی فەگەرە خو (مرجعیتە) یا وینەیی و ریشەیی د بنیاتی تیگستیدا دبیت، دگەل چ خواندەفانین راستەقینە یین دەستنیشانکری ناهیتە هەقبەرکرن. خواندەفانی راستەقینە کی بت و یی چاوابت پالپشتیی لسه‌ر دهیتە کرن وب رولی خو رادبت، ئەف روله ب خو تیگەهی خواندەفانی زهمنی پیک دهیت، ب دەربرینه‌که دن خواندەفانی زهمنی خواندەفانەکی خەیاڵییه، و هەبونا خو د وەختی نقیسنی دا نینه، لی ئەو ژ هەر خواندەفانەکی پیک دهیت یی کو ل پی رهوشا میژویی سەرده‌ریی دگەل تیگستی دکەت و وەرگری، ئەو کەشەکی راماندنی دبیت کو دگەل بوشایین دناف تیگستیدا هەنە بگونج، ئەف خواندەفانە ب رییا په‌یوه‌ندیا خو دگەل تیگستی هەبونا خو په‌سەند و دیار دکەت)^(٢). (تیگەهی خواندەفانی زهمنی د دیتنا (ئایزەر)ی، دا دو روین پیکفه گریډاینه، رویی ئیکی خودان رامانەکه روتە د وینەکی نمونه‌یی دا و دناف هەمو تیگستین کو بو دەمەکه هونەری دناف رهوشەنیرەکیدا دزفرن دیار دبت. رویی دوی دخواندەفانەکی زیرەکدا دیاردبت، کو هەبونه‌کا کرداری و کارینا کارلیکرنی هەبت)^(٣). (تیگەهی خواندەفانی زهمنی بنیاته‌کی تیگستییه، چافه‌ریی نامادەبونا وەرگری دکەت، بی کو وەرگری دەستنیشان بکەت، کەواته ئە تیگەه بنیاته‌کی پیش وەختە داتنیت، سەبارەت وی رولی کو پیدفیه هەر وەرگری پی رابت)^(٤). ((خواندەفانی زهمنی نامادەبونه‌که بەرده‌وام دبنیاتی تیگستیدا هەیه، (ئایزەر)ی ئەف تیگەهە ژبو ئافاکرنا په‌یوه‌ندیا دنافبەینا وەرگری و بابەتیدا په‌یداگر ئەف جورە خواندەفان هەردەم خودان دەستکەفت و نامانجە))^(٥).

(١) یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وەرگری له (ئیس‌تاتیکای وەرگریته وه بو ره‌خنە‌ی هاتنه وه‌لامی خوینەر)، ٨٨-٨٩.

(٢) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القرآني، ص ٧١-٧٢.

(٣) حميد سمير: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥ ص ٢٨.

(٤) فولفانغ ايزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب)ترجمة: حميد الحمداني و د. الجلاي الكدية، الطبعة الاولى منشورات المكتبت المناهل للنشر و التوزيع، البيضاء، ١٩٩٤، ص ٣٠.

(٥) مصطفى شمعية: القراءة التأويلية (لنص الشعري القديم بين أفق التعارض وأفق الاندماج) الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، الأردن، ٢٠١٣، ص ٦٢-٦٣.

۲-۷ خواندهفانی شارهزا:

(ستانلی فیش) به حسّی ئەفی خواندهفانی دکەت و دبێژت: ئەو خواندهفانی ئەز بە حس دکەم، خواندهفانەکه هەندەک خەسلەتێن ئایدیالی یێن هەین، تارادەیهکی وەکو خواندهفانی ژێهاتییه(القارئ الكفوء)^(۱). هەندەکێن دن دبێژنی خواندهفانی پێگەهشتی یان ژێ خواندهفانی خودان شیان لی خواندهفانی شارەزا دەستەواژەیا (ستانلی فیش)ه، ئەف خواندهفانە خودان چەند تاییبەتمەندیەکه:

۱- ب باشی ب ئەوی زمانی ب ئاخفیت یی کو تیکست یی هاتیە نفیسین.

۲- دفت زانیاریین باش لسه زانستی سیماتیکی هەبن، ژبەرکو خواندهفانی پێگەهشتی پالپشتی لسه ئەف زانستی دکەت، ژبو کریارا تیگەهشتنی و ب دەستفە ئینانا زانیاریین زمانی تیکستی، ئەو تشتین دناف تیکستیدا دکەفنه بەرچاف مینا وشەییین فەرەهنگی و تیگەه و زارافان... هتد

۳- خواندهفانەکه دفت چێژا ئەدەبی هەبت، ئەفە ژێ وی یەکی دگەهینت کو خودان ئەزمونەکه خواندنێ یە و دشیانین ویدایە داشوربیتە دناف گوتار و تیکستاندا، تاییبەتمەندیین وان دەست نیشان دکەن^(۲).

(خواندهفانی شارەزا ب رییا بسپوریا خو دکارت دناف تیکستیدا ب حەلییت، چەندین ئالیین تیکستی ساغ بکەت، ئەفجا چ ساغکرنا رینفیسا وشا بت یان ژێ ساغکرنا ئالیی رەوانبیزیی دناف تیکستیدا بت)^(۳). (دشیانین ویدایە تیکەلیەکی دنافبەینا ئەزمونا خواندنا خو و بنیاتی مەبەستیدا پیک بینت، ئەف خواندهفانە ل وی تشتی دگەریت یی کو تیکستی راستە راست نەگوتی، ئەوان کودین دناف تیکست یان گوفاړیدا بەلاف فەدکەت و بوشاییان پر دکەت)^(۴).

۳-۷ خواندهفانی نمونەیی:(خواندهفانی بلند- القارئ الاعلی)

(تیگەهی خواندهفانی نمونەیی ل نک (میکائیل ریفاتیر*) ئەلتەرناتیفە خواندنا تاکە کەسییە، خواندهفانی نمونەیی مینا خواندهفانی ئاسایی، کودین تیکستی فەدکەت، خو ب رستین زمانفانی یین تیکستی فە گریدەت، خواندهفانی نمونەیی کوکەرئ هەمو خواندنایە، نافەند نینە

(۱) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه (شعیری نالی بە نمونە)، ل ۵۱.

(۲) یادگار لطیف شارەزووری: تیورەکانی وەرگرتن لە (ئیساتیکای وەرگرتنە وە بو رەخنەیی هاتنە وەلامی خوینەر)، ل ۱۲۰-۱۲۱.

(۳) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه (شعیری نالی بە نمونە)، ل ۵۱.

(۴) بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۷۷.

* (ریفاتیر) ئیک ژیارترین فەکولەرین بواری شیوازگەرییە. ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه (شعیری نالی بە نمونە)، ل ۲۴۷.

ئەو ئامرازە ژبۇ دەرنئىخستنا ورژىنەرئىن تىكىستى) ^(۱). (ئەف خواندەفانە كارفەدانئىن كومهكا بسپورئىن زمانىيە (رخنەگر - زانا - شاعر) بەرامبەر تىكىستەكى، واتە خواندەفانى نمونەيى بتنى خودى خواندەفانەكى نىنە، بەلكو كويى ئەوان ھەمو بەرسفایە يىن بۇ يەك تىكىست ھاتىنە كرن) ^(۲). (رىقاتىر ژبۇ شروفەكرنا و رافەكرنا (ھوزانا پشكىان) يا شاعرئى فەرەنسى (بودلير) باس ل ئەفى جورە خواندەفانى كرىه) ^(۳). (رىقاتىر Rivayter) رەخنى ل خواندنا بونىادگەرانە يا (لىفى شتراوس) و (ياكبسون) دگرت ياكو ژبۇ (ھوزانا پشكىان) يا شاعرئى فەرەنسى (بودلير) كرى خواندنا وان كار لسەر نمونەين دەنگى phonological و گرامەرى grammatical) كرىه خواندەفان ب رىيا ھەستكرنى ب ئەفى جورە خواندئى ناحەسىيەت، ژبەر ھندئى نابت نمونەين دەنگى و گرامەرى ب پىكھاتەين كارىگەر يىن ھوزانى بەينە دانان، ژبۇ تىگەھشتنا سەرو سىمايى ھوزانى نامازەيىن وئ (رىقاتىر) پىشنىاز دكەت كو گرنگى ب ئەوان سىما بەيتە دان يىن بەردەوام ھشياريا خواندەفانىن خودان باوهرىين جودا دەھەزىنن، بۇ خواندنا ئەفان جورە ھوزانا ژى (رىقاتر) خواندەفانى نمونەيى داھىنايە ^(۴). (رىقاتىر ب رىيا تىگەھئى ئەفى خواندەفانى دفتت رىبەرەكى بۇ تىكىستى دورست بگەت، بۇ ئەفى مەبەستى ژى مفا ژ خواندنا خواندەفانى بسپور و ھەرودسا ئەوان ھەمو خواندنىن جودا يىن د سەردەمىن جودا دا ھاتىنە كرن وەردگرت) ^(۵).

۴-۷ خواندەفانى مەبەستدار:

ئەف تىگەھ برىتییە ژ وئى ئەوى خواندەفانى يى كو دناف مىشكى نقىسەریدا ھەبونا خو ھەى، ئەف تىگەھ ژئالىي (وولف Erwin wolf) فە، ھاتىە بەحسكرن (ئايزەر)ى، ژى بەحسى تىگەھشتنا خو دكەت لسەر خواندەفانى و (وولف)ى، ب بوچونا وى دبت خواندەفانى ئامانجدار ل پى تىكىستى چەند شىوہ ھەبن، دبت خواندەفانەكى ئامادەكرى بت يان ژى ب رىيا پىشبنى و پىقەر و بەھائىن خواندەفانىن ھەفجەرخ خو بگونجىنت، ئەگەر خواندەفانى ئامانجدار دناف تىكىستىدا يى خەيالى بت، نە بتنى كومهلا وەرگرەكى ھەفجەرخ بەرجەستە دكەن بەلكو ھەزا نقىسەرى ژى ژ وەسفرنا پەيوەندىيا دگەل ئەفان تىگەھان بەرجەستە دكەت ^(۱).

^(۱) يادگار لطيف شارهزوروى: تيورەكانى وەرگرتن لە (ئىستاتىكاي وەرگرتنە وە بو رەخنەى ھاتنە وەلامى خوئىنەر)، ل ۱۲۰-۱۲۱.

^(۲) ئەرخەوان محەمەد عوبىد: ئاويته بوون و ليكدانەوہ (شيعرى نالى بە نمونە)، ل ۲۴۷.

^(۳) يەمان محمد عبدالرحمن: پراكتيزەكرنا بنەمايىن تيورا وەرگرتنى لسەر تىكىستا ئەدەبى، ل ۴۴.

^(۴) يادگار لطيف شارهزوروى: تيورەكانى وەرگرتن لە (ئىستاتىكاي وەرگرتنە وە بو رەخنەى ھاتنە وەلامى خوئىنەر)، ل ۱۷۷-۱۷۸.

. ۱۷۸

^(۵) ئەرخەوان محەمەد عوبىد: ئاويته بوون و ليكدانەوہ (شيعرى نالى بە نمونە)، ل ۲۴۸.

^(۱) ھەمان ژىدەر: ل ۲۴۳-۲۴۴.

هه‌بونا ئەفی خواندەفانی د می‌شکی نقیسەریدا، دبتە خالەک کاریگەر د پیداجون و گوهرینا هزر و بیرین ویدا، بەری ئەو هزر و بیر بەینە بەلافکر و بکەفنه بەر دەستی خواندەفانی، کەواتە ب هه‌بونا ئەفی خواندەفانی دمی‌شکی نقیسەریدا، نقیسەر ب خو دبتە رەخنەگری خو.

۸- جوړین خواندەفانا ل نک (نایزەر):

(نایزەر) د پەرتوکا خو یا (کریارا خواندنیدا) دبیژت دو جوړه خواندەفانین سەرەکی جهی خو د رەخنەیا ئەدەبیدا هەنە کو بریتینە ژ خواندەفانی راستەقینە و خواندەفانی نمونەیی. (خواندەفانی راستەقینە دقەکولینین (دراسات) میژویدا ئامادە دبت، یان ژێ هه‌بونا خو هەیه، کەواتە ل دەمی جهختی و گرنگی ب وئ رییا کو ژئالیی هەندەک وەرگری دەستیشانکریفە ب کاری ئەدەبی دەیتە دان، هەر چ بریارەک و حوکمەکی ژ ئەفی کاری ئەدەبی دەرکەفیت، دی کاریگەریی ل سەر هەلوێست و پیقەرین ئەوان وەرگری دەستیشانکری کەت، د کارینین مەدایە بیژین ئەدەب دەرئەنجامی رەنگفەدانا ئەوان بنەمایین رەوشەنبیریە یین کو دبنە مەرچ بو دانا ئەفان حوکم و بریارا) ^(۱). (ئەف خواندەفانە جوړەکە ژجوړین خواندەفانی هەفجەرەخ ژبەرکو خواندەفانی هەفجەرەخ سی جور بو هاتینە دەس‌نیشانکر، یی ئیکی خواندەفانەکی راستەقینە میژوییە، هەردو خواندەفانین دن دگرمیانکرینە*، ئیک ژێ پیکهاتەیه‌کە ژ زانیاریین جفاکی میژویی یین سەرەدەمەکی دیارکری، ئەوی دن ژ وینی رولی خواندەفان دناف تیکستیدا هاتیە وەرگرتن) ^(۲). (سەبارەت خواندەفانی نمونەیی (نایدیالی) ل نک (نایزەر) ئەف جوړه خواندەفانە هه‌بونا ئاشوپییە چ هه‌بونەکە ژیواری (واقعی) نینە، ئەفەژی وە دکەت کو سنورین وی د قەکرین، ژبەر هه‌بونا وی خەیاالی ژێ دکاریندایە بوشایین دناف تیکستدا پر بکەت) ^(۳). (خواندەفانی نمونەیی خودان بنیاتەکی ئەستەم سەبارەت پەیه‌وندیا ئەدەبی. ل سەر ئەوی پیدفیه یاسا و بنەمایین وی مینا یین نقیسەری بن، نقیسەری ژێ ب گشتی یاسایی بەرەلەف و دیارکری د تیکستین خودا ب کاردئین، ل سەر خواندەفانی نمونەیی پیدفیه هەفرکی دگەل نقیسەرا بکەت سەبارەت ئەوان مەبەستین فەشارتی د ئەفی پروسەیی، ئەگەر ئەف هاتە رودان پەیه‌وندیا دناقبەینا تیکست و وەرگریدا دبتە تشتەکی

^(۱) فولفانغ ایزر: فعل القراءة، ص ۲۱.

* خواندەفانی گرمیانکری ئەو ه یی نقیسەر حەز دکەت تیکستی وی بخوینت، نابتە پشکەک ژ بنیاتی تیکستی بەلکو نقیسەر ئەفی خواندەفانی ئانکو هه‌بونا وی ژ دەر فی تیکستی گرمیان دکەت. بنیرە: د.عبدی حاجی: چەند تیورەکی رەخنا ئەدەبی، ل ۱۰۹.

^(۲) ئەرخەوان محەمەد عوبید: ئاویتە بوون و لیکدانەوه نالی بە نمونە، ل ۲۵۰-۲۵۱.

^(۳) هەمان ژیدەر: ل ۲۴۹.

زیده) ^(۱). نابت خواندهفانی هه مان دیتنا نفیسه‌ری هه‌بت! ئەگەر دیتنا خواندهفانی و نفیسه‌ری وه‌که یه‌ک بت، تی‌کستا ئەده‌بی گیانی دوباره فه‌ژینی نابت، واته‌ دفتیت بنه‌ماین خواندهفانی دگهل بین نفیسه‌ر د جوادبن، داکو ئەو کارلیکا ده‌یتته چافه‌ریکرن دناقه‌بنا تی‌کستی و خواندهفانیدا روبده‌ت، ژئه‌نجامی ئەفی یه‌کی زی کاری نو به‌یتته هه‌بونئ و چیژ ژئ به‌یتته وه‌رگرتن، ججارا کارلیک و په‌یوه‌ندی دناقه‌بنا دو هزر و دیتنین وه‌کو هه‌ف په‌یدانابت ئەگەر په‌یداببت ژئ بی گومان ئەنجام یه‌که، هه‌رده‌م تشتئ نو ژ تی‌کیا دو تشتین ژ هه‌ف جودا ده‌یتته هه‌بونئ. (مروف ل ئەوان تشتان دگه‌رین یین کو پیش وه‌خت نه‌خالین هه‌فبه‌شبن دناقه‌بنا نفیسه‌ری و خواندهفانیدا) ^(۲). ((هندیک توپژهر زیاده‌رویی دکه‌ن له دیارکردنی(خوینه‌ری نمونه‌یی) ئەوان وایده‌بینن، نوسه‌ر بو خودی خوی خوینه‌ری نمونه‌یی، چونکه نوسه‌ر پیش بلاکردنه‌وه‌ی نوسینه‌که هه‌لده‌ستیت به‌ چاو پی‌خشانده‌وه‌ گفتو گو کردن و رونکردنه‌وه‌ی کاره‌که‌ی به‌لام ئەوه‌ی ئەم بو‌چونه‌ پو‌چهل ده‌کاته‌وه‌ ئەوه‌یه‌ که به‌ دگه‌ن نوسه‌ران باس له‌و کاریگه‌یانه‌ دکه‌ن که ده‌قه‌کانی خویان به‌سه‌ریانه‌وه‌ به‌جیی ده‌هیلن)) ^(۳).

^(۱) فولفانغ ایزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب)، ص ۲۲.

^(۲) ئەرخه‌وان محهمه‌د عوبید: ئاویته‌ بوون و لی‌کدانه‌وه‌ (شيعری نالی به‌ نمونه)، ل ۲۵۰.

^(۳) یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وه‌رگرتن له (ئیستاتی‌کای وه‌رگرتنه‌ وه‌ بو ره‌خه‌ی هاتنه‌ وه‌لامی خوینه‌ر)، ل ۹۲.

باسى دوى: پاشخانەيا تيورا وەرگرتنى:

پەيدابونا تيورپن ئەدەبى ب نافيپن جودا بى ئەگەر ھەبونا خو پەسەند نەكرينە،
فەگەريان ل چاوانيا دامەزراندنا ھەر تيورەكە ئەدەبى، كومهكا ئەگەران دكەفنه بەرچاق، ئەفجا
ئەو ئەگەر چ ژ ئەنجامى ھزرينەكە تايبەت يا تاكە كەسەكى بت، يان ژى ژ ئەنجامى ھەبونا
كىماسيپن تيورەكە دەستنياشكرى بت، ئەز باوهرم دوهم ئەگەر ئەگەرى ھەرى ب ھيزە ژبەركو
زۆربەيا تيورپن ل پاش ھەف ھاتين ھەولا زیدەكرن و نەھیلانا كیماسيپن پيش خوداينە،
سەبارەت لايەنپن پروسەيا ئەدەبى كو بریتی نە ژ (نقیسەر، تيکست، وەرگر). واتە ھەر
تيورەكيدا ئيك ب سەر ئيكيدا ھاتيه باشتركرن. تيورپن رەخنەيى ھەريەكە و ب رەنگەكى بەرى
خودايە بەرھەمى ئەدەبى، تيور ھەبويە ب تنى گرنگى دايە نقيسەرى و رەھەنديپن ژين و
ژينگەھا وى، مينا تيورا ميژوى، جاكى و دەرونى، تيور ھەبويە ب تنى گرنگى دايە تيکستی و
بنەمايى وى يى زمانى، مينا تيورا بونىادگەريى... ب تنى گرنگى دان ب نقيسەرى يان تيکستی،
ب ديتنا دامەزرينەريپن تيورا وەرگرتنى ئيك ژ خالپن لاوازه لەوما ھزر دقەدیتنا تيورەكە دندا
ھاتەكرن، كو گرنگيى ب جەمسەرەكى دن بەھیتە دان ئەوژى خواندەفانە، ب نەبونا وى
رەھەنديپن تيکستی ديارنابن و زیدەكرن لسەر ناھیتەكرن، كەواتە لسەر بنەمايى ديتنا لاوازيى
دتيورپن پيش خودا، سەبارەت بەرچاق وەرئەگرتنا خواندەفانى، تيورا وەرگرتنى پەيدابويە، لى
ئەف پەيدابون ب ھەروە پەيدانەبويە، بەلكو چەنديپن كاريگەريپن جودا جودا بونە پاشخانە ژبو
دامەزراندنا ئەقى تيورى. (روبەرت ھولب) ئەوان كاريگەريپن بويىنە بنيات بو دامەزراندنا تيورا
وەرگرتنى بو پينچ خالپن سەرەكى دزقرينت:

۱- فوماليسيتپن رۆس.

۲- بونىادگەريا براگ.

۳- دياردەگەريا رومان ئەنگاردن.

۴- ھيرمنوتىكا گادامپر.

۵- سوسىولوژيا ئەدەبى^(۱).

^(۱) عبدالناصرحسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۷۰.

۱- فورماليستين رؤس:

ٲهف بزافا ٲهدهبي و رهخهبي ل دهستپيكا چهرخي بيستي و دنافا جهنگي جبهاني يي ٲيكيذا ل سالا ١٩١٥ پهيدا بو، كومهك ژ فوتا بيين خواندنا بلند ل زانكوي (موسكو) (بازني موسكو يي زمانقاني) دامه زراندا، پاشي كوما دوي (كومهلا خواندهقانيي زمانئ شعر) ٲهوا ناسيار ب (ابو ياز) كو پوختهيا وي نافيه، هر دو گروپ پيگفه بونه فورماليستين روس^(١) واته فورماليستين روس ژ دو كومين خواندهقانا ل زانكوي موسكو و پترسبورگ پيگ هاتبو، خهلهكا موسكو يا زمانقاني ٲهوا كو ل سالا ١٩١٥ هاتيه دامه زراندا، ب نافو دهنگرين ٲهنامين وي پيگ هاتبون بون ژ (رومان ياكسون، م.ن بترسون، ا.ابو صلايف، غ.وفينكور) ههروهسا كومهلا (ابو ياز) كومهلا فهكولينين زمانئ هوزاني ياكو ل سالا ١٩١٦ ل (بترسبورگ) هاتيه دامه زراندا ٲهنامين پيگ هاتبون ژ (توماشيفكي، يوري تينيانوف، بوريس اينحباوم، فيكتور شكوفسكي) و (ابو ياز) سهركيشيا في كومي دكر^(٢). ب نارمانجا دامه زراندا زانستهكي ٲهدهبي يي سهربه خو، فورماليستا بنياتهكي نو ژبو خواندنا زمان و ٲهدهبي دانا، كو ژتايه تمه نديين گهوهري ماددا ٲهدهبي دهست پي دكهت، ٲهوان ٲاليي دهروني و جفاكي يي كو د رهخهيا ٲهوي سهرده ميذا بهربه لاف رهتكرن و جهختي و گرنگي دا دو ٲاليا دن ٲهوژي فهكولينا وي سيفه تي كاريگهريي دكهته كاري ٲهدهبي، ٲهوا كو (ياكوبسن) ي، نافئ ٲهدهبيه تي لسهر دانايي، ههروهسا فورماليست ب و ٲهركانه بهرنگاري داوانيا فورم و نافهروكا دكاريگهريا ٲهدهبيدا بون، ياكو تيورين كهقنين رهخهيا لهر چاف وهردگرت، دوپاتيي ل هندي دكرن كو تيكتسي ٲهدهبي ب دياربونا فورمي خو ژغهيري خو يا جودايه ٲهف نافئ فورماليستا ژقيدهر هاتيه^(٣). فورماليستين روس كاريگهريا خو لسهر تيورا وهرگرتني كويه، ٲيك بويه ژ هوكارين هاريكار د سهرهلهلدا و ٲيدا. (فورماليستا بهشداريه كه بهرچاف د رهخهيا ٲهلمانيدا هه بويه ٲهوا كو ل داويا ساليي شيسا هاتيه دمه زراندا، تيورا وهرگرتني گرنگي دا ٲاليي ٲيستاتيكي يي فورماليستين روس. ههروهسا ٲهو پوته و گرنگيا دايه خواندهقاني كويه ژ ٲهوله وياتين خو، ٲهف گرنگيدانه ژ يه كه مين بهرهمين (فكتور شكوفسكي victor chklowski) دهستپيكره يي كو دگوت: (ٲهركي هونهر دهشياركرنا نه نورمال دايه، بابته سهر ژنو زندي دكر، ب في چهندي گرنگي ب روي وهرگري دهاته دان و ژ گرنگي پيشين بويه، ب رامانه كه دن كهسي هشيار الشخص المدرك)

^(١) نعمت لله حامد ٲهلي: دهرافهك ژ رهخهيا (رهخه و فهكولين)، ١٩١٧.

^(٢) د.عبدي حاجي: چهند تيورهكين رهخه ٲهدهبي، ل٥٧-٥٨.

^(٣) محمد نمره: ٲاثيرات الادبية الغربية في خطاب النقدي عن عبد الملك مرتاض البنيوية نموذا، رساله اكاامية، كلية الاداب و

ولغات، قسم اللغة العربية و وادابها، جامعة حسية بن بو علي - الشلف، ص١٢-١٣.

تایبه تمه ندیا هونه ری یا کاری ئه ده بی ده ست نیشان دکه ت) ^(۱) . (دهرکه فتنا فورمالیستین روس مه سه له یه که ئیستاتیکی بو نه ک مفاداری، واته ئه رکی ئه ده بی ئه رکه کی هشیاریه بو، خزمه تا مه به ستین رهوشتی و جفاکی نه دکر، لی مه به ست ژئی مه نده هوشکر و ئه زمونا دیتنی بو، ئه رکی تیگستی بلندکرنا هه ستا و کارفه دان و هشیاریی یه، فره ئه ف یه که ژئی قه دیدین خوانده فانی بشکینت و ئه وی مه ندوهش و نامو بکه ت، ب فی یه کی خوانده فان بویه خودان روله کی دیار دبریاردانا لسه ر به های تیگستی، ئه ف یه که ژئی دماوی گرنگیپیدانا فورمالیستین روس ب تیگه هی (ناموبونی*) دیاردبت) ^(۲) .

(یه ک ژخالین دن یین هه فبه ش و نیژیکی ئیک دنا فبه ینا تیورا وهرگرتنی فورمالیستین روس دا (تیگه هی ئه ده بییه) (واته یا کاره کی دکه ته کاری ئه ده بی) ل پی دیتنا فورمالیستا ئه ده بییه ت د کاریگه ریا ئه ده بی ب خودایه، ل داویی رول بو خوانده فانی دزفرت، ژبو دیارکرنا رواله تین ئه فی ئه ده بییه تی، ب دیتنا (شکلوفسکی) دبت تیگست نه وه کو ئه ده ب بهیته هه بونی لی وه کو ئه ده ب بهرئ خو بده نی و بهروفاژی، واته دکارینین خوانده فانی تیگستی دورست بکه ت و سیمایین وی یین ئه ده بی دیاربکه ت یان رت بکه ت، ههروه سا رولی خوانه فانی زیده تر ل نک فومالیستین روس دیار دبت ده می ری ل بهر چه نداتیا رامانی بو تیگست دای یا کو تیورا وهرگرتنی پی گازی کری. (تیتناوف) دگوت: دبت یه ک تیگستا ئه ده بی خودان چه ندین ئه رکین جودابت، دچارچوفی ریروه یین ئه ده بی جفاکی و ئابوری یین جودادا، خوانده فان ل پی ئه زمونا خو یا که سایه تی و تشتی دنا ف تیگستیدا دیار مفای ژئی وهردگرت) ^(۳) . فورمالیستین روس دخالین گرنگیدانا خو ب خوانده فانی و ههروه سا چه نداتیا رامانا بو یه ک تیگست و تیگه هی (ناموبونی) کو ئه ده بیه بو په یوه ندیا دنا فبه را تیگست و خوانده فانی، ههروه سا گرنگیدان ب ئیستاتیکی، ب رییا ئه فان هه مو خالا کاریگه ریا خو ئیخسته سهر تیورا وهرگرتنی. (روبه رت هولب) دبیژت: کاریگه ریا فورمالیستین روس لسه ر تیوا وهرگرتنی د سی خالاندا ده ستنیشان دکه ت:

۱- هه ست و ئالافین جوانکاری. (الادراک الجمالی و الاداة).

۲- ناموبون (التغریب).

۳- وهرارا ئه ده بی. (التطور الادبی) ^(۴) .

(۱) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۱۲.

* (ناموبون) ب بوجونا (شکلوفسکی) ئه ده بیه بو وی په یوه ندیا دنا فبه را تیگستی و خوانه فانییدا. د. عبدالناصر حسن محمد: نظریة التوصیل و قراءة النص الادبی، ص ۷۲.

(۲) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۱۲.

(۳) هه مان ژیده ر، ص ۱۱۴-۱۱۵.

(۴) ب دریزی بنیره: د. عبدالناصر حسن محمد: نظریة التوصیل و قراءة النص الادبی، ص ۷۴-۷۵.

۲- بونیادگهیا پراگ: ۱۹۲۶-۱۹۴۸:

سه‌بارت دامه‌زراندنا بونیادگه‌یاریا پراگ یا ژی (بازنه‌یا پراگ) ئەف بازنه‌یه ل سالا (۱۹۲۶)ی، ژئالیی کومه‌کا زمانفانافه ل چیکسولوفاکیا هاته دامه‌زراندن، ژبه‌رکو کومبون ل (پراگ) بو ژبه‌ر هندی ژی نافئ (پراگ) چو سه‌ر بازنه‌ی، بازنه‌یی پراگ ژ هه‌فده‌که‌سان پیک هاتبو هه‌شت ژ ئەوان د چیکی بون، پینچ د روسی بون، دو ژی د فه‌رنسی بون یین دن یه‌کی ئەمانی بو و یه‌ک ژی ئینگلیزی، زانا په‌نابه‌رین روس وه‌کو (فیلیم ماسیوسه، رومان یاکبسون و تروبیټسکوی) ژکه‌سین هه‌ره دیارین ئەفئ بازنه‌یی بون) ئەفئ بازنه‌یی بو جارا ئیکئ بنه‌ما و شه‌نگه‌ستین قوتابخانا خو دگوفارا (زمانفانیا پراگ) ل سالا ۱۹۲۹ به‌لافکر^(۱). (بازنه‌یا پراگ ده‌یته هه‌ژمارتن هه‌لگرا ئالایی به‌رده‌وامیا ریبازا فورمی یا رۆس ب تایبته ژئالیی گرنگیپیدان ب خوانده‌فانی و رولی وی د نی‌زیکرنا تی‌کستیدا)^(۲). (ژئه‌وان پرنسیپین (موکاروفسکی Mukarovsky) بو بازنه‌یا پراگ دانین، نابت چالاکیا زمانفانی یا پراگ ب تنی لسه‌ر زمانی بت، لی دفت دهربازی سروشتی سیمولوزیا هونه‌ری و رولی کارا یی هه‌را ئه‌رکی و تایبته‌ندیین ئه‌رکی جوانکاری و په‌یوه‌ندیین وی ب ئه‌رکین دن فه‌ بت، هه‌روه‌سا دهربازی خواندنا هیما و په‌یوه‌ندیا بت، ب فی ره‌نگی بازنه‌یا پراگ پینگافه‌که‌ باش دبونیادگه‌ریدا هافیت، و کاری خو ژ مورکی فورمالیستی یی ساف (بخت) رزگاربه‌که‌ت، واته‌ ب تنی خواندنا زمانفانی و ئەده‌بی نه‌کر، به‌لکو گرنگیدانین وی دریژبونه‌ بوارین جفاکی و دهرونی و فه‌لسه‌فی، بی کو زانستی زمانی وه‌کو نمونه‌یا ئەفان خواندنا پشت گو‌ه پافیژت)^(۳). (موکاروفسکی) ئیک ژ ئەوان فورمالیستایه یین باوه‌ری ب وی یه‌کی هه‌ی کو شروفه‌کاریا ئەده‌بی نابت ئەوان سنورا دهرباز به‌که‌ت، یین کو کاری ئەده‌بی ب خو ده‌ست‌نیشانکرین، لی دیتنا وی ب شیوه‌یه‌کی به‌رچاڤ ل نیفا سالی‌ن سیهان هاته‌گوه‌ورین، هه‌ست ب وی چه‌ندی کر کو شروفه‌کاریا ناف تی‌کستی یان ژی هه‌تا لبه‌رچاڤ وه‌رگرتنا پیشکه‌فتنا میژویا ئەده‌بی نه‌به‌سه‌ بو ره‌فتارکرنی دگه‌ل ئالوزیا کاری ئەده‌بی، ب تایبته‌ت دابرینا په‌یوه‌ندیا دناقبه‌ینا ئەده‌ب و کومه‌لگه‌هیدا)^(۴). (بیر زیما p.zima) دب‌یژت: جوانیا وه‌رگرتنی یا قوتابخانه‌یا کونستانس ژ ئەنجامی هنده‌ک لادانین کو بازنه‌یا پراگ یا زمانفانی لسه‌ر تیورین خواندنئ فه‌رزکرین هاتیه هه‌بونئ، واته‌ د دیتنا وی دا تیورا وه‌رگرتنی، لسه‌ر بنه‌مایئ ده‌ستکه‌فتیین بازنه‌یا پراگ یا زمانفانی و ئەوان پیگوه‌ورین ریبازی (بدائل منه‌جیه) دجه‌هانا خواندنیدا پیشنایز کرین

(۱) ب دریژی بنیره: سه‌لام ناوخوش: قوتابخانه‌ی زمانه‌وانی پراگ، گوفارا رومان، ژماره، ۱۱۱، ۲۰۰۶/۸/۵، ل ۱۷۱-۱۷۲.

(۲) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه‌کرنا بنه‌مایین تیورا وه‌رگرتنی لسه‌ر تی‌کستا ئەده‌بی، ل ۵۶.

(۳) محمد غم‌ره: التاثيرات الادبية الغربية في خطاب النقدي عن عبد الملك مرتاض البنيوية نموذجاً، رسالة أكاديمية، ص ۱۳-۱۴.

(۴) د.عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، ص ۷۷.

پیکهاتیه، ژبهر هندئی ئەم دبیین سوسیولوژیا خواندنی یا ژ ئالیی (جوزیف حیرت، بیر یوجا و جاک لینهارت) دکوپیا خویا بژارده دا، پیکههورهکه ژههژیه(بديل مناسب) بو جوانیا وەرگرتنی^(۱). (کاری ئەدهبی ب خو ل نک (موکاروفسکی Mukarovsky) وهکو دهلیلهکی ئالوز، واته وهکو (روداوکه سیمائی) نافبهینی دنافبهینا هونهرمهاند و گوگیریدا(جهماور، خواندهفان...) دا دکهت، ئەفی پیکههگریدانا دنافبهینا کاری ئەدهبی و وەرگریدا، تیورا وەرگرتنی مفا ژئی دیتیه. واته ب فی یهکی تیورا وەرگرتنی گهلهک نیژیکی بوچونین موکاروفسکی دبت، دەمی ئەو چهختیی لسهر وی یهکی دکهت کو نفیسهر دهلالهتا تیکستی ل ژیر نافئی مهبهستگهراییی پیک ناهینت، لی ئەو ژ ئەنجامی خواندنا وەرگری ژدایک دبت، یاکو ئالیاتین وی یین خواندنی دهسنیشانا ئارمانجا وی یا راستهقینه دکهن)^(۲).

۳- دیاردهگهرایا رومان ئەنگاردن (phenomenology):

(فهلسهفهی دیاردهگهراییی دیاردوخهکی رهوشهنبیری و جفاکی نالهباردا دهركهفت، کو دکهفته دنافبهینا ههردو جهنگین جیهانیدا، مهبهستا فهلسهفهی دیاردهگهراییی فهکولین ل راستیی بو ب رییا دهركهفتنا راستهخو یا تشتا بو وەرگری)^(۳). (ئەف ریبازه لسهر دهستی هزر مهندی ئەلمانی (ئهدموند هوسرل*) (۱۸۵۹-۱۹۳۸) هاتیه دمهزراندن، یی کو دبینت زانینا راستهقینه یا جیهانی ژ ههولدانا شروفهکرنا تشتان ناهیت ههرو وهکو ب سهرفه یادیار، لی ب شروفهکرنا تشتی خو ب خو کو ب ناسکرنا جیهانی رادبت)^(۴). (ژگرنگترین دامهزرینهرین ئەفی تیوری (ئهدموند هوسرل و رومان ئەنگاردن*)^(۵). (فهلسهفهی دیاردهگهراییی خودان دیتنهکا گشتگیره بو ههرو تشتی د گهردونیدا، ژبهر هندئی ژی فهیلهسوفین وی جهین گرنگ دپهرتوکین

(۱) د.فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۱۸-۱۱۹.

(۲) د.فؤاد عفانی: نظرية التلقي(رحلة الهجرة)، ص ۱۱۹-۱۲۰.

(۳) د. یادگار لطیف شارهزوری: تیورهکانی وەرگرتن له (ئیستاتیکای وەرگرتنه وه بو رهخنه‌ی هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۶۹.

(۴) محمد عزام: اتجاهات التاويل النقدي من المکتوب الی المکتوب، الطبعة الاولى، الهيئة العامة السورية للکتاب، دمشق، ۲۰۰۷، ص ۷۹.

(۵) د.عبدی حاجی: چهند تیورهکین رهخنا ئەدهبی، ل ۱۰۶.

*ئهدموند هوسرل فهیلهسوفو بیرکاری زاناکى ئەلمانییه، خودان گرنگیهکه مهزنه دهزرا روژنافاییدا، ب تاییهت ل نیفا ئیکى ژچهرخى بیستی، قوتابی و بهردهستی فهیلهسوفی ئەلمانی(برنتانو)بو. بنیره: د. فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۵۵.

** (رومان ئەنگاردن) هزر مهندهکی پولونییه، تاییهت منهده دینومینولوژیا ه ئەنتولوژیاییدا (علم الکائن) یهکهم چافیکهفتنا وی دگهل ماموستا وی هوسرل ۱۱ مای ۱۹۱۲ بو ل وانین وی ئاماده دبو، پهیوهندیهکا ب هیژ دنافبهینا واندا پهیدابو، ئەف پهیوهندییه ب داوی نهبو ههتا مرنا (هوسرل) ی، رومان ئەنگاردن ل ۲۲ شواتا سالا ۱۹۱۸ باوهرناما دکتورایی ب دهست فه ئینا، گرنگترین پهرتوکین وی. (کاری ئەدهبی وهونهری La connaissance, Zanine کاری ئەدهبی (رحلة الهجرة)، ص ۶۳. (de loeuvre litteraire). بنیره: د. فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۶۳.

زانستی و ئەپستیمولۆژیاییدا دگرن) ^(۱). (رومان ئەنگاردن تیکست دابەشی سەر دو جەمسەرەن کر، جەمسەرئ هونەری و جەمسەرئ ئیستاتیکی، جەمسەرئ هونەری یی پەیوەندیارە ب تاییبەتمەندیی نافی تیکستی، رییی ریکبون و پەیوەندیی توخما. هەرچی جەمسەرئ ئیستاتیکی، گریدایی خواندنا تیکستی و دەرئیخستنا رمان و بنەما تاییبەتمەندیی ویی) ^(۲). ((رومان ئەنگاردن پپی وایە کاری ئەدەبی بەردەوام ناتەواوە و چاوەرپی کرداری خویندەنەویە)) ^(۳). ئەفەزی ناماژەیکە دیارە ل سەر گرنگیا خواندنی دقەژاندنا تیکستیدا، ئەو خواندنی ژ ئالیی کەسەیکە فە دەیتە ئەنجامدان، کەواتە گرنگیدانە ب خواندەفانی زی، (فینومینولۆژیایی فەلسەفەیا ئیخسیرکنا خودی(الذات) رەتکر، ژبەرکو خود ب نەمایەکی سەرەکیە ژبنەماین زانینی و کاراکرنا فەلسەفی ژبو دیارکنا ئەوان نافەرۆکین ساف یین دەشیاریا مروفیدا هەین تەرخانکر، هەرۆسا فیا خودی (الذات) بەرەف بابەتی ئاراستە بکەت، ژبو وەسفرکنا دیارەیا تشەکی دەشیارییدا) ^(۴). ((هەر بویە هشیاری لە فەلسەفە دیارەگەراییدا، گرنگی ناوەندی(مرکزی) هەبە، چونکە هشیاری لە لای ئەم فەلسەفەیا، سات وەختی تەواو بون و کوتایی هاتنە)) ^(۵). هەرۆسا (رومان ئەنگاردن) بنیاتی کاری ئەدەبی بو سەر چار ئاستان دابەش دکەت، کوهەر چار دناف ئیکدا ئەرکی ئیستاتیکی پیشکیش دکەن، خواندەفان ب رپیا خواندنی ئەو جوانکاریی دیار دکەت، ئەو ئاستی ژ بریتینە ژ :

۱- ئاستی دەنگان و پەیفان و شیوازیی دەنگی یین خودان پلەیکە بلند.

۲- ئاستی یەکیین واتایی.

۳- ئاستی بابەتان.

۴- ئاستی شیوازیی هیلکاری ^(۶).

(ئەف هەر چار ئاست رەهەندی ئیکی یی کاری ئەدەبی پیک دەینن، ئی رەهەندی دوی یی کاری ئەدەبی ژ چارچوئی رستە و پەرگراف و بەشان پیک دەیت) ^(۷). ((مەرەما (ئەنگاردن) ی ژ ئەفان هەر چار ئاستان ئەو بەندەکی ریکخەر دناقبەرا واندا دەیتە دیتن، ئەوژی هزرا جەین نەدەستنیشانکری(بمواضع للاتحدد) چونکی د هەر ئاستەکییدا مەودایەکی فەکری د دەلالەتا

(۱) محمد عزام: اتجاهات التاويل النقدي من المکتوب الی المکتوب، ص ۷۹.

(۲) د. یادگار لطیف شارەزووری: دیارەگەرایی و رەخنە ی ئەدەبی، ل ۴۳.

(۳) هەمان ژیدەر: ل ۴۴.

(۴) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۸۳.

(۵) د. یادگار لطیف شارەزووری: دیارەگەرایی و رەخنە ی ئەدەبی، چاپا ئیکی، ژ وەشان ی دەزگە هی فیربون، چاپخانا هیفی،

هەولیر، ۲۰۱۵، ل ۱۹.

(۶) د. فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۶۵.

(۷) محمد عزام: التلقى و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۸۳.

تیکستیدا دهیته دیتن، ئەف چەندە ژى بۆ خواندەفانى هیلایە داگو پر بکەت))^(۱). (نایزەر)ی، ئەو شروفه‌کاریا (رومان ئەنگاردن)ی، بۆ کریارا خواندنی دانای پیشئیخست، یاکو دگوت تیکست ژ ژماره‌یه‌که بوشاییان یان ژ هندهک ره‌گه‌زین نەدەسنیشانکری پیک دهیت، لسه‌ر خواندەفانى پیدفیه‌یه ئەوان بوشایین د تیکستیدا پر بکەت، ب رییا به‌شداریکرنه‌که داهینانه، دگهل ئەوی تشتی کو تیکستی دایه‌ دەست، تیورا (رومان ئەنگاردن) وه‌سا به‌ری خو د دەته خواندنی هەر وه‌کو کریاره‌که (ته‌مامکرنی) یان (پرکرنی)، ری نادەته چ جوره‌ په‌یوه‌ندیکرنه‌کی یا هه‌فگوهارتنه‌کی دنافه‌ینا خواندەفانى و تیکستیدا، لی (نایزەر)ی، گرنگی دا په‌یوه‌ندی و کارلیکا دنافه‌ینا تیکستی و خواندەفانى، هه‌روه‌سا ره‌خنه‌ ل (یه‌ک ئارستیا) تیورا (رومان ئەنگاردن)ی، کر و دیت کو بوشایی واته‌ نه‌گونجانا دنافه‌ینا تیکستی و خواندەفانى په‌یوه‌ندیی دکرپارا خواندنییدا دورست دکەت^(۲). (ئه‌گه‌ر گرنگیدانا (ئه‌نگاردن)ی بۆ نایا تیکستی سه‌ره‌نجا بونیادگه‌را کیشابت، گرنگیدان و دیتنا وی بۆ په‌یوه‌ندیا دنافه‌ینا تیکستی و خواندەفانییدا سه‌ره‌نجا خودانین تیورا وه‌رگرتنی و به‌رسفدانی کیشایه)^(۳). هه‌روه‌سا (پشتی به‌لافبونا په‌رتوکا (رومان ئەنگاردن) یا بنافی (زانینا کارئ ئەده‌بی بۆ هونەری - معرفیه‌ العمل الادبی للفن) ل ئەلمانیا باشر گرنگیدانا (ئه‌نگاردن)ی، سه‌بارەت په‌یوه‌ندیا دنافه‌ینا تیکستی و خواندەفانییدا، بۆ چافدی‌رین تیورا وه‌رگرتنی دیاربو، ئەفجا رابه‌رین تیورا وه‌رگرتنی چه‌ختی لسه‌ر کاریگه‌ریا په‌یوه‌ندیی کر، دئه‌فی بواریدا (نایزەر) دبیژت: تشتی هه‌ره‌ سه‌ره‌کی دخواندنا هەر کاره‌کی ئەده‌بیدا په‌یوه‌ندیا دنافه‌ینا بنیاتی (بنیاتی تیکستی) و وه‌رگیدیایه)^(۴). دیاره تیورا وه‌رگرتنی دخاله‌ گه‌وه‌ه‌ریا خودا مفایه‌کی ئیکجار مه‌زن ژ تیورا دیارده‌گه‌راییی یا (رومان ئەنگاردن)ی، وه‌رگرتیه، ب تاییه‌ت ژ ه‌زرا (جه‌ین بوشایا) تیورا وه‌رگرتنی لسه‌ر بنه‌ماییی په‌یوه‌ندیا دنافه‌ینا تیکستی و خواندەفانییدا، پرکرنه‌ ئەوان بوشاییان خستیه‌ سه‌ر ملیت خواندەفانی، هه‌روه‌کو دهیته‌ زانین هه‌مو گرانیا تیورا وه‌رگرتنی لسه‌ر خالا په‌یوه‌ندیکرنییه‌ لسه‌ر بنه‌ماییی ئەفی په‌یوه‌ندیکرنی چه‌ندین بنه‌مایین دن دتیورا وه‌رگرتنی دا هه‌نه‌ هه‌مو دکه‌فنه‌ خزمه‌تا زه‌نگینا تیکستا ئەده‌بی.

(۱) یه‌مان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه‌کرنا بنه‌مایین تیورا وه‌رگرتنی لسه‌ر تیکستا ئەده‌بی، ل ۵۶.

(۲) بسام قطوس: المدخل الی منهج النقد المعاصر، ص ۱۶۶-۱۶۷.

(۳) د.فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۶۴.

(۴) هه‌مان ژیدەر: ص ۶۴.

٤- هرمنیوتیکا (گادامیر*):

په‌یفا هرمنیوتیکا ژ زمانی گریگی هاتیه وهرگرتن و مه‌به‌ست ژئی (شروفه‌کرن، ئاشکراکرن و رافه‌کرن)ه، بناغی ئەقی په‌یقی ژ(هرمس) هاتیه، کو ب واتایا پیغه‌مبه‌ری خوداوه‌ند د دعت، ئەق پیغه‌مبه‌ره دناق میتولوجیا یونانیدا ب ئەرکی گه‌هاندنا بریارین خوداوه‌ندا رادبو ل ناق مروقان ره و ریشالین هرمنیوتیکایی بو رافه‌کرنین لسه‌ر ده‌می که‌فن دزقرنه‌فه، وه‌کی رافه‌کرن و پیش‌بینیکرنا که‌سین ئولدار و پاشی ئەقی زانستی هنده‌ک بیافین دن بخوفه‌ گرتن، مینا رافه‌کرن فیلولوژییا هوزانفانین کلاسیکی و رافه‌کرن تیکستین ئولی و یاسایی^(١). (هرمنیوتیکا ل پاش بونیادگه‌ریی، هه‌لوه‌شنگه‌ه‌راییی و پوچگه‌راییی ب ره‌ه‌نده‌کی سهره‌کیی هزری ژ ره‌ه‌ندین مروفایه‌تی و پوست مودیرنیزمی ده‌یته هه‌ژمارتن، بویه د فه‌کولین و بابه‌تین ره‌خه‌یی و فه‌لسه‌فی و هزریین پوست مودیرنیزمییدا، گرنگیه‌که تایبه‌ت ب بابه‌تی هرمنیوتیکای ده‌یته‌دان)^(٢). (هیرمنیوتیکا بریتیه، ژ دیارکرن رمانا زمانفانی دکاری ئەده‌بیدا، د ماوی شروفه‌کرن و داریتنا رمانیدا و هه‌روه‌سا ده‌ربینا بوچونی دکه‌ت سه‌باره‌ت تیکستی، گه‌له‌ک جارن ئەق جوهره رافه‌کرن و شروفه‌کرنه، چه‌ختیی ل به‌شه ئالوز و پری مه‌جازیه‌تا تیکستی دکه‌ت، چ سنور و چارچوفه نین سنورین ئەقی زارافی ده‌ستنیشان بکه‌ن، ب تنی گه‌ریان ل پی رمان و پیویستی رونکرن و رافکرنای رمانی نه‌بت، پروسه‌یا هرمنیوتیکا ب تنی د بواری ئەده‌بیدا ناهیه‌ته دورپیچکرن، به‌لکو دکارینین وی‌دایه‌ه د هه‌مو تیکستین ئولی و ئەفسانه‌یی و شیعری و فه‌لسه‌فی و ئەده‌بی و ته‌نانه‌ت د مه‌سه‌لین زانستی ژئی دا پروسه‌یا خو ئەنجام بده‌ت)^(٣). (هرمنیوتیکا گریدانه ب هیژ دگه‌ل ئالیی ئولی هه‌یه، ئەو گه‌نگه‌شین دناقبه‌ینا که‌نیه‌یا کاتولیک و پروتستاندا سه‌باره‌ت شاره‌زاییا رماندن(تاویل) و

* (گادامیر) فه‌یله‌سوفه‌کی ئەلمانی ب ناق و ده‌نگه، ل ١١ شواتا (فبرایر) ١٩٠٠ ژ دایکبویه، ل ده‌ستپیکا کاری خو یی هزری، نه‌که‌سه‌کی زور به‌ره‌مه‌داربویه، یه‌که‌م په‌رتوکا (راستی و میتود) ل سالا ١٩٦٠ ده‌رخستیه، ل وی ده‌می ژیی وی ٦٠ سال بو، به‌ری هنگی ناما وی یا زانکویی یاکو ل ژیر ناق و نیشان(راستیا چیژئی د دانوستاندنن ئەفلاتونیدا - ماهیه‌ للذة فی حوارات افلاطون) ل ژیر سه‌ریه‌شتیا (پول ناتورب ١٨٥٤-١٩٢٤) کو ژ ئیک ژ نافدارترین میژو نفیسین فه‌لسه‌فی بو، ل وی ده‌می (گادامیر) ٢٢ سال ژ ژیی خو ده‌رباز نه‌کربون، کاریگه‌ریا (هوسرل و هیدگر) لسه‌ر (گادامیر)ی دیاره ده‌می فه‌لسه‌فه ل (فرببورگ) لسه‌ر ده‌ستی ئەوان خواندی، ل گه‌له‌ک ب رابه‌ری فه‌لسه‌فی وجودیه‌تی (هیدگر)ی کاریگه‌ر بو، د فه‌لسه‌فا ویدا کلیل و تیگه‌هین باش دیتن ژبو ئافاکرنا فه‌لسه‌یا خو یا هرمنیوتیکا. بنیره: هانس غیورغ غادامیر: فلسفه‌ التأویل الاصول، المبادئ، لاهداف، ترجمة: محمد شوقي الزين، الدار العربية للعلوم، منشورات الاختلاف، المركز الثقافي العربي، الطبعة الثانية، ٢٠٠٦، ص ١٠-١١.

(١) د.عبدی حاجی: چه‌ند تیوره‌کین ره‌خنا ئەده‌بی، ل ٨٣.

(٢) ئەبو عوبه‌یدعه‌بدوللا زباب: ره‌نگه‌ه‌دانا پو‌ست مودیرنیزمی ده‌وزانا کوریدیا، ژ به‌لافکرینن ئەکادیمیا کوردی، چاپخانا حاجی هاشم - هه‌ولیر، ٢٠١٣، ل ١٨٧.

(٣) نه‌وزاد ئەحمه‌د ئەسه‌ود: فه‌ره‌نگی زاراه‌ی ئەده‌بی و ره‌خه‌ی، چاپا ئیکئی، چاپخانه‌یا بینایی، سلیمانی، ٢٠١١، ل ٩٢-٩٣.

شروفه کرنا ټیکستی پیرۆز کو ئەف یهک بونه لاندکا هرمنیوتیکای، دزانستی لاهوتیدا ب هوری ناماژه د دهته رافه کرن و وهرگیړانا په رتوکا پیرۆز (الاسفار المقدسه) (۱). هرمنیوتیکا لسهر دو جورین سهره کی هاتیه دابه شکرن: (هرمنیوتیکا کهفن) و (هرمنیوتیکا نوی) واته هرمنیوتیکا بهری پوست مودیرنیزمی هرمنیوتیکا پوست مودیرنیزمی، هرمنیوتیکا کهفن و هسا هزر دکهت کو واتا ټیکستی نفیسه ر دیار دکهت، بهرهم ژی ب تنی هزا نفیسه ر دیار دکهت، بویه یا گرنگه لیگه ریان ل واتیای ټیکستییه، کو ههمان مهره ما نفیسه ریه، لی د هرمنیوتیکا نودا نیک لانه بونا واتیای یا هه، واته هیچ واتیایه که دیارگری و چارچوفه کری نینه، نانکو هزا خوینه ریا یا د گورانیدا (۲). (هرمنیوتیکا کهفن د وی باوه ریدایه کو نابت ټیکلی و پیکفه گریدان دنافه ینا پیزانیین کهفن و نودا بهیته کرن، ژبه رکو که هاندن شیلو دبت و سهنته ری واتیای نامینت، لی هرمنیوتیکا نو حهزا پیکفه گریدانا پیزانیین کهفن و نو دکهت، د وی باوه ردایه کو تیگه هشتن ژ نه نجامی دانوستانده که ره سه ن دنافه ینا نفیسه ریا و رابوردوی دایه، ئەف تیگه هشتن د دهمه کیدا رودهت کو دنافه را نوکه و رابوردا ټیکلیه که بوچونان هه بت (۳). ئەف زانسته ب تنی د ئالیی ئولی دا نه ما، پیشکه فتن ب خوفه دیتن هه تا کو بویه تیوره که زانستی و جهی خو د ئەده بیاتیای ژی په سه ند کری. (دهدی نوزدیدا هرمنوتیکا وه کو تیوره که زانستی یا سهره خو په یدابو ئەو پرنسیپین هرمنوتیکای بکار دینان ژبو که هشتنا راما نا ټیکستان رافه دکرن ئەف زانسته (هرمنوتیکا) دناف کارین چه ندین هزرمه ندین ئەلمانیدا هاته چه سپاندن، ئەف هزرمه نده ل پیشیا وان (ف.شلایرماخر ۱۷۶۸-۱۸۳۴) (فیلم دیلتای ۱۸۳۳-۱۹۱۱) و ل سه دی بیستی که فتنه ناف بهرهمین هه ر یه ک ژ (ج.گادامیر- ئەلمانیا) و (م.م.باختن - روسیا) و (پول ریکور - فه رهنسا) (۴). (فریدریک F. schleirmacher) ب یه که م که سی دهیته هه ژمارتن کو هرمنیوتیکا ژ بازنی گرنگیین ئولی و باوه ری ده ریئخستی، واته ئەو ب که سی ئیکی یی بنیاتی هرمنیوتیکا هه فچه رح دهیته هه ژمارتن) (۵). ده رکه فتنه هرمنیوتیکا ژ بازنی ئولی ری خوشکر کو ئەف زانسته دئه ده بیاتیای ژی رو لی خو ببینت، هه ر تیوره کی ل گوری دیتنا خو مفا ژی وه رگرت. (دنافه ینا تیورا هرمنیوتیکا و تیورا وه رگرتنی په یوندییه که هیژ دگهل ئیکدو هه یه، ب رهنگه کی و هسا کو ئەم نکارین به حسی تیورا وه رگرتنی بکه یین ئەگه ر ئەم نه زفرینه فه لسه فه یا راماندنی، ژبه رکو راماندن و تیورا وه رگرتنی دو روین یه ک دراقن، کو

(۱) د.فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۷۵.

(۲) ئەبو عوبه یده عه بدوللا زیاب: رهنگه دانا پوست مودیرنیزمی دهوزانا کور دیدا، ل ۱۸۹.

(۳) ههمان ژیدهر: ل ۱۸۹.

(۴) د.عبدی حاجی: چه ند تیوره کی ره خنا ئەده بی، ل ۸۴.

(۵) د.فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۷۶.

نځوږي تيگههشتنه، تيگهه ټيورا وهرگرتني نه ب تني تشتي نماژه پيکريه، لي دهربازي تيگههشتني دبت، ب سيفه تي کو پروسه يه که به شداريي د نفاکرنا رمانا نه دهبيدا دکهت) ^(۱). (تيگههشتن ل نک (گاداميړ) ي دوباره نفاکرنا بهرهميه ژ بهرهمي نوجينال يان نافراندنه که نويه ژ نافراندنا ئيکي) ^(۲). (ب ديتنا (فيليهام ديلتاي) نارمانجا هرمنيوتياکي تيگههشتنه دنقيسهري پتر ژ وي تيگههشتنا نقيسهر بخو د خو دگههيت) ^(۳). نهو که سي کو پتر ژ نقيسهري د نقيسهري دگههيت، رمانا دوي يان ژي نافراندکي ژ تيکستي ئيکي دکهت خواندهفانه، که واته سهنگه و گرنگيا خواندهفاني دهرمنيوتياکيدا ب گشتي و تيورا هرمنيوتکا (گاداميړ) ي، ب تايه تي خويابه، نهفه ژي دبه خاله که کاريگر و هه فبه شه دنافبه ينا تيورا وهرگرتني و تيورا هرمنيوتياکيد. (گاداميړ دپهرتوکا خو يا بناقي) (راستي و ميتود) ياکو ل سالا ۱۹۷۵ دهرنيخستي تيدا ديارکريه کو کاري نه دهبی ب حازري و تهماميا رمانی ناهيته جيهاي، رمان پالپشتي لسهر ههلويستي ميژويي يي وي که سي دکهت، يي کو ب رماندنا(تاويل) نهوي کاري رادبت، نهفان هزرين (گاداميړ) ي، کارتیکرن ل تيورا وهرگرتني کي) ^(۴). لسهر بنه مایي هندهک پرسيارين گه وههري مينا رمانا تيکستا نه دهبی چييه؟ په يوهنديا مه بهستا نقيسهري ب نهفي رمانی چييه؟ مه هيقي ههيه د نهوان کارا بگههين يين دناليي رهوشه نيري و ميژوي دا بو مه د نامو؟ گه لو تيگههشتنا بابه تيانه دشياندايه، يان ل پي رهوشا مه يا ميژوي هر تيگههشتنهک يا ريژييه؟ لسهر بنه مایي نهفان پرسيارين گه وههري، (گاداميړ) داکويي لسهر ريکخستيا فهلسه فا هرمنيوتياکو خو دکهت، دهرگه هي ب هر دو ناليندا فه دکهت داکو گهنگه شي لسهر هنده مه سه لين نافهندي يين مينا ميژو، که لتور و نه دهبی بکهت، لسهر في بنه مای دو جورين تيگههشتني دهستنيشان دکهت.

۱- تيگههشتنا گه وههري، نهو تيگههشتنه يه ياکو نافهروکا تيکستي ل خو دگرت ل ده مي خواندني.

۲- تيگههشتنا مه بهستگه رايي، تيگههشتنا مه بهستا نقيسهري و نارمانجين وييه ل ده مي نقيسيني ^(۵).

(گاداميړ) ي، لسهر ريبا ماموستايي خو (مارتن هايدهگر ۱۸۸۹-۱۹۷۶) دچت و دبيژت: تيگههشتنا راسته فينه د نه دهب و تيکستين مروفايه تي لسهر بنه مایي نه زمونا خواندهفاني د راوهستت،

^(۱) مصطفى شمعيه: القراءة التاويلية للنص الشعري القديم، ص ۱۹.

^(۲) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۷۸.

^(۳) هه مان ژيدهر، ص ۸۲.

^(۴) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۸۴.

^(۵) مصطفى شمعيه: القراءة التاويلية للنص الشعري القديم، ص ۲۵.

نارمانجا سهره کی یا (گادامیر)ی، دیار کرنا رامانیہ، دفتیت هرمنیوتیکا نهوی رامانی بهرجهسته بکته، ههروهسا گادامیر حاشاتی ژ رامانا جیگیر دکته، دبیژت رامان یا ریژییه، ژ نهنجامی گفتوگویا دنافبهینا خواندهفانی و تیگستیدا درست دبت، رامان یا ریژییه ژ بهرکو پالپشتی لسهر ناسوین خواندهفانی دکته، واته رامان ل پی کهرستین مهعریفی یین خواندهفانییه^(۱). پروسهیا تیگههشتنی و رافه کرنا تیگستان ل پی بوچونا (گادامیری)، یا دابریه ژ نفیسهری و رهوشا وی یا زهنی و هزین وی، نانکو فهر نینه نه م وهسا دتیگستی بگههین کو دهربرینی ژ زیان و ههستین نفیسهری دکته، بهلکو دفتیت نه م وهسا دتیگستی بگههین ههر وهکو تیگست ب خو ههی، ب دابرینا تیگستی ژ نفیسهری، رامان ژ تیگههشتنا خواندهفانی نورجینال دهیته زانین، کو نهف خواندهفانه چهندين رامانین نو د دهته تیگستی، ههروهسا ب دیتنا (گادامیری)، ههر راماندنك بریتییه ژ دانوستاندنكی دنافبهینا دهمی بوری و دهمی نوکهدا، نهف پرنسیپین گادامیری دبنه خالین دامهزرینه ژ بو دامهزراندنا (جوانیا وهرگرتنی) - جمالیات التلی) کو ل سالین شیستا ژ سهدی بیستی فی زانستی ل ئەلمانیا وهرارگریه.^(۲) ب ئەفان پرنسیپین کو دتیورا هرمنیوتیکا (گادامیر)دا هاتین سهبارت تیگستا نهدهبی و خواندهفانی و نهو پهیهوندیا دنافبهینا نهواندا، بتنی تیورا وهرگرتنی گرنگی ب ئەفان ههر دو ئالیا زیدهتر کریه، خواندهفان کریه سهنتهری بهرهه مئینا رامانین جودا ژ یهک تیگست، واته ل دهمی تیورا هرمنیوتیکا دبیژت رامانا راسته قینه یا تیگستی نهدهبی و مروفایهتی لسهر بنه مایی مهعریفی یی تیگههشتنا و نهزمونا وییه، حاشاتی ژ رامانهکه جیگیر دکته، ههر ههمان بنه ما دتیورا وهرگرتنیدا هه نه ل ب رویهکی گهشتر و دیارتر، ژ بهر هندئ ژی دتیورا وهرگرتنیدا چهختی ل جورئ خواندهفانی هاتیه کرن، دهه مان دهمییدا بو سهر چهند ناستین جودا هاتیه دابهشکر، کهواته هرمنیوتیکا ئیک ژ چافکانیین ههره گرنگ بویه دنافابونا تیورا وهرگرتنیدا. (ژبوچونین کو تیورا وهرگرتنی مفا ژئ دیتی ب تایبهت سهرکیشی وی) (یاوس)ی هزریرین فهیلهسوفی ئەلمانی (جورج گادامیر)ینه، نهو هزرین وی یین فهلسهفی د پهرتوکا خو یا بنافی (راستی و میتود) ناماژه پی کرین بونه ژیدهر بو تیورا وهرگرتنی (گادامیر) د نهفی پهرتوکا خودا هزرا (میژوا کارتیکرن) بهرچا کر، کهواته لیگهریان دراستیا میژوییدا ب تیگههشتنا میژویی بخوهیه).^(۳)

(۱) نهوزادا نهحمهد نهسوه: فهرهنگی زاراوهی نهدهبی و رهخنه، ل ۹۶-۹۵.

(۲) د.عبدی حاجی: چهند تیورهکین رهخنا نهدهبی، ل ۸۸-۹۰.

(۳) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه کرنا بنه ماییین تیورا وهرگرتنی لسهر تیگستا نهدهبی، ل ۶۰-۶۱.

۵- سوسیولوژیا ئهدهبی:

ل گوری دیتنا زانستی جفاکی خواندنا ئهدهبیاتی دکهت، ئهفجا چ بو زانینا دیتنا نفیسهری بت بهرامبهر جفاکی یان ژی گریډانا کارئ ئهدهبی ب جفاکی فه، واته گرنگیی ب پهیوهندیانا دناقبهینا ئهدهب و جفاکی د دهت، ئهگهر ئهم د پتر د هوربین بین خواندنی دناقبهرا ئهدهب و چینا جفاکیدا دکهت، ئهدهب یان ژی نفیسهر دبت دهربرینی ژ ئهوی چینی بکته یی کو ئهوب سهرفه) ^(۱) . (روبر ئهسکاریب) دپهرتوکا خو بنافی (سوسیولوژیا ئهدهبییدا) ل سالا (۱۹۸۵) دبیژت: ئهف زارافه فهدگهریت سهدی بیستی و ب دیارگری بو سالا ۱۹۵۰ وهکو ژ زارقی دیار هم زانایین جفاکناسی و هم ژی تیورستین ئهدهبی دکارن ژی مفاداربن و فهکولینا لسهر بکن، ب مهرجهکی پشتی ب ههر دو زانستا (سوسیولوژیا و ئهدهب) بهیته بهستن، ژبهرکو نه جفاکناس بی فهگریان بو ئهدهبی دکاره فهکولینا د بواری خودا ئهجام بدهت، نه ژی فهکولهری ئهدهبی بی فهگریان بو زانستی جفاکی و کومهلگههی دکارت فهکولینین خو بکته) ^(۲) .

فهکولهر و رهخنهگر دبینن کو فهکولهرین دوارئ جفاکیدا د سی خالاندا دگهل فهکولهرین دبواری ئهدهبییدا د ههقبهشن:

- ۱- ههر دو فهکولهر ههولا لیگهیرینا راستی دکهن.
- ۲- ههر دو فهکولهر لیگهیرینی ل راستیین رهوشتی دکهن.
- ۳- ههر دو فهکولهر دقیت رهوشا ههر یهک ژ جفاکی و ئهدهبی بهرهف باشتر و باشتر بونی ببهن ^(۲)

(ریبازا سوسیولوژیا نیژیکی تیورا وهرگرتنی دبت ژ ئالیی گرنگییډانا وی ب وهرگری و رهوشهنبیریا ویقه، بهرههفکرنا وی داکو بهرهف تیکستا ئهدهبی بچت، دیسان جهختکرنا وی ل سهر تهخا جفاکی ئهوا دگهلدا د ژیت، تا ئهوی رادهی ئهفی قوتابخانی دکهته بنیاتهک ژ بنیاتیین کو تیورا وهرگرتنی لسهر ئافابوی، بهلکو (جان ئیف تادییه) د پهرتوکا خو یا ل ژیر ناف و نیشانین(رهخنا ئهدهبی د چهرخی بیستی)دا دبیژت: تیورا وهرگری ژ سوسیولوژیا و شعریهتی پهیدا دبت) ^(۴) . (دبت کو پهیوهندیانا سوسیولوژیا ئهدهبی ب تیورا وهرگرتنی نه پهیوهندیهکه ئیکسه و کاریگهرت، یان پهیوهندیهکه ب سهرفهیی و ئاسان بت، دناقبهینا ئهگهر و کاریگهرییدا، لی بی گومان گرنگیا زیده ب فهکولینین سوسیولوژی رول ههبویه د دورستکرنا

(۱) ا.د.محمد سعید فرح و ا.د.مصطفی خلف عبد الجواد: علم اجتماع الادب، الطبعة الثانية، دار المسيرة، عمان، ۲۰۱۲، ص ۲۱۲۰.

(۲) هه مان ژیدهر، ص ۲۱۲۰.

(۳) هه مان ژیدهر، ص ۲۱۲۰.

(۴) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهکرنا بنه مایین تیورا وهرگرتنی لسهر تیکستا ئهدهبی، ل ۶۲.

سه‌قايه‌کيدا کو تيورا وەرگرتنئ تيدا پەيدابت و گەش ببت) ^(۱). (پالشتيا تيورا وەرگرتنئ لسەر فەکولینين (دراسات) سوسیولوژی ژ ئەوئ یه‌کئ هاتیه کو ب رەنگه‌کئ بنەرەتی جه‌ختیئ لسەر خواندەفانی دکەت، سوسیولوژیا ئەدەبی لسەر ئەفئ هزرا سەنتەرال رابویه، واتە گرنگیئ ب خواندەفانی د دەت سوسیولوژیا ئەدەبی وەسا دبینت کو ئەدەب و جەوماوەر (وەرگر) دو روین یه‌ک درافن، کار لسەر دیارکرن رەشەپوشی (نقاب) و سرۆشتی پەیوهندیا دناقبه‌ینا ئەواندا دکەت) ^(۲). گرنگیدانا سوسیولوژیا ئەدەبی ب تەخا جفاکی، ئەو بەرەهەمئ ژئەگەرئ ئەوئ تەخئ هاتیه هەبونئ و دیسان گرنگیپیدانا ئەوئ ب پەیوهندیا دناقبه‌ینا تیکستی و خواندەفانیدا لسەر هەمان بنەمای، وئ ریئی د دەتە مە کو ئەم بکاربن بیژن سوسیولوژیا ئەدەبی بویه خالەکه هاریکار د ئافاکرنا هزرین بنەماین تیورا وەرگرتنیدا.

^(۱) د.فؤاد عفانی: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۲۲.

^(۲) هەمان ژیدەر: ص ۱۲۳.

باسی سیی: تیورا وەرگرتنی.

تیورا وەرگرتنی تیورا گرنگیپیدا نییه ب خواندهفانی و چاوانیا رهفتار کرن و وەرگرتنا وی د گهل تیكستی ب مهره ما داریتنا رمانه كه نو. (هه ره تیور هكه ئه ده بی ب رهنگه کی به ری خو دایه تیكستا ئه ده بی و چه ند پرسیا ره كا د نازرینن، ئه و پرسیا ره دناف تیوریدا ب به ها و گرنگن، ژبه ركو ئه و ب رییا ئه وان پرسیا ره دكارن بوشایین تیكستی پر بکه ن، خواندهفانی خو به ره ف ئاراسته یه کی دن ببه ن. پرسیا ره ژ سئ ره هه ندا ئاراسته ی تیكستی دبن، ره هه ندئ نفیسه ری، ره هه ندئ تیكستی، ره هه ندئ خواندهفانی) ^(۱). واته هه ر ئالیه ك ژپیكها تین تیكستی (نقیسه ر، تیكست و خواندهفان) خودان ره هه ندین خو یین تایبه تن بو نمونه ره هه ندئ نفیسه ری ژیان و ژینگه ه و چاوانیا هزرکنا وی دداریتینیدا ب خو فه دگرت، ره هه ندئ تیكستی ژی بنیاتی زمانی و کودین وی ب خو فه دگرت، ره هه ندئ خواندهفانی ژی ژ ئه زمونا وی یا پیش وه خت و چاوانیا ره فتار و کارلیکنا وی دگهل تیكستی پیک دهیت، له وما گرنگه ژ هه ر سئ ره هه ندا ته ماشه ی تیكستی بکه ین. (د ره خنا ئه ده پیدا یا نودا تیورا وەرگرتنی نیک ژ ئه وان تیورایه یین کو پشتی بونیاد گه ری سهره لدای، گرنگیدانا سه ره کی یا تیورا وەرگرتنی خواندن و وەرگه ره، واته خواندهفان ته وهری سه ره کییه ژ تیورا وەرگرتنی، گرنگترین ره گه ز د پروسه یا ئه ده پیدا کارلیکا دنافبه ینا (نقیسه ر و تیكست و خواندهفانی دایه)، ژ ئه نجامی ئه فی کارلیکرنی خواندهفان (وهرگر) کاریگه ریه كا ب هیز د دارشتن و به ره هه ئینانا رمانیدا هه یه) ^(۲). (هه مو ره هه ند و پرنسیپین کو دتیورا وەرگرتنیدا هه نه ل دور گه وه ره ی خواندهفانی و رۆلی وی دگهل تیكستی دزقرن، تیدا ده سنیشانا جور ئاستین خواندهفانی دهیته کرن، ب گشتی تیورا وەرگرتنی بریتیه ژ ئه وی په یوه ندیا دنافبه ینا خواندهفانی و تیكستیدا و تیكستی و خواندهفانیدا، دگهل به رچا ف وهرگرتنا جودا هیا شیوازی خواندنئ ژئالیی خواندهفانی فه، كه واته ئه فی تیورئ په یوه ندی ب به شداریکرنا خواندهفانی و جورئ خواندنا وی ب وهرگرتنا تیكستی فه ی هه یه، هه ره سا دگهل ئاست و ئاره زوین وی دململانی دایه، نقیسه ر ژی دنقیسینا تیكستیدا کومه كه کود و ستراتیژیه تا ب کاردئینت کو دقیت خواندهفان شرو فه بکه ت تیگه هت) ^(۳). ((تیورا وەرگرتنی دهره فت بو خواندهفانی ته رخانکریه بچته دناف سه قایی شرو فه کرنیدا، چه ختی لسه ر رۆلی ئه کتیفی خواندهفانی دکر، ب دیتنا تیورا وەرگرتنی خواندهفانی کارتیکنه كه مه زن هه یه ژبو ده ستنشانکرنا رمانا تیكستین ئه ده بی تیكستی)) ^(۴). واته هه بونا تیكستی نه به سه ژبو

^(۱) ب دریزی بنیره: که بهان عزیز: تیوری خوینەر و شعری نوی کوردی، گوفا را هه نار، ژماره ۸۱، مارس ۲۰۱۳، ل ۸.

^(۲) نه وزاد ئه حمه د ئه سوهد: فه ره هنگی زا راره ی ئه ده بی و ره خنه ی، ل ۹۸.

^(۳) ئه رخوا ن محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکنه وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۵۲.

^(۴) د. عبیدی حاجی: چه ند تیور هکین ره خنا ئه ده بی، ل ۱۰۵.

فهدیتنا رامانا گشتی یا تیگستی، نهگەر رامانهکه ب سهرفهیی بدهته دست ژی، نه نهو رامانه یاکو تیورا وهرگرتنی مهبهست، واته ژبلی رامانین خو دست یین تیگستی، خواندهفان رامانهکه دن ژ کود پهیفین فهارتی یین کو ژ نالیی نفیسهری فه ب مهبهست یان بی مهبهست دناف تیگستیدا فهدکته و شروفه دکته، ههلبهت ب تنی خواندهفانی تیورا وهرگرتنی مهبهست واته خواندهفانی زیرهک و چالاک دکارت نهفی چهندی نهنجام بدهت. (تیگست و وهرگر دتیگههی تیورا وهرگرتنییدا لسهر وی کارلیکرنی د راوهستت یاکو دنافبهینا هر دوکاندا ههی، نهو کارلیکرن ژی نهوه یاکو وهرگر پشکداریی د نافتاکرنا تیگستی بهرههه نینانا رامانیدا دکته))^(۱).

(ب بوچونا نهفی تیوری بهرهههی نهدهبی ب تنی زنجیرهکه و هیماین رهشین ریگخستینه لسهر کاغزی، نهف بهرپهره دی ل وی دهی بنه بهرههه، دهی ژنالیی خواندهفانهکه فه دهیته خواندن، نهف خواندنه دفتی گریدایی هزرهکه فهکری بت یا بهرههه بت بو گوهرینی، داکو خواندهفانی د باوهریا خو دا دو دل بت، چونکی نهو خواندهفان گریدایی نایدولوزیهکه دیار و خوراگریت، دهستههلاتهکا پیدی نابت چونکی کیتر دی کارت بکهفته ژیر کارتیکرنا هیزا بگورا بهرهههی نهدهبی)^(۲). (تیورا وهرگرتنی یان نیستاتیکا وهرگرتنی ل سالیی شیستا (۱۹۶۶) ز ژ چهرخی بیستی د چارچوئی (قوتابخانا کونستانس*) ل بهرلینا روژههلاتی بهری دیاربونا ههلوهشینگریی و قوتابخانهین پیش مودیرنیزی لسهر دهستی ههر یهک ژ (فولفانگ نایزهر wolfgang iser هانس روبهرت یاوس Hans Robert jauss) و چهند رابهکین ل دن پیشیا وان (کارل هایز شتیرله karl-Heinz sthrlh هانز نهلیرخ جهمبرخ Hansulric Djembrecht و ولف جرنمجر Wolf Jrnmger و جونت فالدمه Guenther valdma) پهیدابو ل سالیی ههفتیان ههشتیان ژ ههمان چهرخی ب رهنگهکی بهرچاف پیشکهفت^(۳).

(یاوس لهو باوهردایه میتوده کونهکانی لیکولینهوه ناتوانین پارسهنگی پیشکهوتنه نوییهکانی نهدهب بیی، چونکه نهمانه رهگزی وهرگریان له هاوکیشهی نوسهر و دهق خوینهردا فهراموش

(۱) نهحمهه یاسین: بنهماین رهخنا نهدهبی د روژنامهفانیا دهفهره بادینان دا روژنامهیا وار وهکو نمونه، چاپا نیکی، ژ وهشانین

ریقهبهریا راگههاندنی - دهوک، چاپخانهیا خانی، دهوک، ۲۰۱۵، ل ۱۲۱.

(۲) نهبو عوبهیدعهبدوللا زیاب: رهنگههانا پوست مودیرنیزی دهوزانا کوردیدا، ل ۲۰۲.

* قوتابخانهیا کونستانس نهف ناف دزفرته باژیری (کونستانس) یی کو دکهفته باشوری نهلمانیا لسهر دهریاچهیا (بودنزی) ل داویا سالیی شیستا وهکو کارفهدهانهک لسهر ههرسی قوتابخانین یین رهخهیی یین د وی دهمییدا بهربهلاف هاتیه دامهزراندن، کو نهوژی قوتابخانهیا راهکرنه زهمنی (التفسیر الضمني) قوتابخانا مارکس و قوتابخانا فرانکفورت، گرنگترین رابهین (قوتابخانهیا کونستانس) دو بون (فولفانگ نایزهر wolfgang iser هانز روبیر یاوس Hans Robert jauss) گرنگترین تشتی د نهفی قوتابخانیدا هاتی جهختکرن بو، لسهر رولی خواندهفانی و بهرفرههکرنا تیگههی وی بو وهکو وهرگر. بنیره: فرانک شویر فیجن:

نظریه التلقی، ترجمه: د. محمد خیر البقاعی، مجلة الاداب الاجنبیة، عدد ۸۷، صیف ۱۹۹۶. ص ۲۶۹.

(۳) دیادکار لطیف الشهرزوی: الظاهراتیة و النقد الادبی، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ۲۰۱۵، ص ۱۸۹.

کردوه واته تیوری وەرگرتن سښتهری بایه خدانکه له نوسهر و تیکسته وه دهگوازیته وه بو خوینهر نهوهی لهم تیورهدا گرنکه نهوه نییه تیکست چی دهلیت چ مانایهک رادهگه ښت و دهقنوس مه بهستی چیه، که نه مانه ریژین، به لکو نهوهی گرنکه نهو کاریگه ریه و ههست و نیستاتیکه یه که دهق له لای خوینهر جیی دههیلت، لهویشه وه کاردانه وهی وەرگر له سهر توئی دارشته وهی ماناکاندا درده که ویت) ^(۱).

۱- تیگهه و پیناس:

تیگههی تیورا وەرگرتنی نه بتنی تشتی ئامازه پیکریه، لی وهکو کریاره که به شدار دهر بازی تیگه هشتنی دبت، ژبو ئافاکرنا رمانا کارئ نه ده بی، ژبه ر هندئ ژی تیورا وەرگرتنی ل نک گروپی (کونستانس) یا جودایه ژ نه وان هه مو تیورین گرنکی ب خواندن و خوانده فانی دای، چ تیورین بهری وی یان ژی یین دگهل وی ژیاين ^(۲). پتر ژ زارافه کی بو تیورا وەرگرتنی دهیته گوتن (ئولديش کلاین Ulrich Klein) د فهرهنگا زانستین نه ده بیدا وەرگرتنی و هسا د دهته ناسین کو دوباره بهرهم ئینان و گونجاندن و وەرگرتنه، هه لسه نگاننده که ره خنییه بو بهرهم کی نه ده بی، یان گونجاندنا پیکهاته یین وی بهرهم مییه ب په یوه ندیین بهر فره تر فه، ب فی رهنکه وەرگرتن نه ب تنی مشه خوره که نیگه تفه بو نه ده بی، لی کریاره که کارایه دتیگه هشتن و هه لسه نگانندا و دوباره ئافاکرنا بهرهم می نه ده بیدا، نه فه ژی بهر وفاژی وان خواندنین روزئافایی بو، یین کو هه تا داویا سه دی نوزدی (۱۹) لسه وی باوهری بون کو نه رکی ره خنه گری ناقبه پینکارییه، دناقبه ینا کاریگه ریین نه ده بی و جه ماوهریدا، ژبه رکو نهو ده ستنیشانا جهین نیستاتیکی و کوالتی د نه ده بیدا دکن، ناراسته یا گوئی (ذوقها) وی د دهته پهرتوکیین باش ^(۳).

چار زارافین بهر به لاف ژبو دهر برینی ژ تیورا وەرگرتنی دهینه گوتن:

۱- تیورا وەرگرتنی (نظریة التلقي).

۲- تیورا پیشوازیکنی (نظریة الاستقبال).

۳- تیورا بهر سفدانا خوانده فانی (نقد استجابة القارئ).

۴- خواندن (القراءة) ^(۴).

(زارافی تیورا وەرگرتنی ب دو رمانا ب کار دهیت، رمانه که بهرته نگ و رمانه که بهر فره، درمانا بهرته نگدا بو کومه که خودانین تیورین گریدایی پیشوازیکنی یان وەرگرتنا کارین هونه ریه، ب فی رهنکی نیستاتیکی وەرگرتنی و بهر سفدانا خوانده فانی فه دگرت، د رمانا خو یا

(۱) نهوزاد نه حمده نه سوه: فهرهنگی زاراوهی نه ده بی و ره خنه ی، ل ۱۰۰.

(۲) ب دریژی بنیره: محمد عزام: التلقى و التاویل (بیان سلطة القارئ في الادب)، ص ۸۱.

(۳) هه مان ژیدر، ص ۷۸-۷۹.

(۴) هه مان ژیدر، ص ۷۹.

بهرفرهدا ناماژهه بۆ ههر تیورهکه تایبهت ب چيژا بينهر يان خواندهفان يان ژى بيسهرى
کارى ئهدهبى و هونهرى ب کاردهيت^(۱).

۲- رابهريين تيورا وهگرتنى:

۱-۲ هانس روبير ياوس (Hans Robert Jauss): تيور زاناکى ئهدهبى ئهلمانیه، (۱۹۲۲-۱۹۹۷) ب
تيورا خو يا وهگرتنى يى ناسياره، ل زانکویا کونستانس خوانديه، و ئيکه ژ ديارترين
نوينهريين وي، کاريهگهريا رهخهيا (هرمنیوتیکا گادامير) و فورمالیستين روس د زوربهيا کارين
ويدا دياردين^(۲). (هانس روبهت ياوس) د راپورتا خو يا ل ژير ناف و نيشان (گوهورين د
نمونهيا رهوشهنبيريا ئهدهبیدا) ياکو ل سالا ۱۹۶۹ بهلافکرى تيدا هوکارين بوينه ئهگهري
سهرهلهلانا تيورا وهگرتنى خوياکرينه:

- ۱- تيکرايا بهرسفدانا رهوشا نو، فهزرکر کو گوهورين د نمونا دا بهيته کرن، هه مو ئاراسته لسهر
ديارکرنا خوبن، بهرسفدانا ههفرکيى بکهن (تستجيب للتحدى).
- ۲- نهرازيبونهکه گشتى ب ئاراسته يين ياسايين ئهدهبى و ريپازين کلاسيكى يين د وي
سهردهميدا ديار و بهلاف، ههستکرن ب سهرفه چونا وان.
- ۳- رهوشا تهفلى ههفیی د تيورين ئهدهبى يين ههفجهرخ دا.
- ۴- کيشهيا ئهدهب د دهى بونيدادگهرييدا گههشته رادهبهكى کو بهردهاميا وي نههيه
قهبولکرن.

۵- دزوربهيا نفيسيناندا ئاراسته ب وي ئاليدا د چون، خواندهفان (وهگر) وهکو رهگهزهكى
فهدهر و نهگرنگ د سيگوشهيا ئهدهبیدا دهاته دبتن (نقيسه، کار (به رهه م)، وهگر)^(۳).

(ياوس)ی، فهکولينيین خو دبواری وهگرتنیدا تهرخانکرن، فهکولین ل پهيوهنديا دنافهينا
ميژو ئهدهبیدا کر، جهختی لسهر ميژوا ئهدهبى* د وانين خودا کر، (بوچی خواندننا ميژويا
ئهدهبى دهيهته کرن) ل سالا ۱۹۶۷ ميتودين ميژويي يين (مارکس) رهتکرن و رهخنه ل (لوکاش)
و (گولدمان) گرت، ژبهرکو ئهوان ئهدهب وهکو خوديکا جيهانى د ديت، ههروهسا ئهوى ميتودا
فورمالیستا ژى رهتکر، ژبهرکو ئهوان هوشياريا جوانکاری وهکو ئالافهكى ئيستغلالی د کارين
ئهدهبیدا ب کار دئينن^(۴). ههورهسا (ياوس) دبينت کو پوختهيا ميژوا کارى هونهرى ب تنى

(۱) د. يادگار لطيف الشهرزوي: الظاهرية و النقد الادبي، ص ۸۹.

(۲) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۲۱-۲۲.

(۳) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، ص ۹۹-۱۰۰.

* ئهركى ميژوى ئهدهبى لهلاى (ياوس) له ههنگاوانه دا دمردهكهويت كه ههلهنریت به دواى ئه و گورانكاريبانه دا كه بهسهر
ومرگري ئه دبیدادين، به پيچه وانهى ئه و ليكولينه وه كونا نهى كه سهيرى ميژوى ئه دهبييان ته نيا وهكو ميژوى نوسهران وميژوى

شروفه ڪرن و وسفڪرنا ڪارڻ ٺهدهبي ديارنابت، ڙبو بهرههه ٺيان و وهرگرتني ب رڻيا ڪارليڪرني دنافبهينا نفيسهري و وهرگریدا، دفيت رهفتار وهڪو پڇرابونهکه ديالکتیکی د گهل ٺهدهبي بهيته ڪرن^(۱). (ميڙوا راستهقينه ل نڪ (ياوس) ميڙوا وهرگرتني و ڪارفه دانين ڪاري و ڪاريگهريون و ڪاريگهرييه، بههائي راستهقينه دناف واندايه، نارمانجا (ياوس)ي، ڙ نازراندنا (اثارة) ٺاريشين وهرگرتني نفيسينا ميڙويههکه نويه بو ٺهدهبي، ڪو رهوشا ميڙويي و جفاڪي و دهروني يا تورهفانا دهرزابڪهت، بو ڪارليڪا دنافبهينا تيڪستي و خواندهفانيدا)^(۲). (ياوس ب رڻيا چهند تيگههين جودا بهحسي ميڙوا ٺهدهبي دکهت، وهسا دببنت ڪو ڪارڻ ٺهدهبي ب گشتي و يي هونهري ب تايبهتي، ل ڙياني نامينت ٺهگهر ب رڻيا وهرگرتنا ڪومهڪا خواندهفانا نهبت، ڙبهه رهندي ميڙوا ٺهدهبي بريتيه ڙ ميڙوا ٺهوان خواندهفانين يهڪ ل ديف ٺيڪ يين تيڪستي، پتر ڙميڙوا ڪارڻ ٺهدهبي ب خو، ٺهدهب چالاڪيههکه بهردهوامه، دفيت ب رڻيا ٺهوان شوپنهوارين ڪو لسهر پيفهرين ڪومهلگهه ڊ هيلت بهيته شروفهڪرن)^(۳). (ياوس)ي، گرنگي ب تيگههشتنا تيڪستي و ميڙوگهريا ويدا، جهخت ڪره سهر نوڪرنا رامانا ميڙوا ٺهدهبي ههتا ڪو دست ب سهر فهڪولينين ٺهدهبيدا بگرت. ههروهسا ياوس وهڪو رهخنا تهقليدي بانگهشا هندي ناکهت، ڪو ڙيانا نفيسهري و ميڙويا ڙياني فهگهريتنهفه، چونڪي دگهوهري بانگهشهيا خو يارهخنييدا پيڪولي دکهت نوپنهراتيا وي ههفگونجانندي بڪهت، ٺهوا دکهفيته دنافبههرا ميڙوگهريا مارڪس و فوماليسين روسدا، د ههمان دهميڊا ريپازا (مارڪس) يا دهربارهي رهنگههفاندي رت دکهت)^(۴).

۲-۲ فولفانگ ٺايزمر (Wolfing iser): (دوهم فهڪولههه يي ڪو دچارچوفي زانڪويا (ڪونستانس) گرنگي ب تيورا وهرگرتني داي، ههروهسا فهڪولههه د ٺهدهبياتا ٺينگليزيدا، ٺيڪه ڙ گرنگرين ڪهسين ڪو پشتي (ياوس)ي، دناف تيورزانين ٺهلمانيدا دهيته ههڙمارتن، پروڙي (ٺايزمر)ي، ب تهمامڪهري پروڙي (ياوس)ي، ههڙمارتن)^(۵). تيورا (ٺايزمر) ب (تيورا ڪاريگهريي و پهيوهنديڪرني) دهيته ناسڪرن، ٺهه ڪرياره ب پله ٺيڪ گرنگيي ب خواندني د دهت بي

نوسراوهڪانين دهڪرد. پشتگوئيخستن و چهوسانهوهي ٺهوانيشي ڪه رهواج و بهردهوامي به ٺهدهب له ريگاي وهرگرتنهوه(التقي) دههخشن ٺهوانيش خوڻهر و گوڻگر و بينهرانن. بنيره: دعلي طاهر حسين و دشنو محمد

محمود:زاراوهي ٺاسوي چاوهروانيي و خوڻندنهوهي دهفي شعري، ل ۶۱.

(۴) محمد عزام: التقي و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۹۱-۹۲.

(۱) ههمان ڙيدير: ص ۹۳.

(۲) محمد عزام: التقي و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۹۴.

(۳) ٺهرخهوان محمهد عوبيد: ٺاويته بوون و ليڪدانهوه (شعري نالي به نمونه)، ل ۵۴-۵۵.

(۴) يهمان محمد عبدالرحمن: پراڪتيزهڪرنا بنهه ماين تيورا وهرگرتني لسهر تيڪستا ٺهدهبي، ل ۶۶-۶۷.

(۵) محمد عزام: التقي و التاويل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۹۹.

گرنگیان ب ریباژین بوری، ب دیتنا ئەفی تیوری رامان ژ ئەنجامی کریارا پیشوازیکرنی پیک دهیت نهك ب رهنگهکی پیش وهخت، رههین ئەفی تیوری فهدهگهرنه فینومینولوژیا (هوسرهل) (نایزه) نیک ژ رژدبویین (متحمس) ب کارئینانا شیوازی وئ بو، ژبو بکارئینانی د فهکولین و خواندناندا، ئەف تیوره واته (تیورا کاریگهری) گرنگی ب چارهکرنا پیکهاتهیا تیکستی و ئەرکی پهیوهنیا دناقبهینا وئ و خواندهفانی د ماوی راماندنیدا) ^(۱). (نایزه، ب رییا ههر دو پهرتوکین خو) کریارا خواندنی The act of reading و تیورا بهرسفدانا خواندهفانی Theory of aesthetic response) ب هوری بهحسی رولی خواندهفانی دکهت، خالا دهستپیکی بو کارین وی ژ ئەوی پرسیری دهست پی دکهن، نایا رامانا تیکستی ل نک خواندهفانی چاوايه؟ مهبهست ب رامانی ژی رامانا فهشارتی یا دناف تیکستیدا نینه، ههر وهکو د تیگههشتنا کلاسیکیدا یا بهربهلاف، بهلکو ئەو رامانه یاگو ژ ئەنجامی ئەوی کارلیکرنا یا دناقبهینا خواندهفانی و تیکستیدا دورست دبت، واته تشتهکه کو دقیت بهیته ئەنجامدان و مومارسهکرن) ^(۲). (تشتی سهرهکی د خواندنا ههر کارهکی ئەدهبیدا کارلیکا دناقبهینا بنیاتی تیکستی و خواندهفانی، واته نابت ب تنی گرنگی ب تیکستی بهیته دان، لسهر ئەفی بنهمای کاری ئەدهبی ل نک (نایزه)ی، ژ دو جهمسهران پیک دهیت، جهمسهری هونهری و جهمسهری نیستاتیکی، جهمسهری ئیکی بریتییه ژ تیکستی نفیسهری و جهمسهری دوی ژی ئەو شروفهکرنه یا خواندهفان ئەنجام د دهت، دئهفی ناقبهینیدا دیاردبت کو دکارینین کاری ئەدهبیدا نینه نه دگهل تیکستی بت و نهژی دگهل شروفهکرنا خواندهفانی بت بهلکو دجههکی دناقبهینا واندايه) ^(۳). (نایزه) دبیت کو دو ئاستین ئافاکرنا رامانی ههنه واته چ رامانین جیگیر و حازر نین، بهلکو خواندهفان ب رییا ئەفان ههر دو ئاستان رامانی دهردئخیت:

۱- بوشایی و دابرینین دناف تیکستیدا خواندهفانی پالدهن کو هزر د پرکرنا واندا بکهن، ژبهرکو تیکست د دهستپیکیدا ب خهیهالهکی دهیته ههژمارتن، گهلهك كهس هورکاریا ب پشت گوھ دهافیژن، پالشتی لسهر جوهره ئابوریهکه ئاخفتنی دکهن، واته کیم د نفیسن، تهمامیا زیدههیان بو دهستپیشخهریا خواندهفانی و کارینین وی دهیلن.

۲- رهتکرنا هندهك ژ ئەوان زانیاری و راستین کو تیکست پیشکیش دکهت ^(۴).

^(۱) ملیکه دحامنیة: ، هرنیوویقا النص الادبی فی الفكر الغربی المعاصر، الطبعة الاولى، من المنشورات اتحاد الکتاب العرب، مکتبه مکتبه الاسد، ۲۰۰۸، ص ۱۰۶.

^(۲) نهرخهوان محمدهد عوبید: ئاویته بوون و لیکدانوهه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۱۰۱-۱۰۲.

^(۳) فوافانغ ایزر: فعل القراءة (نظریة جمالية التجاوب فی الادب)، ص ۱۲.

^(۴) محمد عزام: التلقى و التاویل بیان سلطة القارئ فی الادب، ص ۱۰۳.

(نایزهر)ی، ژى کارىگهريهك مهزن هه بو د تيورا وهرگرتنيډا، نهگه ر گوتارين (ياوس)ی، بين بنافی (کارىگهري (الاستثارة) و ميژوا نهدهبی) وهكو سيفهتی دهستنيشانكرنا تيورا نهدهبيدا) کارىگهريهك باش ل تيورا وهرگرتني كربت، ب هه مان شيوه گوتارا (نایزهر)ی، يا بنافی (بنياتی سهرنج راكيشانی د تيكتسيدا- بنية الجاذبية في النص) هه مان كارىگهريا مهزن كريه، دبت نهف گوتاره ئيك ژ نهگه رين هه ره ديآربت (نایزهر) كربتته ئيك ژ يه كه مين تيورزانين قوتابخانه يا (كونستانس) ^(۱). (نایزهر)ی، باوهري ب هندی هه بو كو خواندقان به شداركي سهره كيه، د ئافاكرنا تيكتسيدا و نهف دي دهرباريډا ديژت: داکو داهينان ژ خوبه خويا رومانی دهر كهفت، ئيكسهر نفيسهري پيدفي ب جيگيري خو هه يه يي كو نهفي داهينانی دزانت نهوژي خواندهفانه) ^(۲). ههروهسا (نایزهر) دبينت ئهركي ره خنهگري نه ب تني شروفهكرنا تيكتسيه، بهلكو پيدفييه نهوان هه مو شروفهكرنا بكهت بين كو ژلايي تيكتسي فه دهينه ئافراندن، چونكي تيكتست دهرهفته تي د دت كو زنجيره كه خواندنا بو بهيتهكرن) ^(۳). (له لای (نایزهر) كاري هونهري له كاتي پروسه ي خویندنه وهدا دورست دهبي گوههري كاري نهدهبي و واتاكه ي به دهفه كه وه پيويست نين، بهلكو دهگه رينه وه بو نه و پروسه يه ي كه تيډا بيكهينه ره كان دهق له گه ل خه يالي خوينه ردا كارليك دهكن، له مياني نه م پروسه يه شدا، دهبي خوينه ر كاريكي هونهري نوئ دورست بكات، كه هيشتا بوني نه بوبيت، له نه نجامدا شيوه ي واتاي نوئ ديته كايه وه، كه به ره مه ي چالاکي خوينه ره له ليكدانه وه ي واتاي دهفدا) ^(۴). نه و تيگه هين (نایزهر)ی، د تيورا خودا ب كارئيناين بریتينه ژ:

۱- كوگه ها تيكتسي (تومار تيكتسي- Lerepertoired text).

۲- ستراتيزيه تا تيكتسي.

۳- بوشاين ناف تيكتسي. (Lesblanes textuels).

۴- ديتنين گهروك ^(۵).

(ب ديتنا (نایزهر)ی، پيدفييه وهرگر (خواندهفان) د ماوي كريارا خواندنيډا، يي نه رم و فهكري بت و يي ناماده بت گومانی بوچونا بيخته ژير پرسيارا، ريبا گوهه ريني بو نهفان بوچونا خوش بكهت، چه ند وهرگر ل كريار خواندني به ره ف پيش بچت، دي بته نهگه ر كو

^(۱) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۱۳۱.

^(۲) د. عبدالناصر حسن محمد: نظرية التوصليل و قراءة النص الادبي، ص ۱۳۴.

^(۳) د. عبدی حاجی: چه ند تيوركين ره خنا نهدهبي، ل ۱۰۹.

^(۴) نه ره خه وان محمهد عوبيد: ئاويته بوون و ليكدانه وه (شيعري نالي به نمونه)، ل ۱۰۳.

^(۵) ب دريژي بنيره: نه ره خه وان محمهد عوبيد: ئاويته بوون و ليكدانه وه (شيعري نالي به نمونه، ل ۱۰۴-۱۴۹). باسي سيني ژ نهفي

هندهك گريمانا لابهت، لئ دئ هندهك بوچونين نو بو پهيدابن، كو دئ بيته نهگهري درستبونا كومهكا پيشبينيئ نالوزتر ل نك وي^(۱) . (نايزهر) كهسهكي نهكتيف و خودان كارين بو، ژبلي كو دوازي نهدهبياتيئا نهندامئ چهند دامهزراوهين گرنك بو، ههروهسا خودان چهندين بهرهمه زي:

۱- خواندهفاني زهمني (ضمني) The implied Reader.

۲- كرياتا خواندنئ The Act of Reading .

۳- پيشبيني.

۴- هزرينكرن و و ناشوي (التخيلي و الخيالي) The fictive and the imaginary^(۲).

۳- بنه ماين تيورا وهرگرتني:

ههر تيورهك لسهر چهند بنه مايهكه نافئ خو رادگرت، تيورا وهرگرتني خودي چهند بنه ماين خو بين تايبهته، ب ريبا نهفان بنه مايا بين كو ژ ناليئ ههر دو رابه رين وي بين سهرهكي فه (ياوس، و نايزهر) فه، هاتيه دانان ب مفا وهرگرتن بويه ژ تيورين دن، ب ريبا بنه ماين نهفئ تيوري كاري نهدهبي ب شيوهكي جوداتر دهيتته شروفهكرن كرن، گرنكترين بنه ماين نهفئ تيوري بريني نه ژ:

۳- ۱ ناسويين چافهريكرني:

ناسويين چافهريكرني رهگهزهكي گرنكي تيورا وهرگرتني يه، بيئ تيگههشتن ل نهفي بنه ماي مهحاله د تيورا وهرگرتني بگههين^(۳) . (مهبهست ب ناسويين چافهريكرني نهو بوشاييه ياكو كرياتا راماني تيئا دهيتته نفاكرن، هيلكارين سهنتهري دهينه كيشان بو شروفهكرن و رولي خواندهفاني د بهرهم نينان رامانيئا، ب ريبا راماندا نهدهبي ياكو ب بازي چيئا نيستاتيكي دهيتته هژمارتن)^(۴) . (ناسويين چافهريكرني نهو پيقهرن بين كو خواندهفان د خواندنا تيگستهكه نهدهبيئا ب كاردهينت، واته دهمن خواندهفان بابتهكي دخوينت ل پئ نهوان ديتن و پيقهرا رهفاري دگهل تيگستي دكهت بين كو ل نك د جيگير. واته ههر خواندهفانهكي كومهكا باوهري و پيقهرا ل نك هاتينه چهسپانن، بوينه ناسويهك ل نك وي دهمن تيگستهكه دخوينت چافهريي هندي دكهت كو دگهل ناسويين چافهريكرني بين تيگستي بگونجن)^(۵) . ((ياوس ههول

(۱) يهمان محمد عبدالرحمن: پراكتيزهكرنا بنه ماين تيورا وهرگرتني لسهر تيگستا نهدهبي، ل ۶۸.

(۲) فوافانغ ايزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب)، ص ۹.

(۳) د. علي طاهر و د. شنو محمد: زاراوي ناسويي چاوهروهواني و خوئندنهوي دهفي شعري، ل ۶۱.

(۴) د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۷۰.

(۵) د. علي طاهر و د. شنو محمد: زاراوي ناسويي چاوهروهواني و خوئندنهوي دهفي شعري، ل ۶۱.

دهدات له ریی ناسویی چاوه پروانیه وه دهق گریدبات به سیاقه میژویه که وه، چونکه (ناسویی چاوه پروانی) وابسته ی خوینهریکی دیارکراو نیه له ماوهیه کی میژوی دیارکراودا) ^(۱). (یاوس تیگه هی) (ناسویی) ژ (گادامیر)ی، وهرگریه و په یفا چافه ریگرن لسهر زیده کریه، ئەف ب خو ژی ژ تیگه هی) (بی هیقیبونا چافه ریگرنی - خیبة الانتظار) یا (کارل پوپر karl.R.popper) وهرگریه، (یاوس)ی، دیت کو ئەف ههر دو تیگه هی د فلهسه فیه میژویدا کار پی دهیته کرن، دی هیفیا وی ب جه ئین سهارهت سه لاندنا گرنگیا وهرگریتی د تیگه هشتنا ئەدهبی و میژوا ویدا) ^(۲). (ناسویی چافه ریگرنی بریتینه ژ ئەوان هه مو پیقه ری ل نک خوانده فانی ههین، ههروه سا کاری ئەدهبی ژی ل پی ئەفی زارافی ناسویی چافه ریگرن خو هه نه، خوانده فانی ل پی دیتن خو بین تایبهت و به گراوه ندی خو ئ معریفی دچته دناف ناسویی تیگستیدا، دفیهدا ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی دگهل ناسویی چافه ریگرن تیگستی دکه فنه کارلیگرنی، ده می خوانده فانی ب ته مامی د کاری ئەدهبی دگه هیت، ئەفه دهیته وی رامانی کو ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی دگهل ناسویی چافه ریگرن تیگستی ریگه فتینه، ل ده می خوانده فانی تیگسته کی دن خوینت و دگهل ناسویی چافه ریگرنی وی نه گونجن، دبت کو ناکوکی و مملانی و دیالوگ بکه فته دنافهینا ناسویی تیگستی و خوانده فانی) ^(۳). کاریگه ریا ناسویی چافه ریگرن تیگستی لسهر ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی د سی خالاندا دیاردبن:

۱- دبت ناسویی چافه ریگرن تیگستی دگه ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی بگونجن.

۲- دبت ناسویی چافه ریگرن تیگستی خوانده فانی توشی بی هیقیبونی بکهت، ژبه ر نه گونجاندا دنافهینا واندا.

۳- دبت ناسویی چافه ریگرن تیگستی ناسویی چافه ریگرن خوانده فانی بگوهورن، هنده ک پیقه ری نو ل نک وی دورست بکهن ^(۴).

(یاوس) دبیت ناسویی چافه ریگرنی ژ سی فاگته ری سهره کی پیگ دهیت:

۱- ئەزمونا پیش وهخت یا وهرگری، یاکو لسهر وی ره گزی ئەدهبی هه یی تیگستا ئەدهبی ب سهرقه.

۲- شیوازی کارین بوری و بابه تین وی، کو پیدقیه کاری نو ئەوان بزانت یاکو هنده ک ب کارینا دهقا ویزان - تناص) ی ب ناف دکهن.

^(۱) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیوره کانی وهرگری له (ئیستاتیکی وهرگریه وه بو رخنه ی هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۲۵.

^(۲) د. عبدالناصر حسن محمد: نظریة التوصل و قراءة النص الادبی، ص ۱۰۹.

^(۳) نهوزاد ئەحمده ئەسوده: فرههنگی زاراوه ی ئەدهبی و رخنه ی، ل ۱۰۲-۱۰۳.

^(۴) د. علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسویی چاوه پروانی و خویندنه وی دهقی شعری، ل ۶۱-۶۲.

۳- بهرامبهريکرن دنافبهينا کارئ زمانئ هوزانئ و زمانئ کرياري، ههروهسا دنافبهينا جيهانا خهياي و کهتواري يا روزانه^(۱).

(ياوس) ههول د دهت ب ريبا ناسويين چافهريکرنئ تيکستي ب چارچوقئ ميژويي فه گريبدت، چونکي ناسويين چافهريکرنئ گريدايي خواندهفانتهکي ديارکري و ماوهيهکي ديارکري يئ ميژويي نينه، نهف تيگهه ژ نهوي تيگهه بهرفرهتره يئ کو د فهکولينين شيوازگهري و شعرييه تييدا کار پئ دهاته کرن، ژبهرکو ناسويين چافهريکرنئ ب تنئ کار لسهر بهشين بچوکیين کارئ نهدهبي ناکهت بهلکو هه مو تيکستي دگرت، کاري دگهل گونجاندن و نهگونجاندا تيکستي دکهت، ههروهسا زي کاري دگهل ناسوين چافهريکرنئ خواندهفانيدا زي دکهت^(۲). (ناسويين چافهريکرنئ ل نک(ياوس)ی، نهگريدايي چ وهرگرين دهستنيشانکريه، دبت هندهک کار د دهستيکا پهيداونا خودا چ وهرگرنهبن و بو دهمهکي ديارکري نههيتته قهبولکرن، ههتا کو بکارت هندهک ناسويين نو کو خودان پيقهريين نو بت دامهزرينت، داکو وهرگرين دهستنيشانکري رازي بکهت و نهو وهرگر ل دور بزفرت. واته ناسويين چافهريکرنئ ل نک (ياوس)ی، نهتشتهکي جيگيره، نهو ل پئ پيشکهفتنا خواندهفان و وهرگرا د دلخين پيشکهفتنهکه بهردهوام دايه)^(۳). کهواته ب گشتي ناسويين چافهريکرنئ بریتينه ژ نهوي زانين و مهعريفهتا خواندهفاني و پاشخانهيا وي يا هزري ياکو ژ خواندنيين پيشوه خت وهرگرتي، بهرامبهري تيکستهکه نهدهبي يان ههر تيکستهکه دن، ب ريبا نهوي پاشخانهيا خو يا هزري دگهل تيکستي دکهفته دانوستاندني، پهيوهنديي ژ نهوي دانوستاندن و پهيوهنديي گونجاندن و نهگونجاندن و گوهورينا ناسويان پهيدا دبت، سهردهم نيك ژ نهگهريين سهردهکيه د گوهورينا پيقهريين خواندهفانيدا سهبارت تيکستي، واته ناسويين چافهريکرنئ وهرگرهکي نهفي سهردهمي بو خواندنا کارهکي نهدهبي يئ کهفن ناسويين وي دکهفنه گوهورين و نهجيگيربوني، ژبهرکو خواندفاني ئيرو نکارت خو ژ رهههند و فهلسهفه و رهوشهنبيريا سهردهم قورتال بکهت، دسهردهمهکي کهفندا بژيت، واته کاريگهريا ئيرو ژ مروفي ناهيتته قوتکرن بو شروفهکرنا بهرهمهگي دوهي. ((ناسويي چاوهرواني وهرگريکي ئيستا بو کاريکي کون گوراو وناجيگيره، واته نهو ناسويي ههر سهردهميک ههيهتي بو خویندنهوهي کاريکي نهدهبي ديارکراو دهگوريت بهپيي گوريني سهردهمهکه))^(۴).

(۱) فرانک شویر فيجن: نظرية التلقي، ص ۲۴۹.

(۲) د. يادگار لطيف شارهزوري: تيورهکاني وهرگرتن له (ئيستاتيكاي وهرگرتنه وه بو رهخنه هاتنه وهلامی خوینهر)، ل، ۲۵.

(۳) حميد سمر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، ص ۲۷.

(۴) د. يادگار لطيف شارهزوري: تيورهکاني وهرگرتن له (ئيستاتيكاي وهرگرتنه وه بو رهخنه هاتنه وهلامی خوینهر)، ل، ۴۲.

۲-۳ مهودايی ئیستاتیکی:

(مهودایه کی نافبه ره دنافبهینا ناسویین چافه ریکنی یین پیش وهخت ههین) پیشبینین خواندهفان) و کاری نودا، ب هه بونا نهوان هه فدزیین دگهل نه زمونین نورمال (العهوده) ههین، دکارینین مهودایئ ئیستاتیکیدا، وهگرئ خو بهره ف گوهارتنا ناسویان ببهت) ^(۱). (نهف تیگه هه ته مامکه ری ناسویین چافه ریکنی یه و ب رییا نهفی تیگه هی (مهودایئ ئیستاتیکی) ناسویین چافه ریکنی پتر رون دبن، مهودایئ ئیستاتیکی دبه نه گه ری هندئ کو ریژه یا جوانیا تیگستئ خواندنئ دیاربت، گورانکاریا د زهنیه تا خواندهفانی (وهگرئ، دا روبدهت، (یاوس) نهفی تیگه هی ژبو دهستنیشانکرنا جوداهیا دنافبهینا نهوی ئستاتیکیا کو تیگست د دهت و نهوا کو دهیته چافه ریکنر خواندهفان لسه ری وی تشتئ هاتیه بهره هم زیده بکهت، نهف جیاوازیه ژ نهجامئ لیك نزیکبونا خواندهفانی و تیگستی دورست دبت، دهمی پیکهاته یین نافهروکا تیگستی ناسویین چافه ریکنرنا خواندهفانی نه دته بابن، نهفه زی وهل خواندهفانی دکهت، ب رییا هوش و زانیاریین تازه د کاری خواندنیدا ناسویه کی دن ئافابکهت) ^(۲). د نهفی پیناسیدا نیزیکیا ناسویین چافه ریکنر و مهودایئ ئیستاتیکیا دیاربت، ژبه رکو ئیک ژ خالین سه رکی یین ناسویین چافه ریکنر گوهارتنا ناسویین خواندهفانییه. (نهف مهودایه ب رییا زنجیره کا کارفه دانین بهره مهینه ر د دهمی خواندنیدا ل پی کریارین کار پیکری ژ نالیئ خواندهفانی فه دهینه پرکن) ^(۳). ((دووری ئیستاتیکی بریتییه له نایه کانگری له نیوان نهوهی که دهق پیشکیشک دهکات، له گهل نهوهی خوینه ر چاوه ری دهکات)) ^(۴). (مهودایئ ئیستاتیکی ب دیتنا (یاوس)ی، نهو پیقه ره یئ کو کوالتی و بهایئ کاری نهدهبی پی دهیته پیشان، هر چه ند نهف مهودایه دنافبهینا ناسویین چافه ریکنرنا کاری نهدهبی و ناسویین بهر به لاف (سائد) زیده بت، گرنگیا کاری نهدهبی مهزتر و زیده تر لی دهیت، لی دهمی نهف مهودایه کیم دبت تیگستا نهدهبی هر وهکو (ئمیرتو ئیکو) دبیژت پر ته مهبل دبت) ^(۵). ههروه سا ل گوری نهفی بوچونی نهو ناسویین نفیسه ر ب رییا نفیسینا خو دهنیريت هه مو پیقه ری زهنی یئ کو ل نك خواندهفانی د چه سپاندی د شکینت، لسه نهفی بنه مای نهو جوانکاریا د نهفی مهوداییدا، واته مهودایئ دنافبهینا فریکه ر و وهگریدا رودت دبه پیقه ر بو هه لسه نگانندنئ)

(۱) د. فؤاد عفانی: نظریة التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۷۱.

(۲) د. علی طاهر و د. شنو محمد: زاراوی ناسوی چاوه رهوانی و خوینندنهوی دهقی شعری، ل ۶۳.

(۳) د. جبار حسین صبری: نظریة التلقي و تجسید المساف وملئ الفجوات، عن رابط جريدة التاخي= 25275viewart?art روزا

سهردانکرئ، ۲۰۱۵/۱۱/۱۸.

(۴) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیورهکانی وهگرتن له (ئیستاتیکیا وهگرتنه وه بو رهخنه ی هاتنه وهلامی خوینه ر)، ل ۴۵.

(۵) حمید سمیر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، ص ۲۰.

(^۱) . (ئهف مهودای ئیستاتیکی ل پی پلهبهنديا کارفه دانین وهرگری و هوکمین وی یین رخنهی دهیته پیفان، (سهرکهفتنا ئیکسر، رهتکرن یان ههفرکی، باشیا خواندن، تیگههشتنا زو یان دهرنگ) دکاریندایه ئهف مهودایه ببه پیفه ری شروفه کریا میژوی) (^۲) . مهودای ئیستاتیکی ری د دهته مه کو جوداهی دناقبهینا سی حالهتین کارفه دانین وهرگرا دا بکهین:

۱- نفیسین ل پی یهک پیفه ری ئیستاتیکی بت و ل نک خواندهفانی یی ناسیارت، ناسویین چافه ری کرنی خو ب دوپاتی تیدا ببینت.

۲- حالهتی دوی لیکهفتن (تصادم) دناقبهینا کاری نهدهبی یی نو و ناسویین چافه ری کرنی یین نورمال (مالوف) دورست ببت، ئهفه زی وه دکهت کو کارین نو بو ماوهیهکی دیارگری نههینه قهبولکرن، ژبهرکو وهرگری خو یی کو هیژای وی بابهتی نینه، ژبهر تایبهتمهندی و رژیا شیواز و بابهتین د نفیسیندا ههین

۳- حالهتی دوی دبهته ئهگه ری ئافاکرنا حالهتکی دن، ئهوژ دهمی پیفه ری ئیستاتیکی یین کارهکی نو یی نهدهبی، دکارن ناسویین چافه ری کرنی ئافابکهن، کو ئهوژی ببه بالانسهک هونه ری بو گریدانا په یوهندیین دیالکتیکی ب پرسیار و گرنگیین چهرخی خوقه (^۳) .

۳-۳ پرکرنه فالاتیای (بوشایین تیستی):

زارافهکه ژ زارافین تیورا وهرگرتنی، د بنیاتدا ژ (رومان ئهنگاردن Roman Angardin) هاتیه وهرگرتن، ب دیتنا وی تیستا نفیسهری ناگههته مهبهستا خو، ئهرکی خو یی جوانکاری جی بهحی ناکهت ئهگه ر ب رییا پرکرنه فالاتیین تیستی نهبت، دهستنیشانکرنا تشتی نهدهستنیشانگری و گهریان دناف تشتی نه دیاردا، ژبو دیارکرنه ئاستی کوراتیا رامانی ب رییا تیگههشتن و راماندن (تاویل) پراکتیزه کرنی (^۴) . (ئهف تیگهه ژ ئالیی (یاوس)ی، فه هاتیه بهحسکرن و ژ تیگههی جهین نهدهستنیشانگری - مواقع للاتحدد) یی (رومان ئهنگاردن) وهرگرتیه (^۵) . (ئهم کهلینهی (ئایزهر) له شوینه دیارنهکراوهکانی (ئنگاردن) چونکه کهلینهکانی بهشیک نین له دهوربه ری کونتیکیست) هکه که باس نهکرابی، یاخود بریتی نییه له ناتهواوی نیوان بابهتهکانی دهقهکه، بهلکو بوشاییهکی بچوکه دهکهوپیته نیوان دو بهش یان دو تیروهوانینی دهقهکه، ئهم بوشاییهانه ناماژهیهکه بو خوینهر ئاگاداری دهکاتهوه لهوهی که

(^۱) ههمان ژیدهر: ل ۶۴.

(^۲) حمید سمر: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، ص ۲۹.

(^۳) ههمان ژیدهر: ص ۲۹-۳۰.

(^۴) د یادکار لطیف الشهرزوری: الظاهراتية و النقد الادبي، ص ۱۹۲.

(^۵) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزه کرنا بنه مایین تیورا وهرگرتنی لسهر تیستا نهدهبی، ل ۷۳.

بەشەكەنى دەق پۆيۈستە بەيەكەو گرى بديرىن، ئەو بوشايانە وادەكات دەق يەكگرتو نەبى، جا لەبەر ئەو دەبىتە ھاندانى خويىنەر بۇ دورستگردنى بىروكەى نوئى^(۱). ماددا تىكىستى واتە ئەو تىشتى دناف تىكىستىدا دبتە كەرستە و ھاندەر بۇ خواندەفانى بۇ وى يەكى بكارىت ب شىوئەيەكى تازە و جودا ھەمان بەرھەمى جارەكە دن ئافابكەت. (ل نك (ئايىزەر)ى، بوشايىن تىكىستى برىتىنە ژ ئەوان بوشايىن سېى يىن دناف تىكىستىدا، ئەف بوشايى ژ دەوربەرى تىكىست ب خو ناھىن پرگرن، بەلكو دفتى خواندەفان پر بكتە، ئەگەر خواندەفانى كارى ئەفان بوشايىا پر بكتە، واتە پروسەيا پەيوەندىكرنا خواندەفانى دگەل تىكىستى دەستپىكرىيە، ئەف بوشايى مينا تەوەركىنە خواندەفانى و تىكىستى ل دور خو دزفرىنت، شىوئى خەيالا خواندەفانى بەرھەف ھندەك مەرچىن كو تىكىستى رىكخستىنە دبتە)^(۲). ھەرۈسە (ئايىزەر) دىبىژت: ((دناف تىكىستىدا ھندەك بوشايى ھەنە، ژ خواندەفانى دەبىتە خواستن ب پرگرن ئەوان رابت، ئەوژى نە ب رىيا پىرابونىن كو پالپشتىيى لسەر فەگەرپن دەركى دكەن، بەلكو لسەر نىزىكبون و كارلىكا دناقبەينا بنىاتى تىكىست و بنىاتى تىگەھشتى ل نك خواندەفانى، واتە بوشايى ل نك (ئايىزەر)ى، برىتىنە ژ نەرىكەفتنا دناقبەينا تىكىستى و بنىاتى خواندەفانىدا، ئەف بوشايى پەيوەندىا پروسەيا خواندنى د كارى ئەدەبىدا جى بەجى دكەت)^(۳). ب ئەفى رەنگى بۇ مە ديار دبت كو ھەبونا بوشايان دناف تىكىستىدا بى مەبەست نەبويە، ئەفجا ھەبونا وى مەبەستى خواندەفان پەيدابكەت يان ژى نقىسەرى ب پلان ئەو كار كربت، ب رىيا ئەفان بوشايىا خواندەفان لىكدان و شروفەكرنىن جودا بۇ تىكىستى دكەت، لى ھەلبەت ئەو پامان و شروفەكرنىن دەبىنە كرن ژى نابت ژ چارچوفى تىكىستى دەرگەفن، واتە تىكىست ب خو ھارىكار بۇ خواندەفانى كو بكارىت ئەوان پامان و شروفەكرنا بكتە، بۇ پرگرن ئەوان بوشايىا، چاوانىا پەيداكرنا ئەوان پامانا ژى گرپدايى وى ھىزە پەيوەندىا دناقبەينا تىكىستى و خواندەفانىدا، واتە پرگرن ئەوان بوشايىن تىكىست ژ خويەتيا تىكىست ب خونە ((كارابونا خواندەفانى بۇ پرگرن بوشايىن تىكىستى ژ ئالىي تىكىستى ب خوفە يا سىستەم كرىيە، ژبەر ھندى ئەو نمونە داھىنانا خواندەفان بۇ تىكىست دكەت ھەر ئەو نمونەيە يا نقىسەر دايە بەرمەبەستاخو))^(۴). ((ئايىزەر دەلىت گەر ژيانى دەق وابەستەى كردارى خويىندەوئەبىت ئەوا كردارى خويىندەوئەش وابەستەى پەيوەندىكرنە، بۇ بەدبەھاتنى ئەم جورە پەيوەندىيە دەق لە ھەناوى خويىدا كومەلىك بوشايى سېى و كەلپن ھەلدەگرپت بۇ چاكرردنى تواناي پەيوەندىكردن لە لاي خويىنەر، بەمەش

(۱) ئەرخەوان محەمەد عوبىد: ئاوتتە بوون و لىكدانەو (شېعرى نالى بە نمونە)، ل ۱۳۳.

(۲) ھەمان ژىدەر: ل ۱۳۲.

(۳) د.فؤاد عفانى: نظرية التلقي (رحلة الهجرة)، ص ۱۷۲.

(۴) سوزان رويىن سلېمان و انجى كروسمان: القارئ فى النص (مقالات فى الجمهور والتأويل)، ص ۴۰.

خوینەر دتوانیت قولبیتته وه له ناو کرداری داهینانی دهقادا^(۱). (بوشایین تیكستی رولهکی سهرهکی دلغاندن و پالفهدانا خواندهفانیدا دکهن، ئەو بوشایین دناف تیكستیدا مینا مهرجانه، کو دچارچوفی واندا کریارا تیگههشتنی دهیتته ئەنجامدان، راسته بوشایی ل نک(نایزهری، ناستهنگا بو ههفگرتنا تیكستی دورست دکهت، لی ههر ب رییا هه مان بوشاییا په یوهندی دنافهینا تیكستی و خواندهفانیدا دورست دبت، لسهر ئەفی دیتنی بوشایی د دیتنا (نایزهری، دا دبنه پالدهر(حوافض) بو ئافراندا هزرا)^(۲). واته فالاتیین تیكستی ههم دبنه ریگر ل بهرامبهری خواندهفانی بو تیگههشتنا تیكستی و ههم زی دبنه ئەگەر بو ئافراندا هزرین نو و تشتی نه دیار دتیكستیدا. (ئهگەر تیكست ههمو نهینین خو ب دهست فه بهردهت و ئاشکرا بکهت، په یوهندی و حهلیانا د گهل تیكستی دی یا دوم کورت بت، لی هه بونا بوشاییا دناف تیكستیدا و ههستپیکرنا خواندهفانی ب ئەوان بوشاییان، ههول د دهت ب رییا ئەزمونین خو یین بوری ئەوان بوشاییان پربکهت، ب ئەفی رنگی په یوهندیا دنافهینا بهشین تیكستی ب هیتر لی دهین، د ئەنجامدا بابهتهکی ئەدهبی و داهینه رانه ب دهست فه دهیت)^(۳).

٤-٣ کارلیکا دنافهینا تیكستی و خواندهفانیدا:

ژ سهره نافی بنه مای دیاره کو ئیکه ژ گرنگترین بنه مایین تیورا وهرگرتنی، ژبه رکو کوکا زوربهیا تیورین ئەدهبی ب تایبهت تیورا وهرگرتنی لسهر په یوهندی و کارلیکا دنافهینا تیكستی و خواندهفانیدا رادوهستت، ژبه رکو ئەگەر کالیکن دنافهینا تیكستی و خواندهفانیدا په یدانهبت، نه تیگههشتن دورست دبت و نهژی مروف دکارت بگههته دانا بریاری لسهر تیكستی، ب هه بونا کارلیک و په یونیدی مروف دگههته ههمو هورگلیین تیكستی ئەو هورگلی زی ل گوری تیورا مه بهست رهفتار دگهلدا دهیتته کرن.(تشتی سهرهکی د خواندنا ههر کارهکی ئەدهبیدا، کارلیکا دنافهینا بنیاتی تیكستی و وهرگری ویدایه، ژبه ر هندی زی تیورا فینومینولوژیایی لسهر هندی مه ئاگه هدار دکهت، کو دقیت فه کولینا کاری ئەدهبی نه بتنی گرنگیی ب تیكستی بدهت، لی ب هه مان پلهیی گرنگیی ب کارین گریدایی به رسفدانا دگهل تیكست زی بهیتته دان، تیكست ب خو ژبلی روالهتی نفیسنی چ دی پیشکیش ناکهت، کو دشیاندا بت د چارچوفی ویدا جوانکاریا نافه روکا به رهه می بهیتته هه بونی، لی به رهه می دورست د ماوی لی کولین و خواندنیدا دورست دبت)^(۴). (داکو ئەف کارلیکرنه دنافهینا تیكستی و

(۱) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیوره کانی وهرگرتن له نئیساتیکای وهرگرتنه وه بو رهخنه ی هاتنه وهلامی خوینهر، ل ۷۹.

(۲) ملكية دحامنية: هرمنیوطیقا النص الادبی فی الفكر الغربی المعاصر، ص ۱۸.

(۳) د. یادگار لطیف شاره زووری: تیوره کانی وهرگرتن له نئیساتیکای وهرگرتنه وه بو رهخنه ی هاتنه وهلامی خوینهر، ل ۸۱-۸۲.

(۴) فوافانغ ایزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب فی الادب)، ص ۱۲.

خوانده‌فانیدا یا سهرکه‌فتی بت، دفتیت چالاکیا خوانده‌فانی نالیه‌کی تیکستی‌دا بهیتته ب سهروبه‌رکرن، واته ژ تیکستی ب خوبت) ^(۱). ((نایزهر پیداگری دهکات له‌وهی وهک چون دهق بنیادی هه‌یه، ئاوه‌هاش خویندنه‌وه بنیادی هه‌یه، له‌به‌رامبه‌ردا بنیادی دهق راده‌وستی و ده‌که‌ویته دیالوگ له‌گه‌لیدا)) ^(۲). (دبت ئه‌وه ده‌ستنی‌شانا (نایزهر)ی، بو کارئ خواندنئ دانا‌ی یاگو پالپشتیئ لسهر گونجاندا دنا‌قبه‌ینا تیکستی و خوانده‌فانیدا ده‌کته، کیش‌ه‌یی دئیخته سهر ری‌ره‌وی وئ یئ راست، (نایزهر) دبیتت نمونه‌یین تیکستا گری‌دایی چ نالیه‌تا نین ب تنئ هه‌لویستی په‌یوه‌ندیئ نه‌بت، بنیاتی تیکستی و بنیاتی کارئ وهرگرتنی نوینه‌راتیا ته‌مامه‌تیا هه‌لویستی وهرگرتنی ده‌کن، هه‌رده‌مه‌که تیکست ناماژئ بده‌ته وی که‌تواری جفاکی...)) ^(۳). (کارلیکا دنا‌قبه‌ینا تیکستی و خوانده‌فانیدا ل وی دمی ده‌ستپیدکه‌ت، دمی تیکست زی‌ده‌کرن بت لسهر هشیاریا خوانده‌فانی، واته دمی تیکست ده‌یته فه‌گوه‌استن بو خوانده‌فانی، ل فی‌ده‌ر هه‌سته‌ک دنا‌قبه‌ینا ئه‌واندا دورست دبت کو پیکفه ده‌ینه گری‌دان، ژبه‌رکو تیکست یئ پیدفی ب وئ یه‌کی هه‌یه کو که‌سه گازی وی بکه‌ت ده‌لدا بکه‌فیه بازئ په‌یوه‌ندیئ) ^(۴). (دمی خوانده‌فان دهربازی ئه‌زمونا تیکست دبت، نزانت کا چ ل هیقیا وییه و دئ چ ب سهردا هیت، مینا کوده‌تاکئ دجه‌هانا ویدا دورست دبت و هزرین وی شی‌لو دبن، ل بو‌چونین خو دو دل دبت، دماوی وئ کارلیکا و حه‌لینا ئه‌زمونا وی ده‌گه‌ل ئه‌زمونا تیکستی ده‌یته به‌ره‌م، خوانده‌فان ده‌نده‌ک تشتان ده‌گه‌ت و ده‌مان ده‌میدا هنده‌ک تشتین دن وندا ده‌کته، ئه‌فه‌ژی وئ پامانی د ده‌ته ده‌ست به‌ره‌م دوباره ئافانابت، ئه‌گه‌ر بروخاندنا وی نه‌بت) ^(۵). ((خالی ده‌ستپیک له تیوره ئیستاتیکایه‌که‌ی (نایزهر)دا بریتییه له‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه دیالیکتیکیه‌ی دهق و خوینهر پیکه‌وه گری‌ده‌دا و بنچینه‌کانی لسهر دیالیکتی کارلیکی دهق و خوینهر داده‌مه‌زریت له ژیر رؤشنایی چه‌ندین ستراتیژدا)) ^(۶). ((ریکاردو) د په‌رتوکا (کیش‌ه‌یین رومانا هه‌فجه‌رخ) دا، دبیزت: نفیسین ئه‌وه کو نفیسهر خو وه‌کو خوانده‌فانه‌ک تیدا ببینت، و خوانده‌فان ژئ خو ب نفیسهرئ وئ بزانت، داکو کارلیکرن دنا‌قبه‌ینا وندا روبده‌ت)) ^(۷). تیکست دبتته خالا هه‌قبه‌ش دنا‌قبه‌ینا نفیسهری و خوانده‌فانیدا ژبو دیتنا رولی هه‌فدو، ژبه‌رکو دده‌می نفیسینیدا نفیسهر هزر ل خوانده‌فانی ده‌کته واته وه‌کو خوانده‌فانه‌ک خو ده‌ه‌زمی‌رت و خوانده‌فان ژئ دده‌می خواندنیدا

^(۱) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القراني، ص ۸۱.

^(۲) د. یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وهرگرتن له (ئیستاتیکای وهرگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر)، ل ۷۲.

^(۳) صلاح فضل: : مناهج النقد المعاصر ومصطلحاته، الطبعة الاولى، دار میریت للنشر والمعلومات، قاهرة، ۲۰۰۲، ص ۱۰۲.

^(۴) ملكية دحمانية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، ص ۱۲۶.

^(۵) هه‌مان ژیدهر: ص ۱۳۰.

^(۶) د. یادگار لطیف شاره‌زووری: تیوره‌کانی وهرگرتن له ئیستاتیکای وهرگرتنه وه بو ره‌خنه‌ی هاتنه وه‌لامی خوینهر، ل ۷۳.

^(۷) نعمت لله حامد نهیلی: لیکولینین ویزه‌یی تایبه‌ت ب فیسته‌فالا یاره‌وشه‌نبیری ۲، ل ۶۲.

هزر دنقیسه‌ری دا دکهت و خول جهی وی داتنیّت. (محمد عزام) دبیژت: کارلیک و په‌یوه‌ندیا
دناقبه‌ینا تیّکست و خونده‌فانیدا لسهر دو ئاستان دهیته ئافاکرن:

۱- ئاستی وەرگرتنی: ئەف ئاست ژ ئەنجامی کارلیکا دناقبه‌ینا تیّکست و خونده‌فانیدا دهیته
هه‌بونئ، نفیسنئ هندهک ستراتییّهت یین هه‌ین، ئەف ستراتییّهت ل وی دەمی دیاردبن دەمی
ئەم وه‌کو بنیاته‌کی کارلیکه‌ر دناق کومه‌کا ره‌گه‌زین تیّکستیدا به‌ری خو د دهینه تیّکستی، دگه‌ل
هنده بنیاتیّن دن یین ژ دهرقه‌ی تیّکستی، ژبه‌رکو تیّکست ژ کومه‌کا په‌یوه‌ندیّن زمانی پیک
دهیّت ل هیفیا خوانده‌فانییه کو نه بتنی ئەوان په‌یوه‌ندیا ب هه‌لوه‌شینت، به‌لکو دهربازی
پاماندنی ژی ببت، واته تیّکست کومه‌کا فالاهی و دابرینايه فهره ژ ئالیی خوانده‌فانی فه بهینه
پرکرن.

۲- ئاستی دوپارو به‌ره‌م ئینانا تیّکستی: ئەف ئاست دکه‌فته پشته فه‌دیتنا بنیاتی تیّکستی ژ
ئالیی خوانده‌فانی فه و دانانا نیشانه و ئامه‌زییّن وی شروقه دکهت، و پاشان ل پی به‌گراوه‌ندی
خوی ره‌وشه‌نبیری پاماندنی بورا دکهت و دگه‌هیته پیژاننیّن نو^(۱).

دگه‌ل هه‌ر کریاره‌که خواندنی تیّکستا ئەده‌بی نو دبته‌فه، واته دبتە خودان پامانه‌که
دن ژ ئەوی نامه پامانه دناق خودا هه‌واندی، دکاریندا بیژین کریارا خواندنی دهربرینی
ژکاره‌کی پوزه‌تیف دکهت، هه‌لبه‌ت ئەف یه‌ک ناهیته به‌ره‌م ئەگه‌ر په‌یوه‌ندیه‌که خورت
دناقبه‌ینا تیّکستی و خوانده‌فانیدا نه‌بت، نابت ئەف په‌یوه‌ندیه په‌یوه‌ندیه‌که یه‌ک ئالی بت،
خواندن دگه‌وه‌ری خودا په‌یوه‌ندیه‌که دینامیکه دناقبه‌را تیّکستی و خوانده‌فانیدا، هه‌ر
هه‌ولدانه‌ک بو زفراندنا تیّکستی ژ پر پامانیی بو یه‌ک پامان دی حوکمی که‌فتنی لسهر تیّکستی
هیته دان^(۲). (دخواندنا هه‌ر تیّکسته‌کیدا هه‌فرکی دناقبه‌ینا ویینه‌یی جیهانا خوانده‌فانی و
وینه‌یی جیهانا کو تیّکست هزر دکهت دورست دبت، ئەف هه‌ر دو وینه دکه‌فنه به‌رامبه‌ری هه‌ف و
دکه‌فنه هه‌فرکیی، ئەف هه‌فرکیه کاکلا تیّگه‌هشتن و پاماندنی پیک دهینن، پتریا هه‌فرکیا ئەف
وینا ئەم دتیّکستین ئەده‌بی یین نودا دهینه دیتن، زوربه‌یا جاران د ئەفان تیّکستاندا زمانی ب
شیوه‌یه‌کی مه‌جازی ب کاردهینن)^(۳).

(ئایزه‌ر) کومه‌که تیّکست و ده‌سته‌واژه‌یان ژبو پیناسه‌کرنا وەرگرتنی و کارلیکا دناقبه‌ینا
تیّکستی و خوانده‌فانیدا ب کارئیناینه وب تیّگه‌هین تیورا وی دهینه هه‌ژمارتن مینا (تومارا

^(۱) محمد عزام: التلقى و التاویل (بيان سلطة القارئ في الادب)، ص ۴۰.

^(۲) ملكية دحامية: هرمنوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، ص ۱۳۰-۱۳۱.

^(۳) هه‌مان ژیدەر: ص ۱۳۰.

تیکستی Lerepertoire du text، ستراتیژییه تا تیکستی، بوشایین تیکستی، دیتنن گهروک، نهگه تفتیا تیکستی^(۱) .

۱- **تومارا تیکستی*** : مه بهست ز تومارا تیکستی نهو جهی بهرنیاسه یی کو خواندهفان و تیکست ب مهردما په یوهندی کرنی تیدا دگه هنه هه فدو^(۲) . هه لبهت نهف په یوهندی دنا فبهینا واندا ب نارمانجا ئافا کرنا رامانه که نویه. (نه گهر تومارا تیکستی ب گشتی یا ئاشکرابو ل وی ده می تیکست نه رکی خو د گه هاندنا زانیاریین نودا بو خواندهفانی نابینت، نهو توخمین بهرنیاس یین کو تومارا تیکستی پیک دهینن ب تنی په یوهندی ب تیکستین بهری خوفه نینه، به لکو زیده تر په یوهندی ب پیقه ریچ جفاکی و میژوی و رهوشه نیر فه هه یه، یی کو تیکست تیدا دورست بوی، تومارا تیکستی به شه که ز پیکهاته یا تیکستی کو راسته خو ئامازه د ده ته تشتین ده و روبه ری تیکستی^(۳) . (ب رییا تومارا تیکستی نهو ئاسویه بلند دبن یین کو چار چوفی دانوستاندنی دنا فبهینا تیکستی و خواندهفانیدا ده ستنیشان دکهن)^(۴) .

۲- **ستراتیژییه تا تیکستی**: دنا ف تیکستیدا هیلکاریین فه گهر و (احالات مرجعیه) هه نه هاریکاریا خواندهفانی دکهن ژبو دیتنا تشتی دنا ف تیکستیدا، دکریارا خواندنیدا خواندهفانی ئاراسته دکهن، نهف هیلکار و هه یکلیه ب ستراتیژییه تا تیکستی د هینه بنا فکرن^(۵) . فه ره ستراتیژییه تا تیکستی ره گه زئی نه چافه ریگری د تیکستیدا دیار بکته، لسه ر خواندهفانی فه ره ب رییا ستراتیژییه تا تیکستی تیکستی نه کتیف بکته، داکو بکارت وی بیژت یا کو تیکستی نه گوتی هه ر تیکسته ک خودان دو پیکهاته یه یا ئیکی نهو پیزانین یین کو نفیسه ر دابین دکته، یی دوی نه وه یی کو خواندهفانی نمونه یی زیده دکته، بو زانین پیزانین دوی ژ ئالیی پیزانین ئیکی فه، د ده ست نیشانکرینه، واته ژ نه وی دهینه ئاراسته کرن^(۶) . (ستراتیژییه تی دهق ده بی بارودوخیکی له بار بیخته کایه وه، بو نه وه ی خوینر بتوانی له گهل دهقه که دا ئاویته بیت، خوینره کانیش بو نه وه ی توانای خویندنه وه یا هه بیت پیویستیان به ناسین و ریکه وتن هه یه له گهل نهو ته کنیک و نه ریته نه ده بیانه ی که دهقه که بلاوده کاته وه، بو نهو مه بهسته ش ده بی خوینره کان شاره زایی نهو بنه ما و یاسایا بن، که دهقه که به شیویه کی سیسته م کراو کونترولی دورستبونی

(۱) نه ر خه وان محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکنده وه نالی به نمونه، ل ۱۰۵.

* د زمانی عه ره بیدا دهسته واژه یین (رصد النص - زخیره النص) دهینه ب کارئینان. بنیره: نه ر خه وان محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۱۰۵.

(۲) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القراني، ص ۸۰.

(۳) نه ر خه وان محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیکنده وه (شعری نالی به نمونه)، ل ۱۰۵.

(۴) محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشکالية تحديد المعنى في النص القراني، ص ۸۰.

(۵) ملكية دحامية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، ص ۱۳۰.

(۶) هه مان زیده ر: ص ۱۲۰.

واتایی پئی دهکات) ^(۱). کهواته تیگست خواندهفانی بو دیتنا رامانی ناراسته دکهت، ژبهرکو دناف تیگستیدا هندهک هیلکاری یین هاتینه کیشان فه ره خواندهفان لسهر نهوان هیلکاریا بچت داکو بگهته مهبهستا تیگستی و رامانا وی دیاربکته و پیکفه گریبدهت.

۳- دیتنن گهروک: دهمی خواندهفان ب رییا ناسویین خو یین چافهریکرنی دگهل تیگستی دچت، واته بی دابرین دگهل پروسهیا خواندنن یی بهرهوام بت، دهمی د کریارا خواندنیدا تشتهکی نه چافهریکری رودبدهت، نهو رودان دبتنه نهگهری گوهورینا رهوانگهین وی، سهرنهجمای نهفی گوهرینی زی خواندهفان ب شیوهیهکی هورتر دچته دناف رهگهزین بهرههرهتر یین تیگستیدا، نهف گوهرینا ناسویین چافهریکرنی (نایزهر) ب (دیتنن گهروک ب ناف دکهت) ^(۲). (تیگست رامانا خو ب یهک خواندن رادهست ناکهت، تیگههشتن و حهلیان دگهل نامازهیین تیگستی و دچارچوفی دیتنن گهروکدا ب رییا چهند قوناغهکه دهینه نهجمادان، ههر قوناغهک ژ نهوان قوناغا تشتهکی پیشکیشی مه دکهت و دیاردهیهکه بابته نیشا مه د دهت، نهف قوناغ دفتیت د چارچوفیهکی گشتیدا بهینه دورستکرن، بو وی یهکی رامانهکه تهمام بو تیگستی دورست ببت و خواندهفان تیگههت، ب نهفی رنگی ههر قوناغهکه خواندهفان بو تیگستی نهجماد دهت یهکسان نابت ب رامانا تیگستی) ^(۳). (دناف تیگستی نهدهبیدا دیتنهکه گهروک ههیه، ری د دهته خواندهفانی کو هیدی هیدی د تیگستی بگههت، مهبهست ب تیگههشتنا هیدی هیدی نهوه تیگههشتنه یاکو ب رییا قوناغین بهرهوام و دماوی کریارا لیكدانهفین بهرهوام دهیته ههبون) ^(۴). (نهرکی رهوانگهی گهروک زیاتر خوی ل کرداری پهیهوندیکرن و کاریگهری دورستکردن دهبینیتهوه لهنیوان دهق و وهرگردا، نهم کارهش به بهشداریکردنی وهرگر و نهکتیثبونی وهرگرتن و تیگهیشتنی نامازه دهقیه رییشاندهرهکان که بهرچاو رونکهروهی خوینهرن دپته دی، نهو نامازه دهقیانه یان نهوهی (نایزهر) ناوی دهنییت (بونیدای هیلکاری دهق) چالاکی خوینهر ناراسته دکهن بو دهربازبون له لادانه تهئویلیهکان و دوره پهریزی لههینانه گوی نهوی که دهق بهوهی نهیوهتوه) ^(۵). تیورا وهرگرتنن سهنگا خو دایه سهه خواندهفانی، خواندهفان زی د تیورا وهرگرتنیدا گههگه خواندهفانهکی نهکتیث و چالاک بت، چالاکبونا خواندهفانی زی ژنهجمای کارلیکرنای وی دگهل تیگستی دیاردبت.

^(۱) نهرخهوان محهمه د عوبید: ناویته بوون و لیكدانهوه نالی به نمونه، ل ۱۲۱.

^(۲) یهمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزهکرنه بنهمایین تیورا وهرگرتنن لسهر تیگستا نهدهبی، ل ۷۷.

^(۳) نهرخهوان محهمه د عوبید: ناویته بوون و لیكدانهوه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۱۰۵.

^(۴) ملكية دحمانية: هرمنیوطیقا النص الادبی فی الفكر الغربی المعاصر، ص ۱۲۲.

^(۵) د. یادگار لطیف شارهوزوری: تیورهکانی وهرگرتن له (نیستاتیقای وهرگرتنه وه بو رهخنهی هاتنه وهلامی خوینهر)، ل ۴۷.

ب گشتی تیورا وەرگرتنی خودان ئەف بنه‌ماین ل خواری دیارگریه کو دشیندایه د ئەفان

خالاندا بهینه ده‌ست‌نیشان‌کرن:

۱- دوانیا تیکستی و خوانده‌فانی.

۲- کاریگری و په‌یوه‌ندی.

۳- کاری ئەدهبی دناقه‌بەینا جه‌مسهری ئیستاتیکی و هونه‌ری دا.

۴- فه‌کولین (التحقق) و راماندن.

۵- خوانده‌فانی گومانگری و نمونه‌یی.

۶- ئاسویین چافه‌ریکرنی.

۷- پرکرن بوشاییان و لیگه‌ریان ل تیکستی نه‌دیار.

۸- تیکستی فه‌گری.

۹- مه‌ودایی ئیستاتیکی^(۱).

ئ هەر هه‌مو بنه‌ما دکه‌فنه خزمه‌تا ئەوان هەر چار بنه‌ماین هاتینه ب ریزکرن کو

بریتینه ژ (ئاسویین چافه‌ریکرنی، مه‌ودایی ئیستاتیکی، پرکرن فالاتیا و کارلیکا دناقه‌بەینا

تیکستی و خوانده‌فانیدا).

^(۱) د. جمیل حمدادی: منهج التلقي او نظرية القراءة و التقبل، www.ta5atub.com.

پشکا سیی
پراکتیزه کرنا تیورا وەرگرتنی د ئه ده بیاتا
ئولی یا ئیزدیاندا

پراکتیزه کرنا تیورا وەرگرتنی د ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدیاند:

تیورا وەرگرتنی خودان چەند بنەمایەکی گرنگە، د ئەوان بنەمایاندا روئی خواندەفانی د شروفە کرنا کاری ئەدەبیدا دیاردەت، ئەو بنەماین کو تیورا وەرگرتنی ب خوڤە دگرت ب شیوەکی تیوری یی بەرفرەه د بەشی دویدا هاتینە بەحسکرن، زوربەیا ئەوان بنەمایا لسهر یەك ریره و کاردکەن، ئەو ریره و ژى کارلیکا دناقبەینا تیکستی و خواندەفانیدایە کو ژ ئەنجامی ئەفی کارلیک و پەیوەندیی بنەمایى ئاسویین چاقەرێکرنی و مەودایی ئیستاتیکی، پرکنا فالاتیا و کارلیکا دناقبەینا تیکستی و خواندەفانی دەینە هەبونى. لی دئەفان بنەمایاندا خواندەفان ئەنجامین جودا ب دەست خوڤە دەین و روئی خواندەفانی ب شیوەیین جودا دیاردەن.

د ئەفی بەشیدا دى هەول دەین ئەو بنەمایین د بەشی دویدا هاتینە بەحس کرین کو بنەمایین تیورا وەرگرتنی، دى لسهر خواندەنن ئەوان خواندەفانین ئەدەبی و ئولی یین کو بو ئەوان تیکستین مە هەلبژارتین هاتینە کرن پراکتیزە بکەین، ژبو فی مەرەمی ژى مە دو تیکست ژ قەولین ئیزدیان هەلبژارتینە ئەوژى (قەولی ئاخەرتی و قەولی بەحرا). کو ب بەشەکی هەرە گرنگی ئەدەبیاتا ئولی یا ئیزدیان دەینە هەژمارتن. سەبارەت خواندەفانا ژى مە دو جورە خواندەفان بو خواندنا ئەفان تیکستان هەلبژارتینە، یەك ژ ئەوان جورى خواندەفانا خواندەفانەکی ئولی سافە (واتە قەولزانین ئولا ئیزدیانە)، جورى دوهم خواندەفانی ئەدەبیە واتە بسپورین ئەدەبیاتی نە، ژبو پراکتیزەکرنی دى خواندەنن هەریەك ژ ئەوان خواندەفانا ئیخینە بن بنەمایین تیورا وەرگرتنی.

قهولئ به حرا
ب دهستوری خودئ

روژهکئ نهز فکرییم

دامابووم و چهیریم

ل به حرهکئ سهیریم

چی به حرهکه کووره!

سبحانه ژ مهلکئ غهفووره

تهرهفی فئ به حرئ سهحتئ دووره

چی به حرهکه خاسه!

یهکووره و بی قیاسه

رکنهکه و چار نهساسه

چی به حرهکه پانه

سبحانه ژ مهلکئ رهحمانه

تهرهفیئت فئ به حرئ نه د خویانه

چی به حرهکه مهزنه

قهندیلهکه نوورانی دنسیت ل بنه

چار جوؤی ژئ دچنه

چی به حرهکه کووره

پهدشا ل مه دکهت به خشه و بووره

نهم ژدوور ناینه دووره

چی به حرهکه بی حده

سبحان ژ مهلکئ سهمهده

مه ب شیخی خو مهدهده

چی به حره که عه میقه
په دشا ل مه دکهت شه فیقه
ئه م ژ دوور ئانینه نیژیکه

ئه م ژ دوور ئانینه کناره
پیل دئینه مه ب دژواره
مه ب خودی خو هاواره

هاواری خودی خو مه
چهندی مه دهه ژئی ددهمه
په دشی من ئه وه یی ل عه رشا ل سه ما

په دشی من ل عه رش کر
نه قاشی چهندی نه قش کر
دوو جندی یا قوبه ک فه رش کر

دوو جندی یا دورره ک دگیرا
هون شه هده بن ژ خودی را
هه ر زه ربه ک نافه هزار زه ربا هه بوو فیرا

ئه ز فکریم ل وی یه
دهرگه هه که و سی ری یه
دوو دروونشتینه ئیک دیم دچت و دئی یه

ل با دئی من بوو عه یانه
کورسه یه که ب شهش پی یانه
فتیله که و چار چرانه

هه ر چار چرا و فتیله ک
دوو مه نبه ر و قه ندیله ک
هه شت دهرگه ه و کلیله ک

من ل وئ دیتبوو بازارهک

د نافدا ههبوو دیارهک

ل سهر سهکنی بوو سوارهک

ل سهر سهکنی میر

ئهوی خهوله کربوون فهقیر

وئ دکهن رای و تهگیر

چی میرهکی مهزنه

خودانی یازده هزار قهوشهنه

تهلپیت گران ژبه ر د ههپنه

ئهز فکریم ب نهدهره

مهلک شیخ سن روونشتبوو ل سهر مهنبه ره

وئ دخوونت ل چار دهفته ره

قازی و مهنبه رن

کتیب و دهفته رن

بهژنه که و چار بهشهرن

ههر چار بهشهر ب روحهکی

ههر دوو تایی سیههکی

تهباکرنه وان ژ دهرهکی

ههر چار یاریت تهبانه

حهرفهک ل ناف یازده ههرفانه

دوو دروونشتینه و ئیک ژ پی یانه

سه حته دهن خه بهره

وئ دبیژن قه لا وئ دخوونن دهفته ره

يۇ خودانیت نەدەرە

سەحتا ددەن حسیبى

وی دبیژن قەولا وی دخوونن کتیبى

بۇ خودانیت عە جیبى

قاتانی چەند مەعنى دگۆتن

دایەكە و چار دۆتن

ئەو د باتن دا د هاتنە گۆتن

باتن و مەعریفەتە

روونشتنا وان محبەتە

قەخوارنا وان سوحبەتە

لەو خاسا ل وی سوحبەت کر

ب کاس و محبەت کر

لەو خاسا ل وی لۆقەت کر

خۆشى یا ل وان زوو کر

ب ماش جەمبەقى کر

لەو خاسا ل وی قەبولکر

گەلى برا هەتا هوون ل وینە

دەرەقى غافلا مە بیئە

ئەو زى بەنییت خودى نە

مە بیژە ژ دەرەقى غافلا

ب خوف و ترس بن ل هەموو دلا

دا ل روژا ئاخرهتې بېن خودانېت مال و مهزلا

ژ قهولې دەر وېشې قاتانې

علمې خودې به حره، ژې دچن و جوې و كانې

خاس خاسن چوونه بهر نوورا رهحمانې

تهمامهتې يا قې قهولې ل خودانې

ئهم دكېمېن و خودې يې تهمامه ^(۱).

^(۱) عزالدين سليم باقسرى: مهرگهه، ص ۲۸۹-۲۹۴.

- بنه مایین تیورا وەرگرتنی و پراکتیزه کرنا وان:

۱- ئاسویین چاڤه ریگرنی:

ئاسویین چاڤه ریگرنی ب گه وهه ری بنه مایین تیورا وەرگرتنی دهیته هه ژمارتن، (ئاسویین چاڤه ریگرنی هه ول ددهت په یوه ندیا دناڤبهینا تیگستی و خوانده فانیدا ب ئازرینت، ب رییا ئه وی ئازراندنی، به هایئ ئه ده بی ددهت نیشان بکهت) ^(۱) . که واته به هایئ ئه ده بی ب رییا ئاسویین خوانده فانی و پیقه ری و دیاردبت. (مه به ست ژ ئاسویین چاڤه ریگرنی ئه و پیقه رن یین کو خوانده فانی د خواندنا تیگستا ئه ده بیدا ب کاردهینت، واته ده می خوانده فانی بابه ته کی دخوینت ل پی ئه وان دیتن و پیقه را رهفتاری دگهل تیگستا ئه ده بی دکهت، یین کو ل نک وی دجیگری) ^(۲) .

ژبو پراکتیزه کرنا ئه فی بنه مایی مه (قه ولی به حرا) هه لبرارتیه و هه ریبه ک ژ (شیخ عه لو خه له ف، شیخ ده خیل یوسف ئیراهیم، وه کو قه ول بیژ وەرگرتینه، د. نعمت لله حامد نه یلی، کوفان ریسان حه سن، علی جوقی عیدو) وه کو خوانده فانی ئه ده بی، بو خواندن و شروفه کرنا ئه فی قه ولی هه لبرارتینه.

- ئاسویین چاڤه ریگرنی و شیخ عه لو خه له ف و تیگستی (قه ولی به حرا).

د شروفه کرنا (شیخ عه لو خه له ف) دا، یا کو بو تیگستی (قه ولی به حرا) کری، مروفه هه ست ب زانابون ئیکجار گونجاندا دناڤبهینا ئاسویین چاڤه ریگرنی وی و تیگستی دا دکهت، د خواندنا ناقبری دا دیاردبت کو شاره زایه کا باش د ئه وان په یقین خوازه بیدا هه یه یین کو د تیگستیدا ب کارهاتین و رامانا تیگستی ل پشت خو قه شارترین، بو نمونه ده می شیخ عه لو خه له ف د سه به فا پینجیدا (۵) یا کو دبیرت:

"چی به حره که مه زنه

قه ندیله که نورانی دنسیت ل بنه

چار جوئی ژئی دچنه"

شیخ عه لو دخواندنا خودا لسه ر ئه فی سه به قی بیژت: (قه ندیلا نورانی (روژه) و روژ نورا خودی یه، هه ر چار جویین ژ ئه وی قه ندیلی دچن، مه به ست پی وهرزین سالی نه کو بریتی نه ژ (زفستان، به هار، هاقین و پاییز) واته ب روژی دبتنه زفستان هه ر ب روژی ژئی دبتنه بهار و هاقین و پاییز،

^(۱) ئه رخواه وان محهمه د عوبید: ئاویتیه بوون و لیکدانه وه (شعیری نالی به نمونه)، ل ۷۳.

^(۲) علی تاهیر به رزنجی: چهند توپژینه وه یه کی ره خه بی، چاپی یه که م، له بلا وکراوه کانی نه کادیمیایی کوردی، چاپخانه ی حه جی

هاشم، هه ولیر، ۲۰۱۴، ل ۱۰.

واته هەر هەمو وەر زب هەبونا روژی قە گریداينه). يان دەمی د خواندنا خودا شروفه کرنی
ددهته سەبەقین (۱۰-۹-۸-۷-۶)

"چی بە حرەکه کووره

پەدشال مەدکەت بە خشه و بوړه

نەم ژدوور ئانینه دوړه

...

هاواری خودی خۆمه

چەندی مەدەه ژی ددەمه

پەدشی من ئەوه یی ل عەرشال سەما"

شیخ عەلو دبیرت: (دلوفانی و لیبورینا خودی بو عقد و بەشەری خویا، ب رییا ب زانین و
خوندنا علمی خودی، مروفت ژ دوریاتیی دەیتە نیزیک، واتە نیزیکبون بو ناسبون و رحما خودی.
د دنیا یی دا گەلەك پیل ب مروفتی دکەفن و ئەو پیل پیلین دژوارن (پیلین تەمایي و پیلین
نەفسی و پیلین شەهوەتی)نە، ئەف پیلە هەول دەن مە دوری ئیمانئ بکەن و هەر وەسا مە دوری
زانابون و مەعریفەتی ژ بکەن، ژبەر هندی فەرە دەمی مروفت تشتەکی نەحەلال دبیرت هاوار خو
ب گەهینتە رەب العالمین، کو شەهەدە و ئیماننا مە ب نافی وی یە، ل وی دەمی چ گونەه بو مروفتی
نامینت). د ئەفان شروفکرنا ئەو هەست بو مروفت پەیدا دبت، کو شیخ عەلو خەلەف وەکو
زانایەکی ئولی و قەولبیژ و شارەزا ، ب حوکمی ئەو گونجاندن و شارەزایا پیش وەخت یاکو د
ئەدەبیاتا ئولی ب گشتی و قەولا ب تاییبەتی هەمی، ئەفە یەکە ژی دبته ئیک ژ فاکەتەرین سەرەکی
یین پیک ئینانا ئاسویین چافەر یکرنی، کو ب رییا ئەوی حوکم بەگراوەندی خو یی ئولی و
رەوشەنبیری، ب ئارامی بی دو دلی شروفەکرنا دایە قەولی. ئەفە ژی وی چەندی پەسەند کەت کو
ئاسویین چافەر یکرنا خواندەفانی دگەل ئاسویین چافەر یکرنا تیگستی ئیکجار د گونجاینه. یەک ژ
نمونه یین دن یین کو گونجاندنا ئاسویان دنافبەینا وی و تیگستی پەسەند دکەن سەبەقا (۱۴)ی، ژ
تیگستی قەولی بەحرا یاکو دبیرت:

"ل با دلی من بو عەیانە

کورسی یەکە ب شەش پی یانە

فتیلەکە و چار چرانە."

شیخ عهلو دبیرت نابت ئەم بیژن (کورسی یهکه ب شەش پێ یانە) یا دورست ئەوه (کورسی یهکه و شەش پەیانە). کورسی ب راما تاوسی مەلهکی سەرودری ملیاکەتا دەیت، شەش پەیا ژى ب راما و مەبهستا هەر شەش ملیاکەتین دن دەیت کو بریتی نه ژ (عزرائیل، جبرائیل، دردائیل، شمنائیل، میکائیل، عەزافیل). فتیل ژى ب راما روژی دەیت و چار چرا ژى ب راما دەمین سالی. هەرودسا دسەبهقا (۱۵) دا کو تەمامکەرا راما سەبهقا ل پێش خویه، بەحسی پیکهاتین دەمی هاتیه کرن مینا شەف و روژ و دەمین سالی و روژ ب خو دیسان بەحسی هەر هەفت ملیاکەتا و هەبونا خودای دگەل وان کریه، کو هەمو پیکهە دبنه هەشت، و کلیل وەکو نافهکی خوازی بو خودا ب کارئینایه دەمی د سەبهقی دا دبیرت:

هەر چار چرا و قتیلهک

دو مەنبەر و قەندیلهک

هەشت دەرگەه و کلیلهک

ئەف هەر دو سەبهقین قهولی دبت سەبهقین هەری ب زەحمەت بن د (قهولی بەحرا)دا، لی ژ ئەنجامی ریکهفتنا ئاسویین چافهریکنا تیکستی و خواندەفانی و رەهەندی و یین رەوشەبیری و ئولی ئەو زەحمەت و ئالوزی ل بەرامبەر ئاسویین چافهریکری یین (شیخ عهلو خەلهف) نەبوینه ئاستەنگ.

ب کورتاسی ئەم دکارن وی یهکی بیژن ئاسویین ئەفی تیکستی هەم ژنالیی روخساری فە و هەم ژى ژنالیی نافهروک و پەیقین خو یین خوازیقه، دگەل ئاسویین شیخ عهلو خەلهف ئیکجار دگونجایینه، دور ژ وی یهکی کا ئەو داریتن فەکرنا پەیقین خوازی یین کو د ئەفی قهولی دا هاتینه فەکرن ژنالیی خواندەفانی نافبری فە، چەند د دورستن یا نە، لی گرنگ ئەوه مروف دخواندن و ئاسویین وی دا یین ب رییا وان تیکست دایه خواندن و شروفهکرن ئارامی تەنابونا تیگەهشتنی و نەهیلا نا ئالوزی تیدا دبینت.

- ناسويپن خواندنا (شيخ دخيل يوسف ئيراهيم) بۇ تېكىستى (قەولۇ بەحرا).

بەھرا ھەرە زور ژ قەولبېژا واتە خواندەفانى ئولى، ديتنن وان ژبۇ شروفەكرنا تېكىستين ئولى دور يەك بازنە دزقرن، ب تنى دھندەك ھورگليپن گەلەك كيم دا نەبت، واتە جوداھيا دناقبەينا واندا مەسلەيەك رېژيپە نەك گەوھەرى، ئەفەژى بۇ وى يەكى دزقرت كو وەرگرتنا ئەدەبىياتا ئولى دگەل رامانا وان ژ سنگ بۇ سنگە ھاتىە فەگوھاستن، وەكو ئەمانەت رەفتار دگەل تېكىستين ئولى دا ھاتىە كرن، چ وە كو ژبەركرن و چ وەكو رامان و مەبەست، لەوما ئەگەر تو يەك تېكىست ب مەرەما شروفكرن و راماندنى بدەيە خواندەفانەكېن ئولى، ئەو جوداھيا تو ھزردكەى كو ژ خواندنن وان دى ھينە بەرھەم تو نابىنى.

ژ ئەنجامى ئەوى خواندنا كو (شيخ دخيل يوسف) بۇ تېكىستى (قەولۇ بەحرا) كرى، ديار دبت كو ناسويپن چافەرېكرنا وى دگەل ناسويپن تېكىستى د تەبانە، ژ ئەنجامى ئەوى تەبابون و گونجاندنا دناقبەينا وى و تېكىستىدا، بى دو دلى و راوھستيان كەفتىە دانە رونكرن و زەلاكرنا ئەوان ھەمو پەيپن خوازەيى، يپن كو بۇ خواندەفانەكى ناسايى و شارەزا ژى ب زەحمەتن، لى تەبابونا (شيخ دخيل يوسف) دگەل ئەوان پەيپان بۇ شارەزاي و بەگراوھندى وى د نالىي ئولى دا دزقرن، ب ھوكمى ئەوى بەگراوھند و پېشەرېن خو يپن ئولى، ئەوپەيپن خوازەيى يپن كو د رەخنى دا ب كود دھينە ناسكرن، فەكرينە و ئەو نەيپن و مەبەستين تېدا د فەشارتى دخواندنا خودا داينە رو، واتە يەك ژ فاكتەرېن ھەرە سەرەكى يپن پېكئينا ناسويپن چافەرېكرنى ل نك خواندەفانى نافېرى ھەيە، ئەوژى ئەزمونا پېش وەختە يا وەرگريپە لسەر وى رەگەزى ئەدەبى يى كو تېكىستى (قەولۇ بەحرا) ب سەرڤە كو ئەوژى ئەدەبىياتا ئولى يە، ھەلبەت تېكىست تېكىستەكە ئولى يە (شيخ دخيل) ژى ئەزمونەكە زەنگين يا پېش وەخت د ئەدەبىياتا ئولى دا ب گشتى ھەيە، ئەفەژى گرنگترين خالە كو خواندەفانى نافېرى بى ناستەنگ دگەل تېكىستى بکەفتە لىك تېگەھشتن و گونجاندنى و ناسويپن وى و تېكىستى وەكو مە ل پېش گوتى د تەبابن.

دخواندن و شروفەكرنا سەبەقېن (۱-۲) دا ژ قەولۇ بەحرا، شيخ دخيل (بەحرى)، ب بەرڤرەھەى و مەزنا تيا علمى خودى ددەتە ناسكرن و دبېژت: كەس ب سەر ئەفى علمى ناكەفت، واتە كەس ناگەھتە داويا علمى خودى. د سەبەقا (۳) ئى دا ياكو دبېژت:

"چى بەحرەكە خاسە!"

يەكوورە و بى قياسە

رکەكە و چار ئەساسە"

خواندهفانی نافرری (رکنهکه و چار نه ساسه) ب هر چار تهرهفیت دنیا ی داینه ناسکرن و
دبیژت هر تهرهفهک ژ نهقان تهرهفیت دنیا ی ژ ی ب ملیاکه تهکی هاتیه سپارتن، د سهبهقین (۴-
۵)ی، دا

"چی به حرهکه پانه

سبحانه ژ مه لکی ره حمانه

تهرهفیت فی به حری نه د خویانه

چی به حرهکه مه زنه

قه ندیله که نورانی دنسیت ل بنه

چار جو ی ژ ی دچنه "

قه ولبیژ (شیخ دخیل یوسف) نهقان سهبهقان ژ ی ب ته مامیا رامانا سهبهقین پیش ل قه له م د
دهت، واته نهف سهبهقه ژ ی هر به حس ی چار تهرهفین دنیا ی دکهت، خواندهفانی نافرری دبیژت: ()
چار جو ی واته هر چار تهرهفیت دنیا ی، نها ژ ی ده می سه ما ژ نالی جقاتا ئولی و خلمه تکار و
کوچهک و شکهستی و چله گرا فه دهیته کرن، نهو ب چار نالیدا د فهتلن (دزقرن) و نهف زفرین
لسهر خاترا هر چار ده ریایه (ده رگه ها) یان ژ ی هر چار تهرهفیت دنیا ی یه). ههروه سا
دخواندن و شروفه کرنا سهبهقا (۸)ی، دا یا کو دبیژت:

"چی به حرهکه عه میقه

په دشا ل مه دکه ت شه فیه

نهم ژ دوور ناینه نیژیکه "

شیخ دخیل دخواندنا خودا لسهر نه فی سهبهقی دبیژت: (به حس ل روحین پاک و چاک هاتیه
کرن، واته نهو که سین ژ خودی ترس و خودان مه عریقهت، سه د خوزیکین نهوی روحی خودانی
خو بینته پیش و نه بته پاش، روحا چاک نهوه یا خودی و جوامیر ژ د رازی). ههروه سا
خواندهفانی نافرری دبه رده و امیا هه لسه نگاندا خودا، ب رییا پیقه ریپ خو یین تایبهت بو تیستی
قه ولی به حرا دخواندنا خودا بو سهبهقا (۹)ی، ژ تیستی (قه ولی به حرا) دبیژت: (به حس ل پیلان
هاتیه کرن نهو پیل (پیلین روژا ئاخره تی) نه، واته ل روژا ئاخره تی کو روژا حه ق و حسیب ی یه،
نهو گوننه یین مه کرین دبنه پیل و دهینه مه، نهو که سی دکه فه بهر پیلا، که سین گوننه هکارن، نهو
که س دکه فنه هاوار و لافه کرنی ژ خودای، دا کو لی بهیته ره حمی و لی ببورت و باری گوننه هیین وی
سک بکهت دیسان خواندهفانی نافرری دبیژت نهو لافه کرن نیکسر ژ نالی که سی که فته
تهنگافیی ناهیهت کرن نهو که سی تهنگاف و گوننه هکار هاوار خو دگه هیینته شیخی خو و شیخی وی

ل ئاخرهتئ دبتە نافبهين و هيفى و دوعا و داخوازئ ژ رهبيّ تعالا دکهت ل ئهوى كهسى گونەهكار بهيتە رهحمئ).

"ئەم ژ دوور ئانينه كناره

پيل دئينه مه ب دژواره

مه ب خودئ خو هاواره"

ههروهسا ئەو د خواندنا (شيخ دخيل يوسف)دا، بو سهبهقين (۱۱- ۱۲ - ۱۳) ژتيكستى قهولئ بهحرا مروف ههست ب گونجاندن و تهبابونهكه ئيكجار رحهت دنافبهينا ئاسويين چافهريكرنا ئاسويين چافهريكرنا وى و تيكستيدا دکهت.

"په دشى من ل عهersh كر

نه قاشئ چه ندى نه قش كر

دوو جندئ يا قوبهك فهersh كر

دوو جندئ يا دوررهك دگيرا

ههون شه هده بن ژ خودئ پا

هه زه ربهك ناف هه زار زه ربا هه بوو قيرا

ئه ز فكريم ل وئ يه

دهرگه هه كه و سئ رئ يه

دوو دروونشتينه ئيك ديم دچت و دئئ يه"

شيخ دخيل ئەو خواندنا ياکو ژ ئەنجامئ وئ تهبابون و گونجاندا دنافبهينا ئاسويين و خو تيكستيدا ئينا به رههه دبئزت: (مه بهست ب ئەوان سه به قين قهولئ، تاوسا شيخادئ و دانان و گيرانا وئ يه، تاوس نوينه راتيا شيخادئ دکهت، ئەو كه سين ل هه ر دو ره خيت (تاوسئ) رونشتي يهك ژئ (شيخ شمس)ه و يهك ژئ (مهلك شيخ سن) ه، نوکه ژئ ئەو كه سين ب رهخ تاوسئ قه رودنين يهك نوينه راتيا (شيخ شمس) دکهت يهك يا (مهلك شيخ سن)، دربا (ضرب) فان هه ر دو چاکين خودئ دربه كه گرانه و خودان هيز و کهرامهتن، لهوما دناف سه به قئ دا هاتيه گوتن (هه ر زه ربه كه وان يازده هزار زه ربه ي قيرا).

ئەگەر ئەم هزرا خو د خواندنا ئەوان سه به قاندا بکهين يين کو ژئاليئ (شيخ دخيل يوسف) قه بو (قهولئ بهحرا) هاتينه کرن، دئ بينين ئاسويين وى وهکو خوانده فانه کئ ئولى دگهل ئاسويين تيكستى د تهبا و گونجاينه، زوربه يا هه ره زور ژ نافه روکا تيكستى چ وهکو رامن و مه به ستا گشتى و چ وهکو په يقين خوازه يي يين تايهت ژبو خوانده فاني نافيرى نه د نامونه،

ژبهړكو هندهك رامانين فېبري و بن بر ل نك خواندهفانې ئولى نه و ژبلى ئەوان رامانين ل نك
وى دجگير چ رامانين دن نادهته تيکستی، كهواته ئەو پهيقين و زارافين خوازهي بين دناف
تيکستيدا ب کارهاتين ئاسويين خواندهفان ب چ ئالياندا نهگوهارتينه.

بهراوردگرن:

ئەگەر ئەم بهرئ خو بدهينه شروفهكرن و خواندنين هەر يەك ژ (شيخ عەلو خەلەف و شيخ
دخيل يوسف) دئ بينين هەف نيزيكهكه هزرى د درهحهقى شروفهكرن و خواندن و ئەوان
رهههندين پهيقان ل پشت خو فەشارتين دناقبهينا واندا ههيه، ل دهه مان دەميدا شيخ دخيل د
هندهك سهبهقاندا جودا ژ شيخ عەلو خەلەف هزرگريه، واته خواندنهكه جودا دايه سهبهقى بۆ
نمونه: ئەگەر ب تنى ل شروفهكرنا سهبهقا (۵) ژ قهولى بهحرا بزفرين ياکو دبيژت:

"چى به حرهكه مهزنه

قهنديلهكه نوورانى دئسيت ل بنه

چار جوئ ژى دچنه"

دئ بينين هەر يه ژ ئەوان جودا د درهحهقى ئەوئ سهبهقيدا خواندنا خو كرية^(۱).

- د. نعمت لله حامد نهيلى و ئاسويين چافهريكرن:

ئەگەر ئەم بهرئ خو بدهينه خواندنا (د. نعمت لله حامد نهيلى)، ياکو بۆ تيکستى (قهولى
بهحرا) ئەنجامداى، دئ بينين د گەلەك خالاندا ئاسويين وى و بين تيکستى، دگەل يەك
نهگونجايينه ئەو نهگونجاندين ژى د دريژيا خواندنا خودا ل جهين جودا جودا دهستنيشاكرينه بۆ
نمونه دەمئ دهيتە سەر ئاستى زمانى ئەو وهكو خواندهفانهكى ئەدهبى ئەكادمى ئەدهبى رهفتار
دگەل تيکستى كرية، ژ ئەنجامى وئ خواندنا وى دگەل تيکستى كر ديار دبت، كو ئەو رستا د
تيکستيدا ب کارهاتى دگەل ئەو رستا د سهرئ خواندهفانئ نافریدا پهسهند و جيگير ناگونجت،
هەر وهكو ئەو دبيژت: (ئەگەر ئەم تەماشەى تيکستى بکهين، دئ بينين كو لادان بين د سيستهمئ
رستا كورديدا روى داین دنافقى تيکستى دا، بۆ نمونه پاش و پيشكرن تييدا دياره، وهكو فئ رستئ
(روژهكى ئەز فكريم) پيدفى بو بيژت (من روژهكى هزرگر) ژبهر بكارئينانا پهيقين عهرهبى، و
شيؤئ فونهتيكا وئ و ريزكرنا رستا عهرهبى، دئ بينين پيش و پاشكرن كهفتيه د ئەفئ رستيدا و
ريزبوننا وئ يا ئاسايى تيكدايه، لادانا ريزمانى تييدا روى دايه كو بکهر پاش ئيخستيه (ئەز).

^(۱) بزفره خواندنا هەر يەك ژ شيخ دخيل يوسف ئيراهيم و شيخ عەلو خەلەف بۆ سهبهقا پينجئ ژ قهولى نافرئ.

ديسان دکوپلا ئيکيدا دى بينين کو رستين ساده ل گه لئک هاتينه کومقه کرن و رسته کا ئالوز ژى دورستکريه، ژبه ر هندى ژى بکهر د ههردوورستين ساده بين دويفرا هاتينه لابرن کو پيدفى بوو گوتبا (ئەز رۆژەکی فکريم) ئەز دامابوم و چهيريم، ئەز ل به حرهکى سهيريم) هه ر چهنده داريتنا رستا بخو ژى دبنيات دا نه داريتنه که کوردى يه، چونكى پيدفیه تيدا هاتبا (ل به حرهکى سهيريم _____ من سهيرى دهرايهکى گر). نمونين ب فى رهنكى تيدا دزورن).

ههروهسا ب کارئينا مژداريا زمانى شعري ژى وهکريه ئاسويين چافهريکرا خواندهفانى بهرهو هندک رامن و مهبهستين دن بچن، واته بهرهو رامانهکه دور ژ راما نا فرههنگى يا ئەوان پهيفين کو کوبله بين تیکستى قهولى به حرا پيک دهينن، ئەف يهک دخواندنا ويدا دياره دهى دبیزت: (دهندهک دهربرينان دا مژدارى تيدا دهيته ديتن، ئانکو د هندک رستين شعري دا، مروف دشيت پتر ژ رامانهکى بو دهستنيشان بکهت. بو نمونه دهى دبیزت:

چ به حرهکه خاسه
يه کووره بى قياسه
رکنهکه و چار ئەسسه

دفيهدا پهيفا (بهحر) هاتيه بکارئينان، لى ل گهل دا هندک دهربرين و پهيفين ديتر هاتينه بکارئينان، کو مروفى بهرف هزرکرنى فه دبهت و رامانى ب ئاشکرايى نادهته دهستى مروفى، ديسان مروف ب گومان دکهفیت کو بابته لسهر دهريايى بت، ب تايبهت دهما رکن و چار ئەساس بو دهريايى بکارئينان، کو دياره ئەف دهربرينه بو دهريايى ناگونجن، لهوما مروفى بهرف تيهزرينى دبهن داكو رامانين ديتر بو دياربکهت، ئەفهژى مه بهرف وى راستيى دبهت کو دريزکرن و داريتنا فى تیکستى دا مژدارى ژى تيدا ههيه، کو ب هاريکاريا بکارئينا هونهرين رهوانبیزی ژى مژدارى تيدا پهيدا بوويه. ئانکو هندک پهيفان واتايا خو يا فرههنگى ژ دهست دايه و رامن واتايين نووتر بخوفه گرتينه د سياقى (ريرو) تیکستى دا).

ههروهسا خواندهفانى نافبرى ديارکريه کو تیکستى (قهولى بهحرا) د ئالىي پهرودريدا هاندهرکى کارىگه ره دگوهورينا ئاسويين خواندهفانيدا بو بهرهو باشتر گوهوريني، ههلبهت هه ر خواندهفانهکى باوهدار ب ئەفى ئولى واته ئولا ئيزديياتيى. (دهه ر کوبله که شعري يى تیکستى دا دى بينين هاندهرهکه ژبو فيرکرن و رينمايى دان و ئاراسته کرنا وان كهسين کو باوهري ب فى ئاييني هه. ديسان رى نيشاندهريا وان دکهت ژبو باوهري پى ئينانى و باوهداريى. ئانکو لايهنى پهرودهيه (پهروههيا ئاييني) د تیکستى دا زاله و ئەو شيوازى شعري يى تیکست ژى پى هاتيه نفيسين هه ر ژبو هندى بوويه، کو فى پهياما پهروهديه و ئاييني ب ريکا وى بگههينته شهيدا باوهدارين فى ئاييني. زوى پى کارىگه رببن و بشين بپارين ل دهف خوه). د ئەفى په رگرافيدا

دياره كو تيڪستي دناقهروكا خودا ههولدايه، نهو ناسويين ل نك خو دجيگر ل سهر ناسويي وهرگري فهرزبكهت، ناسويين خواندهفانه بهرهو گوهريني ببهت، ژ نهنجامي نهو گوهريني ژي ناسويين خواندهفاني دگهل يين خو تهبا و بگونجینت، نهفهژي دناليي دهرونيدا ديار دبت يي كو خواندهفاني نافبري دياركري. (نهگهر نهو ل في تيڪستي بنيرين دي بينين كو هندك پهيف تيدا رهنگه داينه گريدانهكه نيكسه ب دهروني فه ههيه و هاريكار بويه ژبو نارامکرنا وان كهسا يين كو نهف تيڪسته بو دهپته ناراستهكرن. ديسان هندك پهيفين دژواريي ژي تيدا هاتينه ب كارئينان كو ناماژي ددنه نيشاندين و پاشقهبرني وهكو (زهرب، خوف، ترس). ل بهرامبهر ژي پهيفين نارامکر و هيمن بهخش ژي تيدا رهنگه داينه وهكو (محبهت، خوشي، سوحبهت، تهبا، قهبولكرن، رحمان، بهخشه ... هتد). كهواته دناليي دهرونيدا ژي نهفي تيڪستي كاريگهري لسهر ناسويين چافهريكرني كويه.

- كوفان خانكي و ناسويين چافهريكرني:

نهگهر نهو بهري خو بدهينه نهوي خواندنا كوفان خانكي لسهر تيڪستي (قهولي بهحرا) نهنجامداي خواندنهكه گشتگيره و زوربهيا خالين هونهري نهدهبي تيدا دهستنيشانكرينه، دماوي خواندنا ويدا دياردبت كو ناسويين تيڪستي و شيوازي داريتنا وي دو دلي و گومان لسهر ناسويين خواندهفاني نافبري پهيداكرينه، ناسويين وي بو پتر ژ رامن و مهبهستهكي بچن، واته نالوزيا ناسويين تيڪستي وهكريه خواندهفان شروفهكرين خو ب گومان بنقيست، ههر ژبهر هندي ژي خواندهفاني نافبري د خواندنا خودا گوته دبت مهبهستا قهولفاني بهحسي نافيكرنا نهاندازهيا جههكي بت كو مهبهستا وي پي لالسه، دبت ژي بهحسي نافراندنا دنيايي بت، نهف گومان ژي بو نهوان پهيف و زارافين خوازي دزفرت يين كو قهولفاني ب مهبهست ب كارئينان واته دهركهفتنا نهوان پهيفان ژ ريرهوي خو يي فهرههنگي و كهتواري. لي ههروه كو مه ل پيش ژي بهحس كري ههر دو ديتن و خواندن دگومانكرينه، نهو گومان بون ژ نهنجامي ريكهفتن و نهريكهفتنا دنافبهينا ناسويين چافهريكرنا خواندهفاني و تيڪستي دزفرن، واته ريكهفتن نهوه دهمي خواندهفان د خواندنا خو چهند بهلگهيان دهينت و نهوي خواندنا گومانكري نيزيكي پهسهند بوني دكهت، نه ريكهفتن ژي نهوه خواندن خواندنه گومانكرينه. خواندهفاني نافبري ب نهفي رهنكي مهبست و رامانين نهيني يين تيڪستي (قهولي بهحرا) داينه رو:

۱- بهلكي نهو بهحسي نهاندازهيا جههكي تايبهت دكت: مروف ههست پي دكت نهو باسا تشتهكي فهشارتي و نهيني دكت، يان ژي تشتهكي ههبي و نه ل بهر چافين ههموو كهسان ب نهيني دگههينت، لهورا ژي پهياما تيڪستي ب ناساني نادت، بهلكي ژي نهو باسي نهاندازهيا جههكي نولي و ديروكي يي وهك پهريستهگهها لالش، يان پهريستهگهها نيزيدا، يان مهدهرا بوزان و ... هتد، دكت. ژ

بەر قى چەندى دىبىژم: ئەگەر ئىككى گەلەك شارەزا و ھىزمەند د ئىزدىياتىي و تىكىستان دا قى تىكىستى شىرۋەكت، نە دوورە گەلەك تىتىن نەينى يىن بالكىش ئاشكەرا بىن، ئانكو ئەف قەول كلىلا فەكرنا گەنجىنەكا زانىارى و جەي دىرۋكى و ئۆلى و كەلتوورى بت.

ژ بۇ فان جەين من نامازە پى دا يى يا كو پتر من باوهرى پى ھەبت كو مەبەستا قەولقانى بت، پەرستگەھا لالشە، ئانكو قەولقانى ب قەول و ب ئاوايەكى ئەندازەيى يى نەينى پەرستگەھا لالش وینە كرىە، ئەگەر سەبەقەيان دگەل جەان بەراوهرد بكن ئەز باوهرم ب تەفایى وسا دەرکەفت، بۇ نمونە: دەرگەھ، روكن، ئاف، قەندىل، فتىل، شىخ، قوب، جندى، بازار، سوار، مىر، فەقىر، مەلك شىخ سن، قەول، قاتانى، مەعرىفەت، خاس و ... ھتد، ئەف ھەموو پەيىف پشەتەفانىي ل بۇچۇنا مە دكن دەما ئەم دىبىژن مەبەستا قەولقانى ئەندازەيا پەرستگەھا لالش بت، چونكى ھەموو ئەف پەيىن مە دياركن گریدايى پەرستگەھا لالشن و ل وپرى زیدەتر بكاردەين و ھەنە. واتە؛ ئەف پەيىف ب تەفایى ل چ جەھكى دن يى ئىزدىان ژبلى پەرستگەھا لالش ب ھەفرە ناھینە دىتن.

ھەروسا ئىزدى دىبىژن: شىخ فەخرى ئادىان خودانى يازدە ھەزار تىكىستان بوويە، ئەف تىكىست د پەرستگەھا لالش دا دەھاتنە ئافراندىن و دگەل رى و رسمىن ئۆلى دەھاتنە گۆتن و بكارئانين، د تىكىستى بەحرا دا ئەم نامازەيەكا وسا ژى دىبىن:

چى مېرەكى مەزە

خودانى يازدە ھەزار قەوشەنە

تەلپىت گران ژ بەر دەھەرەنە

ئەفە ژى پالپشتىەكە دنە ئەم بىژن: مەبەستا قەولقانى پەرستگەھا لالشە.

ب كورتى: قەولقانى رۇمالەكا گشتگر يا پەرستگەھا لالش و ژيان و ژىنگەھا وئ ب ئاوايەكى ھۆنەرى يى سەمبۆلىك و تايبەت دياركرىە.

۲- بەلكى ئەو بەھسى چىبوونا دىيائى دكت: ژبلى گریمانا ئىكى، دىسا ئەو گومانى ژ مەرا دورست دكت بەلكى ژى ئەو باسى چىبوونا دىيائى دكت، چونكى ئەم ھندەك وان پەيىف و دەرپىنان دىبىن كو د ئەفسانەيا چىبوونا دىيائى دناف ئىزدىان دا ھاتنە، بۇ نمونە: پەدشا، دور، ئاف، چار روكن، مرن و رۇژا ئاخەرەتى ... ھتد. كورتيا ئەفسانەيى دىبىژت: پەدشا دورەك ژ نوورا خوە دورست كر، پاشى ھەفت ملياكەت ژ نوورا خوە ئافراندىن، ئەوئ دورى خوە ل بەر ساف و ھەيبەتتىن خوەدئ نەگرت، لەورا پەقىا، ژ پەقىنا دورى، ئاف وەرىا، پاشى دنيا ب ئاوايى ئافى لى ھات و نەجەبرى ھەتا لالش ھاتى، پشەتى لالش (ھىقىن) ھاتى ئەرد جەبرى و ژيانى ل سەر عەردى دەست پى كر. ئەم فان وینەيان د تىكىستى بەحرا دا دىبىن: بۇ نمونە:

پەدشا و دور:

په دشی من ل عه رش کر
 نه قاشی چه ندی نه قش کر
 دوو جندی یا قوبه ک فهرش کر
 ** ** **

دوو جندی یا دوره ک دگیرا
 هوون شه هده بن ژ خودی را

هه زه ربه ک ناف هه زار زه ربا هه بوو قیرا

ژ نه نجامی هه ردو گریمانا خوانده فانی نافبری پتر ته که زئی ل گریمانا خو یا ئیکی دکهت، واته نه و
 گریمانا به حسی نه ندازه یا جهه کی تایبهت دکهت، نه ف پشت راستبونا ئاسویپن خو زی یین کو بو
 نه فی گریمانی دچن، ب هه بونا هنده ک په یفانقه گریدایه واته نه و په یف بوینه به لگه یین گریمانا
 وی، دهرگه ه، روکن، ناف، قه ندیل، فتیل، شیخ، قوب، جندی، بازار، سوار، میر، فه قیر،... واته
 نافه روکا تیگستی قه ولی به حرا دهربرینی ژ جهه کی ده ستنیشانگری دکهت نه و جه زی لالسه،
 ته بابون و گونجاندنا ئاسویپن خوانده فانی دگه ل یین تیگستی ب هه بونا نه فی خواندنا گریمانگری
 بو شارزه بونا زانینا وی یا پیش وهخت د نه فی جوړه نه دهبیدا دزفرت، کو ب رییا نه فی شارزه بونا
 خو کاریبه ب رییا نه وان په یفان ئاسویپن خو و یین تیگستی بیخته سهر یه ک ریره و دگه ل یه ک
 ته با بکهت.

د نالیه کی دن یی خواندنا (کو فان خانکی) دا، دیاردبت کو تیگستی (قه ولی به حرا)
 ئاسویپن وی به رو گوهارتنی برینه، نه و نه گهرین وهگری کو ئاسویپن وی به رو رامن مه به ستین
 جودا بچن هه بونا لادانین سیمان تیکینه دناف تیگستیدا، ژ نه گهری نه فا لادانین سیمان تیکی دهنده ک
 سه به قاندا ب ئیکجاری تاریاتی که فته نه نافه روکا وی، نه و تاریاتی مژداری وهناکهت ئاسویپن چ
 خوانده فانا ب شیوه یه کی فبه ر دگه ل نه وان سه به فان بگونجت، ب تنی که سی ئیکجار شاره زای نه فی
 نه دهبیاتی نه بت کو نه وژی قه لبیژن، ل خواندنا وان ژی بو نه فان جوړه سه به قین قه ولی یا مژداره
 مروف نکارت پشته خو پی راست بکهت، واته خواندنا نه وان ژی یا ب گومانه، خوانده فانی نافبری
 ب نه فی رهنگی به حس ل نه وان لادانا دکهت یین کو ئاسویپن وی به رو گومان و گوهارتنی دهن و
 دبیژت: (هه ر تیگسته کی وهکو شعری کو قه ول ژی هه فدوستی شعری یه، ب ته کنیکا خوه یا
 نافه کی، هه ولا گه هاندنا مه رما فه شار تیا شعری دکت، نه ف گه هاندنه ب رییا سیمان تیکی ده یته
 نه نجامدان کو زمان د شعری دا رهنگه دانه کا ئالوز یا مانای یه. نه گهر فه گهرن قه ولی به حرا ژی
 دی بینن چهن دین لادانین سیمان تیکی یین هاتنه نه نجامدان و حنیر و سوړا نه فی قه ولی ژی یا د
 ویری دا، گه له ک یا بزهمه ته که سه ک ب ئاسانی د واتایا هنده ک سه به فان ب گه هت، ب تایبهت

ئەو يېن ب رەنگى مەتەلۇگى ھاتنە ئاڧراندن، چونكى واتايا وان يا مەتەلۇگى يە و بەرسف ل جەم خودانى قەولى يە و خودان نەمايە: □

ھەر چار چرا و فتيلەك

دوو مەنەرو قەنديلەك

ھەشت دەرگەھ و كليلەك

وەكە ديار زانينا واتايا فى سەبەقى يا بزهحمەتە، سەرەرايى ھندى كو قەولغانى لادانىن سيمانتيكى ئەنجامدانە). لى ھەر خواندەفانى نافرى ديار دكەت كو ھندەك لادانىن دن ييىن سيمانتيكى ھەينە ب ئاسانى ئاسويىن خواندەفانى دگەل ئەوان لادانا گونجايىنە ھەرۈە كو ئەو دىيژت: (لى دھندەك سەبەقان دا مروؤف دكارت ب ئاسانى واتايا وان يا فەشارتى دەستنيشان بكت:

خاس خاسن چۆنە بەر نوورا رەحمانى

لادانا سيمانتيكى د فى سەبەقا قەول دا يا ديارە، ئەو زى "مرن" يان "كراس گھورينا خاس و بابچاكاىە"، ئانكو دڧىت بىژت؛ دنيا ژ چ كەسى را نامينت، ھەتا يى پلەيەكا بلند زى ھەبت؛ دى ھەر مرت و روھا وى دى چتە بەر نوورا خودى). ھەرۈەسا يەك ژ ئەگەرېن دن ييىن كو دخواندنا خواندەفانى نافرى دا ديار كو ئاسويىن وى دگەل ئاسويىن وى دگەل ئاسويىن ھندەك سەبەقىن تىكستى نەكەقنە تەبا بون و گونجاندى مەتەلوگيا ئەوان سەبەقاىە لسەر ئەفى چەندى خواندەفان نافرى دىيژت: (مە د ئەدەبىياتى دا دىتى يە ب رىيا جەفەنگان واتا دقەكى ھاتىيە فەشارتن، لى وەكو مەتەلوگ و وسا بەرفرەھ د ئىك تەكستى دا مە نەدىتى يە و كا ئارمانجا قەولغانى ژ فەشارتتا واتايا قەولى چ بوويە؟، كا نكارى يە ب رەنگەكى ئازادانە باسى خودى پەرىسيى و ئولا خوۋە بكت؟، يان نەڧيايە ب رەنگەكى تامامى واتايا قەولى ب دەست وەرگرى فە بەردەت و خوۋەستىيە وى زى بەشدارى جىھانا دەقى بكت و نەچارىكت ھزر بكت و بەرەف گومانان ببت؟، ئەفە زى يا رەوايە، ژ بەر كولى ھندەك جەھان ب ئاسانى واتايى ب دەست وەرگرى فە دبەردت، بەلى جارنان ژ نشكى فە فەدشپرت، ئەف شىوازى ب كارنانينا مەتەلوگى جارنان ب رىزكەكى مەتەلوگى تينت، جارنان ب سەبەقاىە ئىك مەتەلوگى تينت:

ژ سەبەقا	مەتەلوگيا قەولى
۳	رکەنەكە و چار ئەساسە
۱۲	ھەر زەربەك ناف ھەزار زەربا ھەبوو ڧىپرا

دەرگههکه و سی ری یه	۱۳
دوو دروونشتینه ئیک دایم دجت و دئی یه	۱۳
کورسی یهکه ب شهش پی یانه	۱۴
فتیلهکه و چار چرانه	۱۴
هەر چار چرا و فتیلهک دوو مهنبهر و قهندیلهک ههشت دەرگهه و کلیلهک	۱۵
من ل وئ دیتبوو بازارهک د نافدا ههبوو دیارهک ل سهر سهکنی بوو سوارهک	۱۶
بهژنهکه و چار بهشهرن	۲۰
هەر چار بهشهر ب روحهکی	۲۱
ههر دوو تایی سیههکی	۲۱
دایهکه و چار دۆتن	۲۵

- عهلی جوقی عیدو و ئاسویین چافه ریکنی:

خواندنا (عهلی جوقی) دا، یاکو بو تیکستی (قهوئی بهحرا) کری خواندنهکه کورتبه، ئەف رهنکه خواندن تهنا کهسهکی نه ئیزدی یان ژی ئیزدی لی نهشارهزایی ئەدهبیاتا ئولی ناشکینت، ژبهرکو خواندهفانی کود ب کودان فهکرینه، راسته رآمانهک دایه دهست لی ئەو ئەو رمان ب تیر تهسلی بهحس نهکریه تاکو بته ئەگهري تیگههشتنا خواندهفانهکی ئاسایی، واته خواندهفانی نافیری جوهره ئابوریهک دمهزاختنا ئاخفتنیدا کریه. ئەف یهک ژی ب خالا هیزبونا خواندهفانی دهیته ههژماتن نهک بهروفاژی، ئەف یهک ژ ئەنجامی تیگههشتنی هاتیه ههبونئ ئەف تیگههشتنی ژی بویه ئەگهري ریکهفتن و گونجاندنا ئاسویین خواندهفانی دگهل ئاسویین تیکستی، چونکی خواندهفانی نافیری ب رییا تیگههشتنا خو کاریه گهلهک ژ ئەو تشتی فهشارتی دپشت پهیفاندنا بو مه دیار و دهستنیشان بکهت، ئەف یهکه ژی زانین و شارهزاییا بهگراوهندی وی یی پیش وهخته لسهر ئەفی رهگهزی ئەدهبی پهسهند دکهت. بو نمونه ئەگهري ئەم بهری خو بدینه ئەنجامی تیگههشتنا وی بو سهبهقی (۱ تا ۵) د خواندنا خودا بو ئەوان سهبهقا دبیرت : (بهحر ب واتایا

زانين و علمى خودى و شىخادى هاتيه كو ئىزدى ژى دىژن علمى خودى به حره يانژى به حرىت گرانه و هر ل سبهقا ئىكى يا قهولى هاتيه به حرا كوور و ل سبهقېن دوفدا مهدح و سھنايا علمى خودى هاتيه كرن و وھسفا وى ب كووراي، دووراي، مھزناي، پاناي، گرانى و ...ھتد هاتيه كرن. و ل سبهقا دوفدا هاتيه (چار جو) كو بو واتايا چار جوړين تىكستين علمى خودى "ئەدھبى ئىزدیان" ئانكو (قهول، بهيت، قهسیده و دوعا) يه كو ئەف ھەر چار جوړ ژ علمى خودى دچن. ديسان ل سبهقا دوفدا وھسفا فى علمى يا هاتيه كرن ب خاسى و بى قياسى و پېقھريى و ھەر وھسا كوډى (ركنك و چار ئەساس) ركنى ئىزدياتى يه و چار ئەساس ژى كو ئەو ركن ل سھر دەستى فان چار ئەساسا دراوھستيت و ئەف ئەساس ژى ب ديتنا مھ رابھرين ئىزدیناسىي نہ كو ئەوژى شىخ و پيرن و شىخ ژى ب سى مالين خوڤھ ئادانى، شھمسانى و قاتانى). ھەر وھسا د خواندنا سبهقېن (۸ تا ۱۲) دا يا خواندھفانى نافېرى ديار دبت كو ئەو كود و پھيقېن خوازھي د ناف ئەوان سبهقېن دەستنيشانكرى دا نھبوينھ ريگر و ناستھنگ بهرامبھر تيگھھشتنا وى لسھر ئاسويين ئەوان سبهقان دىژت: (پادشا ژى ل ئەفى دھرى شىخادى يھ. و ملھتى ئىزدى ژ دوورايى دھينھ نزيك ئانكو ئىزدیان نزيكى ئيمانى و ريبا خودى دكھت. موچ ژى ب واتيا فھرمان و ويران و خرابكارىي و كھسپن بى ئيمان ھيرشپن دژوار دكھنھ سھر مھ و ھاوارا مھ ژى ھەر شىخى مھيھ. و ديسا نھقاشپن رھنگا و رھنگ ژى بو ھندى فھدگھرت كو مرؤف ب ھھموو رھنگ و ھزر و بيرو ئايدولؤژيپن خوڤھ سالانھ پيگفھ ژيانا خو نودكھنھ فھ و فھرشكرن و نوكرنا قوبان ژى ھەر ژبو ئەفى واتايى دھيت. ھەر وھسا يازدھ ھھزار زھرب ژى بو يازدھ بھرگپن قهول و بهيت و قھسیدھ و دوعايپن ئىزدیان فھدگھرت. باچار ب واتايا خھلك و جھماوھر دھيت و دارھك ب واتايا مھنېبھر دھيت و سوار ژى ب واتايا قھولزان و زانا و شىخ و قھوالين ئىزدیان دھيت و خھلكى شيرھت و دكھت و ئىكرىزى و تھبايى و ئىكگرتنى بھلاف دكھن).

بھراوردكرن:

دخواندنا ھھرسى خواندھفانادا بو تىكستى قهولى به حرا ھھست ب جودا ديتن ئاسويين وان بو نافھروكا قهولى به حرا دھيتھ ديتن، ئەو جوداھى ژ وى ئەنجامى ئەوان خواندنين گشتى يپن ب دەست فھ ئيناي دياردبت. ھەر وھسا لسھر ئاستى شروفھكرنا تايبھتى ژى جوداھيا ئاسوييان دياردبت، بو نمونھ ئەگھر ئەم بھرى خو بدھينھ ئاسويين ھەر يھك ژ (د.نعمت للھ حامد نھيلى، كوفان خانكى و على جوقى) بو سبهقا (۱۵)ى ژ قهولى به حرا ياكو دىژت:

ھەر چار چرا و قتيلاھك

دوو مھنېر و قھنديلاھك

ھھشت دھرگھھ و كليلاھك

د ئاستی تاپبه تئیدا دی بینین هر یهك ژ خوانده فانی نافرې ب رهنګه کی بهرې خودایه تیکستی و ههریه که ل پی دیتن و تیګه هشتن و پیقه ریڼ خو دگهل رامن و ئاسو داینی. کوفان خانکی ئەف سبه قه و سبه قین وهکی ب سبه قین مه ته لوگی ل قه له م د دت ب حنیرا تیکستی د هه ژمیرت، و دبیزت: رامن ب دورستی وا ل نك قه ولفانی و قه ولفان نه مایه. د. نعمت ژی ب حنیری بهرې خو دایه ئەف سبه قی، دبیزت ههشت دهرګه ب کلیله کی یا سهیره، لهوما دقیت ئەم هزر د رامنه که دندا بکهین ئەفجا چ بو کلیلی یان ژی بو دهرګه ها. (علی جوقی) ب تنی لسهر ئەوئ سبه قی گوته، هر چار چاره ب علمي خودی دهه ژمیرت.

دئاستی گشتیدا ئەگه ر ئەم بهراوردی دنا فبهینا خوانده فانی نافریدا بکهین، دی بینین هر یهك ژ ئەوان ب رهنګه کی پوزه تیف یی جو دایه ژ یی دن بهرې خودا تیکستی، (کوفان خانکی) خواندنا خو ب شیوه کی گشتی دابه شی سهر دو گریمانا کریه و دبیزت رهنګه نافه روکا قه ولی به حسي ئەندازه و ئافا کرنا جهه کی تابهت دکهت، یان ژی رهنګه به حسي چیبونا دنیایی دکهت. دخواندنا (د. نعمت لله حامد نهیلی) دا، ژبلی ئالیی نافخویی یی تیکستی کو پیک دهین ژ ئاستی زمانی و ریتمی و وینه یی، به حس ل ئالیی نافخویی تیکستی کریه و تیدا ئالیی په روه دهی و جفاکی و دهورنی تیدا دهست نیشانکرینه و گه هشتیه ئەوئ ئەنجامی. هر وهکو ئەو دبیزت: (تیکست ب شیوه یه کی مژداری هاتیه ئاراسته کرن و گه له ک رافه کرن و رامنان ب خوفه دگریت. ژلایه کی دیتر فه سهنگا نفیسه ری یان داهینه ری فی تیکستی بو رینمایی کرن و ئاراسته کرنا باوه داران هاتیه ته رخانکرن داکو هنده ک زانیاریان بدهته وان و باوه داریا وان ب ئاینی ئیزدی خورتر لی بکهت. دیسان نافه روکا تیکستی خویادکته کو بابته بخو لسهر دهریایه، لی دهریا وهکو هیما یه کی سهرکی هاتیه دانان داکو هنده ک رامنین دیتر پی ببه خشیت). (علی جوقی) ب تنی خو ب ریره وئ سبه قین قه ولی فه گریدایه و خواندنه ک تابهتی و دهست نیشانکری کریه، واته چ خواندنیی گشتی نه کریه دهرګه هی ره هندی سبه قان فه نه کریه.

ئەگه ر ئەم سبه قه (۱۸) ئن ژ تیکستی قه ولی به حرا بکهینه بهراورد دنا فبهینا خوانده فانی ئولی (شیخ دخیل یو سف) و (کوفان خانکی) دا دی بینین هر یهك ژ ئەوان ب رهنګه کی ته مام جودا ئاسویین خو دگهل یین وی سبه قی داینه رو بو نمونه (کوفان خانکی) لسهر ئاسو و ره هه ند و رامنین ئەوئ سبه قی دیاردکته کو ئامازه یه بو که ساتیا هه ری ب نافه دهنګ یائول یائیزدییان (شیخ فه خری ئادیان) ده می دبیزت: ئیزدی دبیزن: شیخ فه خری ئادیان خودانی یازده هه زار تیکستان بوویه، ئەف تیکست د په رستگه ها لالش دا دهاتنه ئافراندن و دگهل ری و رسمین ئولی دهاتنه گوتن و بکارئانین، د تیکستی به حرا دا ئەم ئامازه یه کا وسا ژی دبینن:

چی میره کی مه زنه

خودانی یازده هزار قه وشه نه ته لپیټ گران ژ بهر دهه رهنه

لی دهما ئهم بهرئ خو ددهینه خواندنا (شیخ دخیل یوسف) بو هه مان سه به قی دئ بینین جوداهیه کا مینا چافی روژی خویا دکهت. خوانده فانی نافبری (قه وشه نا) ب له شه گر دزانت نه و قه وشه ن یان زی نه و له شه گر له شه ره کی ب هیز و که رامه ته.

ئه گهر ئهم ئه قی خواندنا هه رسی خواندن فانی ئه ده بی دگهل یا خوانده فانی ئولی ب دهینه هه ف و بهر اورد بکه یین، دئ بینین، دگهلک خالاندا دیتن و ئاسویین وان ژ هه ف دجودانه، بو نمونه ئه گهر د ئالیی شروفه کرن و دهر ئیخستنا ئاسویان وهرگری دئ بینین دخواندن بین خوانده فانی ئه ده بیدا گومان هه یه، واته هزرا هه بونا رامانه که دن د سه ری واندا دورست بویه، لی رهنه نه و رمان ژ بهر حوکمین ئه ده بی یین پیش وهخت نه ئیخستینه سه ر لاپه ری، بو نمونه ئه گهر بهرئ خو بدینه سه به قا (۱۵) ئ، ژ تیگستی دئ بینین خوانده فانی ئولی ئیکسه ر دیتن و ئاسویین سه به قی دیار کرینه و دو دل لسه ر ئه وی رمانا نه وان دایئ نینه، لی ئه گهر ئهم بهرئ خو بدینه خواندن بین خوانده فانی ئه ده بی بو هه مان تیگستی، ئهم بریار و رمانین فه بر لسه ر رهنه سه به قا تیگستی نابینین، که واته د شروفه کرنا تیگستین ئولی دا ویره کیانا بریارئ لسه ر رهنه ئاسویین تیگستان، زورتر ل نک قه لولیبیژا دهیته دیتن پتر ژ خوانده فانی ئه ده بی، لی ل سه ر ئاستی فه دیتنا روخساری دیار کرنا نه وان هونه رین تیدا ب کارهاتین و نازراندنا بابه تین جودا جودا ژ نافه روکا تیگستی و چاوانیا دهر برینئ ژ ئه وی رمانا نه و گه هشتینی و نه وان بابه تین هاتینه نازراندن، خوانده فانی ئه ده بی ب جوداهیه که ئیکجار جوداتر باشتر ژ خوانده فانی ئه ده بی ره فتار دانوستاندن دگهل تیگستی کریه.

۲- مه ودایی ئیستاتیکی:

مه ودایی ئیستاتیکی زی یهک ژ بنه مایین تیورا وهرگرتنی یه، دشیاندا یه بیژین ته مامکه ری ئاسویین چافه ریگرنی یه (مه ودایی ئیستاتیکی نه و فالاتییه یا کو دکه فته دنافه یینا تیگست و ئاسویین چافه ریگرنه که فن و هه ر هه مان مه ودا دبه نه گه ری وی یه کی کو ریژا ئیستاتیکی یا تیگستی خواندن دیار بیت و گوهورینی د زهنی وهرگریدا روبدهت)^(۱). ههروهسا سه بارهت مه ودایی ئیستاتیکی. (یاوس) تیگه هی مه ودایی ئیستاتیکی ژ بو ده ستنیشان کرنا جوداهیا ئیستاتیکی دنافه یینا نه و کو تیگست ددهت و نه و کو دهیته چافه ریگرن وهرگر لسه ر زیده بکهت ب

^(۱) عه لی تاهیر بهر زنجی: چهند توژی نه وه یه کی ره خنه یی، چاپا ئیک، له بلا وکراوه کانی نه کادی میایی کوردی، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولیر ۲۰۱۴، ل ۱۳.

کاردهینت، ژبو وی یهکی ب رماندنن جورا و جور نهو تیگست دهوله مهندتر بیت، نهف جیاوازی ژ نهجامی نیژیکبونا خواندهفانی و تیگستی پهیدادبت، د دمهکیدا نهگهر پیکهاته و نافهروکا تیگستی دگهل ناسویین چافه ریگرا خواندهفانی نه د تهبابن^(۱).

پراکتیزه کرنا نهفی بنه مای لسهر خواندنن ههر یهک ژ خواندهفانین نهدهبی و ئولی لسهر تیگستی (قهولی بهرحرا) دی نهگلهک یا جودابت ژ پراکتیزه کرنا ناسویین چافه ریگرنی لسهر ههمان تیگستی، ژ بهرکو نهف بنه مای ژ ب شیوهیهکی نه ئیکسهر دبت ته مامکه ری ناسویین چافه ریگرنی، ژبو پراکتیزه کرنا نهفی بنه مای دی ب شیوهیهکی گشتی خواندنن خواندهفانین نهدهبی و ئولی ئیخینه ژ پروشنایا نهفی بنه مای.

تیگستی قهولی بهرحرا دنافهروکا خودا تیگستهکی مژداره، ژ بهر هه بونا لادانین سیمان تیکی و په یقین خوازیهی هشین خواندهفانی نهدهبی بهرو رمان و رهه ند و ناسویین جودا برینه، نهف یهک ژ نه ته بابونا ناسویین تیگستی و خواندهفانین نهدهبی هاتیه هه بونی، واته خواندهفانین نهدهبی ناچار ماینه ب رییا هس و زانیاریین خو و بهگراوه ندی خو یی نهدهبی و رهوشه نبیری، ناسویین جودا ژ ناسویین تیگستی مهبهست نأفا بکن، نهو نأفا کرنا ناسویان ژ خواندهفانهکی بو یی دن یا جودایه، بو نمونه:

نهگهر خواندنا خواندهفان (د. نعمت لله حامد نهیلی) د بنه مای مهودایی ئیستاتیکیدا پراکتیزه بکهین. دخواندنا وی دا دیاردبت کو ناسویین وی دگهل یین تیگستی تا رادهیهکی نه د ته بابوینه، نهف نه ته بابون بویه نهگهری نأفا کرنا ناسوییهکی دن ژ نهوی ناسوی نأفا هروکا تیگستی ل خو گرتی، واته ب مهره ما رماندنن زیده کرنا بابه تهکی کریه، واته نهو ئیستاتیکا کو تیگستیدا دگهل نهوا کو خواندهفانی نأفا ری لسهر زیده کری، بابه تین نو هاتینه بهرهم و زیده کرن بو نمونه دهر ئیخستن یا نازاندنا بابه تهکی جفاکی. د نهفی بابه تی یی کو خواندهفانی ب رییا ئیستاتیکا تیگستی و هشین خو نأفا کری دبیزت: (بیروباوهرین ئیزدییان و پیکهاتا جفاکی ئیزدی یا ئولی تیدا رهنگه دایه، نمونه یین (مهلک پادشاه، شیخ، خودی، میر، فقیر، مهلك شیخ سن، دهر ویش) بو په سهندیا گوتنا خو دهینت و دیسان دبیزت: نهف په یقه ژ لایه کیقه نهو چینایه تیا دناف جفاکی ئیزدی دا دیاردکته و دیسان نامازهیه بو پله داریا ئیینی و ریزه ندیا باوهر داران. ژ لایه کی دیترفه هندک دهر برین تیدا هاتینه کو نامازی ددهنه داب و نه ریتین جفاکی ئیزدی و رهفتار و کریارین وان بو نمونه: هاوار برن بو خودی کو نهو قورتالکهر و رزگار کهره دبیزت: (مه ب خودی خو هاواره). ههر دیسان باوهر ئینان ب روژا ئاخره تی و هه بونا پاداشتی ژبو کریارین چاک دهما دبیزت:

^(۱) علی تاهیر بهرنجی: چند توپزینه وهیهکی په خنهی، ل ۱۳.

(ب خوف ترس بن ل هموو دلا / دا ل روژا ئاخړهتې ببن خودانیت مال و مهزهلا). دیسان باوهری

ئینان ب ری نیشاندهریا پادشاهی بو وانا و ئاراسته کرنا وانا بهر هف باشی دهمی دبیژت :

په دشا ل مه دکه ت به خشه و بوړه

نهم ژ دوور ئانینه دوړه

ههروهسا د ئه فی بابته جفاکیدا یی خوانده فانی نافبری ب رییا نه ته بابونا ئاسویین خو دگهل

بیین تیکستی و هشین خو ئافاکری گرنگیا خواندن و نفیسنی دجفاکی ئیزدی دا دیارگریه، ئه و

که سین دخوینن ری نیشاندهریا که سین دن دکهن و ئایینی وان نیشا وان ددهن... .

کوفان خانکی و مه وادیی ئیستاتیکی:

ئه گهر خواندنا خوانده فانی ئه دهبی (کوفان خانکی) بدهینه بن تیروژکین ئه فی بنه مای،

دی بینین کو خوانده فانی نافبری کاریه ب رییا دانوستاندنا خو یا پوزه تیف دگهل تیکستی ب

که هیته نه نجامه کی گومانگری، ئه و نه نجامی گومانگری ژ ئه وه کو تیکست به حس ل ئافاکرن و

ئهن دازه یا جهه کی پیروز دکه ت، ب رییا ئه فی نه نجامی گومانگری جوانی و به هایی تیکستا ئه دهبی

ده ستین شانگریه، ده رئیخستنا جوانی و به هایی تیکستی زی فه دگه ریته نه گه ره کی دو ئالی، ئالیه ک

ژی ئه و ئیستاتیک و په یقین خوازه یی نه بیین کو نفیسه ری تیکستی دقه ولی خودا ب کارئینان و

ئالیه کی دن دزفرته وی شاره زای و کارینا فه کرنا په یقین خوازه یی و کودین تیکستی ژئالیی

خوانده فانی فه، واته ئه و ئیستاتیکیا کو تیکستی پیشکیشگری دگهل یا کو خوانده فانی لسهر زی دگری

تیکست پی ده وله مه ندرتربویه، ئه و کو مه گوتی دئه فی په رگرافی خواندنا خوانده فانی نافبریدا

دیاردبت (مرؤف ب رییا ئماژه بیین مه نده هوشییی، یان ب رییا نیشانا مه نده هوشییی (!)، یان زی ب

رییا واتایی دزانت ئه فه رسته مه نده هوشی تی دایه، دقه ولی زی دا گه له ک رسته بیین مه نده هوشییی

دکه فنه بهرچا ف و مرؤف ژ واتایا وان دزانت، ئه ف چهند نمونه یه کن جارنان یه ک رسته، جارنان

دوو رسته ب هه فره مه نده هوشییی په یدادکن:

ژ سه به فا	مه نده هوشی
۲ و ۶	چی به حره که کووره! (ئه ف جوړه ده برینه گه له ک جارن دووباره بوویه)
۵	چی به حره که مه زنه

قەندىلەكە نوورانى دئىسىيەت ل بنە	
فتىلەكە و چار چرانە	۱۴
ھەر چار چرا و فتىلەك	۱۵
ھەشت دەرگەھ و كلىلەك	۱۵
چى مېرەكى مەزنى	۱۸
وئى دخوونت ل چار دەفتەرە	۱۹
بەژنەكە و چار بەشەرن	۲۰
ھەر چار بەشەرن ب روھەكى	۲۱

ئانكو ب ئاوايەكى حىبەتى ئامازە ب جەيىن پەرسىتگەھا لالاش دا يە، ب رەنگەكى دى بېيژىن: تەكنىك ب كارئانى يە. ب دىتتا من ئەفە زى پتر ب مەبەستا سەرنجراكىشانا وەرگى بوويە). دناف ئەفان رستىن مەندەھوشىي دا، خواندەفانى نافرى كاريە بەھا و جوانيا تىكىستى دگەل فەدىتتا رامانى دەر بىخت، ئەف كارينا ئەدەبى و گەھشتن ب مەرەمىن فەشارتى يىن تىكىستى ب تنى ب دەست كەسىن بىر تىژ و خودان ئەزمون دكەفت. خواندەفانى نافرى يەك ژ وانە.

- خواندەفانىن ئولى و مەودايى ئىستاتىكى:

ئەگەر ئەم بەرى خو بدەينە خواندەفانىن ئولى واتە قەولبىژان كو برىتى نە ژ (شىخ عەلو خەلەف و شىخ دخىل يوسف ئىبراھىم) دى بىنن ھەردو خواندەفانىن نافرى، شيانا دەرئىختنا و جوانى بەھايى تىكىستى و رونكرنا وان ھەيە، واتە د رامان و رەھەندىن تىكىستىدا زانىارى ھەنە، ئەوژى بو حوكمى تەبابونا ھزر و ئاسويىن وان دگەل يىن تىكىستى دزفرت، بو نمونە دەمى شىخ علو خەلەف دەھىتە سەر شروفەكرن و خواندنا سەبەفا (۱۴) ئى ژ تىكىستى قەولى بەحرا:

"سەحتا ددەن حىيىي"

وئى دىيژن قەولا وئى دخوونن كتيبي

بو خودانىت عە جىيى"

دشروفكرنا وى دا بەھا ئىستاتىكا ئەفى تىكىستى ديار دبت دەمى دىيژت: (ئەف سەبەفە ژقەولى دىيژتە مە، نابت ئەم د ھەبونا خودى ھزر بكەين! واتە خودى كىيە ؟ و چاوا پەيدا بويە؟ خودى ژ كىدەر ھاتىە و چاوا روژ و عەرد پەيداكرىنە، واتە نابت مروفا ب عە جىيى بەرى خو بدەتە خودى و ئەوان ئافراندىن خودى پەيداكرىن، خودى (كن فىكن) ھەر تشتى فيا دى بت يى نەفيا نابت،

ژبه ر هندی ئهم ئیژدی دبیزین: ((ئهگەر خودی نهفیا دی مژ و موران و کهفته چیا)). واته تشتی خودی حهز نهکهت نابت و یی فیا ژی دی بت).

همان تشت دخواندن و شروفه کرنا (شیخ دخیل یوسف ئیبراهیم) دا ژی دیاردبت، بۆ نمونه ئهگەر ب تنی ئهم بهری خو بدهینه ئهوان ئاسو و رهه ندين ژ سه به قین (۲۶-۲۷-۲۸) ئی، به حس ل سوعبه تا رونشتنا دناقبه ینا خاس و چاکا دا هاتیه کرن، هه فدیو فیانا دناقبه ینا وندا، ئه و خاس و چاک لوقه تا ئیکدو کریه واته ل پی رییا ئیکدو چوینه، واته رییا ئیمانا هه فدیو ته ما کرینه، ئهم ئیژدی ژی ل پی لوقه تا خاس و چاکین خوینه و خاس چاکین مه ل پی لوقه تا تاوسی مه لک ن و تاوسی مه لک ل پی لوقه تا خودی یه، واته ئهم خودان ریژ به نده که ئیمانی نه، واته ژ خودای بۆ تاوسی مه لک و ژ تاوسی مه لک بۆ خاس و چاکا ژ خاس و چاکا بۆ باوهرداری ئیژدی. ئه و خاس و چاک بوینه خودان ئه رکین ئولی به رامبه ر ملله تی خو).

قه ولی ناخره تی

هنجیی حوکم کر ل زمانی
وهی بۆرییه ل بهر ره حمانی
وهکی چل چله و مجاده هلانی

هنجی حوکم کر ل زمانی خوویه
بزانت ب وهزن دهنگ بکهیه
نه حهوجهی چله و مجادهیه

ئهی زمانۆ یی خه باته
خه به را خو ش نه باته
خه به را نه خو ش چی مفعه ته
دی دلی مرۆفی پی که ی ره حه ته

ههی زمانۆ یی سۆتنی
خه به ره ک وا ههی نه یا گوتنی
دی بۆچی داهه ر که یه رووی دنی؟

چاڤ بازيي سهرى
دل خونديكاره وي ل دهري
چاڤ دبينت ، دل دخوازت
زمان دبيژت : من دهوري
زمانو خوزي من تو كريباه كه ر ب كهري

چاڤ بازيي بلنده
دل خونديكاره وي ل بلنده
چاڤ دبينت ، دل دخوازت
زمان دبي : بينه و منده
زمانو خوزي من تو بريباي ژ بنده

زمان دبيژتي: دلؤ ئهز ده لالم
هه تا ژ با ته نه خولقت و نيته بالم
ئهز په رچوومه كي كه ر و لالم

سبحانه ژ ته سبحانه
ته دانه من ناقل و فامه
ته ئهز ژ شهرقي برمه شامه

هه ي نه فسي يه بي مه عريفه تي يه بي ري يه
شه قيت گران ته داوا ل غه دري يه
ته هيقي يه خوداني خو ببه يه سهر كفري يه

شه قيت گران ته دايم داوا ل غه دري يه و زيده
تو رووني د ماليده
ته خه ياله ل مه هساكه ي چرايي ژ پيته

ته خه ياله ل مه هساكه ي چريت گوري
گاڤا ته پيري دهوله تي فري

يار و بریت ئاخړه تی ناسبوونی ژ مه بری

نهفسی تو چهندی دکه ی گومانی
تو خالی نابی ژ غه دری و دوخانی
ته خه یاله خودانی خو خلاسکه ی ژ ئیمان

نهفسی چهندی دکه ی خه باتی
وهکی قازی دسه کننت ل پی پرا سهراتی
تووا ل هیثیی مه بهیلی ل کش و مات

ته مال ل مه خراب کر هه ی کفری
ته ئەم خلاس کرین ژ نه سری
ژ له یلون و شیعه برووس و له یله تل قه دری

ئاقلو خه بهریت ته دکورن
قه دا و قوتکیت دنیایی دپرن
دنیا دونگه لی بدن برن

نهفسی نه وه تا
چی که سی بخوت لوقمه کا بی رهدا
روژا ئاخړه تی دی ل پیشیی بته قه دا

نهفسه کبیره
به حره و نه بیره
یه ل سهر دهستی عالمی یه، یه ل بن دهستی فه قیره
یی ل نهفسا خو کری ئیقسیره

فه قیرا ئیکه چیکر
خو ژ خوشی و له فزه تا دنی کر
ل دنیایی بهر ب ئاخړه تی کر

وهكى ته بۆر بهتەر بوو
لغاف و ههفسار ژ سهري كهر ب كهر بوو
بۆرى ته ل ههموو مېرگا وهر و بوو
ئهو شوڤى نهفسى بوو رهنگى خودانى ژ بهر زهر بوو

وهكى ته بۆر نه دبهسته
لغاف و ههفسار چۆن ژ دهسته
بۆرى ته ل ههموو مېرگا كر قهسته
ئهو شوڤى نهفسى بوو رهنگى خودانى ژ بهر شكهسته

گافا چهيا ژ حسن دهر دى
وهكى رهزهكى بى بهر دى
خودان ل ئاخرهتى بى مهفهردى

گافا چهيا ژ حسن دوور دى
وهكى رهزهكى بى شوور دى
تژى گاي و كوور دى

ژ وان نهبن بهيان ل باطل
نهكهن شوليت بى نهفل
ب كپر ميرا تيت ئهدهب و ئاقل

ژ وان نهبن مشهمر مهبديه
رى ب راستى دبت خويا
ب كپر ميرا تيت حسن و ئهدهب و چهيا

ئهو حسنا بى چهيا
سهدسالى عبادت بكهيا
گافا چۆ بهر مهحهكى ههموو چۆ بى فايدهيا

نهفس ماره و ئاقل هيدايهته

جي ميړي ب تهربيهته

روحا وي ل با پهدشايي خو ب عزهته^(۱).

ئهم دكيمين و خودي يي تهمامه

۳- پرکړنا فالاتييان:

ئيك ژ زاراف و بنه مايين دن يين تيورا وهرگرتني يه، نهف زاراف دبنياتدا، ب ريبا ديتن و پرکړنا نهوان فالاتييين دناف تيکستيدا، ژئاليي خواندهفاني فه دهينه نهنجامدان، تيکست نهرک و مهبهستين خو يين جوانکاري جي بهجي دکهت. (کريارا پرکړنا فالاتييان کريارهکه ژئاليي تيکستي ب خوفه يا ناراستهکريه، چونکه فالاتي ب خو دناف ههنافا تيکستي دانه، مهبهستا سهرهکي ژ پرکړنا فالاتييان ژبو ب هيژکړنا پهيوهنديا دنافبهينا تيکستي و خواندهفانيدايه و خواندهفان ب ريبا نهزمونا خو يا پيش وخت نهوان فالاتييان پر دکهت)^(۲). (تيگههي پرکړنا فالاتييان بههرا پتر ل گهل نهدهبياتا نو دگونجت، ژ نهدهبياتا نو زي رومان و چيروک، ژبهروکو د نهفان ژانهرين نهدهبيدا، تهکنيکين هونهري تيادا ههنه مينا برينا روودانان، نهف برين ل نک (نايزهر)ي، دبتنه گهري چالاکبون و کارابونا خواندهفاني، کو ريرووي رودانان بگوهرت و دست ژ نهوان کاراکتهرا بهردهت يين کو رودان پيشه دگريدايي، دهرکهفتنا هندهک کاراکتهرين دن ل بهرامبهري وان)^(۳). رومانا پهروهردهيي (فيړکاري) و زنجيرهيين چيروکا و رومانو نو، ههر يهکه ب شيوازهکي رهفتاري دگهل تيگههي فالاتييان دکهت، ههر جوهرهک ل پي سروشتي فهگيرانا گوتارا) الخطاب السردى - Narrativ) خويه، بو نمونه د رومانو فيړکاري دا فالاتي دکيمن ژبهروکو نهفان جوهره رومانو مهبهستهکه فيړکاري ههيه، بنياتي وي ب ريك و پيكي هاتيه دارشتن ب مهرهما گه هاندنا نافهروکا بابتهتي ب شيويههکي رون و ناشکرا بو خواندهفاني، نهفه زي وي چهندي دگههينت کو دنهفان جوهره رومانادا پيشبينييين خواندهفاني و ههزين وي يين تايبهتي ب شيويههکي نهرم و ل سهر خو ب نافهروکا رومانو فه دگريدايينه، کار ب لادان و برينان ناهيته کرن. بهلي د چيروکاندا کار ل سهر بنياتي فالاتييا دهيتهکرن ب مهرهما زيدهکړنا ههزهکه زيدهتر ل نک خواندهفاني بو ديفچوني^(۴). مهبهستا مه زي ل فيدهر نهوه بيژين کو (فهولي ناخرهتي) زي

(۱) عزالدين سليم بافسري: مهرگهه، ص ۳۵۵-۳۵۹.

(۲) يادگار لهتيف شارهزووري: تيورهکاني وهرگرتن (له ئيستا تيکا وهرگرتنهوه بو پهخنه هاتنه وهلامي خوينهر) ل ۸۱-۸۲.

(۳) ههمان ژيدهر، ل ۸۴.

(۴) ههمان ژيدهر، ل ۸۵.

دكهفه خانها تىكستهكى فيركار رهوشتي، كهواته فالاتي تيدا دكيمن و نافهروكا بابته تي زي ب شيوهكي بهرچاڤ ژبو خواندهفاني يا رون و ناشكرايه، ژبو پراكتيزهكرنا نهفي بنه مابي (پركرنا فالاتييان) لسهر تيكستي (قهولي ناخرهتي)، مه خواندنا دو قهلبيزان خواستيه كو برتي نه ژ) شيخ وحيد رئيس پيشمام و شيخ دهشتي شيخ زهدين) ههروهسا خواندنا هه ريهك ژخواندهفاني نهدهبي (انتصار نجيب جوقى، يهمان محمد عبدالرحمن) زي ژبو خواندن و شروفهكرنا نهفي تيكستي مه خواستيه. ههلبهت ههريهكه و ب شيوازي خو يي تايبهت بهري خودايه تيكستي.

ههروهكو دهيته زانين سروشتي قهولي و نافهروكا وي مهسهلين پهروهدهبي و رهوشتي نه، فالاتي تيدا دكيمن ژبه رهندي زي هه دو جوړه خواندهفان (نهدهبي و ئولي) ب نافهروكي فه هاتيه گريدان و سروشتي نافهروكا قهولي زي نهو بوار و دليقه نهدايي بكاربن نهركي پركرنا فالاتييا ب ستويي خوفه بگرن ب تني د هندك قولاجكي بچوك دا نهبت.

شيخ وحيد رئيس پيشمام و پركرنا فالاتييا:

دبت قهولبيژ (خواندهفاني ئولي) بكار ب نهركي پركرنا فالاتييا رابت، لي نهو پركرن نه ژچارچهفي تيكستي ب خويه، لي خو سپارتنه بو تيكستهكه دن يا ئولي كو ب نافهروكي نيزيكي تيكستي دهستنيشانكري بت، ب مهرما پتر رونكرن و شروفهكرنا سهبهفين (كوپله) دناف تيكستي قهولي دا، كهواته ژبه ر جوداهايا سروشت و نافهروكا تيكستي دكاريندا نينه ژچارچوغي تيكستي ب خو بخو نهو فالاتي بهينه پركرن، ، واته نهف تيكست نه مينا تيكستهكه نهدهبياتا نويه مينا رومان و چيروكي.

يا من دفتيت بيژم نهوه كو دكارينين خواندهفاني ئولي دايه ب شيوهكي نه نيكسهر ب پركرنا فالاتييا رابت، بو وي يهكي رامانا تيكستي ب شيوهيهكي زهلالتر ب گههينته خواندهفاني دهمي (شيخ وحيد رئيس پيشمام) قهولي ناخرهتي شروفه دكهت نهف يهكه دكهفته بهرچاڤ، بو نمونه د شروفهكرنا سهبهقا (۱۶) اي دا ياكو دبيژت:

"نهفسي نهوهتا"

چي كهسي بخوت لوقمهكا بي رهدا

روژا ناخرهتي دي ل پيشي بته قهدا "

ژبو پتر رونكرنا رامان و رههندين نهفي سهبهفي خواندهفاني نافري، خو سپارتييه چهند سهبهفين دن ژ نهدهبياتا نيزدييان ب دهستنيشانكري زي (قهولي نهفسي و قهولي نيمانه ب چي

نیشانه) دهما دبیزت: (لی ئهگه ر ئاقلی نکاری حوکمی ل نهفسی بکهت، ل وی دهمی مروقی ل ئاخرهتی یی شهرمهزاره، دی کهفته بهر جهزایی و دی چارهنقیسی وی دوژهه بت. ژبهرکو سهبهقهک ژ (قهولی نهفسی) دبیزت:

"وهکی نهفس ل دلی بهلابو"

ئاقل ژ سهری جودابوو

مالا روحي خرابوو"

نهفس یاریا خوشیایه، و خو ژ تهنگی و تهعلیا نادهته پاش، گوھ نادهته رو رهشیا مروقی ل دنئی و ئاخرهتی، نهفسی دفتیت خودانی ژ ئیمانی قوت بکهت، مروقی ل روژا ئاخرهتی ل ههمبهری قازی کش و مات و بی دهنگ بکهت، نهفس دبیزته ئاقلی گهلهک حهق و حسیبا نهکه، هزرا ئاخرهتی روژا داویی ژبیربکه، خوشی و لقرهتا دنیاوی ژدهستیت خو نهکه، لی ههر نهگه ر ئاقل ئاقلی ئیمانی به ب سهردا ناچت. ژبهرکو دقهولی (ئیمان ب چی نیشانه) دا، سهبهقهک هاتیه دبیزت:

"ئاقل دبیزت: چومه دیاری وی مه حکه می"

مه دوژهه دیت ب هزرا دچنی"

سهبه ب نهفس بوو نهو کهتنی" ()

ئینانا ئهفان نمونه سهبهقهیان ژ ههر یهک ژ (قهولی نهفسی و ژ قهولی ئیمانه ب چ نیشانه) مروقی د کارت ب پرکرنا فالاتیین تیکستی ب ههژمیرت، کو ب رییا ئینانا ئهفان سهبهقهیان ژ دهرقهی چارچوقی تیکستی کاریه پتر ریمان رهههاند و مهبهستین سهبهقا (۱۶)ی، ژ قهولی ئاخرهتی ئاشکرا بکهت. ههر ب رییا ئینانا ئهوان سهبهقان مروقی پتر ب ریمانی فه دهیتهگریدان ئهفه زی مهبهستا سهرهکی یا تیگههی پرکرنا فالاتیایه. ژبهرکو نهگه ر ئهه ب هوری بهری خو بدهینه بنهمایئ پرکرنا فالاتیایا، مهبهست پی پیکقه گریدانا تیکستی یه و دیارکرنا ریمانا نهدیاره، ئهف چهنده زی د خواندن و شروفهکرنا خواندهفانی نافیری دا دیاره ب تنی جوداهی نهوه نهو فالاتی یان زی ئهه دکارن بیژین نهو تهمامکه ریئ ریمانی، ژ تیکستی ب خو نههاتینه پرکرنا واته ژ تیکست ب خو نههاتینه وهگرتن، بهلکو ژ دهرقهی تیکستی ئیناینه، ئهفه زی دنالیهکیدا بو شارهزایی خواندقانی ئولی دزفرت و دنالیهکی دنادا بو سروشت تیکستی و

پيڪڙهه گريڊان وپهيوهندي و نيزيڪيا قهولان دزفرت. و ب تني ئهف جوره خواندهفانه واته خواندهفاني ئولي ب حوڪمي شارهزايا خو دڪاره ئهفي ههفگر يادانا واتايي بڪهت.

- شيخ دهشتي شيخ زهيددين و بنه مائي پرڪرنا فالاتييا:

شيخ دهشتي ژبو شروفهڪرنا ئهفي تيڪستي ب كوراتي دهر بازي ناف رههههه و رامان و شروفهڪاريين هور نه بويه، وهكو ئيڪ ژ سروشتي هه مو قهولبيژان (خواندهفاني ئولي) خو ب چارچوفي سبههفي فه گريدهن و دهربرين و شروفهڪرين خودا زي نڪارن خو دوري ئهوي چارچوفه ي بڪهن، و د دهربرين شروفهڪرين وان زي د ساده و ساكارن ئهفه زي بو ئهفان جوره خواندهفان (خواندهفاني ئولي) تشتهكي ئيڪجار ناساييه، ژبهركو ئه و ب حوڪم پيقرين ئهدهبياتي رهفتاري دگهل شروفهڪرنا تيڪستي ناكهن، بهلڪو ب ديتنين ئولي يين چارچوفهڪري رهفتاري دگهل تيڪستي دڪهن. واته ئه و دشروفهڪرنا خودا ب دهربرين كورت و ساده ئه و پهياما كو دناف سبههفين قهولي دا هاتيه ههواندن شروفه دڪهت. بو نمونه د شروفهڪرنا سبههفين (٤-٥) دا. ياکو دبيژت:

"ئهي زمانويي خه باته

خه بهرا خوش نه باته

خه بهرا نه خوش چي مفعه ته

دي دلي مروفي پي كه ي رهحه ته

ههي زمانويي سوتني

خه بهرهك وا ههي نه يا گوتني

دي بوچي داهه ركه يه روويي دني؟"

لسهر ئهفان ههر دو سبههفان شيخ دهشتي شيخ زهيددين خواندنهكه ساده و ساكار كريه رامانا سبههفي نهئيخستيه قابلهكي گوتاري. دبيژت: (سبههفه ديار دڪهن كو خه بهرا خوش، گول و گيايه، فيجا دي بوچي مروفي خودان خه برا نه خوش بت، ل ديوان و جقاتا دل مروفيان نه رهحهت بڪهت). ئهز باوهرم ئهف رهنغه شروفهڪرن سروشتي زوربه يا خواندهفانين ئولي يه ئهگهر جوداهي ههبت زي مهسله يه كه ريژبيه، ئهفه زي وي چهندي ناگه هينت، كو خواندهفاني نافري يي بي شيانه، لي نه بونا پيقرين ئهدهبياتي بو شروفهڪرنا تيڪستي ل نك خواندهفاني ئولي و ئاستي رهشهنيري يي خه لڪي گشتي يين كو ل ئهوي گوهدار دڪهن وهدڪهت كو خواندهفاني ئولي ب دهربرين ساده و كورت ئه و پهياما دناف سبههفدا هه لگرتي پيشكيشي گوهداري خو بڪهت، ئهگهر جاروباران پيدفي بڪهت ژبو پتر رونكرنا سبههفه يهكي يان زي دياركرنا بهها و گرنگيه كه سبههفه يهكي ژقهولي خو

دسپږنه سهبهقهكې ژ قهولهكې دن، بو نمونه شېخ دهشتي ژبو شروفهكرنا سهبهقا (۲۶)ئ، ژقهولې
ئاخرهتې يا كو دبېژت:

"نهفس ماره و ناقل هيدايهته

چي ميړي ب تهريهته

روحا وي ل با په دشايي خو ب عزهته"

لسر شروفهكرنا نهفي سهبهقي شېخ دهشت دبېژت: (دژواريا نهفسي و بلنډيا بههاي ناقل
دياركره، د (قهولي ئاساسي) دا ژي سهبهقهكه قهولي ههيه ديار دبت كو ناقل دياريهكه ژ نك ره
العالمين بو مروقان). ژبو بلنډكرنا بهها و گرنگيا نهفي سهبهقي و دياركرنا وي چهندي كو ناقل
خولاتهكي خوداي يه بو مروقان سهبهقهك ژ (قهولي ئاساسي) ئينايه:

"خه لکينو بفكرن ل في عه زمانې

په دشايي من قانون چيكر و ئاساس داني

ناقل هيدايهته تا وي سولتاني"

كهواته شېخ دهشتي ب رپيا سهبهقهكي ژقهولهكي دن خواندن و شروفهكرن خو دايه سهبهقا
(۲۶)ئ ژقهولي ئاخرهتې، دئاليهكيدا نهف جوره خواندنه زيرهكي و مهلهفانيا خواندهفاني ئولي
خويادبت و دئاليهكي دنډا ژي مروف دكاره نهفي جوره خواندنې ب پركرنا فالاتييا ب ههژميرت،
ههلبهت نه ژ تيکستي ب خويه، لي تيکست ب خو نهگهره كو بهري خواندهفاني خو يي ئولي بدهته
سهبهقين نهوان قهولا بين دنافهروك و مهبهستيدا نيژيكي پهياما قهولي ئاخرهتې.

بهر اوردكرن:

نهگه رهم بهراورديهكي د نافبهينا شروفهكرنا شېخ وحيد رئيس پيشيما و شېخ دهشتي
شېخ زهيدين دا بكهين رهم ههست ب ههبونا چ جياوازيين گهوههري دشروفهكرنا واندا ناكهين،
واته نهو دشروفهكرنيدا ژ ههفه نه د دورن، نهف ژي بو نهگهرهكي دو ئالي دزفرت دئاليهكيدا نهو
روني و ئاشكراييا د پهيام و نافهروكا قهولي دا و دئاليهكي دنډا نيژيكا هزر و بيرين قهولبيژا، نهف
نهگه رهناكهن كو دو قهولبيژا جوداهيهكا گهوههري لسر نافهروكا قهولي ههبت، ب تني يا نهوان
ژ ههف جودا دكهت شيوازي رونكرنا و دياركرنا راماني يه، كا كي ژوان پتر ب رپيا سهبهقين قهولي
كهفتيه تي هزرين و راماندني و بهرهرهكرنا رههندين راماني. د شروفهكرنا سهبهقا (۷)ئ، دا
ياكو دبېژت:

"زمان دبیژتی: دلؤ نه زده لالم
هه تا ژبا ته نه خولقت و نیته بالم
نه ز په رچوومه کی کهر و لالم"

(شیخ وحید رئیس پیشیمام) بهر فرهتر ژ (شیخ دهستی شیخ زهیدین) ره هندیان رامانی دنالیی
ئولی دا رونکرینه، دهما دبیژت: (نه گونه ها چافی و نه زی گونه ها دلی، لسه ر مروفان ناهیته
حسابکرن، هه تا زمان نه وان نیته گونه هان نه که ته په یف و نه بیژت، ژ بهر کو زمان ژ باتنی یه ل
روژا ناخره تی حه ق و حساب دگه ل زمانی مروفی دهیته کرن) بو هه مان سه به قی (شیخ دهستی
شیخ زهیدین) وه ها گو تیه: (زمان ده لایا خو دیار دکه ت، و دبیژته ئاقل و نه فسی هه تا کار ژ نک وه
نه خولقت و نه هیته نک من، نه ز پارچه یه که گوشتی یا کهر و لالم، ل فیده ر زمانی خو بی گونه ه
کریه).

- خوانده فانی نه ده بی و پر کرنا فالاتییا:

فالاتیین تی کستی دگه وه ری خودا دو مه به ست و نه رکین سهر کی دنا ف خودا دحه وینت،
یه که م: فالاتیین تی کستی نماز هیه کن بو خوانده فانی کو به شین تی کستی پی کفه گری بده ت. دو م:
نه و فالاتی دبنه هانده ر هک بو خوانده فانی کو هزرین نو په یداب که ت داریتنه که نو بده تی.
دخواندین هه ر یه ک ژ (انتصار نجیب جوقی و یهمان محمد عبدالرحمن) ب شیوه یه کی ریژه یی
پر کرنا فالاتییا دهیته دیتن. جاری تی کست ب خو نه خودی فالاتیین پره داکو خوانده فان ب رییا
نه وان فالاتییا تی کستی ل هه قبینت و پی کفه گری بده ت، نه و پی کفه گری دان ب خو هه یه هه ر
سه به قه ک یا دن ته مام دکه ت د نالیی و اتا پی کفه گری دانی دا، لی دنالیی کو فالاتیین تی کستی
نه گه رن بو داریتنه که نو نه و داریتن کی م یان زور دخواندین هه ر یه ک ژ (انتصار نجیب جوقی و
یهمان محمد عبدالرحمن) دهینه دیتن. ژ بهر کو دبت ل ده می خوانده فانه کی ناسایی نه فان تی کستان
بخوینت، نه گه هته وی پله تی گه هشت و راماندنی یا کو هه ر یه ک ژ هه ردو خوانده فانی نا فبری
گه هشتینی، نه گه ر بگه هنه ناستی تی گه هشتنی زی نکارن نه وی تی گه هشتنی بکه نه خودی ره هه ند
و گه وه ری نا فه روکی ب شیوه یه کی دن داریژن.

- انتصار نجیب و پرکرنا فالاتیپن تیکستی:

هەر وهکو مه بهری نوکه گوتی ب رادهیهکی ریژهیی ئالیهک ژ ئهرك و مهبهستا پرکرنا
فالاتیپا دخواندننن خواندهفانین ئهدهبیدا دهیته دیتن، بۆ نمونه د شروفهکرنا سهبهقا (۲-۱)ی، دا
یاکو دبیزت:

هنجیی حوکم کر ل زمانی

وهی بۆرییه ل بهر رهحمانی

وهکی چل چله و مجاده هلانی

هنجی حوکم کر ل زمانی خویه

بزانته ب وهزن دهنگ بکهیه

نه چهوجهی چله و مجادهیه

انتصار نجیب د خواندنا خودا لسهر ئهوان سهبهقیپ بوری دبیزت: (ژبهرکو زمان ئالافی
دهربرینی یه، ئاخفتنا خوش و نهخوش پی دئیته درکاندن، داکو نهبته ئهگهری دۆژهههونا مروفی
ل ئاخهرتی؛ پیدقیه هزر دئاخفتنییدا بیته کرن ل پیش دهربرینی. ب شیوهیهکی وهسا ئاخفتنا
نهخوش ب سهریا خوش نهکهفت و ب دهربرینی زفرین و پاشیمانبوون چ چارهسهری نینه، ل سهر
عهردی کهسان نههرههت و دلایی دکهت و ل دونیایا دی دبته ئهگهری سۆتتا روحا مروفی، کهواته
ژبهر گونههین ب زمانی دئیته گوتن مروفا دئیته سۆتاندن، دقهولی دا زمان دایه سۆتاندن، ژبهرکو
(غهیبهت، دهره، بیبهختی، نفرین، ...) کو گونههین مهزن ب دهفی و زمانی دئیته گوتن. یان ژی
ل دهمی سهبهقا (۲۰)ی، ژقهولی

وهکی ته بۆر نه دبهسته

لغاف و ههفسار چۆن ژ دهسته

بۆری ته ل ههموو میرگا کر قهسته

نهو شۆلی نهفسی بوو رهنگی خودانی ژ بهر شکهسته

دکته داریتنهکه نو، دبیژت: (پیدفیه مروف دژیانیدا باشی و چاکی و خیر و خیراتا بکته، ژبهرکو پشتی مرنی بتنی نافی مروفی دمینت، پیدفیه مروف مفایی ژ سهرپیهایتی و سهربورین فهگیرانین ب مروفان دنیته فهگیران وهردگرن، مینا ئهوی رهزی ب خودان، کو بیته پافزکرن و چافدیریکرن و خودان ب بهرهمی وی شاد دبت، ب ههمان شیوه دفیت مروف پهروهردهکارهکی باش بت کاروگریاران بیی کیماسی و فیلبازی بکته و دهستی هاریکاریی بو بهلنگازان دریژبکته تاکو ل ناخرهتی بی مهفهر نهبت و بی حال تر نهبت). ب خواندنا ئهفان ههردو شروفهکرنا ئهوی یهک دهرزا مروفیدا دهیته ههبونئی کو مروف بی ل بهرامبهری گوتارهکه ئولی رهوشتی، بیی ههبوننا سبهقین قهولی رامانا پهیاما ئهوی گوتاریی دگههته مروفی، ئهفهژی وی یهکی دسهلینت کو خواندنهفانا نافبری کاریه داریتنهکه نو ژ گهوههر و مهبهستا تیکستی دهربیخیت، هزرهکه نو ب ههمان بابتهتی پهیدابکته.

- یهمان محمد و پرکرنا فالاتیین تیکستی:

ئهگهر ئهم بهری خو بدهینه ئه و خواندنا ژنالیی (یهمان محمد عبدالرحمن) فه بو (قهولی ناخرهتی) هاتیه کرن، ئهم نکارین ئهوان خالان ژئی دهربیخین یین کو بنهمایئ پرکرنا فالاتیان مهبهست، ئهف سوچباریه ژی یا دو ئالیه، دنالیهکیدا سروشتی تیکستی و نافهروکا وی یا پهوهردهیی وهنهگریه کو تیکست خودان فالاتی به، دنالیهکی دننا ژی خواندنهفان نکاریه ئه و تشتی ل بهر دست ژی وهکو پیدفی دبهرژهوهندیا داریتنهکا نودا بکاربینت، کهواته سوچباریا خواندنهفانی دهندئ دیاره کو ب بهرفرههی و رهههندیین رامانی زیدهنهکرینه، کو ب رییا ئهوی بهرفرههی بکاربت رامان و هزرین نو ژگهوههر و پهیاما تیکستی ب خو دورست بکته، خواندنهفانی نافبری ههولدایه ب کیمرین دهربرین رامانا تیکستی پیشکیشی مه بکته، ئهف رهنگه خواندن ژی تهنا خواندنهفانهکی ناسایی بو ئهفی بابتهتی ناشکینت، ب راکرنا سبهقین تیکستی ئه و دهربرین و شروفهکرن بی سهر وبن دمینن، کهواته خواندنهفانی نافبری دهربازی خواندن رامانین گشتی یین سبهقین قهولی نهبویه، کو مروف بکارت دور ژ ههبوننا سبهقان ب گههیته مههمین قهولی ب رییا ئهوی خواندنا ئهوی ئهجمادی. بو نمونه ئهگهر بهری خو بدهینه ئهفی خواندنا وی. (سبجانه ژته سبجانه ته ئهز ژشهرقی برمه شامه) دفی کویلیدا همدو سهنا ژبو خودایی مهزن هاتیه، ئه و خودایی کو میشک و ئهقل دایه مه مروفان داکو ئهم پی کارو کریارین باش و خراب ژیک جودابکهین)، راسته مهبهستا تیکستی گههاندیه مه لی تهنا مه ب ئهفی خواندنا خو نهشکاندیه.

۴- کارلیکا دناقبهینا تیگستی و خواندهفانیدا:

ئەف بنه‌مایه ژى یه‌که ژ بنه‌ماین هه‌ره سه‌ره‌کی یین تیورا وەرگرتن، ژبه‌رکو لسه‌ر بنیاتی ئەفی بنه‌مای هه‌مو بنه‌مایین دن یین تیورا وەرگرتن پیک هاتینه و تیدا ئەو خواندن ب دەست دکه‌فن یین کو تیورا وەرگرتن مەبه‌ست. ئەف کارلیکرن لسه‌ر دو بنه‌ماین سه‌ره‌کی کار دکه‌ت: یه‌که‌م: ئاستی وەرگرتن. دوهم: ئاستی دوباره به‌ره‌م ئینانا تیگستی.

هه‌لبه‌ت مەبه‌ست ب ئاستی وەرگرتن، خواندن و دیتن و شروفه‌کرنا گشتی یا تیگستی یه و د دوهم ئاستدا ژى کو ئاستی دوباره به‌ره‌م ئینانا تیگستیه، مەبه‌ست پى ئەوه کو هه‌مان به‌ره‌م واته ژ هه‌مان ماده و گه‌وه‌ری تیگستی یه‌که‌م تیگسته‌که دن سه‌ر ژنو ده‌یته ئافاکن هیزی بى هیزیا ئەوی تیگست و داریتنا نو گریدایی ئەوی هیزا کارلیکرن یه یاکو دناقبهینا تیگستی و خواندهفانیدا روده‌ت، کا ژ ئەگه‌ری ئەوی کارلیکرن چ هاتیه به‌ره‌م. دى هه‌ول ده‌ین ئەفی بنه‌مای ژى لسه‌ر خواندنین هه‌ر یه‌ک ژ (شیخ وحید رئیس پیشام، شیخ ده‌شتی شیخ زه‌یدین، انتصار نجیب جوقی و یه‌مان محمد عبدالرحمن) پراکتیزه‌بکه‌ین.

- سه‌باره‌ت کارلیکا خواندهفانی ئولی(قه‌ولبیژان) دگه‌ل تیگستی:

کارلیکا دناقبهینا تیگستی (قه‌ولی ئاخه‌رتی) و زوربه‌یا قه‌ولبیژاندا تشته‌کی قه‌بریه، ئەو کارلیکرن دناقبهینا ئەوان و تیگستیدا روده‌ت، کارلیک و په‌یوه‌ندیه‌که روحیه و سنورین ئەده‌بیه‌تی دهرباز دکه‌ت، ژبه‌رکو قه‌ولبیژ ب پیرۆزی به‌ری خو دده‌نه تیگستی، دخواندنین واندا ژى هه‌ستکرن ب ئەوی پیرۆزی ده‌یته کرن، ژبه‌رکو گوتن دهربرین ژبو شروفه‌کرنا تیگستی (قه‌ولی ئاخه‌رتی) هه‌مو ب چارچو‌فه باوه‌ریین ئولی دتامداینه، ژبلی ئەوی کارلیکا دناقبهینا خواندهفانی ئولی و تیگستی ده‌ستنیشانکریدا، هه‌ر ب ریا ئەوی په‌یوه‌ندیا دناقبهینا و خو تیگستی ده‌ستنیشانکریدا دهربازی په‌یوه‌ندیین به‌رفه‌ه‌تر دبن، واته ژبو شروفه‌کرنا هه‌ندک سه‌به‌قه‌یان ژ تیگستی ده‌ستنیشانکری کارلیکرن و په‌یوه‌ندیی دگه‌ل تیگسته‌کی دن دکهن، ب مه‌ره‌ما پتر رونکرن و دیارکرن به‌هایی تیگستی ژبو شروفه‌کرن هاتینه ده‌ستنشانکرن، کو ئەوژی تیگستی (قه‌ولی ئاخه‌رتی)، واته دشیاندايه بیژین په‌یوه‌ندیا (خواندهفانی ئولی - قه‌ولبیژ) په‌یوه‌ندیه‌که روحیه، ژئه‌نجامی ئەوی په‌یوه‌ندیا روحی ب عه‌شق و فیان و باوه‌ریه‌که موکم ده‌ست دده‌نه شروفه‌کرن و رونکرن سه‌به‌قین تیگستی.

- شیخ وحید ریس پیشیمام و کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا:

ئەگەر ئەم بەرئ خو بدەینە شروفهکرنا (شیخ وحید رئیس پیشیمام) ئەفا کو مه ل پیش
ئامازە پیدای سەبارەت پەیوەندی و کارلیکا روحی، یا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانی ئولی دا،
ئەفی جورە پەیوەندی ئەم دخواندنا و شروفهکرنا (شیخ وحید) دا، دبیینن یاکو بو سەبهقا
(۱۵)ئ، ژقهوئی ئاخرهتی کری:

"ناقلو خەبەریت ته دکورن"

قهدا و قوتکییت دنیایی دپرن

دنیا دونگه لی بدەن بپرن"

شیخ وحید ژ ئەنجامی ئەوی کارلیک و حەلینا خو دگەل تیکستی، ب دەست نیشانگری زی دگەل
ئەفی سەبهقی، ب ئەفی رەنگی خواندن و شروفهکرنا دایە ئەفی سەبهقی و دبیزت: (رب العالمین
فەهم و ناقل و زمان دایە مروفان، ژبو کارئ قەنج، ناقل ژ (باتنی) یە، بو رییا خودئ و بەهشتئ
کار دکەت، هەر و هەر ناقل دگەل نەفسئ نەیی تەبایە و شەری وی دکەت، ژبەرکو نەفس هەر و
هەر چافی وی ل غەدرئ خیانەت و رو رەشیا مروفی یە، نەفس گەلەک یە بی شەرمە، ئەفجا
ئەگەر ناقل ئاقلئ ئیمانئ بی ری ل بەر شەهوەت و داخوایی نەفسئ دگرە، حوکمی ل نەفسئ
دکەت ب سەر دکەفت. ژبەر هندی ناقل دبیزتە نەفسئ:

"نەفسئ نەوہتا"

چی کەسی بخۆت لوقمەکا بی رەدا

رؤژا ئاخرهتی دی ل پیشیی بته قەدا"

ژ ئەفی خواندنئ دیارە کو خواندهفانی نافبری ب شیوہیەکی ب هیژ دگەل تیکستی کەفتیە
کارلیکرنئ، ب رییا ئەوی کارلیکرنئ کاریە رامانا گشتی وەرگرت ب رییا تیگەهشتن و رامانا گشتی
ژی ب دەربرین و شروفهکرنین خو گریدانەکە موکم دناقبهینا رامانین سەبهقی تیکستیدا
دورستکریە، واتە ب رییا کارلیکا خو دگەل تیکستی و تیگەهشتن دەربرینن خو کارلیک دناقبهینا
سەبقاندا ژ دورستکریە و ئەو کارلیک بو ئەگەرئ باشتر گەھاندنا پەيام و نافهروک و بەھایی
تیکستی بو خواندهفان و گوھداری.

هەرودەسا (شیخ وحید رئیس پیشیمام) دکارلیکبونا خو دگەل سەبهقا (۱۸)ئ، دا یاکو دبیزت:

"نەفسە کبیرە"

بەحرە و نە بیرە

یە ل سەر دەستی عالەمی یە، یە ل بن دەستی فەقیرە

پي ل نه فسا خو كړي نيقسیره

ب نه فی رهنگی تیگه هی فی سه به قی دایه رو یاگو ژ نه جامی خو دگهل تیگستی ب دهست فه
ئینای. و دبیزت: (نهفس مینا به حری یا مهزنه، بههرا بتر خه لکی ل پی نه فسا خو دچن، لی
نه هلی ئیمان ی ب گشتی و فه قیر و دهر ویش و شکهستی ب تایبه تی، لسهر نه فسا خو ب هه زرن، خو
ژ خوشییت دنیایی قوت دکهن، حوگمی ل نه فسا خو دکهن، و دئیخنه بن دهستی خو لهوما سه به قا
ل پی هاتی دبیزت:

"فه قیرا ئیکه چیکر

خو ژ خوشی و لثزه تا دنی کر

ل دنیایی بهر ب ناخره تی کر"

لسهر خواندنا سه به قا (۱۹) ی، ژ تیگستی یاگو دبیزت:

"وهکی ته بوړ به ته ر بوو

لغاڅو و هه قسار ژ سه ری که ر ب که ر بوو

بوړی ته ل هه موو میړگا وهر و بوو

نهو شولی نه فسی بوو رهنگی خودانی ژ بهر زهر بوو"

خواندهفانی نافبری دبیزت: (نهفس مینا گیانه وه رایه، لهوما دفییت نهفس ب هه فساری بهیته
گریدان، نه گهر نه، نهو نه فسا مینا گیانه وه را دی ژنه فی میړگی چته میړگا دن، هه لبهت نهو
میړگه عهرز و ناموسا خه لکی یه، میړگین جودا ژی، عهرز و ناموسا که سی نه ئیزدییه، نه گهر
نه فسا مروقی که ته میړگین خه لکی، مروفل ناخرهت و دیوانا یی رو رهش و رو زهر و شه رمه زار
دبت، ژ بهر هندئ دفییت مروقی یی لسهر نه فسا خو زال بت. دقه ولی (روژه کی سه فهر بووم) دا هاتی ه:

"گه لی برا: پی بشییت ل مه عنیا بپرسی

دی یی زه بوون بت پی شکهستی

دی یی ب هه فساربت و سه ری بهستی"

مروقیین بی حهیا و ئه رکان، واته نهو که سین د رییا ئولی دا نه دپیگیرن، ب تنی ل پی نهفس و
شه هوه تیین خو دچن، مینا داره که خرشن ل ناخره تی).

شیخ وحید خو سپارتيه تيکستهکي دن يي ئولي کو نهوژي قهولي (روژکي سهفهريوم) ب رييا ئينانا نهفي سهبهقي ژقهولي نافري کاريه باشتر بهها و گرنگيا سهبهقا (۱۹)ي، رونتر و زهلالت بکته، نهفهژي ههر ديسان بو نهوي هيژه کارليکا دنافبهينا تيکستي و خواندهفانيدا دزفرت، کهواته خواندهفان ههولدايه سهنگا شروفهکرنين خو بو نهفي تيکستا ئولي ب ئينانا هندهک تيکستين يين پهيوهنداريار دگهل تيکستي دستنيسانکري پهسهندتريکته، نهوي فيان کارليکا روهي يا دنافبهينا و خو و تيکستيدا نيشامه بدهت. نهفهژي پهسهنديا نهوي پهيوهنديا روهي دکته ياکو مه پيشتر بهحسکري، کهواته کارليک دنافبهينا نهواندا پهيداويه لي نهوي کارليکرنی نکاريه پالي بدهته خواندهفاني نافري ههمان گوههر و پهياما قهولي د قالب و داريتنهکا نوبدهتي و دابريژت، کول دهمي خواندهفانهکي ناسايي واته خواندهفانهکي دوري نهدهبياتي ب گشتي و يا ئولي ب تايبهتي بخوينت، نکارت تهنا خو ب نهفي خواندنا ژبو تيکستي هاتيهکرن بشکينت، خوشيي ژ نهوي شروفهکرن و خواندنې ببنت يا کو ژ ناليي قهولبيژي فه هاتيه کړن.

- شيخ دهشتي شيخ زهيدين و کارليکا دنافبهينا تيکستي و خواندهفانيدا:

نهگهر نههم بهري خو بدهينه نهو خواندن و شروفهکړنا ژ نهجامي کارليکا دنافبهينا شيخ دهشتي و تيکستيدا هاتيه بهرههه، دي بينين ب شيواز و گوتنين ئولي دهست دايه شروفهکړنا قهولي ناخرهتي و دشروفهکړن دهربرينين خودا ژي وهکو نهريتهکي بهربهلافي يي خواندهفاني ئولي ژ چارچوفي سهبهقا قهولي دهرنهکهفتينه، واته رهههندين پامانا سهبهقين قهولي بهرفرهتر لي نهکرينه، بتني گريدا نافهروکا راسته راست يا سهبهقين قهولي يه، بو نمونه سهبهقا (۱۶)ي، ژ تيکستي ياکو دبليژت:

"نهفسي نهوهتا"^(۱).

چي کهسي بخوت لوقمهکا بي رهدا

روژا ناخرهتي دي ل پيشيي بته قهدا".

شيخ دهشتي ژ نهجامي کارليک کرنا خو دگهل نهفي سهبهقا تيکستي ب نهفي رهنگي تيگههشتن و خواندنا خو نفاکريه: (لوقم يان ژي پاري ب پامانا (کاري خراب) دهيت، لوقم ههيه تو دهرافي کهسهکي ب حهرامي بخوي، ههيه تو مالي نيکي ب دزي، ههيه ژي ل پي ناموس خهلکي ب گهري،

^(۱) قهولبيژت دبليژت (نهفسي نهوهکه ته) و سهبهقي تهمام دکته.

(لوقما بی رهدا) واته تشتی حهرام و گونهه، خوارنا وی لوقما نه حلال دی ل روژا ناخرهتی لسهر مروقی حساب بت). یادیاره کارلیک دناقبهیا تیکستی و خواندهفانیدا پهیدابویه لی نهوی کارلیکرنی تشتی کو پیدفیه ژی بهیته بهرهم نههاتیه بهرهم، ژبهرکو ژ نهجامی کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا پستی ناستی وهرگرنا گشتی تهمام دبت، ناستی دوباره بهرهم ئینانا تیکستی دهست پی دکهت، نهو ئافاکرن ژی لسهر ملیت خواندهفانی دکهفت. لی یا دیاره خواندهفانی نافبری نهو ئافاکرن وهک پیدفی نهکریه. نهف نهگه ژی بو سروشتی شروفکرنین ئولی دزفرت ژبهرکو نهو دشروفهکرنین خودا شهرت و مهرچین نهدهبیاتی و شیوازیین وی لبر چاف ناگرن.

- انتصار نجیب جوقی و کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا:

نهگه ب شیوهیهکی گشتی بهری خو بدهینه نهوی خواندنا ژ نهجامی کارلیکرن دناقبهینا تیکستی و خواندهفان (انتصار نجیب) دا، پهیدابوی نهو داریتنا نهوی دایه شروفهکرنا تیکستا یا جودایه، کهواته کارلیکرن دناقبهینا واندا کارلیکهکه کارابویه. نهگه نه بانهمای کارلیکرن دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا ل سهر خواندنا کو (انتصار نجیب) کری پراکتیزه بکهین دی بینین ههر دو ناستین سهرهکی یین کونهفی بانهمای پیک دهینن (ناستی وهرگرنتی - ناستی دوباره بهرهم ئینانا تیکستی) ب ئاشکرایی د خواندنا ویدا رهنگفهدن و د دیارن، ژبهرکو خواندهفانا نافبری ل دهستپیکی ههولدایه رمان و رههاندین گشتی یین تیکستی وهربگرت و مهبهستین پهیاما تیکستی دیاربکتهت، پاشی ههولدایه ب هوری دهربازی رمانا یهک ب یهک یا سهبهقین قهولی ببت ب رییا رمانین کو تیکستی ل خوگرتین داریتنهکه نو بدهتی. بو نمونه ل دهستپیکا شروفهکرنا خو رمان و پهیاما مهبهستین گشتی یین قهولی ناخرهتی دیارکرینه دهمی دبیزت: (ههر قهولهک کومهکا ئاریشه و گونههان بهرچاف دکهت، ل گهل ئاماژهدانی ب شیرت و ئاموژگاری یان، نهفجا پیگیریکرن و پیگیرینهکرن ل گورهی کهسان دمینت، رهنکه ب خوندا قهولهکی ب کیماسیین خو ب حهسن و ل خو بزفرن و ئاموژگاریهکی ژی وهرگرن و دهست ب باشی و چاکیان بکهن و رهنکه ژی ل سهر ههمان رییا ههله بهردهوام بن و زهره و زیانی بگههیننه خو و کهسانین دهوروبه و ل ناخرهتی ژی بیینه سزادان. نهف قهوله داکوکیی ل هندئ دکهت کو دقیت مروفل سهر رووی عهردی خو دووربکتهت ژ بیبهختی، دهره و بهدکاری، و داخوازیین نهفسی (مال و ملکی دنیاوی، دامانپییسی، پیدانا کارهکی ههله ب کهسهکی، ب سهردابرن، دزی، کوشتن،...).

ب رهنکهکی وهسا نهفس نکارت کونترولا ژینا مروقی بکتهت و نهئیتیه ب سهردابرن. بو نهفی چهندی نهفی قهولی دانوستاندن چیکریه دناقبهرا (چاف، دل، ئاقل، زمان)ی و تهوهری ههره سهرهکی نهوژی (نهفس)ه، دیاردبت ههر ئیک بی گونههیا خو دپشکداریا گونههیدا دیاردکتهت و

لايهنى دى گونههباردكهت و د راستيدا ههر لايهنهك ژ وان پشكدارى لايهنهكى گونهه يه. ههروهسا نهوى چهندي ژى دسهلننت ئيزديان باوهريهكا رها ب رؤزا قيامهتئ ههيه د نهوى باوهريدانه مرن ههقه و بههرا ههر كهسهكى يه، نهفجا نهو كهس چ (فهقير، زهنگين، مامناوهند، دهستهلاتدار، بئ دهستهلات، ئيماندار، بئ ئيمان،...) بت. لقيدهر نهو چهنده دئته تيبينكرن ژيان تاقيرن و نهزمونه، لهورا د ههر پينگاف و كاركرنهكيدا پييدقيه هزر دچاكي و خرابياندا بيتهكرن، نهخاسم د ناخفتنيدا ژبهركو دهمئ ناخفتن و دركاننديا پهشيماني و پاشگهزبوون چ مفايهك نينه و كهسين دى نهرحهت و دلگران دبن و چارهسهري مهحاله. ب نهفى ئاوايي نهف قهوله جهختي دكهته سهر كيرارين (زمان) دكهت و پييدقيه ل پيش ههر ناخفتنهكى مروف بزانت دئ نهف ناخفتن ب چ شيوه جه گرت و كارفهدان ب چ رهنك بن. پييدقيه ل سهر روي عهردي ب پهروهرديا باش بيته پهروهردكرن و كاروكريار و چالاكيين باش نهجمابدن تاكو بكارن رهوشت و نافهكي باش ل دونيايي پهيدابكهن و نافهكي باش ل پاش خو بهيلن و ناخرهتئ ژ سزايي توند دوربن، كهواته رازيكرنا كهس و دهوروبهران ريكهكا رازيكرنا خودايي يه نهف ههردوو رازيكرنه دئيك دهمدا رووددهت. ب شيوهكي دى نهف قهول پشتهفان و پالپشتيا وان رهفتار و گوتنان دكهت يين ژ لايي جفاكي، ئايني، رهوشتي فه دپهسهندن و ژبهركو مروف چهنه بژيت و چهنه چلين هافين و زفستانئ ب رؤزي دهر بازكربن و عيبادهت كربت دئ ههر رؤزهك ئيت و روح ژ قالبى دهركهفت و قهستا دونيايا دى كهت، كهواته دنيا ملكئ چ كهسان نينه).

دماوئ شروفهكرنين ويذا دهربرينين نهدهبي يين جوان دهينه ديتن و مروف ههست ب بهها رمان و رههندنين تيكتسي دكهت يين ژ نهجمائ كارليكا خو دگهل تيكتسي داينه رو، نهگهر مروف سهبهقين قهولى دهربيخت ژى كارليگهريي ل ريژهندا شروفهكرنا وي ناكهت، واته نهو شروفهكرنين نهوى داينه تيكتسي كارينا گههاندنا ههمان پهيامئ ههيه ياكو قهولى ناخرهتئ فييايي بگههينته مه، نهفهژى وي يهكي پهسهند دكهت كو خواندهفانا نافبري ب ريبا كارليكا خو دگهل تيكتسي داريتنهكا دن ب ريبا پهياما قهولى مهبهست ئافابكهت.

ژ نهجمائ كارليكرنا خو دگهل سهبهقين(۱۶- ۱۷- ۱۸) يين قهولى ناخرهتئ ودها شروفكرنا دايه زمان: (نابت كهس ل پهى نهفسا خو بكهفت، ژبهركو فيركرن و دهست داهيلان ب زهحمهت دكهفت و سزا ل ناخرهتئ دژوارتر دبت. دهستپيك و داويا داخوازيين نهفسئ نينه، سنورداركرن و كونترولكرنا چهزين نهفسئ ب دهستئ فهقيرانه، نهفجا چ فهقير مهبهست ژئ دهست كورت و كييم دهرامهت بت، نهف كهسه چاف ل مال و ملكئ دنيايي نينه بتنى پاريهكي ناني پهيدا بكهت خوشي و شادي يه، و سوپاسيي ژ خودئ دكهت و ناخرهت پتره ل بيره. يانژي فهقير رهنكه كهساتيي ديني بت، كو ژيانا خو ژبو شكاندن و عيبادهتكرني تهرخانكريه، ژيانئ ب ريكهك دبينت تاكو ل

ئاخره تى بى سزا بت و بكاربت بهرسقا پارسا بدن و سه رشورنه بن، ب باوه را وان خو بببه هر كرن
ژ خوشى و لهزه تا دنيايى ريكه كا رازيكرنا خودايى يه، ئانكو زيان ئه زمونه و ئه نجام ل روژا
قيامه تى دياردبت. ئه فه هندى دسه لينت كو ئيزديان باوه رى ب روژا ئاخره تى و مرنى هه يه و
مرن بهه را هه ركه سه كى يه:

" نه فسى نه وه تا "

چى كه سى بخوت لوقمه كا بى ره دا
روژا ئاخره تى دى ل پيشيى بته قه دا

نه فسه كيره

به حره و نه بيره

يه ل سه ر ده ستى عالمى يه، يه ل بن ده ستى فه قيره
يى ل نه فسا خو كرى ئيقتسيره

فه قيرا نيكه چيكر

خوژ خوشى و له قزه تا دنى كر

ل دنيايى بهر ب ئاخره تى كر "

د ئه فى خواندني دا ياكو خواندنه فانا نافى رى ژ ئه نجامى كارليكرنا خو دگه ل تيكتسى ئينا
هه بونى زارافى (فه قير) ب تنى وه كو دفه ره نگا ئولى دا ب واتايا شكه ستى ئولى ده يت نه هيلايه،
واته وه سا دياركويه كو نه ئه و ب تنى دكارن نه فسا خو دده ستى خودا ئيخسیر بكن، لى رامانا
ئهو ي زارافى دناللى جفاكيدا زى وه رگرتيه، ده همان ده مي دا باوه ريپن ئيزديان ب روژا ئاخره تى
په سه نكرينه ئه فه يه كه زى بو به گراوه ندى وى يى ره وشه نبيرى و هزرى دزفرت كو ب ريبا ئه فى
به گراوه ندى كارى ب كارابون دگه ل تيكتسى بكه فيته كارليكى، ئه فى داريتنى بو بكه ت.

دشروفه كرنا هه مو سه به قين قهولى مروفي هه ست ب ئه وى كارليكا ب هيزا دناقبه ينا
تيكتسى و خواندنه فانا نافى رى دا رودايى دكه ت، بو نمونه دشروفه كرنا سه به قا داويى ژقه ولى كو
سه به قا (۲۶) ئى يه، دببىرت: (نه فس دمى ل دور مروفي دگه رت و كونترولى دكه ت، هنگى نه فس
وه ك مارى مروفي زه هرين دكه ت و ب بى ئاگهى چافى به رده ته مال و ملكى خه لكى، دزى و
خرابكرن و مالويړانيى ب مروفي دده ته كرن، ره نگه ئه فه چهنده ببه دوژمنكارى و ل ئاخره تى
مار ل دور روحا وى زيده بين و ژ ده ست رزگار نه بت. به لى خودايى دياريه كا مه زتره ژ نه فسى
دايه ئه وژى (ئاقل) ه، هه ركه سى بكاربينت مروفي چاك و په روه رده كار ئه نجامى وى دبن و مفايى

دگه هینته دهوروبه ل مرنی ژی روحا وی ل با خودایی ب بهها دبت و ژ سزایین توند دوردبت
(ب شیوهیهکی نهئیکسه ر باوهربونا ئیزدیان ب کراس گهورینی دیار دکهت، ژبه رکو روحا باش
دزقرته جهم که سین باش):

نهفس ماره و ناقل هیدایه ته

چی میړی ب ته ربیه ته

روحا وی ل با په دشایی خو ب عزه ته

د نهفی شروفه کرنیدا یا کو ژ نه نجامی کارلیکا دناقبهینا تیگستی و خواندهفانیدا هاتیه
هه بونی، پیزاننن نو پیشکیشی مه کرینه، بابه ته کی گریدایی باوهریا ئیزدیان نازرانديه کو
نهوژی (کراسگهورینه) دیار دکهت کو ئیزدیان باوهری ب کراسگهورینی هه یه، هه لبت نه ف
پیزانین راسته راست د قهولی دا نه هاتیه به حسکرن، به لی خواندهفانا نافبری کاریه ب رییا
به گراوند خویی رهوشه نبیری و نه زمونا خواندنی دهربازی ناف هورتایین تیگستی ببت، نه ف
دهربازون ژی ژ نه نجامی کارلیکرنه که ب هیزنه بت پیزانینن نو ژ دایک نابن. که واته خواندهفانا
نافبری پستی وهرگرتنا ناستی گشتی یی قهولی گه هشتیه ناستی دوباره بهرهم ئینانا تیگستی،
مه بهست ژ دوباره بهرهم ئینانا تیگستی ژی، ئافاکرنا رامانه که نو و گوتن و دیارکرنا تشتی نه
گوتیه د تیگستیدا.

ب شیوهیه کی گشتی خواندنا خواندهفان (انتصار نجیب جوقی) د نهفی په رگرافیدا کوم دبت:

د خواندنا نافرییدا نه م دکارین بیژین کو خواندنا وی دو ناست ب خوفه گرتینه، ناستی
گشتی و ناستی تایبه تی، نه وی د یه کهم پینگاغا خواندنا خودا ب شیوه کی گشتی تیگست وهرگرتیه
ب گشتی بون په یام و گه وهه ر و نافه روکا تیگستی دایه رونکرن، هه ر خواندهفانه کی به ری خو
بده ته نه وی خواندنا دناستی گشتییدا بو تیگستی کری دی بی ناسته نگ هزره که گشتی ژ په یاما
نه ده بیاتا ئولی وهرگرت و په یاما قهولی ناخره تی ب تایبه تی، مروفا دکاره نه فی خواندنی ب
خواندنا ئیکی ب هه ژمیرت، دناستی خواندنا تایبه تیدا خو دهربازی پامان و مه بهست و هوریاتین
تیگستی کریه، هه ولدایه خواندهفانی بی ناسته نگ دگهل په یام و نافه روکا سه به قه یین تیگستی
تیگهل بکهت، نه ف هژی وی یه کی په سه ند دکهت کو کارلیکرنه ک و په یوه ندیه کا ب هیز دناقبهینا
تیگستی و خواندهفانا نافبری دا رودایه، کو ب رییا نه وی کارلیک په یوه ندیی کاریه نه فی خواندنی
بینته بهرهم و دیسان ب رییا نه وی کارلیکی ناقبهینا خواندهفانی ناسایی و تیگستی ناسان کریه
کو خواندهفان دکاره ب رییا خواندنا وی بگه هته په یاما تیگستی و و ره ه ندین تیگه هشتنا خو پی
به رفره بکهت.

یهمان محمد عبدالرحمن و کارلیکا دناقبهینا تیکستی و خواندهفانیدا:

هەر ل دهستیکی خواندهفانی نافرری ئه و دانپیدان کریه کو رهنگه خواندنا وی کیماسییان ل خو بگرت، نکارت وهکو زهلامهکی ئولی یی ئیزدییان یان ژی وهکو خواندهفانهکی ئیزدی رامانا پیدفی بدهتی نافهروک و پهیاما تیکستی، ئهفهژی وی یهکی پهسهند دکهت کو کارلیکا دناقبهینا وی و تیکستیدا نهیا ب هیزه لی دهه مان ده میدا ژی نهیا سست و لاوازه. واته خواندهفانی نافرری د گهل هندهک سهبهقین تیکستی کهفتیه کاریکرنی و دهندهکین دندا نهء واته خو دسه رهنده سهبهقهیین تیکستی را هافیتیه. بو نمونه دشروفهکرنا سهبهقین (۳- ۴) یاکو دبیزت:

ئه ی زمانوی خهباته

خه بهرا خوش نهباته

خه بهرا نه خوش چی مفعهته

دی دلی مروقی پی که ی رهحهته

هه ی زمانوی سوتنی

خه بهرهک وا هه ی نهیا گوتنی

دی بوچی داهه رکه یه رووی دنی؟

ژ ئه نجامی کارلیکرنه خو دگهل ئه فان سهبهقان ئه ف شروفهکرنا هاتیه هه بونی دهمی دبیزت: (دقیره دا کوکی لسه ر پاراستنا ئه زمانی هاتیه کرنا کو نابیت مروف ب رییا فی ئه زمانی ئاخفتنین: (خراب، نه خوش، بی مفا، غه یبهت، دره و، ... هتد) فه گو هیزیت کو دل پی نه رهحهت بن، چونکی بکارئینانا ئه زمانی ب شیوه یه کی خراب و فه گو هاستنا ئاخفتنین نه گوتنی دی مروقی بدهته هیلاکه تی). ههروه سا ژ ئه نجامی کارلیکا وی دگهل سهبهقا (۸) یاکو دبیزت:

سبحانه ژ ته سبحانه

ته دانه من ئاقل و فامه

ته ئه ژ شه رقی برمه شامه

خواندهفانی نافرری ب ئه فی رهنگی خواندن و شروفهکرنا خو دایه رو (دقی کو پلیدا همدو سهنا ژبو خودایی مه زن هاتیه، ئه و خودایی کو میشک و ئه قل دایه مه مروقان داکو ئه م پی کارو کریارین باش و خراب ژیک جودابکهین دیسان ژ ئه نجامی کارلیکرنه خواندهفانی نافرری سهبهقا (۱۳) یاکو دبیزت:

نه فسی چه ندی دکه ی خه باتی

وهکی قازی دسه کنت ل پی پرا سه راتی

تووا ل هیقیی مه بهیلی ل کش و ماتی

د خواندن و شروفه کرنا ئه فې سبه به قېدا خوانده فانی نافرې جوړه به اورېدېک دناقبه ینا باوهریا ئیزدیان ب (پرا سه لاتی) و (پرا سیراتی) یا موسلمان کریه، و رویی ل هه فچونئ دناقبه ینا ههردویاندا دیارکریه دبیزت: (ل فیرهدا ئه ز وهسان تیگه هشتم کا چاوان مه د ئاینئ ئیسلامیدا (پرا سیراتی) ههیه کو ل روژا قیامه تی ل دهمئ حیسابی هه ر ئیک لدویف کارو کریاریت خوه ئه و دی ژفی پری دهر بازبیت. ئی یا دفی قه ولیدا هاتی یان راما نا (پرا سیراتی) لده ف ئیزدیان ئه وه دهمئ که سه ک دچپته لبر رهحما خودئ گیانی وی ژبو پیفانا خیرو گونه هان دفی لسه ر فی پریدا دهر بازبیت و هه ر ئیک لدویف کارین خوه. کو دفی کوپلیدا گازنده ژ نه فسی هاتیه کرن کو دی ب ئه گهرئ ته ئه ز ژفی پرا سیراتی خلاص نابم).

ئه گهر ئه م بهرئ خو بدهینه خواندنا (یه همان محمد عبدالرحمن) یا کو ژ ئه نجامئ کارلیکا خو دگه ل تیکستی بو مه ئینایه بهرهم، دی بومه دیاربت کو کارلیکا دناقبه ینا تیکستی و خوانده فانیدا نه کارلیکه که ب هیزه دهه مان دهمیدا ژی نه یا لاوازه، که واته خوانده فانی کاریه بکه فیه کارلیکرنئ دگه ل تیکستی، ئی ئه و کارلیکا دناقبه ینا واندا نه بویه ئه گهرئ بهر فره هکرنا رمان و رهه ندین تیکستی، نه بویه پالدهر بو سه رو ژنو نافرکرن و داریتنه که نو ژه مان ماده و گه وهرئ تیکستی، واته خوانده فانی ژ ئه وئ تیگه هشتم ژ ئه نجامئ کارلیکا دناقبه ینا خو و تیکستی ب ده ست فه ئینای چ بابه تین دن یین نیژیکی نافر و کوئ نه نازران دینه و نه ژی رهه ند و رمانین هه مان بابه تی ب داریتنه که نو بهر فره هکرینه.

دئالیه کی دندا یی کو مه دخواندنا نافرې دا یی کو مه تیبینی کری، ئه وه کو خو دسه ر هنده ک سبه قین قه ولی را دهر بازکریه، ئه و سبه قه ژی بریتی نه ژ (۱۲ - ۱۴ - ۱۵) سبه قه (۱۵) ئیکجار گریدایی کاکلا په یاما و مه به ستا تیکستینه، خو هافیتن لسه ر ئه فان سبه قین تیکستی را په سه ندیا سست و خافبونا کارلیکا دناقبه ینا تیکستی و خوانده فانیدا یه، سبه قه (۱۵) ژ قه ولی دبیزت:

"ناقلو خه بهریت ته دکورن"

قه دا و قوتکیت دنیایی دپرن

دنیا دونگه ئی بدهن بپرن"

ئه ف سبه قه خالا هه ره دیاره هه فرکیی یه دناقبه ینا ناقلی و نه فسی دا، ژ بهرکو د ئه فئ سبه قئ نه فس شیرت و راسپاردین ناقلی بی مفا دبینت و دبیزتئ خوشی ئه وه یا ئیرو ئه م د دنیاییدا دبین و گه له ک هزا داویئ نه که، هه ر تشتئ ل فی دنیایی که فته بهر سنگئ ته یی بی ته قسیر به د ئه نجامدانا ویدا، ئه گهر ئه م هزا ده فئ سبه قیدا بکه یین، هه مو سبه قین دن یین دنا ف تیکستی (قه ولی ئاخره تی) دا، ل دور نافر و کا ئه فئ سبه قئ دزفرن، ژ بهرکو په یاما تیکستی یا

گشتی ئه وه كا دى چاوا و ب چ رهنگه مروڤ دى سهرى ئه وان شهههوتين خو گرت يين ددنياييدا راستى مروڤى دهين، و رولى ئاقلى عبادت و خو شكاندنا و ئاخرهتى د هه داركيشانا مروڤى دا و خو دور راگرتنى ژ ئه وان شهههوتان چييه... .

ئهم دكارن ئه وى خواندنا و شروفه كرنا (يه همان محمد عبدالرحمن) د ئه فى پهره گرافيدا كورت بكهين. كارليكا دناقبهينا تيكيستى و خواندهفانيدا رودايه لى ئه وى رودان نه بويه ئه گهرى دانانا نه خشه يه كه نو بو تيكيستى دهه مان روبهر و مه به ستدا، ژ ئه وى تيگه هشتنا ژ ئه نجامى كارليكا دناقبهينا خو و تيكيستى ب دهست فه ئيناي چ بابه تين دن يين نيژيكى نافه روڤى نه نازراندينه و دگهل هندهك سه به قين قهولى ب ئيكيجارى نه كه فتيه دانو ستاندنى و كارليكي و خو دسه ر وانرا هافيتيه.

ئه گهر هزر د ئه وان هه مو شروفه كرني لسه ر هه ر يهك ژ تيكيستى (قهولى به حرا و قهولى ئاخرهتى)ى، هاتينه كرين بكهين، دى بينين هه ر يهك ژ ئه وان شروفه كرنا ب تايبهت دقهولى به حرا) دا، هه ر يهك ژ خواندهفانين ئه ده بى و ئولى ب رهنگه كى ل دور رامان و رهه ند و ئاسو مه به ستين تيكيستى زفريه، جار جوداهى دكه فتيه دناقبهينا واندا و جار زى ريگه فتن هه مان بوچون، جوداهيا هه ره مه زن دناقبهينا خواندهفانين ئه ده بى و ئولى دا خويا دبت، ب تايبهت ئه گهر ئه م به رى خو بدهينه خواندني هه ر يهك ژ (كوفان خانكى و شيخ عه لو خه له ف) لى ئه گهر به رى خو بدهينه خواندني هه ر يهك ژ (شيخ عه لو خه له ف و شيخ ئيبراهيم يوسف) وه كو دو خواندهفانين ئولى دى بينين جوداهيا دناقبهينا واندا جوداهيه كا ريژه ييه، ب تنى دهنده سه به قاندا نه بت ئه و جوداهى ديار نابت.

سه بارهت قهولى ئاخرهتى و شروفه كرني خواندهفانين ئولى و ئه ده بى، د ئه وان شروفه كرنا دياره چ رويى مه زن ژ جوداهيا گه هه رى ناهيته ديتن، ئه و جوداهيا ده يته ديتن زى ب تنى دناليسى چاوانيا دهربريني و به رفره هكرنا ئاسويين رامانيدا يه، واته ل ده مى خواندهفانه كه ئه ده بى يا مينا (انتصار نجيب جوقى) شروفكرن و دهربريني د ده ته سه به قه كه ده ستنيشانكرلى، ژ قهولى ئاخرهتى ئه و دهربرين يا جودايه ژ ئه وى دهربرينا و خواندنا خواندهفانه كى ئولى بو هه مان سه به قى دكهت، ئه گهر نه هه ر هه ردو ل سه ر گه وه رى رامان و مه به ستى دريگه فتيه. واته خواندهفانى ئه ده بى پتر كاريه ل دور رامان و رهه ندين تيكيستى ب زفرت و كاريه ژ ئه وى مادى به رده ست كو قهولى ئاخرهتى دهربريني باشتر و جوانتر ئاڤا بكهت، ب رهنگه كى ئه گهر هه ر خواندهفانه كى ئاسايى خواندني هه ر يهك ژ وان بخوينت ئه ز باوه ر دى پتر دگهل خواندنا خواندهفانين ئه ده بى يى ته ناتر تربت.

نُه نجام

ئەنجام

د ئەففى قەكولينىدا ياكول ژېر نافت و نيشان (پراكتيزهكرنا تيورا وەرگرتنى د ئەدەبىياتا ئۆلى يا ئىزدىياندا) ئەم گەهشتينه ئەفان ئەنجامين ل خواری دياركری:

۱- سەبارەت ئىزدىياتى و نەژادى وان:

۱- ئىزدىياتى ئىك ژ ئولپن هەرە كەفنه و خالپن هەفپشك دگەل ئولپن كەفن يپن دەفەرى هەبوينە بى كو رەسەناتيا خو ژ دەست بەدت.

۲- ئىزدىياتى ب باوهرى و قوناغپن جودا گەهشتيه پله يەكتا پەرسىيى، تا ئىرو روژ ب چافەكى ر رپز و پىروزيى بەرى خو ددەنە ئەوان باوهرىپن گەهانديە ئەفى پلى، مينا روژى و سروشى.

۳- ئىزدى وەكو نافت ژ پەيفا (ئىزى) (ئىزدان) ياكول واتايا نافتى خوهدى هاتيه، ئەف نافت نە گرپدايى نافتى چ كەس و جهايه.

۴- وارگەهئى ئىزدىيان يى ئەسل و سەرەكى كورستانە، ب دابەشبوئا كوردستانى ئەوژى دابەش بوينه.

۵- شىخادى يى ب رەگەز كورد (ئىزدى)، چاكساز و نوگەرى ئۆلا ئىزدىياتى دەيتە هەژمارتن، نەك ب دامەزرىنەرى وئ.

۶- ئىزدىيان ژبو پاراستنا ئۆلا خو، باجەكە بى سەر و بن دايە، ژبەر نەبونا دەستەلات و هپزەكە رپكخستى ب دەهپن جاران هاتينه قركرن، هەرەسا ئىزدىياتى نە ژئولپن مزگىنى (تبشیری) يە، ژبەر هندى ب درپژيا وەختى بەروفاژى هەمو مللەتان ژمارا وان كيم بوينه نەك زپدە.

۷- ئىزدى خودان ژمارەكە زورن ژ جەژن و هەلكەفتان، زوربەيا هەر زور ژ جەژنپن ئىزدىيان گرپدانەكە خورت ب سروشته فە هەيه، ب تايبەت چەژنا سەرسالى.

۸- ئىزدى خودان پىروزي و باوهرينه پىروزيپن وان د پىروزيپن ئاسمانى، دەمى و جهى دا.... كوم دبن، باوهرىپن وان ژى د يەكتاپەرسىيى و رپزگرتنا ملياكەت و پېغەمبەر و چاكپن خوهداى (خودان) و كراسگهورىنى ... دا كو دبن.

۹- كيم ژ كەسپن لسەر نەژاد و ئەسلى ئەفى ئولى نقيسن، گەهشتيه راستىپن دوست، بەلكو هندەكا ژ ئەوان نەوہيا زەق د ديارن، هندەك ژى جهى گومانى نە، ئەف يەك بو دو ئەگەرپن سەرەكى دزقرن: يەك ژى نەفیان و كەرب و كين و نەزانیا كەسى قەكولەرە و خو نە نپزىكرنا وان بو گەوہەرى ئىزدىياتى، دو نەزانينا ئىزدىيان و نەباوهرىا وان ب كەسپن قەكولين لسەر ئىزدىيان ئەنجام د دان و ئاشكرانەكرنا هەر تشتى ژوانرا.

ب- سه بارهت ئهدهبیاتا ئیزدییان:

۱- باوه ریپن ئیزدییان ب تنی د ری و رسم نههاتینه پاراستن لی ئه و دئهدهبیاته که ئولی دا هاتینه چارچوقه کرن مینا(قهول، بهیت، قهسیده، دوعا ..)

۲- ئهدهبیاتا ئیزدییان ب ههر دو چقین خوفه (ئولی و فولکلوری)ئهدهبیاته که زهنگینه، و خودان هندهک جور و ژانه ریپن تایبهته مینا خزیموک و پایزوک و روبارین مسحابهت و سه رهاتیپن کراسگهورینی، ئهف جوره ژانهر تایبهتمه ندیه کی ددهنه ئهدهبیاتا ئیزدییان.

۳- ئهدهبیاتا ئولی وهکو نقیسن دسه رده می شیخادی و هیرفه دابویه، لی وهکو باوه ری و هزر ل پیس هاتنا وی هه بوینه.

۴- دنالیی نافه روکیدا ئهدهبیاتا ئیزدییان بابه تین دنیا یی و ناخره تی (باوه ریپن ئیزدییان ب گشتی) دناف خودا دحه وینه، مینا خودا ناسی، ده رویشی، ئافراندا کنیاتی، مرن، دهرون، دیاردین جفاکی و فیان مر فایه تی پرسین فهلسه فی... .

۵- تانوکه وهکو پیدفی فه کولین لسهر ئهفی ئهدهبیاتی نههاتینه کرن بو وی یه کی ببنه سه روکانی، بو فه کولینین ئه کادمی، ههروه سا جهین کوردناسی زی وهکو پیدفی ئهف ئهدهب نه دایه بهر بهروکی خو ژبو ئه نجامدانا فه کولینا لسهر، ههر هه مان ئه گهره، ئیرو زوربه یا ئهفی ئهدهبیاتی و وههونه ریپن وی که فته بهر پیلین وندابونی.

۶- نه نقیسینا ئهفی ئهدهبی تا سه دسالا بیستی، دریزی و هختی فه گوهاستنا وی ژ سنگه کی بو سنگه کی دن، هه وه ریپن کوشتن و قر کرنی یین ب سهر ئیزدییاندا هاتین سه ره کی ترین ئه گهر بوینه، کو قهول بهی تین ئیزدییان ژ (۱۱) به حرا واته (۱۱۰۰۰) قهول و بهیت ... ب تنی نیزیکی ۳۰۰ ژوان تیکستا بمین.

۷- ناف ژیا نا هندهک قهولفانین ئهدهبیاتا ئیزدییا تی ب نه دریاری ماینه، هه بونا هندهک تیکستین ئولی یین بی خودان باشترین به لگه لسهر فی یه کی. ههر هه مان ئه گهر مه پشت راست دکهت کو ئه م بیژین ئهف ئهدهبیاتا ئولی یا ئیرو لبهر ده ست ب تیکست و فههونه ریپن خوفه پارچه یه کن ژ له شه کی وندابوی.

۸- سه ره رای هه بونا په یقین بیانی د ئهدهبیاتا ئولی یا ئیزدییاندا، دهه مان ده میدا ئهف ئهدهبیات بو یه گه نجینه یا پاراستنا ب سه دا په یقین ره سه ن یین کوردی.

۹- ئهدهبیاتا ئیزدییان گشتی ب تایبهت ژانه ری قهولان، خودان بازنه یه که هزریه، ژبه رکود رون کرن و شروفه کرنا قهولاندا، قهول هه و جه قهولی دبت، واته قهول په سه ندیا په یاما نافه روکا ئیکدو دکهن.

ج- سه بارهت تیورا وه رگرتنی:

- ۱- نه بون و لهر چاف وهرنه گرتنا رولې خواندهفانی د شروفه کرنین کاری ئه دده دبیدا، دورئیڅستنا وی ژ سیگوشا ئه دده بی، بویه ئه گهر ل سالیڼ شیستا ل (زانکویا کونستانس) ل ئه لمانیا تیورا وهرگرتنې لسهر دهستی ههر یهك ژ (یاوس و ئایزه ری، په یاداببت.
- ۲- ههر ژ دهمې سوفستائیا هزر دده رحه قی وهرگریدا ب شیوه په کی ئیکسه ر و نه ئیکسه ر هاتیه کرن، لې چ ریبازان مینا تیورا وهرگرتنې گرنگی نه دایې.
- ۳- بنه ماین تیورا وهرگرتنې هه مو گرانیا خو دانایه سر خواندهفانی و ئاستی وی گه هاندیه یی نقیسه ری، ژ بهر کو ئه و دکارت تیکستی سر ژنو ئافا بکه ت و خودان ده سته گه ت و ئامانجه.
- ۴- هه مو ئه و جوړه خواندهفانین هاتینه به حسکرن (زهمنی) الضمنی، شارهزا، مه به ستار و نمونه یی، دنا فاندان ژ هه ف دجو دانه و لې دسیفه ت و تاییه تمه ندیانداندا پر نیژیکی هه فن.
- ۵- کارلیکرن دنا فبه ینا تیکستی و خواندهفانیدا، گه وهه ری هه مو بنه ماین تیورا وهرگرتنې یه، دور ژ ئه وی یه کی کا ئه و کارلیکرن یا پوزه تیقه یان نیگه تیقه.
- ۶- تیورا وهرگرتنې نقیسه ری مجبور کریه، د دهمې نقیسینا به ره همې خودا، هزر د خواندهفانی ئه وی به ره مه میدا بکه ت.
- ۷- پاشخانه یا خواندهفانی یا ره وشه بیری و هزری، دبه ئه گهر کو خواندنین جودا لسه ر یه ك تیکست بهینه کرن. ههر ژ بهر هه مان ئه گهر خواندهفان د تیورا وهرگرتنې دا بو ئاستین جودا هاتیه دابه شکرن.
- ۸- چ جوړه خواندن نابته داوی خواندن بو رامانا تیکسته کی، ئه فجا ئه و خواندن ژ ئالیی ههر چ جوړه خواندهفان هه بو تیکسته کی هاتبه کرن، ژ بهر کو ههر خواندنه ك دبه دهر گه هه ك بو خواندنه كه دن.
- ۹- د تیورا وهرگرتنیدا خواندهفان دور ژ ژیا نا نقیسه ر و ئه و ژینگه ها تیكست تیدا هاتیه به ره هم، هزرین خو دگه ل یین تیكستی بو سر ژنو ئافا کرنا به ره مه کی ژ به ره همې ئور جینال تیكهل دکه ت.
- ۱۰- د هه مو ریبازین ره خنه بییدا، میژوی، دهرونی، بونیادگه ری، تیورا وهرگرتنې...، خواندن کریاره ههره گرنگه، ب رییا وی ئه و شروفه کرن دهینه ئه نجام یین کو ریبازین ئه دده بی مه به ست، ئه و خواندن ب چ جوړ شیواز بهیته کرن ههر خواندهفان خودان رولې سه ره کی، واته چ ب شیوه په کی ئیکسه ر چ ژى نه ئیکسه ر خواندهفان د هه مو ریبازین ره خنه یی دا کارا کته ری سه رکییه.
- ۱۱- خواندن خودان چه ندین قوناغ و ئاستین جودایه، ب رییا ئه فان ئاست و قوناغین جودا، هه م جوړین خواندهفانا ده ست نیشان دبن، هه م ژى به هائی کاری ئه دده بی دیار دبت.

۱۲- ژ ئه نجامی ئه وان خواندنن ژ ئالیی خوانده فانیی ئه ده بی و ئولی بو ئه وان تیگستا هاتینه کرن دیاردبت کو هه ر یه ک ژ وان خودان پیقه ریین خو یین جودایه بو هه لسه نگاندن و خواندنا تیگستان.

۱۳- خوانده فانیی ئولی د خواندن و شروفو کرنین خودا کورتبری ب کاردهینن، واته ب کیمرتین په یف دهربرینی ژ رمان و مه به ستین سه به قین قه ولی کریه، ئه و رمانا ئه و دده نی ل نک وان دقه برینه، ب دهربرینی باوهرداریا ئولی د تامداینه، لی خوانده فانیی ئه ده بی ره هه ندین رمانی ب دریژی وه رگرتینه و دهربرین ژئی کریه. پتر ژ رمانه کی داینه تیگستی، ئه و رمانین داینی ژئی نه رمانین قه بر و داویی نه. ههروه سا زمانی خوانده فانیی ئه ده بی ژبو دهربرینا ژ رمانی دهربرینه خودان ره هه ند و دریژه.

لیستا ژیدهران

ئیک: ژیدهرین ب زمانى كوردی.

دوو: ژیدهرین ب زمانى عه ره بی.

۱- ژېډهر ب زمانې كوردی:

۱- په رتوك:

- ۱- نه نستاس ماری كهرمه لی: كتیبی ئیزدیه كان (جلوه و مه سحفا رهش) بېبلوگرافیای ئیزدیاتی، وهرگیران ژ فهره نسی، نه جاتی عه بدوللا، چاپخانه ی شقان، سلیمان، ۲۰۰۶.
- ۲- ئه رخه وان محمه د عوبید: ئاویته بوون و لیكدانه وه (شعری نالی به نمونه) چاپا ئیکی، ژ به لافكرنېن كومه لا روناكیری و كومه لایه تی كه ركوك، چاپخانا كارو، كه ركوك، ۲۰۱۳.
- ۳- ئه بو عوبه ید عه بدوللا زیاب: رهنگه دانا پوستان مؤدیرنیزمی دهوزانا كوردیدا، ژ به لافكرنېن نه كادیمیا كوردی، چاپخانا حاجی هاشم - هه ولیر، ۲۰۱۳.
- ۴- نه حمه د یاسین: بنه ماین ره خنا نه ده بی د روژنامه فانی ده فه را بادینان دا روژنامه یا وار وه كو نمونه، چاپا ئیکی، ژ وه شانین ریقه به ریا راگه هاندنی - دهوك، چاپخانه یا خانی، دهوك، ۲۰۱۵.
- ۵- ئازاد سعید سمو: ئیزدیاتی ب ریكا دهقین وی یین پرۆز بنیاسه، چاپا ئیکی، ۲۰۱۱.
- ۶- ئدریس فارقینی: میسکی زازا - چیرۆكا و سه رها تی ژده فهرین ئیزدیان پرۆزها نه نستیونا كه له پورئ كوردی، چاپا یه كه م، چاپخانه ی كمال، سلیمان، ۲۰۱۲.
- ۷- پیر خه لات نه لیا س جه عفو و زهیرر عه رب سلو: ژپروزیین ئیزدیان، چاپا ئیکی، ژوه شانین دهسته یا بلند یابنگه هی لالش یی رهوشنیری و كومه لایه تی، چاپخانه یا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳.
- ۸- توسنی رشید: ئیزدیاتی ئولهك هی زی نه ناسكری، چاپا سییی، چاپخانا رهوشنیری هه ولیر، ۲۰۱۲.
- ۹- تارق شوكری خه مو: خوناسین و كوچهك زان (سه رها تیین دیرین) چاپا ئیکی دهزگه هی سپریز، دهوك، ۲۰۰۸.
- ۱۰- جون س. گیس: زیان ل ناف كوردان... میژوویا ئیزدیان، وهرگیران و توپژاندن: داود مراد ختاری، ژوه شانین ریقه به ریا چاپ و به لافكرنی - دهوك، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۲.
- ۱۱- جه میل محمه د شیلازی: هه لشكه فتنا فۆلكلوری كوردی، ژوه شانین نه نستیتویا كه له پورئ كوردی، چاپا ئیکی، چاپخانه یا شقان، سلیمان، ۲۰۱۰.
- ۱۲- چارلز بریسلیر: ره خنه ی نه ده بی و قوتابخانه كانی (پیشه كیهك بو تیوری) وهرگیران: عه بدولخالق یه عقوب، چاپا ئیکی، ژبه لافكرنېن دهزگه هی ئاراس یی چاپ و به لافكرنی، چاپخانه یا وهزاره تا پهروه ردی - هه ولیر، ۲۰۰۲.
- ۱۳- حجی مه غسو حه سو: گریقان، چاپا ئیکی، ژ وه شانین دهسته یا بلند یا بنگه هی لالش، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۲.

- ۱۴- حجی جەعفەر قەفتەکا سترانیڭ فۆلكورى ل دەفەرا بەھدینان، چاپا ئیكى، ژ وەشانین ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا ئاراس، ھەولیر، ۲۰۰۷.
- ۱۵- حسو ھورمی: پەرستگەھا لالاش، چاپخانا، خەبات، دھوك، ۲۰۰۰ .
- ۱۶- حسو ھرمی: ئیزدیاتی د(۱۰۰) پەرسان دا، چاپا ئیكى دەزگەھى سپیریز- دھوك، چاپخانى، حاجی ھاشم، ھەولیر، ۲۰۰۸.
- ۱۷- خەلات باعدری: میتولوجیا دتیکستین ئولا ئیزدیان دا (قەولئ سەر مەرگى وەكو نمونه)، چاپا ئیكى، دەزگەھى سپیریز- دھوك، چاپخانا خانى، دھوك، ۲۰۰۸.
- ۱۸- خەلیل جندی رەشۆ: پەرن ژئەدەبى دینى ئیزدی یان، چاپا دووئ، دەزگەھى سپیریز- دھوك، چاپخانا جەم، تورکیا، ۲۰۱۳.
- ۱۹- خدرئ سلیمان و خەلیل جندی: ئیزدیاتی ل بەر رۇشنايا ھندەك تیکستید ناینى ئیزدی یان، چاپخانى كورى زانیاری كورد، بەغدا، ۱۹۷۹.
- ۲۰- خدر پیر سلیمان و یین دن : پەرودەدا ئیزدیاتی، پولا پینجى بنەرەتى، چاپا چارى، ۲۰۱۴.
- ۲۱- _____ : پەرودەدا ئیزدیاتی، پولا شەشى بنەرەتى، چاپا ئیكى، چاپخانىا دلیر، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۲- _____ وانە بو قوتابیڭ ئیزدیان، ریزا سى بنەرەتى، چاپا دوئ یا بزارە، ۲۰۱۲.
- ۲۳- _____ : پەرودەدا ئیزدیاتی، ریزا چارى بنەرەتى، چاپا چارى، ۲۰۱۴.
- ۲۴- خیرى شنگالی: ل چیاى شنگال قەبقەبا كەوئ نیرە (كومەكە تیکستین فولكلورئ ئیزدی یان) بەرگى ئیكى، چاپا ئیكى، ژوەشانین ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا تەوار، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۵- _____ : ل چیاى شنگال قەبقەبا كەوئ نیرە (كومەكە تیکستین فولكلورئ ئیزدی یان) بەرگى دووئ، چاپا ئیكى، ژوەشانین ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا تەوار، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۶- خانا ئومەر خالی: ئیزدیاتی(جفاك، سەمبول، ریتول و میت) وەرگیان ژئینگلیزی: نەرگین ئوپەنگین، فەگوھاستن ژلاتینی: كوفان خانكى، چاپا دووم سەرستكرى و زیدەكرى، چاپخانا حاجی ھاشم، ھەولیر، ۲۰۰۷.
- ۲۷- خلف حەجى حمد: سترانقانیڭ وەغەركرى و بەرخودانەكە بى وینە، ژ وەشانین دەستەیا بلند یا بنگەھى لالاش، چاپا ئیكى، چاپخانىا ھاوار، دھوك، ۲۰۱۳.
- ۲۸- داود مراد ختاری: مەم و زین- سى فەرسیونین وئ ژدەفەرین ئیزدیان، ژوەشانین ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا مارۆ، سلیمانى، ۲۰۱۱.
- ۲۹- _____ : ھەر سترانەكى چیرۆكەك ژدەفەرین شنگال و شیخان، چاپا ئیكى، ژ وەشانین ئەنستیتویا كەلەپورئ كوردی، چاپخانا شقان، سلیمانى، ۲۰۱۰.

- ٣٠- _____ : ژ چيروك و سترانيڻ دهقرا شيخان، ژ وهشانيڻ نه نستيتويا كهله پوري كوردي، چاپا ئيكي، چاپخانه يا هاوار، دهوك، ٢٠١٣.
- ٣١- ريسان حهسهن: ئيزدياتي دمهم و زينا خاني دا، چاپا ئيكي ژوهشانيڻ بنگهه لالشي يي روشنيري و كومهلايه تي، چاپخانا خهبات، دهوك، ٢٠٠٤.
- ٣٢- _____ : شنگال وهكو قوتابخانا سترانا فولكلوري يا كوردي، چاپا ئيكي، ژوهشانيڻ ريقه بهريا گشتي يا كاروباريڻ ئيزديان، چاپخانا رهوشبيري، ههولير، ٢٠١١.
- ٣٣- سهييد مهولود بيخالي: نه فسانه و داستان له فولكلوري كورده واويدا، چاپي يه كهه، ژ وهشانيڻ ريقه بهريا چاپ و بهلافكرنا ههولير، ٣٠١٣.
- ٣٤- شه مو قاسم دناني: چهند تيكتستين پيروز يين ئولا ئيزديان، بهرگي دووي، ژوهشانيڻ دهسته يا بلند يابنگهه لالشي يي رهوشبيري و كومهلايه تي، چاپخانه يا هاوار، دهوك، ٢٠١٣.
- ٣٥- شه مو قاسم كهلو و يين دن: پهروهردا ئيزدياتي، بو قوتابيڻ ئيزديان، پولا دهه نامادهيي، چاپا ئيكي يا بزاره، چاپخانا دلير، سليماني، ٢٠١١.
- ٣٦- _____ : پهروهردا ئيزدياتي، پولا دوازدي نامادهيي، چاپا چاري، ٢٠١٤.
- ٣٧- _____ : پهروهردا ئيزدياتي، پولا يازدي نامادهيي، چاپا چاري، ٢٠١٤.
- ٣٨- علي تاهير بهرزنجي: چهند تويزينه وهيهكي رهخهيي، چاپي يه كهه، له بلاوكراوهكاني نه كاديميائي كوردي، چاپخانه ي حه جي هاشم، ههولير، ٢٠١٤.
- ٣٩- عبدالرحمن عهلي شنگالي: گوتنيڻ مهزنان و ئيديهه ل چيائي شنگالي، چاپا ئيكي، ژ وهشانيڻ نه نستيتويا كهله پوري كوردي، چاپخانه يا شقان، سليماني، ٢٠١٠.
- ٤٠- د. عهبي حاجي: چهند تيوره كين رهخنا نه دهبي، چاپا ئيكي، ژبه لافكرنيڻ دهزگهه سپيريز يي چاپ و بهلافكرني، چاپخانا حجي هاشم، ههولير، ٢٠٠٨.
- ٤١- عهسمت خابوور: نه دهبيهت و رهنگهه دانا وي دحه فتينامه يا (پهيمان) دا، چاپا ئيكي، ژ وهشانيڻ سهنتهري فهكولينين زانست و خواندنيڻ كوردي، چاپخانا زانكوي دهوك - دهوك، ٢٠١٣.
- ٤٢- عهلاهدين سوججادي: ميژوي نه دهبي كوردي، ژ وهشانيڻ انتشارات كوردستان - سنه، چاپا ئيكي.
- ٤٣- د. فههاد پيربال: ئيزديهكان له ناو تابلوي روزه لاتناسه كاندا (ئهلبوم)، چاپي يه كهه، ژ وهشانيڻ دهسته يا بلند يا بنگهه لالشي يي رهوشبيري و كومهلايه تي، چاپخانا هاوار، دهوك، ٢٠١١.
- ٤٤- فههاد عهزيز خوشناو: نه فراندن و مردن له نه فسانه ي كورديدا، چاپا ئيكي، چاپخانه ي حاجي هاشم، ههولير، ٢٠١٣.
- ٤٥- فرانسوا گزافيي لؤفا : كوردستان وهلاتي خودا ميژووي بيكه وهي كوردي، چاپا ئيكي.

- ۴۶- قەناتى كوردۇ (كوردۇيېف): كومەلە تېكىستى فولكلورى كۆردى، چاپخانىە كوردى بەغدا، ۱۹۷۶.
- ۴۷- كمال تولان: ناساندنا كەفنه شوپېن ئىزدىياتى، چاپا ئىكى، چاپخانا رەوشنېرى ھەولېر، ۲۰۱۲.
- ۴۸- كوфан خانكى: سېدەرا شېشمس، سەرھاتى و ئەفسانە ژفولكلورى ئىزدى يان، چاپا ئىكى، ژوشانېن ئەنستېتۇيا كەلەپورى كوردى، چاپخانا كەمال، سلېمانى، ۲۰۱۱.
- ۴۹- ماكسىمېليان بېتنەر: ھەر دوو كتېبى پېرۇزى يەزىدىيان جلوه و مەسحەفى رەش، فېننا، ۱۹۱۱، ھەرگېران لە ئەلمانىيەوھ: حمىد عەزىز، چاپى يەكەم دەزگای ئاراس، ھەولېر، ۲۰۰۷.
- ۵۰- مستەفا عەبدولرەحمان يونس ئەرەدنې: سەرۆكانى، بەرگى ئىكى، ژ وەشانېن ئەنستېتۇيا كەلەپورى كوردى، چاپا ئىكى، چاپخانىە ھاوار، دھوك، ۲۰۱۳.
- ۵۱- مالا ئىزدىان ئولدنبورگ: شېخ فەخرى ئادىان فەيلەسوف و خاسى ئولا ئىزدىان، فەگوھاستن ژتېپېن لاتىنى: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئىكى، ژوشانېن بلند دەستەيا بنگەھى لالاش، دھوك، ۲۰۱۱.
- ۵۲- محسن ئوسمان: ھزرگرن دېرسېن رەخنى دا، چاپا ئىكى، ژوشانېن رېفەبەريا گشتى يا روژنامەفانى چاپ بەلافكرنا ھەولېرى، چاپخانا رەشەنېرى، ھەولېر ۲۰۱۰.
- ۵۳- نەجم ئەلوھنى: ئاينى ئىزدى لەنيوان چەند جەمسەرى و برواى يەكتا پەرسىدا، لېكولىنووھىكى مېژووى كومەلايەتېيە، چاپى يەكەم، چاپخانىە زانكوى سەلاھەددىن، ھەولېر، ۲۰۰۹.
- ۵۴- نوسەرىكى نەناسراو: دەربارەى كورده ئىزدىەكان - كونترىن دەستنووس بەزمانىكى ئەورپى لەسەر كورد، بەلاوكردئەوھى بو يەكەم جار لەگەل پېشەكى: پول پېردرېزى، ھەرگېران و پېشەكى و پەراوېز: ھەلكەوت حەكىم، چاپى يەكەم، لەبلاوكاروھكانى بەدرخان، چاپخانىە شەھاب، ھەولېر، ۲۰۱۳.
- ۵۵- نەمت اللە حامد نەھلى: دەرافەك ژ رەخنى (رەخنە و فەكولېن) چاپا ئىكى، ژبەلافكرنېن ئىكەتيا نەفسەرېن كورد- دھوك، چاپخانا ھاوار - دھوك، ۲۰۱۰.
- ۵۶- نەمت اللە حامد نەھلى: لېكولىنېن وېژەيى (تايبەتب فېستەفالا دھوك يا روشەنېرى ياسىي) چاپا ئىكى، چاپخانىە ھاوار- دھوك، ۲۰۱۰.
- ۵۷- ھەفال سلېم تەيب: بونىادگەرى دناف رەخنىە كوردىدا، (ژ دەستېكى ھەتا ساللا ۲۰۰۳) چاپا ئىكى، ژ وەشانېن دەزگەھى سېرىز، چاپخانا حەجى ھاشم، ھەولېر، ۲۰۰۶.
- ۵۸- يادگار لەتېف شارەزوورى: تېۆرەكانى ھەرگرتن (لە ئىستا تىكا ھەرگرتنەوھ بو رەخنى ھاتنە وەلامى خوېنەر) چاپا ئىكى، ژ بەلافكرنېن فېستەفالا شازدى ي گەلافېز، چاپخانىە حەمدى - سلېمانى، ۲۰۱۲.

۵۹- د. یادگار لطیف شارەزووری: دیار دەگەرایى و رەخنەى ئەدەبى، چاپا ئىككى، ژ وەشانى دەزگەهئى
فېربون، چاپخانا هېشى، هەولېر، ۲۰۱۵.

ب تىپىن لاتىنى:

60-Bedlê feqîr hecî: bawerî û mîtulucya êzdyan, çapa êkê, çapxana hawar, dhuk, 2002.

61- Mala êzdyan uldinburg: çejnên êzdîyan, çapa êkê, çapxana rewşinbîrî, hewlêr, 2013 .

ب- گوڤاره و روژنامه:

۶۲- بە دەل فەقیر حەجى: داستا ئاشق و غەریب و شاھ و سەنەم، گوڤارا لالاش ژمارە ۳۸، هافینا،
۲۰۱۳.

۶۳- _____ : هاتنا شەرەفەدین و روژا قیامەتئى دمیٹولوجیا ئیژدیاند، گوڤارا لالاش، ژمارە ۴،
دھوک، ۱۹۹۴.

۶۴- _____ : هەفرکیا شەمسانىئى و ئادانىئى و قاتانىئى لىسەر میراتیا ئیژدیان، گوڤارا لالاش،
ژمارە ۲۲، دھوک، نیسانا ۲۰۰۵.

۶۵- بەختیار محمد: نرخی نوسین، گوڤارا رامان، ژمارە ۱۳۷.

۶۶- پیر خدر سلیمان: ملیاکەت دباوەریا ئیژدی یاندا ل بەر روڤاھیا تیکستیت ئیژدی یان، گوڤارا
لالاش، ژمارە ۱۸_ ۱۹، دھوک، ۲۰۰۲.

۶۷- حجى مەغسو دانانى: لیکولینەك دناڤ ژیان و کەرەمەتین شیخادى داگوڤارا مەحفەل، ژمارە ۹،
۲۰۱۳.

۶۸- حجى جعفر: ھندەك پیرۆزیین ئیژدیان، گوڤارا لالاش، ژمارە ۱۰، دھوک، کانونا دووی ۱۹۹۹.

۶۹- خدرئى سلیمان: دەنگى ئەدەبى كوردى ل میڤرگەھا شیخا، گوڤارا دەنگى مە، ژمارە ۴، دھوک،
۱۹۸۹.

۷۰- خیری بۆزانى و م.س هەکارى: فەرستەك ژتیکستین دینى ئیژدی یانرا، پشکا دووی، گوڤارا
لالاش، ژمارە ۱۷، دھوک، کانونا دووی، ۲۰۰۲.

۷۱- _____ : فەرستەك ژتیکستین دینى ئیژدی یانرا، پشکا سییى، گوڤارا لالاش، ژمارە ۱۸ -
۱۹، دھوک، ئیلونا ۲۰۰۲.

۷۲- خیری بۆزانى: قەولئى پەدشای، گوڤارا لالاش ژمارە ۸، دھوک، ۱۹۹۷.

۷۳- _____ : دەستپیکەك ژبو خودپیناسیئى دئیزدیاتیئى دا، گوڤارا لالاش، ژمارە ۱۲، دھوک، کانونا
دووی، ۲۰۰۰.

- ۷۴- _____ : قەۋى شەقەسەرى، گوفارا لالاش، ژمارە ۸، دھوك، ۱۹۹۷.
- ۷۵- خدر سليمان : لالاش ، گوفارالالاش ژمارە ۱، دھوك، ۱۹۹۳.
- ۷۶- دەشتى شېخ زەيدىن: قەۋى چ سببەكە زېت تارىه، گوفارا لالاش، ژمارە ۲۵، دھوك، چريا دوى ۲۰۰۶.
- ۷۷- ريزان شقان: دەرۋازىيەك بو چۈنە ناف ژيان و بەرھەمى پير رەشى حەيران، گوفارا مەحفەل، ژمارە ۱، ھافىنا، ۲۰۱۰.
- ۷۸- رېبين خەليل قادر: رەخنە و بايەخدان بەخوينەر ، گوفارا رامان، ژمارە ۱۵۰، ۲۰۰۹/۱۱/۵.
- ۷۹- ريسان حەسەن: داستانا گىلا مير ئەتەلس، گوفارا لالاش ژمارە ۱۱، ئادارا ۲۰۱۱.
- ۸۰- _____ : شېخ فەخرى ئاديا و كورتىيەك ژيان- ئىختيارى - بەرھەم، گوفارا خازر، ژمارە ۳، پاييزى، ۲۰۰۳.
- ۸۱- سەلام ناوخوش: قوتابخانەى زمانەوانى پراگ، گوفارا رامان، ژمارە، ۱۱۱، ۲۰۰۶/۸/۵.
- ۸۲- سەلام ناوخوش: ئىزدىياتى و زمانى ئاين و نەتەۋەيى، گوفارا لالاش، ژمارە ۳۱، دھوك، پاييزا ۲۰۱۰.
- ۸۳- صلاح ھوروى: سترانا دىرۇكى يا كوردى و رويدانين سالا ۱۹۱۹ ل بادىنان، گوفارا پەيف، ژمارە ۲۰ ھافىنا ۲۰۰۱،
- ۸۴- شەرۋ ابراھىم كشتو: قەۋى نەفسى، گوفارا لالاش، ژمارە ۲۰، دھوك، چريا ئىكى ۲۰۰۳.
- ۸۵- شېخ عەلۇخەلەف: قەۋى مشتاقى سى بۇرۇم، گوفارا لالاش، ژمارە ۱۱، دھوك، تەباخا ۱۹۹۹.
- ۸۶- _____ : قەۋى بەحرا، گوفارا لالاش، ژمارە ۱۲، دھوك، كانونا دوى ۲۰۰۰.
- ۸۷- _____ : قەۋى شېخ و ئاقوب، گوفارا لالاش، ژمارە ۵، دھوك، ئاب ۱۹۹۵.
- ۸۸- د. عبدالرحمن مزورى: لىكولىنەك دئەدەبىياتا ئولا ئىزدى يان دا ، گوفارا لالاش، ژمارە ۳۵، دھوك، زفستانا ۲۰۱۲ .
- ۸۹- د. على طاهر حسين و د. شنو محمد محمود: زارودى ناسوى چاۋەرۋانىي و خويندەۋەدى دەقى شىعرى، گوفارا زانكۇيا سلېمانى، ژمارە ۳۳، كانونا دوى، ۲۰۱۲.
- ۹۰- عەلۇ شېخ خەلەف: قەۋى ئومەر خالا و ھەسنى چنارى، گوفارا لالاش، ۱۶، دھوك، ئاب ۲۰۰۱.
- ۹۱- كەيھان عەزىز: تيورى خوينەر و شعرى نوى كوردى، گوفارا ھەنار، ژمارە ۸۶، مارس ۲۰۱۳.
- ۹۲- كوفان خانكى: سرودا ھەى رابە سواتان رابە، گوفارا مەحفەل، ژمارە ۹، دھوك، ۲۰۱۳.
- ۹۳- مروان شېخ حسن: خەرقە ، پىرۇزى، سوند و باۋەرى دئىزدىياتى دا، گوفارا مەحفەل، ژمارە ۲، دھوك، پاييزا ۲۰۱۰.
- ۹۴- _____ : سەرھاتى و سترانا حەسەن و غەزالى، گوفارا لالاش، ژمارە ۱۳، دھوك، ئاب، ۲۰۰۰.

- ٩٥- د. محمەد بەکر: ئەدەبی کوردی ئێزدی پۆلکرن و هونەر سازی، پشکا ئێکی، گوڤارا لالش، ژماره ١٢، دهوك، ٢٠٠٠.
- ٩٦- محمد حوسین: خۆبندنهوه و مانا جیاوازهکانی دهق، گوڤاری نهوشهفهق، کانونی دوهم، ٢٠٠٩.
- ٩٧- م.س. ههکاری: شیخ فهخری ئادیا .. زانا و خلمهتکار، گوڤارا لالش، ژماره ١٢، دهوك، کانونا دوی ٢٠٠٠.
- ٩٨- _____ : سهبهقه و زنجیرا رۆبارینا، گوڤارا لالش، ژماره ١٠، دهوك، کانونا دوی، ١٩٩٩.
- ٩٩- هزرخان: کراسگوهورین و کراسلبهکر، (التناسخ و التقمص)، پشکا دووی، گوڤارا مهتین، ژماره ١٩٢، دهوك، گولانا ٢٠١٠.
- ١٠٠- یوسف بهری، نفرین، گوڤارا لالش، ژماره ٢١، دهوك، ٢٠٠٤.

ب تیبین لاتینی:

- 101- Bedel feqîr hecî: Ji qewlên êzdyan(xzêmuk):guvara lalş,jimare 7, Dhuk, Adara 1997.
- 102- Tarq ş. xemo : sersal pîoztrîn u kevintrîn cejna êzdyan, govvara lalis, jimare 12 duhok, kanona diwê,2000.
- 103- Tarq şikrî xemo : roj perêsên kevin û êzdî û roj , govvara lalş , jimare 16,Dhuok,Ab,2001.
- 104- Chant dautomne:govvara hawar jimare 24 sal1934, JI Weşên Kombenda Kaw abo Canda Kurdî, Capa yekem, capxana perwerde,Hewlêr,2001.
- 105- Rêsan hesen: şêx hesen û hizra pêkînana dewleta kurdî, govvara mihfel,jimare1,Dhuok, havîna 2010.
- 106- Xêrî bozanî: payzok, guvara lalş,jimare 9, Dhuok şwata, 1998.
- 107- Dexîl naîf : hindek pêxember di têkstên êzdyan da govvara laliş jimare 14dohuk kanona êkê, 2000.
- 108- Şvan bîbu derwêş: şxadî bi dîtna çend nvîser û gerokên ferensî(1800- 1918), govvara lalş,jimare 38, Dhuk havîna 2013.
- 109- Şêx 'elo xelef: qewlê şêx û aqub, govvara lalş, j5,Dhuok, aba 1995
- 110- Kamil xodêda: sefera masta ,govvara lalş,jimare16,Ab,2001.
- 111-Mem othman: serê sala êzidîan,kurt tarihi, Ji weşanên dezgehê peywend, jimare 1, 15/10/2014 turkya.

ج- نامین ئەکادیمی:

- ۱۱۲- خالدە صدیق أحمد: رەنگفەدانا گوتنن مەزنان درۆخسار و نافەرۆکا ھۆزانن نالبەندیدا، ناما ماستەرئ، فاکۆلتی یا زانستی مروفایەتی - سکولا ئادابئ - زانکویا دھوک، ۲۰۱۳.
- ۱۱۳- کوفان ريسان حەسەن: ھزر و فەلسەفە دقەولین ئیژدی یان دا و کارتیکرنا وان لسەر ھوزانا کەفن و نوی یا کوردی ب نمونەیی (جزیری، خانی، جگەرخوین و تیریژ) نامەیا ماستەرئ بو فاکۆلتی یا زانستین مروفایەتی - زانکویا زاخو، ۲۰۱۳.
- ۱۱۴- ھەفال سەلیم تەیب: چیژئ ئەدەبی لە شیعری نوی کوردیدا (کوردستانی عیراق ۱۹۹۱-۲۰۰۰) ناما دکتورا یی ژبوئەنجومەئ کولیژا پەرورەدە زانکویا سەلاحەدین، ھەولیر، ۲۰۱۲.
- ۱۱۵- یەمان محمد عبدالرحمن: پراکتیزەکرنا بنەمایین تیورا وەرگرتنئ لسەر تیکستا ئەدەبی (دەفەرا بەھدینان وەکو نمونە ۱۹۹۵-۲۰۱۳)، ناما ماستەرئ، فاکۆلتیا زانستین مروفایەتی - سکولا ئادابئ، ۲۰۱۵.
- ۱۱۶- کامیران محمد نەبی: قوناغین وەرارا ھزرا نەتەواپەتی د ھوزانا کوردی دا- ژدەستپیکئ ھەتا دوماھیا سەدئ بیستی، ناما دکتورایئ، کولیژا زمانان، زانکویا سەلاحەدین، ۲۰۰۵، ل ۳۸.
- ج- فەرھەنگ:

- ۱۱۷- فازل نیزامەدین: فەرھەنگی ئەستیرە گەشە - کوردی - عەرەبی، چاپی سییەم، دەزگای ئاراس، چاپخانە ی وەزارەتی پەرورەدە، ھەولیر، ۲۰۰۳.
- ۱۱۸- طە مظهر مایئ: فەرھەنگا مایئ، کوردی - عەرەبی، چاپا ئیکئ، دەزگەھئ سپریژ - دھوک، چاپخانەیا حەجی ھاشم، ھەولیر، ۲۰۰۹.
- ۱۱۹- نەوزاد ئەحمەد ئەسودە: فەرھەنگی زاراوہی ئەدەبی و رەخنە، چاپا ئیکئ، چاپخانەیا بینایی، سلیمانی، ۲۰۱۱.
- ۱۲۰- یاسین صالح صابر: ئیسیکلۆپیدیایی گشتی- بەرگی یەکەم، چاپی دووہم، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلیمانی، ۲۰۰۹.
- ۲- ژیدەر ب زمانی عەرەبی:

أ- پەرتوک:

- ۱۲۱- د. احمد سینو: الاكراد الايزديون في العهد العثماني، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق ۲۰۱۲.
- ۱۲۲- احمد ملا خليل مشختي: من ازربيجان الى لالش، تحقيق و تعليق: د. خليل جندي، الطبعة الاولى، دار سيريز- دھوک، مطبعة حجي هاشم، اربيل، ۲۰۰۹.
- ۱۲۳- ارشد حمد محو: الايزديون في كتب الرحالة البريطانيين، من مطلع القرن التاسع عشر الى نهاية الحرب العالمية الاولى، الطبعة الاولى، مؤسسة موكرياني، مطبعة خاني، دھوک، ۲۰۱۲.

- ١٢٤- د. ازاد سعيد سمو: اليزيدية دراسة حول اشكالية التسمية، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ٢٠٠٩.
- ١٢٥- اوليا جلبي: رحلة اوليا جلبي في كردستان عام ١٠٦٥ هـ . ١٦٥٥م، ترجمة: د. رشيد فندي، الطبعة الثانية، مطبعة محافظة دهوك، كردستان، ٢٠٠٤.
- ١٢٦- د. ابراهيم خليل: فى النقد والنقد الألسنى، الطبعة الاولى، من منشورات امانة عمان الكبرى - عمان، ٢٠٠٢.
- ١٢٧- القراءة السريعة: اعداد قسم الدراسات في مركز الاعمال الاوربي، الطبعة الاولى، دار مؤسسة رسلان، سوريا ٢٠٠٨.
- ١٢٨- د. بسام قطوس: المدخل الى منهج النقد المعاصر، الطبعة الاولى، دار الوفاء الدنيا، مصر، ٢٠٠٦.
- ١٢٩- تسعديت فوراري: المتلقي في منهاج البلاغ و سراج الادباء، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد العرب، دمشق، ٢٠٠٨.
- ١٣٠- تومابوا: اليزيديون و اصولهم الدينية و معابدهم و الاديرة المسيحية في كردستان العراق، ترجمة: د. سعاد محمد خضر، مؤسسة زين، مطبعة شقان، السليمانية، ٢٠٠١.
- ١٣١- جون س. گيست: الحياة بين الكرد.. تاريخ اليزيديين، الطبعة الاولى، دار سبيريز- دهوك، مطبعة وزارة التربية، اربيل، ٢٠٠٥.
- ١٣٢- حميد سمير: النص و التفاعل المتلقي في الخطاب الادبي عند المعري، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق، ٢٠٠٥.
- ١٣٣- د. خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة اليزيدية، الطبعة الاولى منشورات رابوون، اوبسالا، سويد، ١٩٩٨.
- ١٣٤- داود مرا ختاري: معبد لالش و المراسيم الدينية اليزيدية، الطبعة الاولى، من منشورات ديوان اوقاف المسيحيين و الديانات الاخرى، بغداد، ٢٠١١.
- ١٣٥- زهير كاظم عبود : طاوس ملك رئيس الملائكة لدى اليزيدية، الطبعة الاولى، دار سردم، السليمانية، ٢٠٠٥.
- ١٣٦- _____: عدي بن مسافر مجدد الديانة اليزيدية، الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، ٢٠٠٥.
- ١٣٧- د. سامي سعيد الاحمد: اليزيدية احوالهم معتقداتهم، الجز الاول، بغداد، ١٩٧١.
- ١٣٨- سهيل قاشا: مذهب اليزيدية، الطبعة الاولى، مراجعة : جوزيف أ . قزي، دار لأجل المعرفة، ديارعقل - لبنان، ٢٠٠٣.

- ١٣٩- سوزان روبين سليمان وانجي كروسمان: القارئ في النص (مقالات في الجمهور والتأويل) ترجمة: د.حسن ناظم وعلى حاكم صالح، الطبعة الاولى، دار الكتاب الجديد المتحدة، بيروت لبنان، ٢٠٠٧.
- ١٤٠- شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد الايزيديين، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافي والاجتماعي، مطبعة خبات، دهوك، ٢٠٠٥.
- ١٤١- صديق الدمولوجي: اليزيدية، الطبعة الثانية، ٢٠١٠.
- ١٤٢- صلاح فضل: مناهج النقد المعاصر ومصطلحاته، الطبعة الاولى، دار ميربت للنشر والمعلومات، القاهرة، ٢٠٠٢.
- ١٤٣- عبد الناصر حسن محمد: نظرية التوصيل و قراءة النص الادبي، الطبعة الاولى، المكتب المصري لتوزيع و المطبوعات، القاهرة، ١٩٩٩.
- ١٤٤- عبد الناصر حسو : اليزيدية و فلسفة الدائرة، الطبعة الاولى، دارتكوين، دمشق، ٢٠٠٨.
- ١٤٥- عبدالرحمن مزوري: تاج العارفين عدي بن مسافر الكوردي الهكاري ليس امويا !!، الطبعة الثانية، اصدارات مركز هافيبون، مطبعة هافيبون، برلين، ٢٠٠٤.
- ١٤٦- عزالدين سليم باقسري: مهرگهه، الازيدية الاصل، التسمية، المفاهيم، الطقوس، المراسيم و النصوص الدينية، الطبعة الاولى، مطبعة خبات، دهوك، ٢٠٠٣.
- ١٤٧- د.علي تتر نيروهيى : الميثرائية تاريخ و معتقدات، ترجمة: بير خدر سليمان، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافي و الاجتماعي، مطبعة خاني، دهوك، ٢٠٠٨.
- ١٤٨- فولفانغ ايزر: فعل القراءة (نظرية جمالية التجاوب في الادب)ترجمة: حميد الحمداني و د. الجاللي الكدية، الطبعة الاولى منشورات المكتب المناهل للنشر و التوزيع، البيضاء، ١٩٩٤.
- ١٤٩- د. فؤاد عفاني: نظرية التلقي (رحلة هجرة)، الطبعة الاولى، دار نينوى للدراسات والنشر و التوزيع، دمشق، ٢٠١١.
- ١٥٠- كاظم حبيب: الازيدية ديانة قديمة تقاوم نؤائب الزمن.
- ١٥١- د. ماجد عبد الشمس : الاله و الانسان و اسرار جنائن بابل، الطبعة الثالثة، منشورات دار علماءالدين، ٢٠١٢.
- ١٥٢- د.مسعود حايفي، مدخل الى دراسة تاريخ الاديان، الطبعة الاولى، دار الاوائل، سوريا، ٢٠١٠
- ١٥٣- محمد بن احمد جهلان: فعالية القراءة و اشكالية تحديد المعنى في النص القرآني، الطبعة الاولى، دار صفحات للدراسات والنشر، دمشق، ٢٠٠٨.
- ١٥٤- ا.د.محمد سعيد فرح و ا.د.مصطفى خلف عبد الجواد: علم اجتماع الادب، الطبعة الثانية، دار المسيرة، عمان، ٢٠١٢.

- ١٥٥- محمد عزام: اتجاهات التأويل النقدي من المكتوب الى المكتوب، الطبعة الاولى، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق، ٢٠٠٧.
- ١٥٦- محمد عزام: التلقي والتأويل (بيان سلطة القارئ في الأدب) الطبعة الاولى، دار الينابيع للطباعة والنشر والتوزيع، سويد - ستوكهولم، ٢٠٠٧.
- ١٥٧- مصطفى شمعية: القراءة التأويلية (لنص الشعري القديم بين أفق التعارض وأفق الاندماج) الطبعة الاولى، عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع، الأردن، ٢٠١٣.
- ١٥٨- مليكة دحامية: هرمنيوطيقا النص الادبي في الفكر الغربي المعاصر، الطبعة الاولى، من المنشورات اتحاد الكتاب العرب، مكتبة الاسد، ٢٠٠٨.
- ١٥٩- ممتاز حسين سليمان خلو: الايزيدية، التنظيم الديني- المقدسات- المحرمات - المراسم و الطقوس، من منشورا الهيئة العليا لمركز لالش، مطبعة هاوار، دهوك، ٢٠١٣.
- ١٦٠- ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، تقديم و مراجعة: الاستاذ الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، الطبعة الاولى، من اصدارات مركز الابحاث العلمية و الدراسات الكوردية - جامعة دهوك، ٢٠١٣.
- ١٦١- نضال محمد فتحي الشمالي: قراءة النص الادبي مدخل و منطلقات، الطبعة الاولى، دار وائل للنشر و التوزيع، الاردن، ٢٠٠٩.
- ١٦٢- هوشنك بروكا: ميثولوجيا الديانة الايزيدية، تقديم: ابراهيم اليوسف، الطبعة الثانية، دار الينابيع، دمشق، ٢٠٠٩.
- ١٦٣- _____ : لغز طاوسي ملك، الطبعة الاولى، دار تموز للطباعة و النشر، دمشق، ٢٠١٤.
- ١٦٤- د.يادكار لطيف الشهرزوي: الظاهراتية و النقد الادبي، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، ٢٠١٥.
- ١٦٥- هانس غيورغ غادامير: فلسفة التأويل الاصول، المبادئ، لاهداف، ترجمة: محمد شوقي الزين، الدار العربية للعلوم، منشورات الاختلاف، المركز الثقافي العربي، الطبعة الثانية، ٢٠٠٦.

ب- گوڤار و روژنامه:

- ١٦٦- ابو داسن: الصوم في المعتقدات، مجلة روژ، عدد ٧-٨، دهوك، ٢٠٠٠.
- ١٦٧- پيرخدر سليمان : التمس- تناسخ الارواح ترجمة: عيدو بابا شيخ، مجلة لالش، عدد ٥، دهوك، ١٩٩٥.
- ١٦٨- ب.ش. دلکوفان: بيلندة بين الامس و اليوم، مجلة لالش، عدد ١١، دهوك، كانون الثاني، ١٩٩٩.
- ١٦٩- _____ : جولة مع نيسان و سرسال ، مجلة لالش عدد ١٠، دهوك، كانون الثاني.
- ١٧٠- _____ : حقيقة كتاب الجلوة الايزيدية، مجلة لالش، عدد ١٧، دهوك كانون الثاني، ٢٠٠٢.

- ١٧١- جرنوت فيسنر: تاريخ الشعب اليزيدي و ديانتته، ترجمة: د. فرهاد ابراهيم، مجلة لالش، العدد ٣-٢، دهوك، ١٩٩٤.
- ١٧٢- حسو هرمي: الموت و مابعده عند الايزيدية، مجلة لالش عدد ٦، دهوك، اذار ١٩٩٦.
- ١٧٣- خيرى بوزاني: ضيف المجلة (عبدالقادر مارونسي) مجلة لالش، العدد ١٣، دهوك، اب، ٢٠٠٠.
- ١٧٤- سگفان مراد جندي : ال(برات) و قدسيته لى الايزيدية ، مجلة لالش عدد ١٠، دهوك، كانون الثاني، ١٩٩٩.
- ١٧٥- شمو قاسم دناني، الشيخ سن بن الشيخ ئادي مؤلفاته و تصانيفه، مجلة لالش، العدد ٢٦، دهوك، ٢٠٠٧.
- ١٧٦- شمو قاسم كلو: رموز التوحيد في بعض المعتقدات القديمة، مجلة لالش، عدد ١٦، دهوك، اب، ٢٠٠١.
- ١٧٧- عالية بايزيد اسماعيل: طاووس ملك و محنته الاختيار الالهي، مجلة لالش ، العدد ٢٨، دهوك، حزيران، ٢٠٠٨.
- ١٧٨- عدنان زيان: القرابين في المعتقدات و الاديان، مجلة لالش ، العدد ١٠، دهوك، ١٩٩٩.
- ١٧٩- _____ : التوحيد و المعتقدات الارية، مجلة لالش ، عدد ٨، دهوك، ١٩٩٧.
- ١٨٠- عزالدين حسن جميل و نوري عبدالرحمن ابراهيم: الشيخ عدي بن مسافر الاموي و جهوده في العقيدة الاسلامية من خلال كتابه(اعتقاد اهل السنة و الجماعة) مجلة جامعة دهوك(انسانية اكااديمية)، المجلد ٧، العدد ١، دهوك، اب، ٢٠٠٤.
- ١٨١- عزالدين سليم باقسري: الخليفة و التكوين لى الايزيدية ، مجلة لالش عدد ٩، دهوك، شباط، ١٩٩٨.
- ١٨٢- عبدالرحمن مزوري: ((كراس گوهرين)) في الدين و الفلسفة، مجلة رؤژ، عدد ٧-٨ مطبعة Mergeh، ٢٠٠٠.
- ١٨٣- د. عماد محمد عبدالقادر محمد سعيد: عقيدة التناسخ عند الايزيدية، گوفاارا مهحفهل ژماره ٣ دهوك، شتاء، ٢٠١١.
- ١٨٤- فرانك شوير فيجن: نظرية التلقي: ترجمة: د. محمد خير البقاعي، مجلة الاداب الاجنبية، عدد ٨٧، صيف ١٩٩٦.
- ١٨٥- قاسم ميرزا الجندي، الكون في ميزان المعتقد الايزيدي و النظرية العلمية، مجلة لالش، عدد ٣٦، دهوك، ٢٠١٢.
- ١٨٦- قاسم ميرزا الجندي: ايزى و ايزيدى في التسمية و التاريخ و في الاقوال و الادعية الايزيدية، مجلة لالش عدد ٣٩، دهوك، شتاء ٢٠١٣.

- ١٨٧- كامل خديده : قدسية يوم الاربعاء ، مجلة لالش عدد ٨ ، دهوك، ١٩٩٧.
- ١٨٨- م.س.هكاري: الزاد في اعياد و مناسبات الايزيدية، مجلة لالش، عدد ٦، دهوك، اذار، ١٩٩٦.
- ١٨٩- ممتاز حسين سليمان: مقدسات الايزيدية، مجلة لالش عدد ٣٥، دهوك، شتاء ٢٠١٢.
- ١٩٠- هيفي سعيد دوسكى: دور الاله انليل في انزال الكوارث على البشر المجاعة نموذجا، مجلة جامعة دهوك، (العلوم الانسانية و الاجتماعية)، المجلد ١٥، عدد ١، دهوك، حزيران، ٢٠١٢.

٣- تورا ئه نتر ني تي:

- ١٩١- د. جبار حسين صبري: نظرية التلقي و تجسيد المساف و ملئ الفجوات، عن رابط جريدة التاخي= viewart?art25275 يوم الزيارة، ٢٠١٥/١١/١٨.
- ١٩٢- د. جميل حمداوي: منهج التلقي او نظرية القراءة و التقبل، www.ta5atub.com.

٤- چافپيکهفتن:

- ١٩٣- چافپيکهفتن د گهل شيخ دهخيل يوسف ئيراهم، ل روژا ئينى بو ريکهفتى ٢٠١٦/١/١، دمزمير ١:٣٠، نيقرول كهميا شاريا هاتيه کرن.
- ١٩٤- چافپيکهفتن د گهل شيخ دهشتى شيخ زهيدى ل روژا ئينى ريکهفتى ٢٠١٦/١/٢٢ ل دمزمير شهشى ئيفارى، ل مالا وى هاتيه ئه نجامدان.
- ١٩٥- چافپيکهفتن د گهل شيخ عهلو خهلهف: ل ريکهفتى ٢٠١٥/١٢/٢١ ل شاريا ل مالا وى.
- ١٩٦- چافپيکهفتن د گهل شيخ وحيد رئيس پيشمام، ل روژا ئينى بو ريکهفتى ٢٠١٦/١/٢، دمزمير ١:٣٠، نيقرول كهميا شاريا هاتيه کرن.

پاشکو

(قەوێ بەحرا)

دەما مرۆف هەولددەت شرۆفەیا تیکستەکی وەکی یی (بەحرا) بکت، پیدفی یە تەفایا لایەنن تیکستی شرۆفەکت، چونکی تیکستی بەحرا ب ئاسانی واتایی ب دەست وەرگری فە بەرنادت، ئانکو تیکستەکی واتا فەشارتی یە، لەورا شرۆفەکرنا قەولی و ب تاییبەت ژ کناری واتایا وی یا نافخوویی فە یا بزەحمەتە، چونکی پتریا تیکستی ب شیوویی مەتەلۆگینە و تیگەهشتنا وی یا ئاسان نینە.

هەروسا قەوێ بەحرا قەولەکی دیرۆکی یە، لەورا ژ بۆ شرۆفەیا وی گرەکە مە ئاگەھی ژ وی سەردەمی هەبت یی قەولشان تیدا ژیاپی و وی بارودۆخی قەول تیدا هاتیە ئافرانندن، ژ بەر کو ئەم بخوازن و نە خوازن و چ راستەوخۆ یان نە راستەو خو ژینگەها مرۆف تیدا دژیت باندۆری ل سەر مرۆف و بەرھەمی مرۆفی دکەت، ئەو سەردەمی دیرۆکی و ژینگەها لالش کو قەول تیدا هاتیە ئافرانندن، ب تەمامی ژ مەرا نە یا رۆن و ئاشکەرایە، ژ بەر سەدەمین نە نفیساندن، ئی تشتی هەرە دیار بزافەکا گەش یا نفیساندن و دیکۆمیتکرنا فەلسەفە و ئەفسانە و کەلتووری ئیزدیاتی و مرۆفایەتی بوویە ب قەول و بەیت و ئەو زی ل سەر زاری بوویە، چونکی نفیساندن رەوشا جفاکی و رامیاری و ئابۆری و ... هتد، ب ئاویی پەخشانی ئەگەر هەبووبت ژ؛ ل بەر دەست نەمایە، لەورا ئەفە ژی گرفتەکا دی یا تیگەهشتنا مە بۆ تیکستی ئالۆزتر دکت.

دگەل فان گرفتاتان ژ، مە خووستی یە د چەندین رییان را و ب ئاویەکی گشتگیر دەربازی جیھانا دەقی ببن، یان شرۆفە و دیتنن خوە بدنی.

۱. خودانی قەولی (تیکستی): سەبارەت یی تیکست ئافرانندی، دبیژن: ژ بەر کو د سەبەقا (پارچا) داویی دا ژ تیکستی نافی (دەرویشی قاتانی) دەیت، ژ بەر هندی قەولی د دنە پال وی، ئی ئەفە وی چەندی ناگەهینت کو سەد ژ سەدی قەولی وی بت.

ژ قەوێ دەرویش قاتانی

علمی خودی بەحرە، ژی دچن جوی و کانی

وہک تی زانین ئەفە ژی ژ بۆ پاراستنا هەقی خودانی یە، ئانکو وەکی مۆرەکی یە ل داویا تیکستی دا مافی وی نەھیتە هندا کرن، هەروسا ل فی داویی وەکی ئیک ژ خالین تەکنیکی ژی دەیتە حساب کرن.

۲. گریمانە بۆ مەبەستا قەولی: د تیکستین دیرۆکی دا راستە گرنگی ب لایەنی فۆرمی هاتیە دان، ئی بەھرا پتر ژ بۆ پاراستنا نافەرۆکی بوویە، ئانکو ل جەم ئەدەبناس و ئافرینەرین ئەدەبیاتی یی کەفن تشتی گرنگ نافەرۆک بوویە، لەورا ژی تیورین رەخنەیی یین کەفن داکۆکی ل فی لایەنی کرینە، ئانکو زیدەتر شرۆفەیا نافەرۆکی کرینە، تیکستی بەحرا ژی تیکستەکی دیرۆکی یە، ب وی واتایی ژ میژدە هاتیە ئافرانندن، ئانکو گرنگی ب نافەرۆکی دایە، ئی ئەفە وی یەکی ناگەهینت کو فۆرم پشتگوھ کریە، چونکی قەولی بەحرا خودان تەکنیکەکا گەلەک جوان و ب نرخە، بەری هەر تشتی ئەمی ل واتایا سەرەکە یا قەولی بگەرن، تی زانین پتریا قەولی ب

ئاوایی مەتەلۇگىيە، ئانكو قەولقانى واتا ب ناسانى ب دەست وەرگىر قە بەرنەدایە، لەورا مە نەچار دکت دیتىن گشتى، يان ژى ب گرىمانە بدن دياركرن كو بەلكى ئەو مەبەست بت:

۱ - ۲. بەلكى ئەو بەحسى ئەندازەيا جەھكى تايبەت دكت: مرؤف ھەست پى دكت ئەو باسا تىشتەكى قەشارتى و نھىنى دكت، يان ژى تىشتەكى ھەيى و نە ل بەر چافىن ھەموو كەسان ب نھىنى دگەھىنت، لەورا ژى پەياما تىكىستى ب ناسانى نادت، بەلكى ژى ئەو باسى ئەندازەيا جەھكى ئۆلى و دىرۆكى يى وەك پەرستگەھا لالش، يان پەرستگەھا ئىزىدا، يان مەھدەرا بۇزان و ... ھتد، دكت. ژ بەر فى چەندى دىبىژم: ئەگەر ئىكى گەلەك شارەزا ھزرمەند د ئىزدىياتى و تىكىستان دا فى تىكىستى شروڧەكت، نە دوورە گەلەك تىشتىن نھىنى يىن بالكىش ئاشكەرا بىن، ئانكو ئەف قەول كليلا قەكرنا گەنجىنەكا زانىارى و جھى دىرۆكى و ئۆلى و كەلتوورى بت.

ژ بۇ فان جھىن من ئامازە پى دا يى يا كو پتر من باوهرى پى ھەبت كو مەبەستا قەولقانى بت، پەرستگەھا لالشە، ئانكو قەولقانى ب قەول و ب ئاوايەكى ئەندازەيى يى نھىنى پەرستگەھا لالش وىنە كرىە، ئەگەر سەبەقەيان دگەل جھان بەراوهرد بكن ئەز باوهرم ب تەفایى وسا دەرکەفت، بۇ نمونە: دەرگەھ، روكن، ئاف، قەندىل، فتىل، شىخ، قوب، جندى، بازار، سوار، مير، قەقىر، مەلك شىخ سن، قەول، قاتانى، مەعريفەت، خاس و ... ھتد، ئەف ھەموو پەيىف پىشتەفانىى ل بۇچۇنا مە دكن دەما ئەم دىبىژن مەبەستا قەولقانى ئەندازەيا پەرستگەھا لالش بت، چونكى ھەموو ئەف پەيىف مە دياركرن گرىدايى پەرستگەھا لالش و ل وىرى زىدەتر بكاردهيىن و ھەنە. واتە؛ ئەف پەيىف ب تەفایى ل چ جەھكى دن يى ئىزدىيان ژبلى پەرستگەھا لالش ب ھەفرە ناھىنە دىتن.

ھەروسا ئىزدى دىبىژن: شىخ قەخرى ئادىان خودانى يازدە ھەزار تىكىستان بوويە، ئەف تىكىست د پەرستگەھا لالش دا دەھانە ئافراندىن و دگەل رى و رسمىن ئۆلى دەھانە گۆتن و بكارئانىن، د تىكىستى بەھرا دا ئەم ئامازەيەكا وسا ژى دىبىن:

جى مېرەكى مەزنى

خودانى يازدە ھەزار قەوشەنە

تەلپىت گران ژ بەر دەھەرەنە

ئەفە ژى پالپىشتىكە دنە ئەم بىژن: مەبەستا قەولقانى پەرستگەھا لالشە.

ب كورتى: قەولقانى رۇمالەكا گشتگر يا پەرستگەھا لالش و ژيان و ژىنگەھا وى ب ئاوايەكى ھۆنەرى يى سەمبۆلىك و تايبەت دياركرىە.

۲ - ۲. بەلكى ئەو بەحسى چىبوونا دنيايى دكت: ژبلى گرىمانا ئىكى، دىسا ئەو گومانى ژ مەرا دورست دكت بەلكى ژى ئەو باسى چىبوونا دنيايى دكت، چونكى ئەم ھندەك وان پەيىف و دەرپرېنان دىبىن كو د ئەفسانەيا چىبوونا دنيايى دناف ئىزدىيان دا ھاتنە، بۇ نمونە: پەدشا، دور، ئاف، چار روكن، مرن و رۇزا ئاخەرتى ... ھتد. كورتيا ئەفسانەيى دىبىژت: پەدشا دورەك ژ نوورا خوہ دورست كر، پاشى ھەفت ملياكەت ژ نوورا خوہ ئافراندىن، ئەوئ دورى خوہ ل بەر ساف و ھەبەتتىن خوهدى نەگرت، لەورا پەقىا، ژ پەقىنا دورى، ئاف وەريا، پاشى دنيا ب ئاوايى ئافى لى ھات و نەجەبرى ھەتا لالش ھاتى، پىشتى لالش (ھىڧىن) ھاتى ئەرد جەبرى و ژيانى ل سەر عەردى دەست پى كر. ئەم فان وىنەيان د تىكىستى بەھرا دا دىبىن: بۇ نمونە:

پەدشا و دور:

پەدشى من ل عەرش كر

نهقاشى چەندى نەقىش كر
دوو جندى يا قوبەك فەرش كر

دوو جندى يا دورەك دگىرا
ھوون شەھدە بن ژ خودى را
ھەر زەربەك ناف ھەزار زەربا ھەبوو فېرا
ئاف: گەلەك رېزك باسى ئافى (بەحرى) دكن:

- ل بەحرەكى سەيرىم
- چى بەحرەكە كوورە!
- تەرەفى فى بەحرى سەحتى دوورە
- چى بەحرەكە خاسە !
- چى بەحرەكە پانە !
- تەرەفىت فى بەحرى نە دخويانە
- چى بەحرەكە مەزنە
- چار جوۋى ژى دچنە
- چى بەحرەكە كوورە
- چى بەحرەكە بى ھەدە
- چى بەحرەكە ەمىقە...

چار روگن: ھىمارا چار د ئىزدىياتى دا جھەكى تايبەت ھەيە، ژ بەر ھەر چار ئەلەمنتىن ژيانى (ئاخ، ئاف، باى و ئاگر) ئەف ھەر چار ژى د ئىزدىياتى دا گەلەك پېرۇن، چونكى مرۇف و ھەروسا گەردون ژى ژ فان ئەلەمىنتان پېكھاتى يە. لى ژبلى فان ھەر چار توخمان، ھەر چار كىنار ژى د ئىزدىياتى دا جھ گرتىە، ئەو ژى: رۇژھەلات، رۇژئافا، باكوور و باشوور. ئەف ھەردوو چاران پەيوەندى ب چىبوونا دنيايى فە ھەيە.

- ركنەكە و چار ئەساسە
- چار جوۋى ژى دچنە
- فتىلەكە و چار چرانە
- ھەر چار چرا و فتىلەك
- بەژنەكە و چار بەشەرن
- ھەر چار بەشەرن ب روھەكى
- ھەر چار يارىت تەبانە
- داىەكە و چار دۆتن

ژ فان ھەردوو گریمانەيان، من پتر باوهرى ب يا ئىكى ھەيە كو مەبەستا فەولفانى بت، چونكى ھندەك پەيىف دناف تىكىستى دا ھەنە چ پەيوەندى ب چىبوونا دنيايى فە نىنە، لەورا ئەم يا ئىكى پەسەندتر دبىنن، فېجە ئەف لايەنن ل خواری پتر ھارىكارن ژ بو تىگەھشتنا تىكىستى ب ئاواپەكى ھوورتر، و ئەف لايەنن كو نھۆ دى ئامازھى پى دەم پتر ل سەر تىكىستى د زالن و ھەروسا پەيوەندى ب نافەرۇك و پەياما تىكىستى فە ھەيە كو يا

مه په سهندتر دیتی کو نه اندازهیا په رستگهها لالسه کو قهولغانی ب ناوایهکی تهکنیکی یی جوان و سهرنجراکیش
نامازه پی دایه، هم ژی ل فان تهکنیکان گه ریانه و مه شروفه کرینه کو نه شروفه ب رهنهکی دی د هاریکارن
ژ بو تیگه هشتنا تیگستی.

۲. لادان: فاکتورهکی بهرچاف یی گوتارا نهدهبی یه، رولهکی گرنک یی نیستاتیکی دگپرت و پالدهرکه ژ بو
سهرنجراکیشانا وهرگری و رول د گه هاندنا وئ په یاما گوتاری ب ناوایهکی کارتیکر دبینت. دیسان سهرپیچیکرنا
پیشه رین ریزمانی بنچینه یی بهرچافکرنا لادانین تیگستی یه، نانو لادانی په یوهندیه کا خورت ب زمانی
هونه ری فه هیه. لی ل فیبری هم نامازه یی ب وان لادانین زمانی نادهین، ژ بهر کو هم د خوازن پتر ل سهر
لایه نی واتایی بسهکنن، له ورا ژ لادانی، دی لادانا سیمانتیکی باس کن چونکی په یوهندی ب واتایی و نافه روکی فه
هیه و ل فیبری هم د خوازن پتر ژ وانا و نافه روکا تیگستی به حرا بزنان.

۳-۱. لادانین سیمانتیکی: ههر تیگستهکی وهکو شعری کو قهول ژی هه فدوستی شعری یه، ب تهکنیکا خوه یا
نافه کی، هه ولا گه هاندنا مه رما فه شارتیا شعری دکت، نه فه گه هاندنه ب رییا سیمانتیکی دهیته نه نجامدان کو
زمان د شعری دا رهنه گه دانه کا نالوز یا مانایی یه. نه گهر فه گهرن قهول ب به حرا ژی دی بینن چهن دین لادانین
سیمانتیکی بین هاتنه نه نجامدان و حنیر و سورا نه فی قهولی ژی یا د ویبری دا، گه له ک یا بزدهمه ته که سهک ب
ناسانی د واتایا هندهک سه به فان ب گه هت، ب تایبهت نه وین ب رهنگی مه ته لوگی هاتنه نافراندن، چونکی واتایا
وان یا مه ته لوگی یه و به رسف ل جهم خودانی قهولی یه و خودان نه مایه:

ههر چار چرا و فتیلهک

دوو مهنبر و قهن دیلهک

ههشت دهرگه و کلیلهک

وهکه دیار زانینا واتایا فی سه به فی یا بزدهمه ته، سهره رای هندی کو قهولغانی لادانین سیمانتیکی
نه نجامدانه، لی دهندهک سه به فان دا مروف دکارت ب ناسانی واتایا وان یا فه شارتی ده ستیشان بکت:

خاس خاسن چونه بهر نوورا رهحمانی

لادانا سیمانتیکی دی سه به فا قهول دا یا دیاره، نه و ژی "مرن" یان "کراس گهورینا خاس و بابچاکایه"، نان
دقیق بیژت؛ دنیا ژ چ که سی را نامینت، هه تا یی پله یه کا بلند ژی هه بیت؛ دی ههر مرت و روحا وی دی چته
بهر نوورا خودی.

۴. تهکنیکا بکارنایینا ژماری: بکارهاتنا ژماری دنافا تهکستی دا، ب دیتنا من وهکه ههر ره گزه کی دن، گریدان ب
تهکنیک و شیوازی فه هیه، و یا هاریکاره ژ بو گه هاندنا په یاما سهره کی یا ده فی. بکارنایینا ژماری بههرا پتر ب
مه رما ریژا وی تشتی، و هه روسا ژ بو ده ستیشان کرنی ژی دهیته بکارنایین. ژ بهر کو ده ما دیژت: دوو زه لام،
شهش کهچ، دهه زاروک.. ل وی ده می ریژه یی ده ستیشان دکت، لی ده ما (هک، هکی، هکی) دده ته دگه ل هندهک
په یقان؛ بههرا پتر ب مه رما ده ستیشان کرنی دهیته بکارنایین، لی نه و ده ستیشان کرنی نه یا ناشکه رایه، بو
نموونه ده ما بیژت: روژه کی، ساله کی، که سه کی.. راسته ژماره یا تیدا، لی ب دورستی ده ستیشانیا وی تشتی
نه کریه. دنافا فی قهول ب به حرا دا ژی ب رهنه کی به فره ژماره هاتنه بکارنایینه.

ژماره یهک: نامازه ژ بو ژماره یهک، دفیبری دا دی نامازی که نه وان تشتان یین نیشاره تی ب نیک تشتی ددن.

۵. مهنده هوشی: مروف ب رییا نامازه یین مهنده هوشی، یان ب رییا نیشانا مهنده هوشی (۱)، یان ژی ب رییا
واتایی دزانت نه فه رسته مهنده هوشی تیدا، د قهولی ژی دا گه له ک رسته یین مهنده هوشی دکه فنه بهرچاف و

مرؤف ژ واتايا وان دزانت، ئەف چەند نموونەيەکن جارنان يەك رستە، جارنان دوو رستە ب هەفرە مەندەهۆشیی پەيدادکن:

مەندەهۆشی	ژ سەبەقا
چی بەحرەكە كوورە! (ئەف جۆرە دەربیرینە گەلەك جارن دووبارەبوویە)	۶ و ۲
چی بەحرەكە مەزنە قەندیلەكە نوورانى دئیسیت ل بنە	۵
فتیلەكە و چار چرانە	۱۴
هەر چار چرا و فتیلەك	۱۵
هەشت دەرگەھ و کلیلەك	۱۵
چی میرەكى مەزنە	۱۸
وئ دخوونت ل چار دەفتەرە	۱۹
بەژنەكە و چار بەشەرن	۲۰
هەر چار بەشەر ب روحەكئ	۲۱

ئانكو ب ئاوايەكى حيبەتى ئاماژە ب جەيئ پەرسنگەها لالش دا يە، ب رەنگەكى دى بئژين: تەكنيك ب كارئانى يە. ب ديتنا من ئەفە ژى پتر ب مەبەستا سەرنجراكئشانا وەرگري بوويە.

۶. **هەندەك ئاماژەيئ قەولى:** ل قئيرئ د خوازان رۇناهيئ بيخەنە سەر چەند پەيفەكئ تئكستى، سەرەرايى هەندئ قەول ب تامامى تەكستەكى ئۆلى يە، ئ چەندين بابەت و ئاماژەيئ دن ژى تئيدا خويادبن، لەوما ژى دئ هەندەك ژ وان ئاماژەيان دەستنيشان كن، بەئ ل گۆرەيى واتايا وان يا ديار يا قەولى، نەكو واتايا وان يا قەشارتى. بۆ نموونە: دەما دبيئرت: جوى. هنگى ئەم دئ وەكە واتايا سەرفە سەرەدەريئ دگەل كن وەكە جەهەك، ئەم دزانن ژى مەرەما قەولغانى ب جويئ نە جويەكا سروشتى يە، ئانكو نە جويئا ئافئ يە، نەخير. بەلكو پەيفەكە ل جەئ پەيفەكا دن بكارئانى يە، ئانكو پراكتيكا هۆنەرئ رەوانبئژيئ كرىه و ل فر پەيفەك خوازيى يە، ل هەندەك جەهان ژى رەنگە ئاماژەك بكارئانى بت و مەرەما وى ژى هەر ئەو بت، بۆ نموونە د ئاماژەيئ مرؤفایەتى دا قەولغان د دوو سەبەقان دا يەكسانيا دنابقبەرا مرؤفان دا ديار دكت، و ب چافەكى مرؤفایەتى و بئ جوداهى بەرئ خوه ددت تەف مرؤفان و دبيئرت نابت دەرەهقئ غافلان دا بناخفن و ب نەرينئ جودا بەرئ خوه بدەنە مرؤفئ غافل، ژ بەر كو حەتا يئ غافل ژى بت عەبدئ خوەدئ يە و چ كەسى مافئ هەندئ نينە مايئ خوه د ژيانا وى يا كەسايەتى دا بكت، بەلكو ب ترس بەرئ خوه بدەنە هەموو كەسان و تەقان وەكە مرؤف بزائن، ژ بەر كو ئەگەر خوه ب باش ببيئەم و هەول بدم خەلكى ژى وەكە خوه ئى بكم، كى دبيئرت ئەز يى دورست بم؟، ژ بەر كو هەر كەسەكى سروشتەكى جودا هەيە.

گەلى برا هەتا هوون ل وئینە

دەرەهقئ غافلا مە بئینە

ئەو ۋى بەنىيەت خودپىنە

مە بېژە ۋ دەرھەقى غافلا

ب خۇف و ترس بن ل ھەموو دلا

دا ل رۇۋا ئاخىرەتى بېن خودانىت مال و مەزەلا

ب رەنگەكى دن بېژن، پەرستگەھا لالاش جەھ پەرستن و مەعريفەت و ئيمانى و رېزگرتنى بوويە، نابت ل وپرى (ب تايبەتى) جوداھيى بېخنە دناقېبەرا مرۇفان دا.

ئەفەين ل خوارى ۋى ھندەك ئامازەپىن دى پىن قەولىنە ب كورتى:

دىن/ ئىزدىياتى		خودى		قوب	قەول	خاس	
دەم		رۇۋەكى		رۇۋا			
				ئاخىرەت			
				ئى			
جھ	ھەستېپىكرى	بەحر	ئەساس	جوى	بازار	رى	مال
	نەھەستېپىكرى	عەر ش	سەما				
كەسپەتى		شىخ	مىر	فەقىر	مەلك	دەروپش	خاس
				شىخ	شىخ	قاتانى	جندى
				سن			
دەروونى		فكرىم	دامابووم	سەپرىم			
خېزانى		دايك	دۆت				
ياساى		قازى					
خوشىيى		خوشى					
نەخوشىيى		ھاوار					

۷. سەبەقپىن مەتەلۇگى: مە د بابەتى سيمانتيكى دا پچەكى باسى قى بابەتى كر، ل قىرى ۋى دى چەند ئامازەكا دەنى، چونكى ب راستى دقى قەولى دا تىشەكى نوو دىبىنم، چونكى مە د ئەدەبىياتى دا دىتى يە ب رىيا جەفەنگان واتا دەقەكى ھاتىيە فەشارتن، ئى وەكو مەتەلۇگ و وسا بەرفرەھ د ئىك تەكستى دا مە نەدىتى يە و كا ئارمانجا قەولفانى ۋ فەشارتتا واتايا قەولى چ بوويە؟، كا نكارى يە ب رەنگەكى ئازادانە باسى خودى پەرىسىيى و ئۇلا خوە بكت؟، يان نەقايە ب رەنگەكى تامى واتايا قەولى ب دەست وەرگرى قە بەردەت و خوەستىيە وى ۋى بەشدارى جىھانا دەقى بكت و نەچاربكت ھزر بكت و بەرەف گومانان ببت؟، ئەفە ۋى يا پەواپە، ۋ بەر كول ھندەك جھان ب ئاسانى واتايى ب دەست وەرگرى قە دىبەردت، بەلى جارنان ۋ نشكى قە

فەدشېرت، ئەف شېوازى ب كارنانينا مەتەلۇگى جارنان ب رېزكەكى مەتەلۇگى تىنت، جارنان ب سەبەقەكى ئىك مەتەلۇگى تىنت:

مەتەلۇگيا قەولى	ژ سەبەقا
ركنەكە و چار ئەساسە	۳
ھەر زەربەك ناڧ ھەزار زەربا ھەبوو فېرا	۱۲
دەرگەھەكە و سى رى يە	۱۳
دوو دروونشتىنە ئىك دايم دچت و دئى يە	۱۳
كورسى يەكە ب شەش پى يانە	۱۴
فتىلەكە و چار چرانە	۱۴
ھەر چار چرا و فتىلەك دوو مەنبەر و قەندىلەك ھەشت دەرگەھ و كلىلەك	۱۵
من ل وى دىتېبوو بازارەك د ناڧدا ھەبوو ديارەك ل سەر سەكنى بوو سوارەك	۱۶
بەژنەكە و چار بەشەرن	۲۰
ھەر چار بەشەر ب روھەكى	۲۱
ھەردوو تايى سىھەكى	۲۱
دايەكە و چار دۆتن	۲۵

۸. دەرگەتتا پەيفان ژ واتايا سەرەكى (يارىكرن ب پەيفان): قەولغانى ئەف يەك كرى يە پەيف ل جھى وان يى دورست بكارنەئانينە، ئەفە ژى بوويه ئەگەرى تىكدانا واتايى و ژ لۆژىكى دوركەفتنە، فېجە چ قەولغانى ب قەسد وسا كربت دا كو سەرنجا وەرگى بو ئالىيى خوه و تەكستى راكىشت، يان ژ دەستى وى دەرگەتتییە، بو نموونە دسەبەقا (۲۱) دا دېژت:

ھەردوو تايى سىھەكى

ل فېرى قەولغانى دقېتن دوو تىشتان قەگەرىنتە ئىك ژىدەرى و ب تايى و سىھى تەشبیھ دكت، ئەگەر مەرەما وى يا سەرەكى تايى و سىھ بخوه نەبن، لى ل فېرى شاشییەكى دكت، يان ژى ب قەسد وسا كرى يە و ب مەرەما

دورستکړنا وینه‌یه‌کی ره‌وانبېژۍ، وه‌کو تشته‌کی ديار سيبه‌ر ژ طا دورست دبت، چهنکو نه‌گهر طا نه‌بت؛ سيبه‌را وی دورست نابت، فيجه قه‌ولغان به‌روفازۍ بکارئانی یه و نه‌و دوو طایان دکتہ یی سيبه‌ره‌کی، نه‌گهر ب دیتنه‌که مه‌نتقی ته‌ماشه‌کن یا شاشه، لی نه‌گهر وه‌کو تشته‌کی نه‌ده‌بی به‌ری خوه بده‌نی، هنگی ژ مافی قه‌ولغانی یه زمانی وه‌که خوه بکاربیت دا سه‌رنجا وه‌رگری بو ئالیی خوه بکشیت، یان په‌یاما خوه یا سه‌ره‌کی بگه‌هینت، یان ب مه‌به‌ستا ئیستاتیکایی وسا کربت. د ریژکه‌که سه‌به‌قا (۳۱) دا دبېژت:

علمی خودی به‌حره، ژئ دچن جوئی و کانی

نه‌و بخوه علمی خودی نه‌ به‌حره، لی ب به‌حرئ ته‌شبیه‌ دکت و دقیت بیژته مه علمی خودی گه‌له‌کی به‌رفره‌هه و گه‌له‌ک تشتان بخوه‌فه دگرت. نه‌ف به‌رفره‌هی ب به‌حر زانی یه دا انتباها وه‌رگری بو به‌رفره‌هییا علمی خودی ببت. د ریژکه‌کا سه‌به‌قا (۲۶) دا دبېژت:

فه‌خوارنا وان سوحبه‌ته

نه‌و بخوه فه‌خوارنا چ که‌سان نه سوحبه‌ته، لی دقیت ديار بکت کو هنده‌ک یین هه‌ین گه‌له‌ک گرنگیی ب سوحبه‌تی و دان و ستاندنی دکن.

ب کورتي دبېژين: قه‌ولغان خودان سه‌ربوره‌کا نه‌ده‌بی یا بلند بوویه، رومالا نه‌ندازه‌یا جه‌کی دیروکی و نولی یی شینواری یی ئیزدیان کو (په‌رستگه‌ها لالش)ه، ب ته‌کنیکه‌ک بلند و سه‌رنجراکیش و کیم وینه کریه.

پاشکویا ژماره (۲)

نعمت الله حامد نهیلی؛ دکتورا ب ئهدهبیاتا کوردی، زانکویا - دهوک

(قهوئۆ بهحرا)

ژبو شروفهکرنا ئهفۆ تیکستی پیدفیه تیکستی د چهند لایهنان دا شروفه بکهین، ههر چهنده باستر ئهوه ل دوپف ئیک میتودا رهخنهیی شروفهکرنی بو تیکستی بکهین داگو دهرئه نجامین دورست و لوژیکی تر ب دهست ب کهفن، ئی ل گهل وئ چهنده دئ بزافی کهین مضای ژ هندهک میکانیزمین ههفیشک یین هندهک میتودین رهخنهیی شروفهکرنی بکهین. و دئ هندهک ئالیین گشتی یین تیکستی روهن کهین، گو دبیت بکهفنه د چوارچوئی سباقی دهرهکیی تیکستی دا .

دشروفهکرنا تیکستی دا دئ چهند ئالیان تیداروهن و بهرچاف کهین وهکو:

۱- لایهنی پیکهاتهیی و داریتن (ئاستی زمانی).

۲- لایهنی ریتمی (ئاستی ریتمی).

۳- لایهنی وینهیی.

۴- ناف و نیشان.

۱- لایهنی پیکهاتهیی، ئاستی زمانی: پیدفیه دئی بواریدا ئاماژۆ بدینه چهند تهوهرکان وهکو:

أ- ئاستی پهیفی: ژلای پهیقان فه ئهگهر تهماشهیی تیکستی بکهین، دئ بینین گو چهندين پهیفین بیانی تیدا هاتینه بکارئینان، زوربهی ژوان پهیفین بیانی ژ زمانی عهرهیی هاتینه وهرگرتن، ئانکو تیکست ژلای پهیفی فه، نهبهس پهیفین کوردی تیدا ههنه، بهلکو پهیفین زمانی عهرهیی ژ گهلهک تیدا رهنگفه دایه، وهکو نمونه (بهحر، فکر، چهیران، سبجان، مهلك، غهفور، تهرف، قیاس، رکن، ئهساس، رحمان، قنديل، نورانی، حهه، سهمهه، عمیق، شهفیق، مهدهح، عهرش، نهقاشن جندی، فهرش، زهره، فتیل، منبر، فقیر، دفتر، قازی، کتیب، بشر، روح، حهرف، خهبر، عهجیب، معنی، مهعریفهت، محبهت، قبول، غافل، بنی، خوفن علم، نووره) ژفان پهیقان دیاردیت، گو ئهف تیکسته ب زمانی عهرهیی هاتیه تامدان و رهوشه نیری عهرهیی تیدا زاله، گو پتر ژ (۵۰) پهیفین عهرهیی تیدا بکارهاتینه، گهلهک ژ وانه دو یا سی جار هاتینه بکارئینانه، ئانکو زمانی وئ نه زمانهکی خومالی و رهسه نه بهلکو زمانهکی تیکهله ب پهیفین زمانی عهرهیی.

ب- ئاستی رستی: ئهگهر ئهه تهماشهیی تیکستی بکهین، دئ بینین گو لادان یین د سیسته می رستا کوردیدا روی داین دناقی تیکستی دا ، بو نمونه پاش و پیشکر تیدا دیاره، وهکو فی رستی (روژهکی ئهه فکریم) پیدفی بو بیژت (من روژهکی هزرکر) ژ بهر بکارئینانا پهیفین عهرهیی، و شیوی فونه تیکا وئ و ریزکرنا رستا عهرهیی، دئ بینین پیش و پاشکر کهفتیه د ئهفی رستی و ریزبوونا وئ یا ئاسایی تیکدایه، لادانا ریزمانی تیدا روی دایه گو بکهر پاش ئیخستیه (ئهه). دیسان دکوپلا ئیکیدا دئ بینین گو رستین ساده ل گهلیک هاتینه کومه کرن و رستهکا ئالوز ژئ دورستکریه، ژ بهر هندی ژی بکهر د ههردوورستین ساده یین دوپشرا هاتینه لابر ن کو پیدفی بوو گوتبا (ئهه روژهکی فکریم) ئهه دامابوم و چهیریم، ئهه ل بهحرهکی سهیریم) ههر چهنده داریتنا رستا بخۆ ژی دنیات دا نه داریتنه که کوردی یه، چونکی پیدفیه تیدا هاتبا (ل بهحرهکی سهیریم _____ من سهیری دهریاههکی کر). نمونین ب فی رهنگی تیدا دزورن، ئانکو ژ لایئ داریتنی فه ریکخستن و ریزکرنا رستا کوردی

تیدا هاتیه تیكدان، دیسان لابرین و پیس و پاشکرن زی گلهک تیدا روی دایه، ئانکو لادان تیدا یا زاله. دیسان رستین ساده تیدا هاتینه لیكدان و کومکرن و رسته یین لیكدای و ئالوز ژئی ئافاکرینه، دبت ئەفهژی ژبهر وی هکی بیت داکو کیش یان برگه یان ریرووی داریتئی نه هیتیه تیكدان، ئانکو پیدفیا هوزانی وهسا خواستیه. و دبیت ژبهر ئالوزیا به تین تیكستی بیت کو ئالوزیا داریتئی و زمانی ئالوزیا بابته و مزاران تیدا په یادکریه.

ج- مژداریا زمانی شعری و بکارئینانا هیمایان:

ئه گهر ته ماشی ئەفی تیكستی بکهین، دی بینین کو دزوربهیا تیكستی دا، په یقین ساده و رهوان تیدا هاتیه بکارئینان، لی ل گهل هندئی زی دهندهک دهربرینان دا مژداری و وئامژداری تیدا دهیتیه دیتن، ئانکو د هندهک رستین شعری دا، مروف دسیت پتر ژ رمانهکی بۆ دهستنیشان بکته. بۆ نمونه دهمی دبیزت:

چ به حرکه خاسه

یه کووره بی قیاسه

رکنهکه و چار ئەساسه

دقیره دا په یفا (به حر) هاتیه بکارئینان، لی ل گهل دا هندهک دهربرین و په یقین دیت هاتینه بکارئینان کو مروفی به رف هزرکرنی فه دبهت و رامانی ب ناشکرای نادته دهستی مروفی، دیسان مروف ب گومان دکه فیت کو بابته لسهر دهریایی بت، ب تایهت دهما رکن و چار ئەساس بۆ دهریایی بکارئینان، کو دیاره ئەف دهربرینه بۆ دهریایی ناگونجن، لهوما مروفی به رف تیهرزینی دبهن داکو رامانی دیت بۆ دیاربکته، ئەفهژی مه به رف وی راستیی دبهت کو دریزکرن و داریتنا فی تیكستی دا مژداری زی تیدا هیه، کو ب هاریکاریا بکارئینانا هونه رین رهوانبیزی زی مژداری تیدا په یادابوویه. ئانکو هندهک په یقان واتایا خو یا فرههنگی ژ دهست دایه و رامان واتایین نووتر بخوفه گرتینه د سیاقی تیكستی دا.

دیسان مروف د ئەفی تیكستی دا دبیت کو لادانین واتایی هه نه و لوژیک تیدا هاتیه شکاندن. بۆ نمونه د فی رستی دا دبیزت (چی به حرکه مه زنه چار جو ژئی دچنه). دقیره دا جو بۆ رویبارا بکاردهین نه ژبۆ دهریایی، ژبهرکو دهریایی رویبار ژئی دچن نه جو، ئانکو لوژیک هاتیه تیكدان و دهربرینه که نه لوژیکیه. یانژی دهمی دبیزت: _ پادشایی من ل عهرش گر دوو جندی یا قوبهک فهرشکر). دقیره دا په یفا (جندی و پادشا) ل گهلک ناگونجن، ئانکو نه تشتهکی لوژیکی یه ئەف ههر دوو ئالیه دئیک دم دا ل گهلک بهینه کومکرن. یان زی دهمی دبیزت: (کورسیهک و ب شهش پیانه) هندی مه دیتی کورسی ب چار پیانه، لی ب کارئینانا شه شه بیان مه ناچار دکته کو ئەم دوباره هزرکرنی تیدا بکهین و ل رامانین نو بگهرین ئەفجا چ بۆ (کورسیکی) بخو یانژی بۆ (پیا) کو رامانهکه نو بدهت ژبلی ئەوی رامانا فرههنگی.

یانژی دهمی دبیزت: (ههشت دهرگهه و کلپهک)، دقیره دا ههر دهرگهه کی کلپهک هیه، لی ههشت دهرگهه ب کلپهکی ... یا سهیره. لهوما دقیت ئەم هزر درامانهکه دیترا بکهین چ بۆ کلپلی یانژی بۆ دهرگهه، یانژی هزرکهین کا بوجی ههشت دهرگههان یهک کلپل هیه؟

۲- ژلایی ریتمی فه (دناستی ریتمی دا):

۱- ریتما دهرکی: پشتی مه رستین وی یین شعری برگه برگه کرین بۆ مه دیاربوو کو نه کیشداره، ئانکو ژمارین برگین وی نه دیه کسانن د ههر رسته یه کی دگهل یا دیتر. ئانکو نه خودان کیشه یه که ساده یه و نه زی کیشه یه که لیكدای یه، ل دویف کورتی و دریزیا برگه یان زی، بومه دیاربوو کو نه کیشه که عهرزووی یه، چونکی ژمارا برگین وی نه دیه کسانن کورتی و دریزیا برگین وی زی ل گهل چ دهریاکه شعری ناگونجن. ئانکو دشین بیژی

دئاستی کیشی دا، ئەف تیکست نه یاکیشداره ئی ژلایی ریتمی فه، دی بینین مفا ژ سیستمی سهروایی هاتیه وەرگرتن بۆ دورستکرنا ریتما دهرکی (ایقاع خارجی). بۆ نمونه دپهقیین (فکریم، چهیریم، سهیریم) سهروایهکا تیدا هه، ئەو سهروایه ریتمهکی ددهته فی تیکستی و ئەف دیادده لسه هه می تیکستی پهیره وه دبیت و تیکستهکه سهرواداره، ئی ژبه رکو یا دریزه نه شین هه میان دهستنیشان بکهین و هه می جورین سهروایی تیدا دیار بکهین، ئی گرنگ ئەوه دفی تیکستی دا مفا ژ سیستمی سهروایی هاتیه وەرگرتن ژبۆ دورستکرنا و به خشینا ریتما دهرکی بۆ فی تیکستی.

ب- ریتما نافخویی: ئەم دبیین مفا ژ دیاردا دوباره کرنی هاتیه وەرگرتن بۆ دورستکرنا ریتما نافخویی د ئەفی تیکستی دا. بیگومان ئەفهژی لسهر ئاستی دهنگی و پهیقی و رستی دا روی دایه. بۆ نمونه دئاستی دهنگی دا دووباره کرنا دهنگان یا ئاسویی و یا ستونی ژی تیدا بکارهاتیه وهکو نمونه (به حرهکه خاسه / ۵ - ۵ - ۵) ئەف دهنگه چوار جارن دوباره بوویه فه دئیک پهیف دا، دیسان دوو دهنگ ژی پیکشه ب شیویهکی ئاسویی دوباره بوینه وهکو (به حرهکه - کووره). دووباره کرنا دهنگا یا ستوونی ژی تیدا ههیه بۆ نمونه پهیقا (قیاسه، ئەساسه) نمونه ب فی رهنگی دزورن.

دئاستی پهیقی دا ژی دبیین کو دوباره بونا پهیقان تیدا بویه ئەگه ریتمهکا نافخویی ب هوزانی بهیته به خشین بۆ نمونه پهیقا (به حر) دکوپلا سیی دا دو جارن دوباره بویه فه. (به حرهکه کووره. تهرفی فی به حرئ سه حئی دووره) نمونه لسهر فی دیاردی دزورن دفی تیکستی دا.

۳- وینهیی شعری (الصورة الشعرية): وینهیی شعری ئیک ژهگه زین پیکهینه رین شعری یه، رولهکی بهرچاف دبیت ژبۆ پیکشه گریدانا تیکستی و سهرنج راکیشانا وئ و کارتیکرنی ل وەرگرتن وئ. دیسان ژبۆ دورستکرنا جوانکاریا (ئیساتیکی) و چیژا شعری. وینهیی دفی تیکستی دا هاتین، وینهیی تاک و یین لیکدای و ئالوز ژی هه نه ژلایی پیکهانتی فه، دیسان وینهیی لئوک و نهلف ژی تیدا بکارهاتینه، دیسان وینهیی ب ریکا هونه رین رهوانبیزی ژی تیدا بکارهاتینه.

۱-۳ وینی ساده ___ نمونه / روژهکی ئەز فکریم / ل به حرهکی سهیریم.

۲-۳ وینی لیکدای ___ نمونه / به حرهکه خاسه، کووره بی قیاسه، چار ئەساسه.

۳-۳ وینی لئوک ___ نمونه / به حرهکه مهز نه / قه ندیلهکه نوورانی دئیسیت ل بنه / چار جووی ژی دچنه.

هه ر دوک کارین (ئیسیت + دچیت) دیار دکهت کو لئین یا تیدا هه ی و وینهکی نهیی جیگیره.

۴- وینی نهلف ___ نمونه / من دیتبو بازارهک

دنافدا هه بوو دیارهک

ل سه ر سه کنی بوو سوارهک

ئەف کارین دفان وینه یاندا هاتین کارئ بوری نه و لئین تیدا نینه، بۆ نمونه (سه کنی بوو) ئانکو بی جیگیر بوو.

۵- وینی رهوانبیزی ___ نمونه (فه خوارنا وان سوحبه ته) دفیره دا دوو تشت هه نه

۱- سوحبهت فه خوارن نینه ئی وهکو وینهیهکی رهوانبیزی مه جاز تیدا بکارئینایه.

نونه / (نه فاش - نه قش) رهگه زدوزیا ته مامه

ب فی رهنگی بۆ مه دیار بوو کو وینهیی دفی تیکستی دا هاتینه بکارئینان دهه مه رهنگن و ئەفهژی بویه ئەگه ر کو رامن و واتابین فهشارتی ل پشت تیکستی هه بن و جوانیهک ب تیکستی به خشیه و لایه نی وئ یی هونه ری بهیتر و سه رهنج راکیش تر لئیکریه.

شروفه کرن و دیارکرن لایه نین دهره کی (سیاقین دهره کی) د تیگستی دا نهفه زی دی ب فی رنگی بت:

۱- لایه نی پهرورده پی: نهگه ب هویری ل فی تیگستی بنیرین دی بینین کو تیگسته که نهده بیه و لایه نی پهرورده پی تیدا زاله. نانکو دهره کوله که شعری یی تیگستی دا دی بینین هاندهرکه ژبو فیگرن و رینمای دان و ناراسته کرنا وان که سین کو باوهری ب فی نایینی هه ی. دیسان ری نشاندهریا وان دکته ژبو باوهری پی نینانی و باوهری یی. نانکو لایه نی پهرورده پی (پهرورده یا نایینی) د تیگستی دا زاله و نهو شیوازی شعری یی تیگست زی پی هاتیه نفیسین هه ژبو هندئ بوویه کو فی په یاما پهرورده پی و نایینی ب ریگا وی بگه هینته شهیدا و باوهری یی فی نایینی. و زوی پی کاریگه ربین و بشین بپاریزن ل دهف خوه.

۲- لایه نی جفاکی: د فی تیگستی دا هنده ک بیرباوهرین نایینی نیزدی بیان و تهن و پیکهاتا جفاکی نیزدی تیدا رنگه دایه بو نمونه نهگه نه ل نهوان ناف و که ساتی و پله داریا تیدا هاتی تهماشه بکه یی دی نهف تشته زور روهن بیت بو نمونه (مهلك، پادشاه، شیخ، خودی، میر، فهقیر، مهلك شیخ سن، دهرویش) نهف په یقه ژلایه کیفه نهو چینایه تیا دناف جفاکی نیزدی دا دیار دکته و دیسان نامازه یه بو پله داریا نایینی و ریزه بندی باوهر داران. ژلایه کی دیرفه هنده ک دهر برین تیدا هاتینه کو ناماژی ددهنه داب و نه ریتین جفاکی نیزدی و رهفتار و کریارین وان بو نمونه: هاواربرن بو خودی کو نهو قورتالکهر و رزگارکهره دبیژت: (مه ب خودی خو هاواره). هه دیسان باوهر نینان ب رۆژا ناخره تی و هه بونا پاداشتی ژبو کریارین چاک دهما دبیژت: (ب خوف ترس بن ل هه موو دلا / دا ل رۆژا ناخره تی بین خودانی مال و مهزه لا). دیسان باوهری نینان ب ری نشاندهریا پادشاهی بو وانا و ناراسته کرنا وانا به ردهف باشی دهمی دبیژت :

په دشا ل مه دکته به خشه و بو ره

نهم ژ دوور ناینه دو ره

ژلای نی دیر فه د نه فی تیگستی دا سی چار جاران به حسنی خواندن و په رتوک و دفته ران هاتیه کرن، نهف ژلایه کیفه نامازه یه بو وی چهن دی کو هنده ک که سین تابه تین خوینده وار دجفاکی نیزدی دا هه نه و نهو دخوین و ری نشاندهریا یین دی دکهن و نایینی وانا نیشا دهن. ژلای نی دیر زی گرنگیا خواندن و په رتوک و دهفته ران دیار دکته د نایینی نیزدی دا، کو جه ختکرنی لسه ر دکته و هاندنا خواندن دی دکته. دهما دبیژت:

وی دخونت ل چار دفته ره

وی دبیژن فه لا وی دخون دفته ره

وی دبیژن فه لا وی دخون کتیبی

نهفه بو لایه نی ریتمی دبیژنی ههفته ربی کو ریتما

نافخویه دورست دکته ب ریگا دوباره کرنا رستین ههفته ربی.

هه دیسان ل هنده ک دیرین دیردا گه له ک جاران به حسنی مناری هاتیه کرن نانکو دیار دکته کو جفاکی نیزدی مناری یان زی نهو جهی نایین تیدا دهیته ناراسته کرن، ب پیرۆزی دهیته دیتن و ریژگرتن دناف جفاکی نیزدی دا هه یه.

۳- ژلای نی دهرونی فه: نهگه نه ل فی تیگستی بنیرین دی بینین کو هنده ک په یف تیدا رنگه دایه گریدانه که نیگسه ر ب دهرونی فه هه یه و هاریکار بویه ژبو نارامکرنا وان که سا یین کو نهف تیگسته بو دهیته ناراسته کرن. دیسان هنده ک په یقین دژواری نی زی تیدا هاتینه ب کار نینان کو ناماژی ددهنه نیساندن و پاشقه برنی وهکو

(زهرې، خوف، ترس). ل بهرامبه ر ژى پهيځن نارامكهر و هيمن بهخش ژى تيدا رهنگه داينه وهكو (مجهت، خوشى، سوحبت، تها، قهبولكرن، رحمان، بهخشه ... هتد).

پشتى نهفى شروفه كرنى، بو مه دياربوو كو تيكت ب شعر هاتيه فهانندن داکو زوى ب گههيه وهرگران و كارتيكرنى پتر لسهر بكهت، ديسان بو مه دياربوو كو شيوازى داريتنى و زمانى وى يى پرى پهيځن عهره بى و ريزكرنا پهيځن هه فدره ل گه ليك و جوړه مزداريه كى دئخيته دپه ياما سهره كى يا فى تيكتى دا. نانكو تيكت ب شيوهيه كى مزدارى هاتيه ناراسته كرن و گه له ك رافه كرن و رامانان ب خوفه دگریت.

ژلايه كى ديتر فه سهنكا نفيسه رى يان داهينه رى فى تيكتى بو رينمايى كرن و ناراسته كرن باوهرداران هاتيه تهرخانكرن داکو هنده ك زانياريان بدهته وان و باوهرداريا وان ب ئاينى ئيزدى خورتر لى بكهت. ديسان نافه روكا تيكتى خويادكهت كو بابته بخو لسهر دهريايه، لى دهريا وهكو هيمايه كى سهره كى هاتيه دانان داکو هنده ك رامانين ديتر پى ببه خشيت.

ناف و نيشان بخو يى مزداره، چونكى ب كوم هاتيه نفيسين (قهولى به حرا) و دنافه روكى دا ژى هنده ك بابته تين نولى و جفاكى و پهروه رده يى هاتينه ناراسته كرن ب ريكا وى دهرياي. نانكو ژلايه كيغه نهفه دياردكهت كو ئيكه تيا بابته ژى دفى تيكتى دا هنده ك جارن ژ دست چووويه و فهقه تيان تيدا روى دايه. ل هنده ك جهان ژى ديار دكهت كو ناف و نيشان نه شيايه يى ته فگر بيت بو ههمى نافه روكا تيكتى.

پاشكۆيا ژماره (۳)

علی جوقی عیدو: ماستەر ب ئەدەببایا کوردی

(قەولی بەحرا)

هەلبەت ژبو شلۆفەکرنا ئەفی تیکستی مە دوو خواندن هەنە: یا ئیککی خواندنهکا سادە و سەرەدەرێکرن دگەل واتایا راستەراست یا پەیف و دەستەواژە و رستین تیکستان، یا دوویئ خواندن و شلۆفەکرنا ئەوان پەیف و دەستەواژە و رستەیان ب ریکا زانین و فەکرنا کۆدان، کو ئەفەبە دبتە خالا جیاوازیئ دناقبەرا خواندەفانانین تیکستاندا چونکی هەر خواندەفانەک ب ئاواپەکی جوداتر ژ خواندەفانین دیتر ئەفان کۆدان فەکەت.

د ئەفی قەولی دا و ل گۆر دیتنا من چەندین کۆد هەنە و ئەف کۆد وەکی بەری نەها مە گۆتی دکارن ببنە بنگەهئ خالا جیاوازیئ دناقبەرا خواندەفاناندا، ژبەر هندیئ ئەز دخوازم ب ریکا تیگەهشتنا خو ژبو رامانا فەشارتی یا ئەفان کۆدان خواندەنەکی ژبو تەفایا تیکستی بکەم.

ب ئەفی یەکی و ل گۆر خواندنا من بەحر ب واتایا زانین و علمی خودئ و شیخادی هاتیه کو ئیزدی ژی دبیزن علمی خودئ بەحرە یانژی بەحریت گرانە و هەر ل سەبەفا ئیککی یا قەولی هاتیه بەحرا کوور و ل سەبەقین دوفدا مەدح و سەنایا علمی خودئ هاتیه کرن و وەسفا وئ ب کوورای، دووراتی، مەزناتی، پاناتی، گرانی و ... هتد هاتیه کرن. و ل سەبەفا دوفدا هاتیه (چار جۆ) کو بو واتایا چار جۆرین تیکستین علمی خودئ "ئەدەبی ئیزدیان" ئانکو (قەول، بەیت، قەسیدە و دوعا) یە کو ئەف هەر چار جۆر ژ علمی خودئ دچن. دیسان ل سەبەفا دوفدا وەسفا فی علمی یا هاتیه کرن ب خاسی و بی قیاسی و پیفهیری و هەر وەسا کۆدی (رکەنەک و چار ئەساس) رکنی ئیزدیاتی یە و چار ئەساس ژی کو ئەو رکن ل سەر دەستی فان چار ئەساسا دراوەستیت و ئەف ئەساس ژی ب دیتنا مە رابەرین ئیزدیناسیی نە کو ئەوژی شیخ و پیرن و شیخ ژی ب سی مالین خو فە نادانی، شەمسانی و قاتانی.

و پاشان ل سەبەقین دیژی مەدح و سەنا ئەفی علمی دکەن و پادشا ژی ل ئەفی دەرئ شیخادی یە. و ملەتی ئیزدی ژ دووراتیئ دەینە نزیك ئانکو ئیزدیان نزیکی ئیمانئ و ریبا خودئ دکەت. مەوچ ژی ب واتایا فەرمان و ویران و خرابکاریئ و کەسین بی ئیمان هیرشین دزوار دکەنە سەر مە و هاوارا مە ژی هەر شیخی مەیه. و دیسا نەقاشین رەنگا و رەنگ ژی بو هندیئ فەدگەرت کو مروف ب هەموو رەنگ و هزر و بیرو ئایدولۆژیین خو فە سالانە پیکفە ژیا نا خو نودکەنە فە و فەرشکرن و نوکرنا قوبان ژی هەر ژبو ئەفی واتایئ دەیت. هەر وەسا یازدە هەزار زەرب ژی بو یازدە بەرگین قەول و بەیت و قەسیدە و دوعایین ئیزدیان فەدگەرت. بازار (باجار) ب واتایا خەلک و جەماوەر دەیت و دارەک ب واتایا مەنەبەر دەیت و سوار ژی ب واتایا قەولزان و زانا و شیخ و قەوالین ئیزدیان دەیت و خەلکی شیرەت و دکەت و ئیکریژی و تەبایی و ئیکگرتنی بەلاف دکەن.

هەر وەسان ل سەبەقەکا دی ژی میر بو شیخ فەخرئ نادیان فەدگەرت کو خودانی یازدە هەزار قەول و بەیت و قەسیدە و دوعایانە. دیسان چار شور بو هەر سی مالیت شیخا و دگەل پیرا فەدگەرت یازدە خەندەک ژی علمی خودئ یە و وەکی مە بەری نەها گۆتی یازدە بەرگ بووینە، هەفت ژ ئەوان بەرگا د تارینە ئانکو د نەدیار و فەشارتینە و چار ژی د دیارن و لناف ملەتی ئیزدی د بەرەبەلافن.

هەر وەسان ل سەبەقەکا دی دەرگەه و سی ری بو شیخان فەدگەرت کو دەرگەه چینا شیخاتی یە و سی چینن و ل فیدەر من گومانە "دایم یەک دچە و تییه" مالا قاتانی ئانکو شیخین قاتانی بن، قەندیل ژی د سەبەقین دوفدا علمی خودئ یە و چارچرا ژی وەکو چار جۆیانە. و ل ئەفی سەبەقی:

چار چرا و فتيلهك

دوو مەنبەر و قەندىلەك

هەشت دەرگەھ و قەندىلەك

ژبو بنەمالا شېخان و بتايىبەت ژى بو بنەمالا شېخ فەخرى ئادىيان فەدگەرت، ھەروەسا ل سەبەفا (چار دەفتەر) ژى بو ھەر چار جۆر و ئاليين ئەدەبى فەدگەرت و ديسان ژى ل ھندەك سەبەقین دوفدا مەدح و ستايشا مالين فاتانیايا ھاتىيە كرن. و لۆحەك ژى ب ئىك ريباز و مەنھەج دەيت. ياريت تەبا ژى بو شېخ و پيران فەدگەرت. ديسان داىك و چار دۆت بو بنەمالاشېخ فەخرى ئادىيان فەدگەرت.

و ل سەبەقین دوفدا شىرەت و نەسىحەت ل جەماوەرى كرىنە بو رونشتن و گوھدانا علمى خودى. ھەروەسا شرىنكرن و مەدح و ستايشكرنا ئەفى علمى لجم خەلكى ئىزدى ب شىوھىكى گشتى. و ل ھندەك سەبەقین دى شىرەت و ئاموژگارى ل خەلكى كرىنە كو ل دەرھەفا خەلكى خراب و بى ئيمان نە ئاخفن و خەلكى باش و خراب "ھەر ھەموو" دى چنە بەر دەستى خودى. و ل سەبەقین داويى ژى بەحس و دوباتى ل ھندى ھاتىە كرنە كو علمى خودى و شىخادى بەحرە و چەندىن چەق و تايى "جو و كانى" ژى دچن.

(قهوئی بهحرا).

دقیقت سهبهقه سهبهقه مروف قهولی بخوینت داکو ب باشی د مهردما قهولی بگهت، ههر ژبهه هندئ ژئ دی ههولداين ههوما سهبهقا يهك ب يهك شروفهكرن و خواندنين خو لسهر بگهين.

۱- مهبهست ب سهبهقين (۱-۲-۴). قههونهري قهولی د چيكرنا و دورستكرنا گهردونيدا فكريه و تيذا حهپري مايه، كو رهب العالمين چاوا و ب چ رهنك نهف گهردوني وهسا جوان و بهرفرهه پهيداكريه، ب شيوهيهكي ريك پيک و سيستم كرى ژباكور بو باشور و ژ روژهلالت بو روژئافا خستيه كاري؟ و نهف ههمو رهنكين بهشهرى تيذا پهيدكرينه؟

۲- دسهبهقا پينجيدا قهنديلا نوراني (روژه) و روژ نورا خودئ يه، ههر چار حويين ژ نهوي قهنديلي دچن، مهبهست پي وهرزين سالي نه كو بريتي نه ژ (زفستان، بههار، هافين و پايين) واته ب روژئ دبتته زفستان ههر ب روژئ ژئ دبتته بهار و و هافين و پايين واته ههر ههمو وهرز ب ههبونا روژئ قه گرئداينه.

۳- دسهبهقين (۶-۷-۸-۱۰) دا، دلوفاني و ليبورينا خودئ بو عقد و بهشهرى خويابه، ب ريبا ب زانين و خواندنا علمي خودئ، مروف ژ دورياتي دهيتته نيزيك، واته نيزيكبون بو ناسبون و رحما خودئ. د دنياي دا گهلهك پيل ب مروفى دكهفن و نهو پيل پيلين دژوارن (پيلين تهماي و پيلين نهفسى و پيلين شهوهتي) نهفان پيله ههولدن مه دورى ئيمانئ بگهن و ههروهسا مه دورى زانابون و مهعريفهتي ژئ بگهن، ژبهه هندئ فهره دهمي مروف تشتهكى نهحلال دبينت هاوار خو ب گههينته رهب العالمين، كو شهده و ئيمانا مه ب نافئ وى يه، ل وى دهمي چ گونه بو مروفى نامينت.

۴- د سهبهقين (۱۱-۱۲-۱۳-۱۴) دا لسهر ئافابونا و ههلاتنا روژئ يه كا ب چ شيوه روژ و شهف پهيدادين، د سهبهقا (۱۴) ئ دا دهمي دبيژت:

ل با دئ من بو عهيانه

كورسيهكه و شهبه پهيانه

فتيلهكه و چار چرانه.

^۱ شيخ عهلو خهلهف عهلو ژدايكبوئ سالا ۱۹۵۱ئ يه ل خهلكئ گوندي شاريا يه ل كوردستانا باشور، يهك ژ علمدار و زانايين ههرى ب ماف دهنكه د ئولا ئيزيدياتيذا، ب دههان قهكولهرين ئيزدى و بياني ژبو زهنكينكرنا بابتهتي خو يي د درحهقي ئيزيياندا پرسين خو ب وى كرينه، بويه جهي باوهريا قهكولهر و خواندهفانا. ب دههان تيكتستين ئولى د گوفارا لالش دا بهلافكرينه.

کورسی ب رامانا تاوسی مهلهکی سهرورهی ملیاکهتا دهیت، شەش پەیا ب رامان و مەبەستا هەر شەش ملیاکهتین دن دهیت کو بریتی نه ژ (عزرائیل، جبرائیل، درداثیل، شمناثیل، میکائیل، عەزافیل). فتیل ژی ب رامانا روژی دهیت و چار چرا ژی ب رامان دەمین سالی. **دەبەقا (۱۵)** دا کو تەمامکەرا رامانا سەبەقا ل پێش خوێه، بەحسی پیکهاتین دەمی هاتیه کرن مینا شەف و روژ و دەمین سالی و روژ ب خو، دیسان بەحسی هەر هەفت ملیاکهتا و هەبونا خودای دگەل وان کره، کو هەمو پیکهە دبنه هەشت، و کلیل وەکو نافهکی خوازیهی بو خودا ب کارئینایه دەمی د سەبەقی دا دبیزت:

هەر چار چرا و فتیلهک

دو مەنەبر و قەندیلەک

هەشت دەرگەه و کلیلهک.

۵- **دەبەقین (۱۶-۱۷-۱۸)** ئی دا بەحس ل را تەکبیرین رەب العالمین دگەل ملیاکهتا هاتیه کرن، واتە بەحسی دەمی هزرینا رەبی تعالا دکەت ژبو نافاکرنا کنیاتی. دەمی کنیاتی ئافا بوی خودای رحما خو ب سەر ئافاکرنا بازاری (دنیا) دا بەردایه، یازده هزار قەوشەنین^۱. رەب العالمین بو ئەمرو فەرمانین رەب العالمین دخزمەتی دانە.

۶- **دەبەقا (۱۹)** ئی دا، بەحس ل چاکهکی هاتیه کرن ئەو چاک دناف ئیزدیاندان ب خودانی علم و زانین و معرفەتی دهیتە ناسکرن، کو ئەوژی (مەلک شیخ سن)ه، ئەقی کەساتیا وەسا دئینتە زمان کو شارەزای دەر چار ئولین (بەزدانیەت، یەهودیەت، مەسیحیەت و موسلمانەتیدا)هەیه. ئەف سەبەقه دبیزت:

ئەز فکریم ب نەدەرە

مەلک شیخ سن روشتبوو ل سەر مەنەبرە

وی دخونت ل چار دەفتەرا

۵- **دەبەقا (۲۰-۲۱-۲۲)** ئی دا دیسان بەحس ل دنیاوی و پەیدابونا وەرزو هەقیقین سالی هاتیه کرن و دیسان پەیدابونا شەف و روژان و دیاردکەت کو تەبا بونا وان واتە سیستەم بونا وان ژ یەک جە و عەردیه، واتە دبن فەرمانەکیدا گوهورین و لقین دکن، بی گومان ئەو فەرمان و سیستەم ئیرادا و فیانا (رەب العالمین) ه، هەر وەسا ئەو سەبەقین قەولی دیار دکن کو ریک پیک دناف ئەوان وەرزاندا هەیه، یەک ل پی ئیکی دهیت، دیسان بەحسی وجودا (رەب العالمین) دناف روژ و شەف و روژی دا دکەت و دیار دکەت کو رەب العالمین یی دناف نورها خودا، ئەو نور ژی روژه. دەمی سەبەقا ۲۲ ژ قەولی دبیزت:

^۱ نافهکی خوازیه بو کەسین گیان پاک دهیت مینا هوریا. شروقه کار.

هر چار يار دته بانه

هر فكه ل نافع يازده هزار هر فانه

دوو درونشتينه و يهك ژ پي يانه _____ مه بهست ب دو درونشتينه (شه و روژن) يي ژ پيا ژي روژه يي دنا ف روناهايا روژيدا خوديه

واحد القهار يهك ژ وانه. ¹ *

دسه بهقا (۲۴-۲۳) ى دا، ياکو دبيژت:

سه حته دهن خه بهره

وي دبيژن قه ولا وي دخون دهفته را

بو خودانييت نه دهره

*** **

سه حتا دهن حسيبي

دي دبيژن قه ولا وي دخون کتبيبي

بو خودانييت عه جيبي

رهب العالمين خه بهرا دگه هينته عقدا، خودا ب زماي ناخفت لي ب زاري نهو د ناخفت ! واته علمي خودي دگه هته عهردي، نهو علم د دفتر و کتبان دا دهپته نفيسين، نهف قهول بهيتين مه ب علمي خودي دهينه بنافکرن، واته قهولفانين مه نفيسنا وان قهول و بهيتا کريه که داخو ، نهگهر علم ب علمي خودي يه نهك يي قهولفانا، ناسينا مه بو خودي و نفيسنا قهولان گه لهك ژ ههف د دورن، قهول د زماي شيوخادي هاتينه ليکدان لي ناسينا مه بو خودي بهري پينج هزار سالايه. ديسان دسه بهقا (۲۴) ى دا قهول دبيژته مه نابت د هه بونا خودي هرز بکهن! واته خودي کييه ؟ و چاوا په يدا بويه؟ خودي ژ کيدر هاتيه و چاوا روژ و عهر د په يدا کرينه، واته نابت مروف ب عه جيبي بهري خو بدهته وان نافراندنين خودي په يدا کرين، خودي (کن فيکن) ه، هر تشتي فيا دي بت يي نه فيا نابت، ژ بهر هندي هم نيژدي دبيژين: ((نهگهر خودي نه فيا دي مژ و موران و کهفته چيا)). واته تشتي خودي ههز نه کهت نابت و يي فيا ژي دي بت.

۷- دسه بهقين (۲۵-۲۶-۲۷-۲۸) ى دا، به حس ل دنيا داهري (عهر د) دکته، به حسي يه کدو قه بولکرنا خاس و چاکين نيژديا ل گه ليي لالشي هاتيه کرن، ب دهستنيشانکري ژي به حسي (نيژدي نه مير) و هر چار کوريت وي

¹ * بو زانين نهف ريژکا داويي د نهويچ په رتوکي دا نه بو ياکو مه نهف تيکست ژي ودگرتي، لي ژ بهرکو نهف که سي شروفه کرن دايه تيکستي قهول و بهيتين نيژديا ژ بهرن ژ به هندي نيکسر ههست ب کيماسي نهفي سه بهفي کر، پشتي مه بهري خودايه چهند ژيدهرکين دن راستيا في يه کي خويا بو.

(شیشمس، شیخ فخر، ناسردین و سجادین) هاتیه کرن، واته بهحسی فیانا دنافبهینا کور و بابا ژ نالیهکی فه دکهت، دنافبهینا وان و خاسین دننا ژنالیهکی دنقه، هه مو گاڤا ناخفتنن دنافبهینا واندا (خاس و باباچاڤا) دا، ناخفتنن خوش و شرین بوینه واته ناخفتنن و رحمی و خیرخوایی بوینه.

۸- **دسهبهٔین (۲۹-۳۰) دا،** د نهٔان سهبهٔاندا گوتیه کونابت کهسی د دهرحهٔی (غافلا- نیف کافر) دا، ب ناخفت، واته نابت ب خرابی بهحسی وان بکهین، ژبهٔرکو نهٔوژی عقدیٔ خودی نه، دقیت تو خو ب سترینی، نهٔو چاوا هزریکهٔ نهٔو هزر بیر و باوهریت وی نه، دبت روژهٔکی ژ روژا ب زقرنه سهر فکرا باش (فکرا خودی ناسیی و رحمی)، نه ناخفتنا مه د دهرحهٔی غافلا و بهحس نهٔکرنا وان ب خرابی، بهرامبهٔر فی یهٔکی نهٔم ل ناخرهٔی دبینه خودان مال و مهٔزل.

۹- **ل داویا سهبهٔها ههٔولی گو سهبهٔها (۳۱) ه،** علمی خودی گهٔلهٔکی مهٔزنه و و گهٔلهٔک جوی و کانی ژ نهٔوی علمی دچن واته گهٔلهٔک ئولین جودا ژنهٔفی علمی پهٔیدابوینه، ههٔروهٔسا دیار دکهٔت کو مرؤف توفی مرنی یه، ژبو ههٔمو کهسیه بیٔ فهرق و جوداهی، کهسین باش دمرن و یین خراب ژی دمرن. دنیا بؤ خاس و چاکین خودی نهٔمایه.

شیخ دهخیل یوسف ئیراهم^۱.

(قهوئی بهحرا)

قهوئی (بهحرا) قهوئی علم و معرفت و زانینی یه، بهحره علمی خودی یه و نهف علم گهلهکی بهفرايه و کهسی ب سهر نهفی علمی ناکهفت، نهفا نهم دبیزین ل سبههقین (۲-۱) خویایه. ل سبههقا (۲) بهحس ل ههر چار قورنهتیت (تهرهف) دنیایی هاتیه کرن، ههر قورنهتکه ژ نهوان قورنهتا ب ملیاکهتهکی هاتیه سپارتن، واته ههر ملیاکهتهک ژ نالیهکی دنیایی بهرپرسیاره، د سبههقین (۵-۴) دا، دیسان دوباره بهحس ل نهوان قورنهتا هاتیه کرن، دهمی سبههقه دبیزت:

"چی بهحرهکه مهزنده

قهندیلهکه نورانی دنیسییت ل بنه

چار جوئی ژئی دچنه"

چار جوی واته ههر چار تهرهفیت دنیایی، نها ژی دهمی سهما ژ نالیی جقاتا ئولی و خلمهتکار و کوچهک و شکهستی و چلهگرا فه دهیته کرن، نهو ب چار نالیدا د فهتلن (دزفرن) و نهف زفرین لسهر خارترا ههر چار دهریایه (دهرگهها) یان ژی ههر چار تهرهفیت دنیایی یه. ^۲ سبههقه (۶) ژ نهفی تیگستی ل بهر دست (شیخ دهخیل) گوت ل جهم من نینه، ئی دههمن دهمیدا سبههقهکه دن گوت کو دتیگستی مهدا نهبو نهو سبههقهکه دبیزت:

بازارهکه و چار شورن

تییدا یازده خه ندکییت کورن

ههفت د تارینه و چار ژئی ب نورن.*

(^۱) شیخ دهخیل یوسف ئیراهم، ژدایکبویی سالا ۱۹۵۴ئ یه، خه لکی دهفهره (شنگال - خانصور)، ژبهر کاودانین نهفی داویی ل ۲۰۱۴/۸/۳ ئ ب سهر جیایی شنگال دا هاتین، وهکو ناواره ل کهمیا شاریا یی رونهستییه، بهریا ۴۰ سالان ژ ئیرو کهفتیه خزمهتا ئولی و ژبهرکرنه قهول و قهسیدین ئولا ئیزدیياتی، ل گوری گوتنا وی، گهلهک جارن تا پشتی نیفا شهفی مایه هشیار و گوهداریا قهول و بهیتان کریه. جافیکهفتن ل گهل نافرئ ل روزا ئینی بو ریگهفتی ۲۰۱۶/۱/۱، دمژمیر ۱:۳۰، نیفرو ل کهمیا شاریا هاتیه کرن. * نهفی سبههقه ههبونا خو د نهوی ژیدهرئ کو مه تیگستی (قهوئی بهحرا) ژئ وهرگرتی نینه، ئی پشتی مه بهرئ خو دایه پهرتوکا (پهرن ژ نهدی دینی ئیزدییا) یا د. خهلیل جندی رشو، نهف سبههقه ههیه، ب ریژ بهندی ژی سبههق ۱۵ یه ژقهوئی نافرئ. بنیره د. خهلیل جندی: پهرن ژ نهدهبی دینی ئیزدیان، ۲۴۲.

ئەف سەبەقە بەحسّی بنەمالا شیخادی دکەت، ژ ئەوان کەسین بنەمالا شیخادی، هەفت ژ ئەوان کەسا دبّی کەرامەت بون، وچارین دن ب کەرامەت بون، ئەوین ب کەرامەت بریتی بون ژ (شیخادی، شیخو بەگر، شیخ عبدالقادر الرحمانی و شیخ محمد باتنی). سەبەقا (۷) ئی دبّیزت:

چی بەحر یە بیّ حەدە

سبحان ژ مەئکی سەمەدە

مە ب شیخیّ خو مەدەد

چی بەحرەکە ب حەدە نەک بیّ حەد، ئەف (حەدە) ژی ب پامانا دەستنیشانکرنا حەد و سەدین (رئ و رسم) ئیزدیا دەیت، نابت کەس ئەوان حەد و سەدا دەربازبکەت، یین کو بو مە هاتینە دانان. ل سەبەقا (۸) ئی بەحسّی روحی هاتیه کرن، واتە رۆحین پاک و خراب سەد خوزیکین ئەوی روحی خودانیّ خو ببه پیش نەبه دور، روحا ل پیش به ئەو روحە یا خودەدا و چاک و خودان مەعریفەت ژی د رازی. د سەبەقا (۹) ئی، دا بەحس ل پیلان هاتیه کرن ئەو پیل (پیلین ئاخەرتی) نە، واتە ل رۆژا ئاخەرتی کو رۆژا حەق و حسیبی یە، ئەو گونەهین مە کرین دبنە پیل و دەینە مە، ئەو کەسی دکەفە بەر پیل، هاوار خو دگەهینە شیخیّ خو، ل شیخ ب واتا (خودانیّ شیخی)، هەر شیخەک بەرپرسە ب هەندەک مریدا، ل دەمی ئەو مرید ل رۆژا ئاخەرتی دکەفە تەنگافیی شیخیّ وی ب هاوارا وی کەسی فە دچت لافکرنی ژ خودەدا دکەت دا کو ل ئەوی کەسی گونەکار بیته رحمی و ئی ببورت. ل سەبەقین (۱۱-۱۲-۱۳) ه، مەبەست پی تاوسا شیخادی و دانان و گیرانا وی یە، تاوس نوینەرانتیا شیخادی دکەت، ئەو کەسین ل هەر دو رەحیت (تاوسی) رونشتی یەک ژی (شیخ شمس) ه و یەک ژی (مەلک شیخ سن) ه، نوکە ژی ئەو کەسین ب رەخ تاوسی فە رودنن یەک نوینەرانتیا (شیخ شمس) دکەت یەک یا (مەلک شیخ سن)، دربا (ضرب) فان هەر دو چاکین خودی دربەکە گرانه و خودان هیژ و کەرامەتن، لەوما دناف سەبەقی دا هاتیه گوتن (هەر زەربەکە وان یازدە هزار زەربە ی فیرا).

سەبەقا (۱۴) ئی، یاکو دبّیزت:

ل با دلی من بو عیانه

کورسی یەکە و ب شەش پی یانه

فتیلەکە و چار چرانە

بەحس ل سەرورئ مەلیکەتا (تاوسی مەلک) و هەر شەش ملیاکەتین ل دیوانا وی هاتیه کرن، ل سەبەقا (۱۵) ئی، بەحس ل هەر هەفت ملیاکەت و خودەدا هاتیه کرن دەمی ل داویا سەبەقی دەیتە گوتن (هەفت)*^۱ دەرگەه و

*^(۱) ل تیکستا ل بەر دەستی مە نفیسیه (هەشت دەرگەه و کلیهک) پشتی مە بەری خو دایه پەرتوکا خەلیل جندی یا ب نافی پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیزدیان هە ر نفیسیه هەشت دەرگەه و کلیهک و دشرووفەکرنا شیخ عەلو ژی دا هەر ب فی رەنگی دایه شرووفەکرنا.

کلیلهك)، هفت ب پامانا ههفت ملیاکه تا دهیت و کلیل ژی ب واتایا خوه دای هه دو پیکفه دبنه ههشت. سه به قین (۱۶-۱۷) ئی، به حس ل ههرسی چاکین خودی (شیخادی و شیشمس و مهلك شیخ سن) هاتیه کرن کو ئه فان ههرسی چاک ل ههف کومبویه و را و ته کبیر دناف خودا کرینه و ئه و رای و ته کبیر ژی یین مه عریفهت و علم و ناخرهت و بهیان و شیرهت و وهسیه تین خوه دای بویه، هه مو د حه د و سه دین ئیزدیپاندا کومبویه. ئه و (میر) کو بههرا بتر مه بهست پی شیخادی یه، خودان قه وشه نه (لهشکر) ه ئه ف قه وشه نه قه وشه نه کی ب هیز که رامه تا. سه به قا (۱۹) ئی، یاکو دبیزت:

ئه ز فکریم ب نه دهره

مه لك شیخ سن رونشتبو سه ر مه نه به ره

وی دخونت ل چار دهفته ره

به حس ل مه لك (شیخ سن) ئی کو ب خودانی علم و زانینی دهیته ناسکرن هاتیه کرن، ئه وی شاره زای دهه مو ئولا دا هه بویه، کهفتیه به رخواندنا هه چار پهرتو کین خوه دای کو بریتی نه ژ (مسحف، ئنجیل، تهورات و قورئان). دسه به قه قه وئی قهره فهران دا هاتیه دبیزت:

مه لك فه خره دین ژ په دشئ خودکر پرسپاره

گو عه زیزی من تو خالقئ منی ههرو و هه ره

ته چار کتیب ژ عه سمانا نازکر نه خواره.

سه به قا (۲۱) ئی، به حس ل ئه رکانیت میری ئیزدی هاتیه کرن، ئه رکانین میری ئیزدی نوت و نههن (۹۹) له و مادبیزن:

فه قیریا مه نوت و نه ه ئه رکانیت مقرر ن

ژنوتا سییا ژ خورا بهه ان

واته جی به جیکرنا هه ر ئه رکانه کی ژئالیی که سی ئیزدی فه به رامبه ر (۳۲) و ئه رکانا یه، واته هه ر ئه رکانه ک کلیلا (۳۳) ئه رکانایا، ئه و ئه رکان (راست، حه یا و ناسینه) مه به ست ب ناسیتی ژی ئیزدیپاتیه، واته جی به جی کرنا پرنسیپین ئیزدیپاتی نه، ئه گه ر که سی ئیزدی ئه فان سی ئه رکان جی به جیکرنا هه ر وه کو هه ر نوت نه ه ئه رکان جی به جی کرین. ل سه به قا (۲۵) ئی، به حس بنه مالا (ئادیا) هاتیه کرن واته بنه مالین شیخا ب گشتی، دیسان به حسی سو ر که رامه تین وان هاتیه کرن، ژوان شیخا ژی به حس ل (ئیزدینه میر) و هه ر چار کوریت وی هاتیه کرن (شیشمس، شیخ فه خر، ناسردین و سجادین) ل سه به قا (۲۶-۲۷-۲۸) ئی، به حس ل سوعیهت رونشتنا دنافه ینا خاس و چاکا دا هاتیه کرن، هه فدو فیانا دنافه ینا واندا، ئه و خاس و چاک لوقه تا ئیکدو کریه واته ل پی رییا ئیکدو جوینه، واته رییا ئیمانا هه فدو ته ما کرینه، ئه م ئیزدی ژی ل پی لوقه تا خاس و چاکین خوینه و

خاس چاكيڻ مه ل پي لوقه تا تاوسي مهلك ن و تاوسي مهلك ل پي لوقه تا خودي يه، واته نه م خودان ريز
بهندهكه ئيماني نه، واته ژ خوداي بو تاوسي مهلك و ژ تاوسي مهلك بو خاس و چاكا ژ خاس و چاكا بو
باوهرداري نيزدي. نهو خاس و چاك بوينه خودان نهركيڻ ئولي بهرامبهر ملله تي خو. ل سه به قا (۲۹-۳۰) ئ،
به حس ل غافليت ريبا ئول هاتيه كرن، واته نيزديي ل بهرامبهر ريبا خودا و ئولا خو نه ي راسته ري بت نهو
غافلي ئوله، واته ل پي شيرت و وهسيه تيڻ خوداي ناچت، دباوهر يا مه دا نابت به حس غافلا بهي ته كرن نه باشي
ل دهره هي وان بهي ته گوتن ژ بهر كو نه وژي مينا مه عقيديڻ خوداي نه، نه م دبيژين غافل و خودا پيگفه. نهو
خوداني حق و حسيبييه.

پاشکویا ژماره (۶)

انتصار نجیب جوقی - ماستر ب ئهدهبیاتا کوردی

(قهولئ ناخرهتئ)

هەر قهولهك كۆمهكا ئاریشه و گوننهان بهرچاف دکهت، ل گهل ئاماژهدانی ب شیرت و ئاموژگاری یان، ئهفجا پیگیریکرن و پیگیرینهکرن ل گۆرهی کهسان دمینت، رهنکه ب خواندنا قهولهکی ب کیماسیئ خۆ ب حهسن و ل خۆ بزقرن و ئاموژگاریهکی ژئ وهرگرن و دهست ب باشی و چاکیان بکهن و رهنکه ژئ ل سهر ههمان ریا ههله بهردهوام بن و زهره و زیانی بگههینه خۆ و کهسانئ دهوروبهر و ل ناخرهتئ ژئ بیئه سزادان.

ئهف قهوله داكوكیئ ل هندئ دکهت كو دفتت مروف ل سهر روویئ عهردی خۆ دووربکته ژ بیبهختی، دهره و بهدکاری، و داخوایین نهفسئ (مال و ملکئ دنیا، دامانپسی، پیدانا کارهکی ههله ب کهسهکی، ب سهردابرن، دزی، کوشتن،...) ب رهنکهکی وهسا نهفس نکارت کونترولا ژیا نا مروفی بکته و نهئیتته ب سهردابرن. بو ئهفی چهندی ئهفی قهولی دانوستاندن چیکریه دناقههرا (چاف، دل، ئاقل، زمان)ی و تهوهرئ ههره سهرهکی ئهوژی (نهفس)ه، دیاردبت ههر ئیک بی گوننهیا خۆ دپشکداریا گوننهیدا دیاردکته و لایهنی دی گوننهباردکته و د راستیدا ههر لایهنهك ژ وان پشکداریی لایهنهکی گوننهیی یه.

ههروهسا ئهوی چهندی ژئ دسهلینت ئیزدیان باوهریهکا رهها ب رۆژا قیامهتئ ههیه د ئهوی باوهریدانه مرن ههقه و بههرا ههر کهسهکی یه، ئهفجا ئهه کهس چ (فهقیر، زهنگین، مامناوهند، دهستههلاتدار، بی دهستههلات، ئیماندار، بی ئیمان،...) بت. لقیدهر ئهه چهنده دئیتته تیبینیکرن ژیان تاقیکرن و نهزموونه، لهورا د ههر پینگاف و کارکرنهکیدا پییدفیه هزر دچاکی و خرابیاندا بیتهکرن، نهخاسم د ئاخفتنیدا ژبهرکو دهمی ئاخفتن و درکاندنیدا پهشیمانی و پاشگهزبوون چ مفایهك نینه و کهسین دی نهرحهت و دلگران دبن و چارهسهری مهحاله. ب ئهفی ئاواپی ئهف قهوله جهختیئ لسهر کریارین (زمان) دکته و پییدفیه ل پیش ههر ئاخفتنهکی مروف بزانت دئ ئهف ئاخفتن ب چ شیوه جه گرت و کارفهدان ب چ رهنکه بن. پییدفیه ل سهر رووی عهردی ب پهروهردیا باش بیئه پهروهردهکرن و کاروکاری و چالاکیین باش نهجامبدهن تاكو بکارن رهوشت و نافهکی باش ل دونیای پییدا بکهن و نافهکی باش پاش خۆ بهیلن و ناخرهتئ ژ سزایی توند دوربن، کهواته رازیکرنا کهس و دهوروبهران ریکهکا رازیکرنا خودایی یه ئهف ههردوو رازیکرنه دئیک دهمدار رووددهت. ب شیوهکی دی ئهف قهول پشتهفان و پالپشتیا وان رهفتار و گوتنان دکته یین ژ لای جفاکی، ناینی، رهوشتی فه دپهسهندن و ژبهرکو مروف چهند بژیت و چهند چلین هاقین و زفستانئ ب رۆژی دهربازکرین و عیبادهت کربت دئ ههر رۆژهك ئیت و روح ژ قالبی دهرکهفت و قهستا دونیایا دی کهت، کهواته دنیا ملکئ چ کهسان نینه:

هنجیی حوکم کرل زمانی

.....

نه جهوجهی چله و مجادهیه

ژبهرکو زمان ئالافی دهربرینی یه، ئاخفتنا خۆش و نهخۆش پی دئیتته درکاندن، داکو نهبته ئهگهری دۆژههونا مروفی ل ناخرهتئ؛ پییدفیه هزر دئاخفتنیدا بیته کرن ل پیش دهربرینی. ب شیوهیهکی وهسا

ئاخفتنا نه خوش ب سهریا خوش نه کهفت و ب دهربرینی زفرین و په شیمانبوون چ چاره سهری نینه، ل سهر
عهدی کهسان نهرهحت و دلایی دکهت و ل دونیایا دی دیته نه گهری سوتنا روحا مروفی، کهواته ژبه ر
گونه هیئ ب زمانی دئیته مروف دئیته سوتاندن، دقهولی دا زمان دایه سوتاندن، ژبه رکو (غهبهت، دهره و،
بیبهختی، نفرین، ...) کو گونه هیئ مهزن ب دهفی و زمانی دئیته گوتن:

نه ی زمانوی خه باته

.....

دی بوچی داهر که یه رووی دنی؟

دیاره نه ف گونه ها مروفی بو زمانی بتنی نازفرت و هندهک لایه نیئ دی پشکداری گونه هی نه مینا (چاف
و دلی)، ژبه رکو چاف نه ندای دیتنی یه و نه گهر تشت نه ئیته دیتن، دل و زمانی چ دسته لات نینه و گونه ه
هند مهزن نابت، و (دل) دبته دووم گونه هکار ژبه رکو پشتی دیتنی ب ههسته کا دژوار خو دلشینت و داخوازا
تشتی دیتی دکهت. به ئی ههردوو (چاف، دل) بی گونه ها خو دیاردکته و گونه ها مهزن قوناغا داوی بو
(زمانی) دزفرین، ژبه رکو بیی زمان که سهک ب نه وی گونه هی نزان، له ورا داخوازا که رکرنا زمانی دکهت داکو
دهربرین ب قوناغ قوناغ و هیدی هیدی بیته دهربرین و ئاخفتن گیرؤببت. پاشتر ب که رکرنی ژی رازی نابت
دخوازن زمانی ژ ره ریشالدا بیته دهر و برن داکو ههر نه ئاخفت:

چاف بازی سهری

.....

زمانو خوزی من تو بریبای ژبنده

دسه به قا دیتر (زمان) بی دنگیا خو دشکینت و به رسفا (چاف و دلی) ددهت و هه ولددهت بی گونه هیا خو
بسه لیت، ب فی ئاوی بیی وان زمان چ نینه و (نه چ دینت و نه چ ههست پی دکهت). گریدان و پالدا (چاف
و دلی) یه زمانی ل قوناغا گونه هکاریا مهزن دسه کنیت، ب نه وی مهردما (چاف و دل) ههر تشتی بو زمانی
ره وانه دکهن و بیی وان چ نائیته رودان و زمان لال دمینت:

زمان دبیژتی؛ دلو نه زده لالم

ههتا ژبا ته نه خولقت و نیته بلام

نه ز په رچوومه کی که پرو لالم

مروف بویه ئیخسیری ههرسی پیکه اته یان (چاف، دل، زمان) ی، به ئی دگهل هندیدا نه ههردم هه فبهندی و
گریدانا وان خرابی و نه خوشی پیدا دکهت، ژبه رکو خودی لایه نه کی دی (ئافل) ل هه مبهری فان دانایه و
هه فسه نگیی دخوازت، له ورا ژی مروف ل هه مبهر نه فی پیکه اتا خودایی ب مروفی به خشی سهرسورمایی و
سوپاسدار دبت:

سبحانه ژته سبحانه

ته دانه من ئاقل و فامه

ته نه ز ژشهرقی برمه شامه

رهنگه هه فسه نگی بیته سهراسترن، به ئی ل هه مبهر نه فان هه مووان (نه فس) دکه فته ته رازو و
گهنگه شه کا بیی داویدا، چ نه فسا (خوارن، فه خوارن، فه سادی، غهبه تکرن، دامانیسی، ...) بت. نه فس به ردهوام و

بیبی راههستیان دا خوازیبین رادهبهر و بیبی سنور ژ مروقی دکهت و زیدهگافیان ب مروقی ددهته کرن، ژ رییا راست و دروست دهردنیخت و هزرکرن دگونههاندا ژبیر دبهت و نهپیگیگر دکهت ب فهرز و ئهراکانبین دینی، بهردهوام غهدری دخوازت لهورا دبهته ئالاف و رییا سهرهکی یا کافر کرن و کفرکرا مروقی و ل ناخرهتی بیبی خودان دهیلت:

هه ی نهفسی یه بی مه عریفه تی یه بی ری یه

.....

یار و بریت ناخرهتی ناسبوونی ژ مه بری

سهبهفتین دیتر ژ ی ههر داکوکیی ل ئارمانج و هیفی یین نهفسی دکهت، لئیدر نهفس مروقی بهر ب گومانی فه دبهت، ئەف گومان ئافل و دل و چافی پر دکهت کهر ب و کین و نهفیان و غهدری، ئیمانداریی کیم دکهت یان ناهیلت:

نهفسی تو چهندی دکه ی گومانی

تو خالی نابی ژ غهدری و دوخانی

ته خه یاله خودانی خو خلاسکه ی ژ ئیمانانی

نهفس بهردهوام کار و خهباتی دکهت تاکو ل سهر عهردی مروقی ژ پاقری و باشیان قالا بکهت و سهرکهفتنی دوربکهت و مال و ملکی ژ ی ب خوړه دبهت و ههرتشتی سهروبن دکهت و ل روژا قیامهتی ئه و روح ئیدی پاک و بژین نهبت و دهر باز نهبت و ل ویدر مروقی بی مهفه ر دبت:

نهفسی چهندی دکه ی خهباتی

.....

ژ لهیلون و شیعه برووس و لهیله تل قهدری

دسهبهقا پاشتردا دیار دبت گهنگهشا سهری دنافهرا نهفس و ئاقلی دا بوو، و نهفس ناخفتنن ئاقلی ب نارهوا و نهگونجایی و نههژی و دژوار دبیت، ژبهرکو گهلهک کارو بوویهرین نهچافه ریگری د دونیایی دا دنیته پیش و بی ناگهیا مروقی حسابا ناخرهتی ژبیردبهت و مروقی ب سهر و دلی خو دکهفت و ل خووشی و لهزهتا دنیایی دگهرت، ل فیدر بی تاوانیا خو دیار دکهت بیبو کو ههست ب پهشیمانایی بیته کرن و چیژ و لهزهت و خوشیا دنیایی ل پیش ههر تشتی ب گرنگ ددانت:

ئاقلو خه بهریت ته دکورن

قهدا و قوتکیت دنیایی دپرن

دنیا دونگه لی بدهن بپرن

نابت کهس ل په ی نهفسا خو بکهفت، ژبهرکو فیرکرن و دهست داهیلان ب زهحمهت دکهفت و سزا ل ناخرهتی دژوارتر دبت. دهستیپک و داویا داخوازیبین نهفسی نینه، سنوردارکرن و کونترولکرا ههزین نهفسی ب دهستی فهقیرانه، ئەفجا چ فهقیر مهبهست ژئی دهست کورت و کیم دهرامهت بت، ئەف کهسه چاف ل مال و ملک دنیایی نینه بتنی پاریهکی نانی پهیدا بکهت خوشی و شادی یه، و سوپاسیی ژ خودی دکهت و ناخرهت پتره ل بیره. یانژی فهقیر رهنگه شکهستی دینی بت، کو زیانا خو ژبو شکاندن و عیبادهتکرنی تهراخانگریه، زیانی ب ریکهک دبیت تاکو ل ناخرهتی بی سزا بت و بکاربت بهرسقا پرسان بدهن و سهرشورنهبن، ب باوهرا وان خو بیبههرکرن ژ خووشی و لهزهتا دنیایی ریکهکا رازیکرنا خودایی یه، ئانکو زیان نهزموونه و نهنجام ل روژا

قیامتی دیاردبت. ئەفە ھندی دەسلینت کو ئیزدیان باوەری ب روژا ناخرەتی و مرنی ھەبە و مرن بەھرا
ھەرکەسەکی یە:

نەفسی نەوھتا

ل دنیاویی بەر ب ناخرەتی کر

ل دەمی بەردانا ھەفساری، گیاندار ب ھەر جھیفە دچت بیی خو ل خرابی و نەدادیی و بەلایی لابدەت،
کارین نەئاسایی و نەرەوا دکەت. پیدفیه نەفس ژێ نەئیتە بەردان و کونترولا مروفی نەکەت ژبەرکو دەمی لغاف
و ھەفسار ددەست نەفسی دابن، مروف ھەردەم تەنگاف و نەخوشە، دیسان بیی سەرۆبەر و بی مال و بی ئیمان و
فالا ژ مروفایەتی دبت و خودان سەرشۆر و شەرمەزار دبت:

وھکی تە بوڕ بەتەر بوو

ئەو شۆلی نەفسی بوو رەنگی خودانی ژبەر شکەستە

پیدفیه مروف دژیانیدا باشی و چاکی و خیر و خیراتا بکەت، ژبەرکو پستی مرنی بتنی نافی مروفی
دمینت، پیدفیه مروف مفايي ژ سەرپێھاتی و سەرپۆرین فەگیرانین ب مروفان دئیتە فەگیران وەردگرن، مینا
ئەوی رەزی ب خودان، کو بیته پاقژکرن و چافدیریکرن و خودان ب بەرھەمی وی شاد دبت، ب ھەمان شیوہ
دقیت مروف پەرۆدەکارەکی باش بت کاروکریاران بیی کیماسی و فیلبازی بکەت و دەستی ھاریکاریی بو
بەلنگازان درێژبکەت تاکو ل ناخرەتی بی مەفەر نەبت و بی حالت نەبت:

گافا ھەیا ژ حسن دەردبی

تژی گای و کووردبی

دیسان ئەف قەول ناموژگاریا ھندی دکەت کو ژوان کەسان نەبن یین ئاقلی بکارنەئینن و ناخفتنن
نەخۆش و بەرەلا دیژن و حسابی بو کەسی نەکەن، ژبەرکو مروف ب رەوشت و باشیا خو دیارە پیدفیه شەرم و
ریژگرتن ل جەم مروفان ھەبت و شولین نەھەزی و نەگونجایی و نەدریدا خو ژ دور بکەن و ناموژگاریان
قەبول بکەت:

ژوان نەبن بەیان ل باطل

ب کیر میرا تیت حسن و ئەدەب و ھەیا

دیسان ھەفبەند ب ئەفی چەندی پیدفیه باشی و شەرم پیکفە دگریدایی بن، ژبەرکو ئەو مروفی لپی
سەری خو بکەفت و ھەر کارەکی ب رەوا ببینت و شەرم نەکەت، چەند ئەف کەسە روژیا بگرن و دوعا و خیرو
خیراتا بکەت چی مفا تیدا نابت ژبەرکو زەرەر و زیان و دلھیلانی دگەھینتە کەسین دەورۆبەر و ل ناخرەتی
ھەفسەنگیا خیر و خیراتا ل گەل کارین وی یین زیدەگافی تیدا دکر تیکدچت:

ئەو حسنا بی ھەیا

سەدسالى عەبادەت بىكەيا

گاشا چۆبەر مەھكەكى ھەموو چۆبى فائىدەيا

نەفس دەمى ل دۆر مروفي دگەرت و كونترول دكەت، ھنگى نەفس وەك ماری مروفي ژەھرین دكەت و ب بى ئاگھى چاقى بەردەتە مال و ملكى خەلكى، دزى و خرابكرن و مالویرانىي ب مروفي ددەتە كرن، رەنگە ئەف چەندە ببتە دوژمنكارى و ل ئاخەرتى مار لدۆر روفا وى زیدە ببن و ژ دەست رزگار نەبت. بەلى خودایى ديارىەكا مەزنتە ژ نەفسى دایە ئەوژى (ئاقل)ە، ھەركەسى بكاربىنت مروفي چاك و پەروەردەكار ئەنجامى وى دبن و مفايى دگەھىنتە دەوروبەر ل مرنى ژى روفا وى ل با خودایى ب بەھا دبت و ژ سزایین توند دوردبت (ب شپوھىەكى نەئىكسەر باوهربونا ئیزدیان ب كراس گھۆرىنى ديار دكەت، ژبەركو روفا باش دزفرتە جەم كەسىن باش):

نەفس مارە و ئاقل ھىدایەتە

چى مېرى ب تەرىپەتە

روفا وى ل با پەدشایى خۆب عزەتە

پاشکویا ژماره (۷)

پهمن محمد عبدالرحمن: ماستر ب ئهدهبیاتا کوردی

(ههولئ ناخرهتئ)

ب دیتنا من تیکستین ئولی پتر مه رهم ژئ نافه روکه، کهواته په یام تیدا گرنگه بو کهسی بهرامبه، گه لهک گرنگی ب رافه کرن و خوه تیگه هاندنا وئ دهیته دان، نه وهکی تیکستین دی یین ئهده بی بو نمونه وهکی هوزانئ یان چیروکی یان رومانئ... هتد، له ورا ئه م ژئ دئ هه ولدهین نافه روکا فی قه ولی بدهینه خوه یاکرن، وهکی ئه م تیدگه هین، خواندنا مه دئ یا جودابیت ژ هه ر خوانده فانه کی دیتر بو نمونه خوانده فانه کی شه هره زا د ئولی ئیزدیاتییدا یان ئولداره کی ئیزدی. دبیت دخواندنا مه دا کی ماسی هه بن لئ ئه فه دیتنا مه یه وهکی خوانده فان ژبو فی قه ولی. ئه م دئ خواندنا خوه دابه شی لسه ر چه ند کوبله یه کان که یان ب فی شیوه یی:

دکوپلا (هنجی حوکم کر ل زمانی نه حه وچه ی چله و مجاده به)

دفیهدا گفتوگو دگهل ئیک ژ کو ئه ندامین له شی دهیته کرن کو ئه وژی (ئه زمانه) کو ئه زمان ئه و ئالافه کو ب رییا وی مروفل کهسی بهرامبه رگه هیت. دفی کولپیدا داکوکی لسه ر پاراستنا وی هاتیه کرن. کو مه به ست ژئ ئه وه هه ر کهسی شیا ئه زمانئ خوه پاریزیت ژ هه ر تشت و کارو کریارین خراب و خه له ت ئه و به نده (مروف) نه پیدفی هندئ یه کو (چل) روژیان بگریت، دفی کولپیدا (چل) رامانا وئ چل روژینه کو هنده ک ئولدارین ئیزیدی دگرن، لئ وهکی من پسارگری کو که سین ئاسایی ژئ یین ئیزدی دشین فان چل روژیان بگرن، هه روه سا ئه و نه پیدفی دوعایا یه کو (مجاده) ل فییری دوعا دهیته. کهواته داکوکی لسه ر پاراستنا ئه زمانئ هاتیه کرن.

دکوپلا (ئهی زمانو یی خه باته دئ بوچی داهه ر که یه رووی دئ)

دفیهدا هه ر داکوکی لسه ر پاراستنا ئه زمانئ هاتیه کرن کو نابیت مروفل ب رییا فی ئه زمانئ ناخفتنین: (خراب، نه خوه ش، بی مفا، غه یبه ت، دره و، ... هتد) فه گو هیزیت کو دل یی نه ره حه ت بن، چونکی بکارئینانا ئه زمانئ ب شیوه یه کی خراب و فه گو هاستنا ناخفتنین نه گوتنی دئ مروفی بده ته هیلاکه تی .

دکو پلا (چاف بازیی سه ری زمانو خوزی من تو بریبای ژبنده)

دفیهدا جو ره تومه ت بارکرن دنا فبه را هه ر سی کونه ندامین له شی یین مروفی کو ئه وژی: (چاف، ئه زمان، دل) په ییدا دبیت کو هه ر ئیک یی دی گونه هباردکه ت، کو شه هوه تین مروفی لسه ر دونیایی دابه ش کرینه لسه ر فان هه رسی کو ئه ندامان، کهواته ئه فه هه رسی یه نه گه ری هه ر کاره ک و کریاریه کا مروفینه، چونکی چاف ب کریارا دیتنی رادبیت ئه و ده ست پیکه ره، و دل دخوازیت، ئه زمان روئی خوه دبینیت دکه ته گوتن و کریار. کو دوماهیا کولپیدا هاتیه خوه زی ئه م شیا بانه ئه زمانئ خوه، یان مه ئه ف ئه زمانه که ر که ر کر با نه کو ب شیوه یه کی خراب مه بکارئینابا .

دکوپلا (زمان دبیزیتی؛ دلو ئه ز ده لاله ئه ز په رچوومه کی که رو لاله)

ئه زمان به ره فانیی ژ خوه دکه ت و تومه تان لسه ر خوه د هافیت و دبیزیته دی حه تا کو (دل) نه که فیته د شه هه وتیدا یان حه تا دل تشته کی خراب نه خوازیت، هینگی ئه زمان یی که رو لاله هایدارئ تشته کی نینه.

دکوپلا (سبجانه ژته سبجانه ته ئه ز ژشه رفی برمه شامه)

دفی کولپیدا حه مدو سه نا ژبو خودایی مه زن هاتیه، ئه و خودایی کو میشک و ئه قل دایه مه مروفان داکو ئه م بی کارو کریارین باش و خراب ژیک جودابکه یان.

دکوپلا (هه ی نه فسی یه بی مه عریفه تی یه بی ری یه یار و بریت ناخره تی ناسبوونی ژ مه بری)

بشتی ئەزمانی ل فێره دا گازنده ل (نهفسا مروفی) هاتیه کړن کو ئەف نهفسه ههردهم مروفی پالدهت ژبو تشتین خراب، مروفی ژ رییا راست و درست لاددهت یان فاریبونئی لدهف مروفی پهیدادکته، چونکی هندیکه نهفسه لدویف ههزو خوشیا دگهریت، کو ب ئەگهړئ فی نهفسئ مروف دجیته لسه کفرئ، وهکی دفی کولپیدا هاتی، مهبهست ژ پهیفا (هساکهی) فهمراندنه ئانکو فهمراندنا چرای روناھیئ، د ئولئ ئیزدیاتییدا (چرا) ههیه، کو ئەف چرایه ل ههمی روژین هه لکهفتان و چهژنان و روژین ئەینی و چوارشه مبان دهیته هه لکرن کو رمان ژ هه لکرنای وئ ئەف چرایه نوینه راتی روژئ دکته لسه ئهردی. کو گازنده ژ نهفسئ هاتیه کو دبیه ئەگهړئ فهمراندنا چرایت گوری. واته چرایت هه لکری.

دکوپلا (نهفسئ چهندی دکه ی خهباتئ تووا ل هیفیئ مه بهیلى ل کش و ماتئ).

ل فێردها ئەز وهسان تیگه ههستم کا چاوان مه د ئاینئ ئیسلامیدا (پرا سیراتئ) ههیه کو ل روزا قیامهتئ ل دهمئ حیسابئ هه ئیک لدویف کارو کربازیت خوه ئەو دئ ژفی پری دهربازبیت. ئی یا دفی فهولیدا هاتی یان رمانا (پرا سیراتئ) لدهف ئیزدیان ئەوه دهمئ کهسهک دجیته لبه رهحما خودئ گیانئ وی ژبو پیفانا خیرو گونه هان دفی لسه فی پریدا دهربازبیت و هه ئیک لدویف کارین خوه. کو دفی کولپیدا گازنده ژ نهفسئ هاتیه کړن کو دئ ب ئەگهړئ ته ئەز فی پرا سیراتی خلاس نابم.

دکوپلا (نهفسی نهوئا یئ ل نهفسا خو کی ئیقسیره)

د فێردها ئاموزگاری کړنه ل نهفسی کو د فیت مروف نهفسا خوه ژ پاریت حهرام بدهته پاش و خوه توشی تشتئ حهرام نهکته، ل روزا ئاخهتئ ئەف پاریئ حهرام دئ بو وی بته بهلا و دئ وی بهته هیلاکئ. لدویفدا ئامازه ب مهزناهی نهفسئ دهیته کړن کو ب بهحرئ هاتیه قیاس کړن کو مهردم ژئ ئەوه د فیت مروفی لسه نهفسا خوه یئ زال بیت و نهبته ئیخسیرئ فی نهفسئ.

د کوپلا (فهقرا ئیکه چیکر ل دنیا یی بهر ب ئاخهتئ)

مه بهست ژ فهقیری نه ئەو فهقیرئ کو چ مال و سامان نه بیت ل فێره دا فهقیر شکهستیئ رییا ئولی یه، ئەوه خوه ژ خویشی و لهزهتا دایه پاش و نهفسا خوه پاراستی و دنیا بهردایی و ئاخهت گرتی.

د کوپلا (وهکی ته بوژ بهتەر بوو ئەو شوئئ نهفسئ بوو رهنگئ خودانی ژ بهر شکهسته)

ل فێره ئامازه دانه ژبو سه بهردانا نهفسئ، کو نهفس وهکی بهردانا ههسهپهکی یه کو (بور) رمانا وئ ههسپه کو هه تشتئ وی د فیت دئ کته. دهمئ مروفی خوه ئیخسیرئ وئ یان خوه ته سلیمئ نهفسئ کړ ئەوژی دئ لدویف خویشیا خوه گهریت و دئ ل ههمی میرگان گهریت و چه ریت و ههرتشتئ فیا دئ ئەنجام دهت کو دبیه ئەگهړئ ههرتشتئ.

کوپلا (گافا ههیا ژ حسن دهه بی..... تژی گای و کوور دبی)

بشتی بهحسئ ئەزمان و نهفسئ هاتیه کړن لدویفدا د فی کولپیدا بهحسا شهردم و حیایی هاتیه کړن نه بوونا شهردمئ وهکی رهزهکی بی شیره هیه، دهمئ مروفی شهردم لدهف نهما هه تشتهکی د فیت دئ ئەنجام دهت.

دکوپلا (ژ وان نهبن بهیان ل باطل گافا چو بهر مهحهکی هه موو چۆ بی فایدهیا)

د فی کولپیدا ئاموزگاریا مروفی هاتیه کړن کو خوه ژ کارین پیچ و باطل و کیرنه هاتی بدهنه پاش، ئەوین دیر کو میشک فهبیل نهکته، چونکه هندی کو ئەدهب و ئاقله ئەو ژ رهوهشتین مروفین باشه وهکی د فهولیدا هاتی کارئ (میرایه). ل فێردها میر خوازهیه ژبو هه مروفهکی باش، چونکی دهمئ کهسهک کربارهکا باش دکته ئەم

دبیژین ته کاری میړا یان زهلامان کر. لدویف دبیژیت دفتیت مروفا نهیی بهرلا بیت بهلکو دفتیت خودان رهوشت و حهیا بیت، چونکی باشیا بی شهرم وحیا یان شهرم و حهیا تیدا نه بیت چ مفا تیدا نینه. دکوپلا (نهفس ماره و ئاقل هیدایه ته..... روحا وی ل با په دشایی خو ب عزه ته) دفتیره دا نهفس ب ماری هاتیه شوبهاندن و مار ژ گیاندارین زهراوی، کو گه لهک جارا مه ترسی لسهر ژیانا مروفی دروست دکهن، مار دوژمنه نیشانا خرابیی یه، و همیان گرنگتر سیمبولا کریارین خرابین مروفانه). ل ئهقل بهروفاژی وی یه، ئهقل ریبه ر و تاجه و هتد.

شیخ وحید رئیس پیشیمام :

(قهولئ ناخرهتی)

ئهف قهول لسهر نهفسا مروفان و شههوتین وئ یین بی داوی هاتیه گوتن، دقهول دا هاتیه ههر کهسی زمانی خو ژ کفری و ژ نهبوی گرت (خهبرا خام نهوا)، ههروهکو وی کهسی چل روژی گرتین و عبادت کری، کهسی ب ئیمان و ل رییا خودی بت، نااخفت ئهگهر هزر د وزنا پهیقین خودا نهکته، پهیفا راستی و خیر تیدا بت، ئه و پهیفا مینا عبادتی یه، لسهر گوتنا پهیفا نهخوش، ئاقل گازندی ژ زمانی دکته و دبیزتی تو بوجی پهیقین نهخوش دبیزتی و داهر دکهیه رویی مروفی و دنیاپی، خوزی من تو سوتبای! ژبهرکو زمان نهوهیی دبیزت و دهری دکته و دلی مروفان ب گوتنن خو نه رحهت دکته، ژبهرندی ئاقل دبیزت: خوزی من تو قوتکربای ! چاف دلی دئیخته لفاندن و بهلایی، ژبهرکو چاف ههر دم مینا بازی ل جهان دگریت، ژبهر هندی زمان دبیزته چافی

زمان دبیزتی: دلؤ نهز ده لالم

ههتا ژبا نهخولقت و نیت بالم

نهز پهرچوومهکی کهرو لالم

نه گونها چافی و نهژی گونها دلی، لسهر مروفان ناهیته حسابکرن، ههتا زمان نهوان نیته گونههان نهکته پهیفا و نهبیزت، ژبهرکو زمان ژ باتنی یه ل روژا ناخرهتی حساب دگهل زمانی مروفی دهیته کرن.

- رب العالمین فههم و ئاقل و زمان دایه مروفان، ژبو کاری قهنج، ئاقل ژ (باتنی) یه، بو رییا خودی و بههشتی کار دکته، ههر و ههر ئاقل دگهل نهفسی نهیی تهبایه و شهری وی دکته، ژبهکو نهفس ههر و ههر چافی وئ ل غهدری خیانهت و رو رهشیا مروفی یه، نهفس گهلهک یا بی شهرمه، ئهفجا ئهگهر ئاقل ئاقلی ئیمانئ بی ری لبهر شهوهت و داخوایین نهفسی دگره، حوکمی ل نهفسی دکته ب سهر دکهفت.

"نهفسی نهوهتا"

چی کهسی بخوت لوقمهکا بی رهدا

روژا ناخرهتی دی ل پیشیی بته قهدا"

^۱ شیخ وحید رئیس پیشیمام: ل سال ۱۹۶۵ دایکبویه، قهولبیژ و زانایی ئولا ئیزدیاتییه خه لکی (شنگال - خانصور)، ژ سال ۱۹۹۵ دهست دایه ژبهرکنا قهول بهیت ئولی کریه.

لئ نهگهړ نأقلی نكاری حوكمی ل نهفسی بكهت ل وی دهمی، مروؤف ل ناخرهتی یی شهرمهزاره، دئ كهفته بهر
جهزای و دئ چارهنفیسی وی دوژده بت. سهبهقهك ژ (قهوئی نهفسی) دبیزت:

"وهکی نهفس ل دلی بهلابو"

نأقل ژ سهری جودابوو

مالا روحي خرابوو"

نهفس یاریا خوشیایه، و خو ژ تهنگی و تهعلیا نادهته پاش، گوه نادهته رو رهشیا مروفی ل دنی و ناخرهتی،
نهفس دقیت خودانی ژ نیمانی قوت بكهت، و مروفی ل روژا ناخرهتی ل ههمبهری قازی كش و مات و بی دهنك
بكهت، نهفس دبیزته نأقلی گهلهك حهق و حسیبأ نهكه، هزرا ناخرهتی روژا داویی ژبیربكه، خوشه و لقرهتا
دنیایی زدهستی خو نهكه، لئ ههر نهگهړ نأقل نأقلی نیمانی به ب سردا ناچت. دقهوئی (نیمان ب چی نیشانه)
دا هاتیه:

"نأقل دبیزت: چومه دیاروی مه حكه می"

مه دوژده دیت ب هزرا دچنی

سهبه ب نهفس بوو نهو كه تنی".

نهفس مینا بهحرئ یا مهزنه، بههرا بتر خهلكی ل پی نهفسا خو دچن، لئ نههلی نیمانی ب گشتی و فهقیر و
دهرویش و شكهستی ب تایبهتی، لسهر نهفسا خو ب هزرن، خو ژ خوشییت دنیایی قوت دكهن، حوكمی ل
نهفسا خو دكهن، و دئخنه بن دهستی خو.

"فهقیرا نیكه چيكر"

خوژ خوشی و لقرهتا دنی كر

ل دنیایی بهر ب ناخرهتی كر"

نهفس مینا گیانهوهرایه، لهوما دقیت نهفس ب ههفساری بهیته گریدان، نهگهړ نهء، نهو نهفسا مینا گیانهوهرا
دئ ژئهقی میركی چته میركا دن، ههلبهت نهو میركه عهرز و ناموسا خهلكی یه، میركین جودا ژی، عهرز و
ناموسا كهسی نه نیزدییه، نهگهړ نهفسا مروفی كهته میركین خهلكی، مروف ل ناخرهت و دیوانا یی روو رهش و
روو زهر و شهرمهزار دبت. ژبهر هندئ دقیت مروفی یی لسهر نهفسا خو زال بت، دقهوئی (روژهکی سهفهربووم) دا
هاتیه:

"كه لی برا: یی بقییت ل مه عنیا بپرسی"

دی یی زه بوون بت یی شكهستی

دی یی ب ههفساریت و سهری بهستی"

(فهوئی ناخرهتی)

سهبهقیین (۲-۱) دهیته گوتن کهسی زمانی وی ئی خوش بت، هه موو گاڤا ئه و کهس ل نک خوه دایئ خوه ئی بوریه، زمان خوش زمانی خیر خواستنی یه، هه کهسی ناخفتنا نهرم و خیری ب زمانی خو بکته، هه وهکو وی کهسی چل روژی گرتین، عبادت کری، (مجاهدکرن) دوعا کرنه که ل نیفا شهقی و ویقه دهیته کرن، چاوانیا کرنا مجادی ب گه له که رنگایه، شیخادی یه که ژ وان بابچا کا بو، ل دهمی مجاده کرنی پوری خو دادلقاند د عبادهتی دا د خه و نهچی، ل سهبهقیین (۳-۴) سهبهقه دیار دکهن کو خه بهرا خوش، گول و گیایه، فیجا دی بوچی مروف خودان خه برا نه خوش بت، ل دیوان و جفاتا دل مروقان نهره حهت بکته. ل سهبهقیین (۵-۶) گاڤا چافی تشته که دیت، یه کسه دل نهوی تشتی دخوازت، گاڤا دل نهو تشت خواست، یه کسه نهفسا مروفی دچتی، گاڤا نهفس چویی و خو نیزیک کر، زمان د کهفته لقین و هوسه کرنی، دبت ل هوسه کرن و لقینا خو شاشیان بکته، ل وی دهمی ناقل دبیژته زمانی خوزی من تو ژبندا بریبای. د سهبهقا (۷) ئی، دا زمان ده لالییا خو دیاردکته، و دبیژته ناقل و نهفسی هه تا کار ژ نک وه نه خولقت و نه هیته نک من، نه ز پارچه یه که گوشتی یا کهر و لالم، ل فیدهر زمانی خو بی گونه ه کریه. ل سهبهقا (۸) ئی، به حسی ل فه هم و ناقل هاتیه کرن، نه گهر نه ب خیرا وی فه می با مه رییا مالا خو ژی نه دناسی. ل سهبهقیین (۹-۱۰-۱۱) ئی، دیار دکته هه کهسی ل پی نهفسا خو بچت، کاریین بی ری بکته (کاریین نه حلال) نهو کار ژیرا دبنه ناریشه، چرایئ وی هیسا دبت (فه دمريت) واته سعود و نیغبال ل نک وی کهسی نامینن، نهو مروف بی قیمهت دبت، دهما مروف بی کهرامهت و بی قیمهت بو، هفال و کهس و کار رییا سهردانی ژ مروفی قوت دکهن. ل سهبهقا (۱۲-۱۳) ئی، هه تم نهفس ل خو یه ب گومانه، نهوی هه تم تشتی خوشتر دقیت، نه گهر ناقل ههفساری نهفسی نهگرت دی مروفی ژ ئیمانی خلاص کهت، مروف ل پی نهفسا خو دچت ل ناخرهتی بی خودان دمینت، ل پرا سهلاتی ل دواپا خه لکی دمینت و ل بهرامبهری محکه ما ناخرهتی بی حساب و بی بهرسف دمینت. ل سهبهقیین (۱۵-۱۶) ئی، هه تا نهقی سهبهقی ناقل دپه یفت، نهوی د گوت دقیت وهابئی یان وهاننه بی واته ناقلی شیرهت دکرن. ئی د نهقی سهبهقییدا نهفس گازندی ژ ناقل دکته و دبیژتی، گوتن و هزرین ته گه له که د کور و دورن، تو گه له که هزری ل پاشهروژ و ناخرهتی دکهی، کی دزانت نهزی دهه سال دن بمرم یان بیست سالین دن، ناریشه و ناستهنگین دنیا یی ژی دپرن، د دنیا یی دا هه پاریه کی هاته بهر دهقی ته بخو و لییده و حسابا سوبه ی نه که. ئی ناقل ئی فهگیرت و دبیژتی:

"نهفسی نه وهتا"^۲

چی کهسی بخوت لوقمه کا بی رهدا

^(۱) شیخ دهشتی شیخ زهیدین ل سالا (۱۹۶۴) ئی، ل گوندی خانکا کهفن ژ دایک بویه، بابی وی ئیک ژ علمدار و چیروک زانانین ئیزدییان بویه، واته نهو د ژینگه هه و مالباته که ئولی دا پهرومرده بویه، پاشان بو بهر فره کرنا علمداریا خو د واری ئولی دا قه ستا لالش و به حرانی کریه بو فیربون و گرتنا قه ولان، شیخ دهشتی نوکه وهکو علمداره کی ئیزدییان دهیته ناسکرن ^(۲) قه ولبیژ دبیژت (نهفسی نه وهکه ته) و سهبهقی ته مام دکته.

روژا ناخرهتی دی ل پیشی بته قه دا".

لوقم یان زی پاری ب پامانا(کاری خراب) دهیت، لوقم ههیه تو دهراقی کهسهکی ب حهرامی بخوی، ههیه تو مالی نیکی ب دزی، ههیه زی ل پی ناموس خه لکی ب گهری، (لوقما بی رهدا) واته تشتی حهرام و گونهه، خوارنا وی لوقما نه حال دی ل روژا ناخرهتی لسه مروفی حساب بت. ل سهبه قین (۱۷-۱۸)ی، نهفس مینا به حری یا کور و مهزنه، مینا وی کوراتی و مهزنا تی زی، یا تزیه و ز نه خوشیا و ناریشان، نهف نهفس یا سهردهسته و خودان دهسته هاته لسه خه لکی گشتی، لی نهو نهفس دین دهستی فه قیرا (دهرویش) دا یا بی دهسته هاته، ججارا نهفس ل سهر دل و ناقلی وان سهردهست نابت، فه قیرا خو ز خوشی و لقرهتا دنیا یی بی به هرکینه و نهفس و خوشی ل پاش گو هه افیتینه، به رهف ناخرهتی چوینه، خو شاندا دهرویشا و دوربون ژ کار و کریار و خوشیین دنیا یی، ل روژا ناخرهتی ژوانرا دبنه خیر. د سهبه قین (۱۹-۲۰)ی، نه گهر ناقل کونترولا نهفسی نهکته، نهفس به تران دبت ژ بهر کارو و کاریارین نهفسی مروفی ل ناخرهتی کش و مات دبت، نکارت به رسفا خو ل ناخرهتی بدهت. سهبه قین (۲۱-۲۲)ی، دیار دکهن کو حهیا و شهرم خاله که دروی مروفیدا، گا فا نهو خال په قیا نیدی شهرمی گرنگیا خو ل نک وی کهسی نامینت، دکارت ههر تشت بکته، لی کهسی ب حهیا ته مام به روفازی وی یه، نه گهر مروفی خو ز کاره خرابین بچوک نه دا پاش، دی کارین خرابتر ل پی دهین. مروفین بی شهرم وهکو که سین بی په رزان لی دهین. د سهبه قین (۲۳)ی دا، به حس ل نهوان که سین ل دیوانا و جفا تا د که فنه ستایش خو، هه مو ناخفتین وان هه مو دهرون، واته کهسهکی (بهیان باطله) د سهبه قین (۲۴-۲۵)ی، گوهرینا مه بدهی زه حمه ته، مه بدی ئیرو نه م لسه ئیزدیا تیه، دقبت مروفی وی مه بدهی ب نه دهب و راستی بیاریزت، دقه ولی دا هاتیه

راستی ریژانه

رونیا دلانه

په دشای لی گرتی مه گانه

کهسی بی حهیا هندی په رستن بکته چ مفا نینه، د سهبه قین (۲۶)ی، دژواریا نهفسی و بلن دیا به هائی ناقل دیارکریه، د قه ولی ئاساسی دا زی سهبه قه که قه ولی ههیه دیار دبت کو ناقل دیارکریه که ز نک رهب العالمین بو مروفایه تی.

"خه لکینو ب فکرن ل قی عه زمانی"

په دشایی من قانون چیکر و ئاساس دانی

ناقل هیدایه تا وی سولتانی"

**كورتيا فھكوليني ب زمانى كوردى، عەرەبى،
ئنگلىزى و توركى**

کورتیا فەکولینۆ

د ئەفۆ فەکولینۆدا ب گشتی مه روناھی خستیه سەر ئیزدیياتی ئه و بوچونین لسه نهژادی وان هاتینه نفیسن مه خستینه رو، ههروهسا بهحس ل گرنگترین قوناغین ئولا ئیزدییان هاتیه کرن کو بریتی نه ژ قوناغا پپش و پاش هاتنا شیخادی، ئەم گههشتینه وی باوهریی کو ئیزدیياتی ئولا كهفن یا کوردیه و نوینهراتیا هزرا کوردی د دهرحهقی ئافراندنا دنیایی و سروشت و خوداوهند و خودیناسییدا دکهت. هه ر د ئەفۆ فەکولینۆدا بهحس ل ئەدهبیاتا ئیزدییان ب ههردو چقین ویقه (فولکلوری و ئۆلی)هاتیه کرن، چهق و نافهروکا ههردو ئەدهبیاتا هاتیه رونکرن، روین تایبهتمهندیا ئەدهبیاتا فولکلوری یا ئیزدییان هاتینه بهحس کرن، ههروهسا بهحس ل گرنگترین قههونه رین ئەدهبیاتا ئۆلی یا ئیزدییان هاتیه کرن. مروف دکاره ئەفۆ ئەدهبیاتا ئۆلی ب گهنجینهیهکه نهفهکهری ب ههژمیرت، گهنجینهیهکه پره ژ وانین پهروهدهیی زانستی و پهیفین رهسه نین کوردی، سه رهرای بورینا ده می و کاریگه ریا زمانی بیانی لسه نافهروکا بهشهکه مهزن ژ ئەفۆ ئەدهبیاتی، لی هه رهنگ و تاما خو یا کوردی ژ دهست نه دایه پاراستن لسه رگه وهه ری خو کریه، یا ژهه ژیه بته مژارا فەکولینۆ ئەکادمی. بهشهکی دن ژ ئەفۆ فەکولینۆ گریدیای تیگه ه و پیناسه یین و خواندن و رۆلی وه رگری د رهخنه یا ئەدهبیدا، ب تایبهت د تیورا وه رگرتنیدا کو د ئەفۆ تیوریدا، رۆلی خواندن و خواندهفانی بلند هاتیه نرخاندن، ژبه رکو ب ریا خواندنین خواندهفانا تیگست ب نه مری دمینت و گه شه دبیت و دهه ر خواندنه کییدا نه یینه کا وی ئاشکرا دبیت، هه لهبت دیاربونا رهه هند و نه یینین تیگستی ل سه ر جور ئاستی خواندن و خواندهفانی دمینت، کو هه مو ب تیر و ته سلای دئه فۆ فەکولینۆدا هاتیه به حس کرن. دداوی به شی فەکولینۆدا یی کو ژبو پراکتیزه کرنی هاتیه ته رخانکرن دو جو ره خواندهفان هاتینه هه لپژارتن، یه ک ژی خواندهفانی ئەدهبیه و یی دن ژی خواندهفانی ئولی یه (قه ولپیژ - قه ولزان)، ژبو وی یه کی ئەم ئاستی جوداهیا هزر و تیگلیا وان دگهل رامن و رهه ندین تیگستین ئۆلی ببینین، ژ خواندنین دیاردبیت کو خواندن و په یوه ندیا خواندهفانی ئۆلی دگهل تیگستی، خواندن و په یوه ندیه کا روحی و چارچوقه کریه، لی خواندن و په یوه ندیا خواندهفانی ئەدهبی، خواندنه که خودان رهه ندین ئەدهبیه، شروفه کرنا وان نه یاقالب گرته واته هه ریه ک ژوان جودا ژیی دن نیرینا خو دایه رو، واته روپی ل هه فچونی دناقه بینه خواندهفانین ئەدهبیدا یا کیمه .

ملخص البحث

في هذا البحث تم تسليط الضوء بشكل عام على الايزيدية واصولهم، واهم مراحل الديانة الايزيدية قبل وبعد شيخ عادي - نأدي، حيث توصلنا بأن الايزيدية تمثل الاصالاة الكوردية، وتمثل الفكر الكوردي فيما يتعلق بالخليقة والطبيعة ومعرفة الله والايمان به، كما تم في هذا البحث تناول الادب الايزيدي بفرعيه (الديني والتراثي) فروع وادب هاتين الفرعين من الادب تم تناوله بشيء من التفصيل في البحث، حيث نستطيع ان نعتبر ان الادب الديني هو خزين من الافكار غير المستكشفة، خزانة للعديد من العلوم التربوية والكلمات الاصيلة. ورغم مرور فترة طويلة على هذا الادب وتأثير اللغات القريبة منها عليه، حافظت على اصالتها الكوردية ومعانيه ولم يفقد خصوصيته وبقي هذا الادب محافظا عليه، وتستحق ان تكون مادة للبحث العلمي الاكاديمي.

جزء اخر من هذه الدراسة مرتبط بمفهوم و تعاريف القراءة بدور و دور المتلقي في النقد الادبي خاصة في نظرية التلقي، حيث تم الاخذ بنظر الاعتبار بشكل كبير دور الدراسة والقراءة و القارئ في هذه النظرية، اذ في كل قراءة جديدة يتم اكتشاف احدى الزوايا المهمة فيه، وخاصة ان اكتشاف جذور النص تساعد على بقاء النص الادبي حيا، حيث تم تناول هذا الجانب بالتفصيل في الدراسة.

الجزء الاخير من الدراسة الذي خصص للتطبيق، تم اختيار نوعين من القراء احدهم ادبي والاخر المتعلق بالديني (القوالين الذين يرتلون وينشدون الادب الديني ويقومون بمهمة الارشاد الديني) حتى نكتشف جذور و فروع النص الديني حيث يتبين بأن لقارئ النص الديني علاقة روحية بالنص ومعناه ضمن اطار محدد، بينما قراءة النص الادبي من قبل قراء الادب لها جذور ادبية بحتة، وتفسيرها ليس مفصلة على قالب محدد، اي لكل نص له رؤية مختلفة عن الاخر، اي ان الجانب التشابه بين القراء الادب قليلة في التفسير و التأويل.

Abstract

In this research the light has been shed on Ezidism, generally; and the written perspectives on Ezidi origin have been proposed. Also, the most important stages of Ezidi religion passed through are mentioned, which they are pre-coming of Shikh-Adi stage and post-coming Shikh-Adi stage. We came up to a belief that Ezidi religion is the old religion of Kurdish and it represents the ideology of Kurd through world creation, nature, gods, knowing God. This research deals with Ezidi literature in terms of *folkloric* and *religious* literature, plus the content and the branches of these two literatures have been clarified. The quirk aspects about Ezidi folkloric literature are dealt in addition to the most important literary publications of Ezidi religion. This religious literature can be regarded as concealed treasure store; it is a treasure that carries knowledge, Kurdish original vocabularies. Despite of the matter of time passage and effects of foreign languages happened on a big amount of the content of this literature; it is still keeping its Kurdish relish and essence. It deserves to be subject matter of academic researches. Another part of this research is related to conceptions, definitions, reading, and the role of recipients in literary criticism, specifically, in the theory of recipient in which the role of reading and the readers is highly evaluated. Since text readers conserve text immortal, enlivening them and with the passage of time while reading more and secrets within text can be found. Probably finding dimensions and secrets of the text depends on category of the readers, this has been stated clearly and widely. In the last chapter which is devoted for practicing, two types of readers have been chosen, one of them is literary reader and the other one is religious reader (Qawlbej - Qawlzan). The reason behind this is to find the difference level of thinking with sense and dimension of religious text. Reading and the relation of religious text reader becomes very obvious from reading text that's a spiritual and latitude relation. On the other hand, reading and the relation of literary reader, it is a reading with literary dimensions; their explanations have not the same approach and frame. So, each one of them is different from another one in its own perspective. The similarity perspective between literary readers is few.

ÖZET

Bu çalışmada genel olarak Yezidilik hakkında bilgiler verilmiş ve Yezidiliğin kökenleri üzerine yazılmış fikir ve tartışmalar ele alınmıştır. Aynı şekilde Şeyh Adi'nin gelişi öncesi ve sonrası temel alınarak Yezidi dininin en önemli evreleri incelenmiştir. Bu çalışmada Yezidi dininin Kürtlerin en eski dini olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde Yezidilik dünya ve tabiatın yaratılışı, tanrıçalar ve ilahiyat hakkındaki Kürt düşüncesinin temsilciliğini yaptığı görülmüştür.

Bu çalışmada folklor ve dini dalları olmak üzere Yezidi edebiyatı da, şekil ve içerik açısından ele alınmıştır. Yezidi halk edebiyatının özelliklerin bahsedilerek, aynı şekilde Yezidi dini edebiyatının en önemli temsilcileri de ele alınmıştır. Bu dini edebiyat; eğitimsel, bilimsel, özgün Kürtçe sözcüklerin olduğu şimdiye kadar saklı kalmış bir hazine olarak kabul edilebilir. Uzun bir geçmişe ve yabancı etkilere rağmen, bu edebiyat Kürtçe özünü koruyarak ve sürdürerek akademik bir çalışmanın konusu olmaya değerini taşımıştır.

Bu çalışmanın bir bölümü de edebiyat eleştirisi ve özellikle anlatı teorisine bağlı olarak kavram, tanım, okuma ve anlatının işlevleri bağlamındaki incelemeye ayrılmıştır. Zira bilindiği üzere bu teoride okuma ve okurun rolü çok önemli görülmektedir. Okurların okumasıyla metinler ölümsüzleşmekte, gelişmekte ve her bir okumada gizli bir yönü açığa çıkmaktadır. Elbette ki metnin boyut ve gizliliğinin açığa çıkması okuma ve okurların düzeyine bağlı olmaktadır. Bunların tümü, çalışmamızda uzun uzadıya ele alınmıştır.

Bu çalışmanın uygulamaya ayrılan son bölümünde, edebi okur (qewlzan) ve dini okur (qewlbêj) olmak üzere iki tür okur seçilmiştir. Bundan dolayı, dil ve düşünce düzeyleri açısından metinler arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Okumalar sonucunda, dini okurun metinle ilişkisinin okuma ve tinsel bir çerçevede olduğu anlaşılırken edebi okurun metinle okuma ilişkisi edebi boyutlar içermekte ve yorumları belli kalıplar çerçevesinde kalmamaktadır. Yani her birinin diğerinden farklı olarak görüşlerini söylediği tespit edilmiştir. Başka bir deyişle edebi okurlar arasında benzer yönlerin daha az olduğu ortaya çıkmıştır.

جمهورية تركيا
جامعة ماردين ارتوكلو
معهد اللغات الحية في تركيا
قسم اللغة و التراث الكوردي

تطبيق نظرية التلقي في الادب الديانة الايزدية

رسالة مقدمة

الى مجلس جامعة ماردين ارتوكلو – معهد اللغات الحية في تركيا - قسم للغة و
التراث الكوردي كجزء من متطلبات نيل شهادة الماجستير في الأدب الكوردي

من قبل الطالب

شمال خمو خضر

بإشراف

د.هفال سليم طيب

أ.م.د.رفيق سليمان

م ٢٠١٦

Republic of Turkey

Mardin Artuklu University

Institute of Living Languages

Dept. of Kurdish Language and Culture

**THE APPLICATION OF RECEPTION THEORY
IN THE LITERATURE OF THE YAZIDI
RELIGION**

A THESIS SUBMITTED

**TO THE COUNCIL OF MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY – INSTITUTE OF
LIVING LANGUAGES-DEPARTMENT OF KURDISH LANGUAGE AND
CULTURE.**

**IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS OF MASTER IN
KURDISH LITERATURE**

BY:

SHEMAL KHAMO KHUDHUR

SUPERVISED BY:

Associate Prof.Dr.RAFIK SULAIMAN

Dr.HAVAL SALEM TAIB

MARDIN 2016